

וכל מצותיך אמת

על שו"ע או"ח סי' א' עד כ"ד

מלוקט מכמה מאות ספרי שו"ת ופוסקים

נכתב בס"ד ע"י: שאול סילם

וכל מצותיך אמת

כל הזכויות שמורות למחבר
ירושלים ת"ו - תשע"ב

שגיאות מי יבין - הערות תתקבלנה בשמחה
כתובת המחבר: רח' אריה בן אליעזר 62/42, גילה, ירושלים עיה"ק ת"ו
טל': 077-9235413

לע"נ

החייל שמעון מלול הי"ד

בן ר' משה עמרם ומרת אנט חנה שיח'
שנפל על קדושת העם והארץ
במלחמת שלום הגליל
בקרב על מערב בירות
נלב"ע בכ"ח באלול התשמ"ב

תנצב"ה

תודתנו למשפחות מלול ולשם על הסיוע בהדפסת הספר
לע"נ הבן והאח היקר שמעון הי"ד

לע"נ אמנו היקרה

מרת יפה קלוד ג'וזפין סילם ז"ל
בת ר' יוסף ומרת אולגה וירג'יני טוביאנה ז"ל

נלב"ע בכ"ט באייר התשנ"ה
תנצב"ה

*

לע"נ מו"ר הגה"צ הר' חיים משה וובר זצ"ל
בן הרב פנחס לייביש ז"ל
נלב"ע בח"י באדר התש"ס
תנצב"ה

*

לע"נ ר' יעקב חביב ז"ל
בן ר' יצחק ומרת זינבול ז"ל
נלב"ע בו' בטבת התשס"ז
ולע"נ זוגתו מרת מתילדה מזל טוב ז"ל
בת ר' שלמה ומרת אסתר בהר ז"ל
נלב"ע בכ' בניסן התשנ"ז
תנצב"ה

*

לע"נ מרת אסתר דינוביץ' ז"ל
בת ר' מסעוד שיח' ומרת שמחה מלכה ז"ל
נלב"ע בט"ז בחשון התשס"ד
תנצב"ה

לע"נ סבי היקר ר' שאול סילם ז"ל בן ר' יוסף (בן ר' חיים ז"ל) ומרת מסעודה ז"ל
נלב"ע בח' בניסן התשל"א
ולע"נ זוגתו סבתי היקרה מרת אוגניה ז"ל
בת ר' אברהם (בן ר' חיים ז"ל) ומרת אסתר סילם ז"ל

גלב"ע בכ"א בטבת התשמ"ג
תנצב"ה

*

לע"נ סבי היקר ר' יוסף טוביאנה ז"ל
בן הרב אליהו (בן הרה"ג רבי נסים טוביאנה זצ"ל) ומרת מרים ז"ל
גלב"ע בד' בכסלו התשל"ו
ולע"נ זוגתו סבתי היקרה מרת אולגה וירג'יני ז"ל
בת ר' חיים ומרת ג'וזפין מדינה ז"ל
גלב"ע בי' בסיון התשכ"ב
תנצב"ה

*

לע"נ הורי מר חמי שיח'
ר' שמואל חי ויקטור כהן ז"ל בן הרב דוד ומרת גמרה ז"ל
גלב"ע בכ"א באדר התשי"א
וזוגתו מרת כמסה מרסל ז"ל בת ר' יוסף ומרת רחל כהן ז"ל
גלב"ע בכ"ה במנחם אב התשנ"ו
תנצב"ה

*

לע"נ הורי מרת חמותי שתחי'
ר' אליהו סדבון ז"ל בן ר' יעקב ומרת קלרה ז"ל
מיו"ח של הרה"ג רבי יוסף סדבון זצ"ל
גלב"ע בכ"ח במנחם אב התשל"ג
וזוגתו מרת מרים ז"ל בת ר' משה ומרת קלרה לסרי ז"ל
גלב"ע בב' בסיון התשנ"א
תנצב"ה

לע"נ דודי היקר ר' יוסף חי סילם ז"ל
בן ר' שאול ומרת אוגניה ז"ל
גלב"ע בי"ב בתשרי התש"ס

תנצב"ה

*

לע"נ דודי היקר ר' **אברהם סילם** ז"ל
בן ר' שאול ומרת אונגיה ז"ל
נלב"ע בי"ט במנחם אב התשס"ו
ולע"נ זוגתו מרת **הלן** ז"ל בת ר' אליהו ברמי ז"ל
תנצב"ה

*

לע"נ דודי היקר ר' **נסים אוזן** ז"ל
בן ר' יוסף ומרת מיינה ז"ל
נלב"ע בט"ז בטבת התש"ס
תנצב"ה

*

לע"נ דודי היקר ר' **דוד גלר** ז"ל
בן ר' אליעזר הי"ד ומרת פאני ז"ל
נלב"ע בט' באדר א' התשס"ח
תנצב"ה

*

לע"נ דודתי היקרה מרת **אליס טוביאנה** ז"ל
בת ר' אהרן ומרת אסתר־יה קדוש ז"ל
נלב"ע בכ"א באלול התשס"ד
תנצב"ה

לע"נ בן דודי היקר ר' **שלמה (שלומי) עוז** ז"ל
בן ר' דוד ומרת קלודין אסתר שיח'
נלב"ע בכ"ב בניסן התשס"ט

תנצב"ה

*

לע"נ ר' **אברהם כהן** ז"ל
בן ר' שלמה ומרת סלמה ג'וליה ז"ל
נלב"ע בכ"ה בתמוז התשס"ט
תנצב"ה

*

לע"נ ידיד נפשי ר' **נתנאל פיטוסי** ז"ל
בן ר' משה ומרת נעמי שרה שיח'
שנפל בעת מלוי תפקידו בצה"ל
נלב"ע בכ"ח בכסלו התשנ"ה
תנצב"ה

*

לע"נ ר' **אליהו עזיזה** ז"ל
בן ר' חיים ז"ל ומרת רוזט תחי'
נלב"ע בכ"ח בשבט התשע"א
תנצב"ה

לע"נ ר' **אליהו גדליה** ז"ל
בן ר' משה ז"ל
נלב"ע בכ"ג במנחם אב התשמ"ב

ולע"נ זוגתו מרת **נג'מה ז"ל**
בת ר' נסים ז"ל
נלב"ע בכ' בסיון התש"ס
תנצב"ה

*

לע"נ ר' **משה גדליה ז"ל**
בן ר' אליהו ומרת נג'מה ז"ל
נלב"ע בכ"ט בתשרי התשנ"ד
תנצב"ה

*

לע"נ ר' **נסים גדליה ז"ל**
בן ר' אליהו ומרת נג'מה ז"ל
נלב"ע בכ"ט בכסלו התשס"ו
תנצב"ה

*

לע"נ ר' **כמוס גדליה ז"ל**
בן ר' אליהו ומרת נג'מה ז"ל
נלב"ע בח' בשבט התשס"ח
תנצב"ה

*

לע"נ ר' **יצחק גדליה ז"ל**
תנצב"ה

וכל מצותיך אמת

בס"ד

בר"צ דק"ק שכונת קראון הייטס

Beth Din of Crown Heights

390a Kingston Ave.

Brooklyn, New York 11213

Telephone (718) 604-8000

Fax (718) 773-0186

ב"ה, כ"ד מנ"א, ה'תשע"א

"דברי חכמים כדברנות וכמשמרות נטועים בעלי אספות נתנו מרעה אחד" (קהלת יב, יא). ובפי המצויד (שם): "דברי בעלי אספות הם המלקטים מספרים שונים ויחברו מחברות, המה דברים קבועים כו' פרים ורבים כאילו היו נטועים בארץ, ר"ל דבריהם קיימים. ועוד יוכל החכם להוציא מהם טעמים רבים כו', אף שיש בהם דעות מבני"א שונים, כלם אמתיים, כי חכמת כולם ניתנו מן המקום ב"ה החונן לאדם דעת".

הן כל יקר ראתה עינינו, מעשה ידיו להתפאר ופרי עמלו של רב פעלים מקבציאל, הרה"ג שאול שי סילס מרבי אג"ש, אשר פיו יקבנו בשם "וכל מצותיך אמת", בירורי הלכות וחקרי מנהגים, ע"ש השו"ע, ראש דברך אמת, ריש חלק אורח חיים, אשר עשה אזנים וריבה פעלים לתורה, וקיבץ עליו לנקבציו כעמיר גורנה, עד מקום שידו מגעת, בלקוטי בתר ליקוטי, מדברי האחרונים אשר מפיחם אנו חיים, סמוכים לעד לעולם עשויים באמת, ואת אחרונים הוא בא, דור דור ודורשיו, לא ראי זה כראי זה, זה אומר בכה וזה בכה, מזה ומזה הם כתובים. ונותן טעם לשבח, שהוסיף ציצים ופרחים, וירד לגנים ללקוט שושנים, בנוהג שבעולם, וליחזי היכי נהוג, הכל כמנהג המדינה, נהרא נהרא ופשטי, בסוד ישרים ועדה, איש איש במסילתו יעלה, ושוה לכל נפש, אשר יסודתם בהררי קודש, הצד השווה שביניהם שאלו ואלו דברי אלקים חיים, יחדיו יהיו תמים והיו לאחדים.

ואת הכל עשה יפה בעטו, הכל מתוקן לסעודה, למצוא דברי חפץ, יושר דברי אמת, ערוכים ומסודרים, דבר דבור על אופנו, משנה והלכה ברורה במקום אחד, למען ידעו דור אחרון, איש על מחנהו ועל דגלו, איזה דרך ישכון אור ח', לדעת את המעשה אשר יעשו, הישר בעיני ה'. ואם כי לא עברנו בין בתרי כ"א מקופיא, אפס קצתו תראה, וכולו לא ראינו, והרי בדברים הנוגעים למעשה בהלכות המצוות, הלכה ומורין כן, ולפינו חיפוש מחיפוש, בחורים ובסדקים, בשערים המצוינים בהלכה, וצרכים שרשטו כאמיתה של תורה. אבל מה שהלכ חושק הפנאי עושק, והמדפיסים אצים לאמר כלו דברכם, ובהודאה במקצת סגי, כי מקצתו מעיד על כולו. ומה גם שכבר שבחוהו רבנו, ואיתמחי בתלתא גברי. ואוקי גברא אחוקתי, חזקה על חבר שאינו מוציא מתח"י דבר שאינו מתוקן.

ואפריון נמטי"ר לכת"ר שליט"א אשר טוב עשה בעמיו, והכל צריכין למרי חטיא. וברכתנו שלוחה אליו שיזכה לראות ברכה בעמלו, צלח רכב על דבר אמת, לברך על המוגמר בקרוב, להגדיל תורה ולהאדירה, ולזכות את הרבים, מתוך בריות גופא ונהורא מעליא. ועיי' הפצת המעינות חוצה, כולל פסקי רבינו הזקן (לקו"ש ח"ד סי"פ וילך), ישוטטו לבקש דבר ה' זו הלכה וזה חפץ, ובקשו את דוד מלכם ומצאו, הלכתא למשיחא, וישלח אלקים חסדו ואמתו, שלח אורך ואמתך, קאתי מר דא מלכא משיחא, נשבע ה' לדוד אמת, בירושלים עיר האמת, תומי"י ממי"ש.

הרב יוסף ישעי' ברוין
חבר הבד"ץ

ועיי' באה"ח, בברכת כות"ר
הרב אהרן יקב שווי
חבר הבד"ץ

ולמען עשות לטובה אות, תוכי רצון פה כמה הערות, ונציגה נא אשר עמנו, בכותבת הדקה, קמא קמא דמטי, פעמים בא באורכה ופעמים בקצרה, כפי מסת הפנאי.

א. בסי' א אות כא במחלוקת המקובלים אי עדיף ללכת פחות פחות מד"א או במרוצה – להעיר שמסתימת לי אדה"ז בשו"ע מהדו"ת ס"א ס"ז מי קצת כהדעות שהאיסור בהליכה ד"א הוא מה שמשחה רה"ט ע"ע (וראה בהע' הבאה). ועייגי' בלי אדה"ז במהדו"ק ס"א ריש ס"ז. אבל שם בסוף הסעי' מי קצת דשהויי טומאה עדיף (ע"ד לי הגמי' ערובין קד, ב. וכבר העירו בזה בתשייכות לנדו"ד) מהליכה ד"א. וי"ל שנתנו גדר וישעיר לשה"י זו והוא בדעבדי מעשה וחולך ד"א. ולהעיר מכעייז ממש – ג' האופנים דאיסור ביאת מקדש בטומאה: שהי', השתחו', וציצאה בדרך ארוכה, והשקויט בגדר האיסור (ראה לקו"ש חכ"י ע' 56 ואילך). וילע"ע.

ב. שם אות כג, מקצוה"ש ס"ב פ' סקייא ובמילואים לשם, דבנטל ידיו קצת ולא ג"פ בסירוגין מותר ללכת ד"א וליגע במלבושיו, ור"ל דעיקר הטומאה עוברת גם בפ"א. – ועיישי' שכי"ה גם ע"פ העט"י בגליון השו"ע ס"ד. וכעייז בקונט' בשבט"ס אורח נאמן ס"ד סק"ן בדחתה פ"א סגי לכל אכוי"ש חוץ מבגדית. וכ"ז חידוש גדול. ובבא"ח פ' תולדות ש"א ס"ז (ע"פ שלמי צבור יח, ג – הובא בשע"י ס"ד סק"ה) מי דלא כן. ואם כי בשו"ת יבי"א ח"ד סק"י

וכל מצותיך אמת

-ב-

הביא משו"ת תורת יקותיאל או"ח ס"א דבנטי"י פ"א ל"ש יד לעין כו' – במחכ"ת, המעיין ישר תחזינה עינינו דהתם מירי בנטי"י ג"פ כראוי, ונטי"י פ"א ב' לתפלה. וסתימת חל' בפעית שער הברכות פ"ה מוכח שדוקא בנטיילה ג"פ בסירוגין מותרת הנגיעה במלבושיו, דקאי אמאי דסליק מיני, עי"ש. ואם כי הבדח"ש הביא מל' אדה"ז במהדו"ת ס"ד ס"ב ובסי' סדר הנטיילה "שאינה עוברת לגמרי מכל וכל עד שיטול ג"פ" (וכן יליף בל' שעה"כ ענין ברכת השחר: עד שנתקת לגמרי משם) – סו"ס הרי יש קצת רוח"ט, ומני"ל דמותר ליגע במלבושיו ולילך ד"א כשיש קצת רוח"ט. ושוי"מ שכן קי' ביד אחר על העט"ז הנ"ל. (אבל, להעיר מהידוע שהנ"ל הוא קיצור דקיצור מחיבורו המקורי, ומלא שיבושים, ראה מורי' שנה יא גליון יא ע' פא ואל"ך). ועי"ש ביפה ללב ס"ד ס"ב באורך.

[ול"ק מהא דב"אירע מקרה שאין לו מים ליטול ידיו ג"פ כראוי .. ליטול מעט" (מהדו"ת ס"א ס"ז ובסי' שם חל' נטי"י. ובמילואים לקצוה"ש ש"הפ"י הפשוט"י דהיינו פ"א. וצ"ע, דהרי בהכ"י קאי א"ח"י בסי' הנטיילה. ומ' דלאו היינו חז' – דבכ"ה"ג בדלית ברירה מוכרח לסמוך על "ידין התלמוד והפוסקים" (שם), וכנראה דמה"ט הותר בזה ליגע במלבושיו וללכת ד"א מפני ההכרח (מדלא הוזכר שם כ"א שלא ליגע באבריו ובאכז"ש). ובלא"ה, זהירות הנ"ל היא רק מדת "עבדי ה' המתקדשים וכו'", ולא מדת כל אדם ד"המון עם אשר לא הגיעו למדה זו" (מהדו"ת שם). ואדרבה, מהמשך ל' אדה"ז נ' להיפך ממש, דבאמת זהירות הנ"ל שייכת גם בנטי"י פ"א, ונ"מ"מ אם אירע מקרה שאין לו מים" לא יחוש להני"ל.

ומש"כ אדה"ז בסי' סדר הנטיילה "נוטל פ"א ויברך ענטי"י כי הברכה לא נתקנה בשביל העברת הטומאה מעל ידיו בלבד אלא לפי שצ' להתקדש בקדושתו של הקב"ה ולהעביר הטומאה מעל ידיו" – דוחק לפרש דמחלק בין העברת עיקר רוח"ט להעברתה לגמרי (כפי שפי' בקצוה"ש), דהעיקר חסר מן חס'. ועוד, דהמשך לשונו "ככהן שמקדש ידיו" מוכח דלא כן. ונ' כוונתו, דהברכה אינה בשביל רוח"ט (דשינת) לילה לחוד שבוחר, כ"א מצד רוח"ט דסתם ידים כבנטי"י לסעודה וככהן המקדש (ולחעיר מלקו"ש חל"א ע' 187 בדעת הרמב"ם ואדה"ז (במהדו"ת) אי בקדוש יו"ר (ונטי"י שחרית) – לטעם זה) י"ב גם גדר טהרה). ולוד"מ חו"א שנפלה כאן טה"ד, וצ"ל בפ"ע הא' "ירח הטומאה", ועכ"פ, הכוונה ברורה.

ולחעיר מתולעת יעקב (הובא גם בסדה"י כוונת נטי"י בשם "ראיתי כתוב", וסיים עלה: ואם קבלה הוא נקבל. ובשלי"ה מסי' חולין בשם "כתבו המקובלים") "ששורה עליהם רוח"ט והם ג' רוחות וצ' לערות עליהם ג"פ להעבירם", וא"כ גם בנטל ידיו פ"א עדיין שורה עליהם ב' רוחות. ויעיין גם בקב הישר פ"ג. כן לחעיר שבסדה"י מבאר "שבלי"ה כו' מצא מקום והכנה בכל האיברים לשרות בהם ולשלוט עליהם כו' ומפני שחזקת טומאה גדולה בכח גדול והכנה צריך עירוי ג"פ עליהם ובתלתא הויא חזקה והולך לו על כרחו כו' אבל שאר הענינים אין שרתו [נשרות רוח"ט] שריה ולא חזקתו חזקה כי אינו אלא דרך עראי ובשפיכה אחת עליהם כראוי מועיל. (וכע"ז) בתפלה למשה להרמ"ק ש"א ס"ב). ועי"ש שם (בד"ה ובעני"פ, הועתק גם בשלי"ה שם). וממרוצת לשונו נ' דאסור הליכה ד"א שייכת לחיוב נטיילה ג"פ, אלא שמחדש שם ביוצא מביה"כ ירחץ ידיו יתיך ומיד אף שא"צ ג"פ (ולחעיר ממש"ח השלי"ה עצמו בשער האותיות ערך טהרה ליטול בכ"פ ג"פ).

ויתירה מזו, גם בנוגע לנטי"י בסירוגין דוקא, דחנה בקצור שלי"ה מסי' חולין עניני נטי"י שחרית "יטול ידיו ג"פ רצופין כו' כדי שלא ילך ד"א בלא נטיילה, ואח"כ ילך לביה"כ כו', ואח"כ יעשה כסדר הזה וכו' [והיינו ליטול בסירוגין]". אולם, ביפה ללב ס"ד ס"ב ע"ז: ולא זכיתי להבין איך בדרך הזה נמלט שלא לילך ד"א בלי נטיילה, כי מה תועלת יש בזה שנוטל ג"פ רצופין, שהרי סו"ס הרור"ר לא יצא כיוון שלא נטל בסירוגין, דכל הקפידא שלא לילך ד"א בלא נטיילה כו' הוא מפני רור"ר השורה על הידים, עי"ש. ואכ"מ בהשקו"ט ע"ד ס' קצור שלי"ה).

והנה מירי חו"א, להפריד בין הדברים, דשאני רור"ר מרוה"ט (וכדמוכח גם מהחילוקים בין נטי"י ליוצא מביה"כ לנטי"י שחרית. וראה בשע"ת ס"ד ס"ב באו"א לפי דרכו), ומצד גדר רור"ר שהוזכר בשי"ס י"ל דא"צ נטיילה ג"פ (ע"פ תוס' יו"ט יומא עז, ע' שנחלקו בזה ר"ע ורבנן, ולרבנן א"צ ג"פ), ועכ"פ לא בסירוגין (דחא שאינה עוברת בליז, כמ"ש בשע"ת שם, הוא משום רוח"ט דוקא, כלשונו שם). ועוד, דבדיעבד סגי בכל מידי דמק"י. וכנראה מה"ט מדינת דגמ' הותר נגיעה במלבושיו (ראה בברכות טא, א) והליכה ד"א, וכן לברך וללמוד, דרור"ר ל"ש לנגיעה במלבושיו והליכה ד"א וכו', כ"א לנגיעה באבריו ובאכז"ש לחוד. אמנם, אצל הזהר והמקובלים נתחדש יתירה מזו שיי"ב גם רוח"ט, מפני שנשמתו מסתלקת (ונפק"מ לניעור בלילה, ובסי' פסק שא"צ ליטול ג"פ בכ"ה. ואכ"מ), ולזה צ' נטי"י ג"פ בסירוגין. וכן צ' לזוהר בכחנ"ל, דא"כ משהה רוח"ט ע"ש, ומשרה על בגדיו. (ושוי"מ לחלק כע"ז בפתח הדבר ס"ד אות ה, אבל להיפך, דרור"ר עובר רק ע"י סירוגין. אבל שם נחית לחלק באו"א בין טומאת ידים עסקניות כבנטי"י לסעודה לרור"ר דנטי"י שחרית).

[ולחנ"ל יש ליישב מה שחקרוהו שרים (שו"ת לב חיים ס' סה. עוד יוסף ח' פי תולדות) דל"ש רור"ר בבגדים – דרוה"ט שאני. ובל' הזהר, ח"א נג, ע"ב: בכל מה דיקרב בידיו כולוהו מסאבי דשרייא עלייהו רוח מסאבא וכו', לא יסב ב"י מנוי לאלבשא ממאן דלא נטי"י דחא אמשיך עליה רוח מסאבא. ועצ"ע, דבכ"מ (סדה"י שם. מ"ח מסי' חצות פ"א מ"א. ועוד. וכן ר"ל בשו"ת לב חיים שם לולא ד' הזהר) נ' שעיקר לא משום טומאה ממש, אלא שלא להששות רוח"ט ע"ש יותר מהמוכרח (וכמו שיי"מ כן גם בהאיסור דחליכה ד"א, וראה בחז' הקודמת). וגם אדה"ז הביא ד"ז (והליכה ד"א) בדניי השכמת הבקר (בסי"א), ולא כללינוהו בחדא מחתא עם דניי איסור נגיעה (בסי"ד). ומ"מ כנ"ל. ולחעיר שבסדה"י כ' "אחר שלבש חלוקו כו' קודם שיגע במלבושיו או בכ"ע וד"א". ומ' קצת דבחלקו שאני מפני

וכל מצותיך אמת

ג-ל

ההכרח. ובסי' יעב"ץ סי' הנהגת הבקר מחלק בין מכנסיים ובתי רגליים ל"שאר בגדי העליונים". וי"ל כנ"ל. ולהעיר משו"ע אדה"י סמ"י ס"ב ובהנמקן במהדור"ח שם. ולהנ"ל א"ש. וכנראה שמה"ט שינה אדה"י מל' הגמ' וכי' חלקו דייקא. וקושיית המג"א ס"ד סק"א – י"ל דס"ל דבגמי מיירי בכל מלבשוין.

ובזה מדויק שינוי הלי' בשו"ע אדה"י מהד"ת ס"א ס"ז דנקט ר"ר ואח"כ שינה טעמו וכי' רוח"ט, יע"ש, וכ"ה בסידור, ובמהדור"ק סי' ד ס"ד. ודוק. (ואף ששע"כ לא ה"י תח"י אדה"י, ובפני"ח שם ובעולת תמיד (שער התפלה – יג, ד) כי' בלשון ר"ר, אולי יש בזה חילופי גירסאות. וצ"ע דבשע"כ (כפני"ח ובעני"ת) נקט לה בשמא, "שיבתא" וי"ב מלך" כלי' הגמ' (שבת קט, א. יומא עז, ב. חולין קז, ב). ולפ"ז, לענינו, אי משום רוח"ט הרי אינה עוברת לגמרי עד שיטול ג"פ (בסידורין), והרי מה"ט מחמירין שלא לילך ד"א.

[ועפ"ז יש ליישב קושיית הארצה"ח סי' ד בארץ יהודה סק"ו (הביאו להלכה במשנ"ב בבה"ל ד"ה ידקדק) דבגמי' (יומא שם) אמרו שמדיחה אשה ידה אחת ונותנת פת לתינוק ואינה חוששת, ומי שגם שלא בסידורין סר ר"ר (ובבד"ש שם דיו"כ שאני שאי"ב ר"ר כ"כ) – דזהו רק משום ר"ר (והו"ע נחית לחילוק הנ"ל בארץ יהודה סק"ד), ואי"ל דרוח"ט אינו אוסר בדיעבד משא"כ ר"ר (וכהדעות בזה). – וראה אג"ק מהרש"ב ח"א ע"י ש"ז). ועיי"ש, דר"ל שסידורין הוא רק למצוה ולא לעכב. וצ"ע כוונתו. ובסי' אדה"י כי' שהוא לעכב. ובלא"ה ל"ק לפמ"ש החו"ס שם דשיבתא הו"ע אחר, ומיירי אף כשנ"י שחרית. אבל בשע"כ הנ"ל דשיבתא היינו בת מלך, ומוכח דס"ל כפרש"י.

אמנם לאחר העיון אין בזה כדי ישוב כל צרכו, דנ"ב כ"מ במהדור"ב נטה אדה"י קו בענין זה, וס"ל דדא ודא אחת היא, וכדרכו שם לאחר בין הנגלה והנסתר, עיי"ש סי' ד ס"ב ש"מזכר ג"כ בגמ' כדי להעביר רוח"ט, י"גס התלמוד הזהירו על רוח הטומאה זו", ועיי"ש עוד בהמשך. ועצ"ע בכ"ז. ולהעיר גם ממהדור"ק סי' ד ס"ט ס"ב סי"ד וס"ט (בכה"ל ר"ר), ובענין זה גופא בסני"ה סי"ח (רוח"ט).

ג. **בסי' אות ה** בנוגע לחרהר במציאות הקב"ח בביח"כ, וצ"ח לשו"ת צ"ח ח"יג ס"א סק"ו ו"ש" – ראה גם בהנמקן שו"ת משנה שכי' או"ח ס"ג. לחרות נתן ח"א ס"א. ועוד. אבל, ראה בהתוודעות תשמי' (שיחת ש"פ נשא) שהיא סברא פראת, והיפך יסודות האמונה, ולא עלתה ע"ד של אף אחד, ובמכ"ש מזה שאסור לחשוב אודות המחליף פרה בחמור, יע"ש. ויתכן שמש"כ שסברא זו לא עלתה ע"ד של אף א', הכוונה רק להסברא שמוגר לחרהר במציאותו מצד הטעם שעצמ"ה נמצא בכל מקום. ועצ"ב.

ד. **בסי' אות ז**, לשיעור שתין נשמי – להעיר ממאמרי אדה"י תקס"ח ח"א ע"י תקצם ששיעורו שעה, עיי"ש חשבון. ויש להעמיק כי' גם במש"כ החידו"א במח"ב סי' בקו"א י"תור מחש"י. אבל הו"ע כי' בצנז"א לוח"א (רז), (א) שהוא פחות משעה. ואי"ל לפי הענין דהיינו נ"ט נשימות. ומש"כ בבד"ה"ש ס"ב סק"א לדיקק מל' אדה"י בסי' (סי' הנטילה ד"ה אם ניגור) שהוא שיעור מועט, מדנקי' שנית ערא – בכ"מ (שו"ע אדה"י סמ"י ס"ז (מהטור). וראה כה"ח שם סק"ז. ועוד. ולענינו, במשנ"ב סי' סק"ז. וכ"כ להדיא בשו"ת שערי ישועה (לתל' הגו"ר) ש"א ס"א. וצ"ע בשו"ע אדה"י סמ"י ס"א. ועיי"ש במג"א וט"ז ובעט"ז) פי' באופן השינה ולא בכמותה, וכ"כ מחל' כאן. וד' הדב"ה"ש שהכוונה לשינת ערא בל' בני"א – צ"ע. ואף שטעמא דמילתא דבכה"ג ל"ח שיעור במקום מטונף – בלבו"ש עתמ"א סי' סק"י דמי' מתשו"י הרא"ש שכי"ה גם בישן הרבה. ולפ"ז א"ש מה שהק' באורח נאמן שם סק"י.

ה. **שם אות ז**, לגבי נט"י ג"פ להיוצא מביח"כ – בקובץ רחובות הנהר ל"ג בעומר תשס"ט ע"י 66 מפי השמועה ע"ד הנהגת כ"ק אדמו"ר מהרש"ב נ"ע – ב"פ. ולהעיר מאשכנזא דרבי ע"י 16. וראה הליכות שלמה תפלה פ"כ ה"ע 86. ואף שדעת אדה"י (וגם בסי' סדר הנטילה ד"ה אם עשה) שבכל גונוי אי"א פ"א – י"ל שהוא מחומרא וכדעת קצת מהמקובלים. ושאני הטלת מים, שמדינא אי"א כלל, כ"א בנגע במקום הטינופת, ועי"פ שו"ע אדה"י ס"ז ס"ב וסתרי"ג ס"ד. (ותע' עצם הכניסה לביח"כ, אי"א נט"י כלל מדינא – שו"ע אדה"י סק"ס ס"ו. סברה"י פ"ג ס"י).

אמנם, בענינו ראינו מעשה רב, ליטול ג"פ בסידורין (אפי' לתפלה). וראה בקובץ הנ"ל מפי השמועה. ולהעיר שכן ראינו גם "בעומד מלימוד" (במירת שיחה) לפני התפלה (ע"פ רמ"א או"ח סוסי' רלג, ועיי"ש במג"א סק"ח). ולהעיר משו"ע אדה"י ס"ב ס"ה. אבל בשו"ת ושב הכהן ס"ב ד"לא מצד הדין הוא אלא מדרכי היראה, ואולי הוא ע"ד הקבלה"י). ואפי' בכה"ג ד"נטל לתפלה והפסיק אח"כ בלימודו כגון בזמן שדורשי"ן (אמירת שיחה בין מנחה לערבית), דעלה כי' המג"א (שם) שלכו"ע אי"א ליטול דיון שוב. אלא, שבשו"ת ושב הכהן סוסי' ב (ועיי"ש ס"א) כי' דיתכן לומר לחמיר טעם שתהא נט"י סמוכה לתפלה, כבני"כ. ועיי"ג בפרשה או"ח שם. ועצ"ע בטעמא דמילתא שנט"י ג"פ (דגם בני"כ אי"א ליטול ג"פ, כ"א לשי' הרמב"ם (ני"כ פט"ו ח"ה) שמשום טומאת ידים נגעו בה, ומיירי בלא נט"י שחרית, אף שלדעתו גם בנט"י שחרית אי"א ג"פ). וי"ל ע"ד מנהגו בנט"י לסעודה (ועי"פ או"ח ח"א סעי', הועתק בהגהות אשר"י חולין ק"ג, א) (הובא בהיוס יוס כי' בט), וכפי שהוא בבי"ו יו"ד ס"ט קרוב לתחלתו – ראה ימי מלך ע"י 480 ח"ה 70. ועוד. (ובמקצת כינוי למש"כ בשערי הלכה ומנהג ח"ה ע"י נד). וכפ"ח, משום ד"שמכו כי' ליטול ידים ג"פ משום דאשכחן הכא (תמיד פ"ד מ"ב) דהדחה בעי ג"פ כי' זכר לדבר מיהא הו"י (פי' הראב"ד תמיד לא, א). ויל"ק ע"ד כל דברי חכמים משולשים (רא"ש יומא פ"ח סכ"ח), ראה ע"דו בהמנהיג דיני חפ"ה סק"ב בטעם טבילה ג"פ. ובא"ו ד"משום נט"י שחרית דר"ר כי' הרגילו כל הנטילות לעשות כ"י (שלח"ק על המדרכ' ברכות סרי"ב). [אנאמטיסית' להנ"ל בהליכות שלמה מועדים פ"ג ח"ה 11]. ואולי הוא גם ע"פ קבלה – ראה כה"ח סק"ס ס"ב. ועוד. וראה בהנמקן בקובץ העי"ב ש"פ תרומה תשי"ע ע"י 22 ואילך.

בס"ד

הסכמת הרה"ג רבי שלום משאש וצ"ל שהתקבלה עבור חבור אחר

RABBI SHALOM MESSAS
Chief Rabbi
and Head of Rabbinical Courts
Jerusalem, Israel

הרב שלום משאש
הרב הראשי
וראש אבות בתי הדין
לירושלים

בס"ד

הסכמה

האביר כמקדשו. המצוין בתורתו. הרב שאול סילאס אלי"ע.
הציג/כת. את סכנו אשר כתב בצרכות. על צדן המשיטה.
לאנשים המדברים בצרכות. וחילק את הקינים לשבוע אשר
סימנים. והסימנים לסעיפים. את הכל ינה עשה בצ"ל.
בקיצור נאמן. המובן לכל. צמודה ינה הבאה בצ"ל רב. יצאת
ומצאת האמן אצלת. יהנו הצרכות מסכנו זה. בדרך חילוף וכו'.
ידיו תכנה. וינה אבד עור סכרים בתורה ובראכה לזכות העבים.
הח"כ יונאס ע"ה"ק ביום טוב' משון חסד' לבן
ע' אשכנזי

הלשכה רחוב החבצלת 12 תל אביב 91000 טלפון: 6250606 פקס: 6258294
12 HACHAVAZELET ST. P.O.B. 13, JERUSALEM 91000 - ISRAEL TEL: 6250606 FAX: 6258294

OVADIA YOSSEF
RISHON LEZION
AND PRESIDENT OF TORAH SAGES COUNCIL

עובדיה יוסף
הראשון לציון
ונשיא מועצת חכמי התורה

ירושלים ד'תשס"ח
JERUSALEM

הסכמה

הובאו לפני גליונות הספר "וכל מצותיך אמת", סיכום וביאור שיטת הפוסקים בעניני אורח חיים, מעשה ידי אומן, נטע נאמן, חכו ממתקים וכולו מחמדים, הרכ **שאול סילם** שליט"א אשר מבאר את דברי הפוסקים ומסכם שיטות הראשונים והאחרונים, חדשים גם ישנים, כדי שיוכל הלומד לשנן בנקל, ערוכים ומסודרים בטוב טעם ודעת, תפוחי זהב במשכיות כסף דבר דבור על אופניו, ולפעלא טבא אמינא, איישר חיליה לאורייתא.

ויהי רצון שחפץ ה' בידו יצליח לברך על המוגמר בקרב ימים, ועוד יפוצו מעינותיו חוצה בבריאות איתנה ונהורא מעלייא לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים שובע שמחות וכל טוב "והיה כעץ שתול על פלגי מים, אשר פריו יתן בעתו ועלהו לא יכול, וכל אשר יעשה יצליח".

עובדיה יוסף

וכל מצותיך אמת

RABBI ELIYAHU BAKSHI-DORON
THE RISHON LETZION
Dean of "Binyan Av" Institutions

אליהו בקשי-דורון
הראשון לציון
נשיא מוסדות "בנין אב"

כ"ג באדר ב' התשע"א

בס"ד

הסכמה

קבלתי את הספר "וכל מצותיך אמת" ובו חיבור מסכם על סימני השו"ע אור"ח, שחבר ר' שאול סילס ובו הלכות ופסקי ההלכות של גדולי האחרונים כיום.

והדברים ערוכים בשפה ברורה ונעימה קדושה, למען ירוץ בהם הקורא וידעו את המעשה אשר יעשון.

הנני לברך שיוכה לברך על המוגמר לגמור כל השו"ע למען ילמד את העם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. ויוכה לבריאות טפא ונהורא מעליא להגדיל תורה ולהאדירה.

בברכה,
אליהו בקשי-דורון
הראשון לציון
ונשיא מוסדות "בנין אב"

בית אריאל, רח' הפסגה 5, ת"ד 16498, ירושלים 91164, טל' 02-6446660, פקס' 02-6446466
Beit Ariel, 5 Hapisga St, P.O.B. 16498, Jerusalem 91164 Israel, Tel. 02-6446660, Fax. 02-6446466

וכל מצותיך אמת

Shlomo Moshe Amar
Rishon Lezion Chief Rabbi Of Israel
President of the Great Rabbinical Court

שלמה משה עמאר
הראשון לציון הרב הראשי לישראל
נשיא בית הדין הרבני הגדול

בס"ד, י"א אדר ב', תשע"א
2010-18-553/ע"א

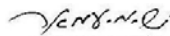
אִזְרַת בְּרַכָּה

הובאו לפני גליונות מהספר **"וכל מצותיך אמת"** על שו"ע ארי"ח שערך וחיבר הרה"ג ר' **שאל סילם שליט"א**.

וראיתי שהביא מקורות לדבריו מראשונים ואחרונים עד לפוסקי דורינו, והכל בשפה ברורה ונעימה וציין למנהגי הספרדים ומנהגי אשכנז וכן מנהג חב"ד לבעל התניא. וכחב הכל בטוב טעם ודעת.
וכן יש בידו הסכמות חשובות מגדולי הרבנים, המעידים בגודלם על מחבר ועל חיבוריו.

ואברכהו שחפץ ה' בידו יצלח ויפוצו מעינותיו חוצה להגדיל תורה ולהאדירה, ויתקבלו דבריו בחן ותסד על רבנן ועל תלמידהון.

המצפה לישועת ה' ברחמים,

שלמה משה עמאר

הראשון לציון הרב הראשי לישראל

וכל מצותיך אמת

Yona Metzger
Chief Rabbi of Israel
President of The Chief Rabbinate Council

יונה מצגר
הרב הראשי לישראל
נשיא מועצת הרבנות הראשית

בס"ד, י"ח אדר ב, תשע"א
24 מרץ, 2011
ספח' - 567 עא

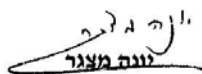
לכבוד
הרב **שאול סילם** שליט"א

שלום רב,

ספרך **"וכל מצותיך אמת"** הגיעני וראיתי וחנה פעולתך אמת, חכמה ומלאכה נתקבצו יחד לפונדק אחד, מלאכת ליקוט ההלכות מדברי השו"ע ועד לפוסקי זמננו. ליקוטי בתר ליקוטי, וחכמת סידור הדברים דבר דבור על אופניו בלשון צח ומועיל לתועלת המעיינים ולשמחת לב ההוגים בתורת ה'.

הנני לברכך, כי חקב"ה שחותמו אמת ודברו אמת וקיים לעד, ותורה שנתנו לנו תורת אמת היא, יזכה אותך להמשיך ולישב באהלה של תורה, להצליח לכתוב על דברי אמת לחבר ספרים נוספים ולהגדיל תורה ולהאדירה, אכי"ר.

הכו"ח בברכת התורה ולומדיה,

יונה מצגר
הרב הראשי לישראל

זאב דוב סלונים
רב מרכז עיה"ק ירושלים

מח"ס "חת"ת עם הקובץ"
"הליכות עולם" ג"ח "שערי הלכה" ג"ח

ב"ה ר"ח א' לחדש זיו תשע"א

הספר "וכל מצותיך אמת" שחיבר הרב החסיד מו"ה שאול סילס שליט"א, ראוי לשבח שזכה הרב המחבר בליקוט וריכוז באופן תמציתי כלשון ברור וצח, שיטות הפוסקים המפורסמים על שו"ע או"ח סימנים א-כד, עד פוסקי זמנינו, כמו"כ מנהגים שונים שסודתם בהררי קודש, ניכר בזה עמלו הרב-עמלה של תורה שהשקיע המחבר לזכות שוחרי הלכה בספר זה שמכיל תוכן רב בנושאי הלכה שונים.

יצוין בזה, אחד המאמרים המופלאים בת"ל 1. "נחלקו בית שמאי ובית הלל... יצאה בת קול ואמרה אלו ואלו דברי אלקים חיים הן, והלכה כבית הלל" מפרשים רבים ראשונים ואחרונים וכן בספה"ק העמיקו לבאר והסביר כוונת והבנת מאמר זה שאף שהלכה כבית הלל וב"ש במקום ב"ה אינה משנה 2. מכל מקום אלו ואלו דברי אלקים חיים.

ענין זה מבואר היטב בפנימיות התורה-תורת החסידות שמקשר הפשט-גליא לתורה עם הפנימיות הסוד והרז דתורה, תיבת רז גמטריי אור, הביאור בזה, מובא בלקוטי תורה 3. בית שמאי שרשם מגבורות לכן ב"ש מחמיר, בית הלל שרשם מחסדים לכן ב"ה מקיל, לכן שיטת ב"ש העיקר במצות וכו' הוא "בכח", ושיטת ב"ה העיקר במצות הוא "בפועל" 4. לכן מצד שרשם שניהם דברי אלקים חיים, יותר מזה מובא בספה"ק לעיתיד לבוא יהי הלכה כב"ש, ביאור זה הוא כאמור בפנימיות התורה שנקראת תורת אמת, שזהו אמיתה של תורה, גם מרומז בזה שם הספר "כל מצותיך אמת".

לאור האמור, ברצוני להביע הערכה למחבר הספר שלפנינו "כל מצותיך אמת", שזכה במיוחד להביא הרבה פסקים ומנהגים של זקני הק' אדמוה"ז בעל התניא כאשר ידוע שהיה המאור הגדול שהאיר העולם באור הנגלה ובאור הנסתר בדברי הבעש"ט על בעל התניא ששמו שניאור-שיאיר את העולם בשתי האורות.

1. ערבין יג: 2. ברכות לו: 3. שה"ש מחב. 4. ראה לקו"ש לאדמו"ר מליובאוויטש ח"ו 78 ועוד מקומות.

בבית-הדפוס (ב'ק"ח) קאז'מיר
245 זאב סלונים
זאב דוב סלונים
* רב מרכז עיה"ק *
הנצי"ץ 24/74 ירושלים

הסכמות לפי סדר האלף-בית

RABBINICAL OFFICE
KFAR CHABAD
ISRAEL

לשכת הרבנות
כפר חב"ד
אה"ק תובב"א

טלפון נייד: 03-9606-754, 052-6710-770

פקס: 03-9607-710

ב"ה. יום יז' לחודש סיון שנת ה'תשע"א

ראיתי עלים מספרו של הרה"ג שאול שליט"א סילם מרבני חב"ד בשכונת גילה ירושלים ואשר שמו "וכל מצותיך אמת" ובו ליקוט הלכות בחלק או"ח מסודרים בטוב טעם ודעת וגם חידושים לדינא מתוך שקו"ט בדברי הפוסקים ועד לשו"ע אדה"ז בעל התניא והשו"ע דבר גדול עשה בעמיו ובטוחני כי יגילו בו הלומדים וישמחו בו התלמידים ויבדרון מילי בבי מדרשא וזכות הרבים תעמוד להרב החבר להמשיך ולהוציא לאור פרי חידושו והשי"ת יצליחו ללמוד וללמד ולהגדיל תורה ולהאדירה.

הכו"ח לכבוד התורה ועמליה הרב מרדכי שמואל אשכנזי

וכל מצותיך אמת

דוד בירדוגו

חבר בית חדין

תל אביב

בס"ד, ו' ניסן התשע"א

דברי ברכה

חזית איש מחיר במלאכתו לפני מלכים ותיצב (משלי כב, כט), הוא ניהו גיסי ידידי וחביבי, ליש ולביא, ברוך הכשרונות בפ"י, השוקד על התורה, לילה כיום יאיר כחשכה כאורה, ומזכה הרבים טובא מתוך יראת שמים טהורה ומידות נעלות, כב' הרה"ג כמוה"ר שאול סילם שליט"א, דאזא ואתי מתניא בידיה, חיבור יקר בשם "וכל מצותיך אמת", אשר בו קיבץ, ביאר, וסידר בטוב טעם ודעת פירטי הלכות נחוצות על סדר השלחן ערוך, והביא מנהגים ודעות הפוסקים, חדשים גם ישנים, מרוב ככל החוגים והעדויות, כדי שכל החפץ למצוא מנהג אבותיו ורבנותיו או להורות לשואלו דבר ע"פ מנהגי אבותיו ורבנותיו של השואל, ימצא מיד את מבוקשו, ומלאה הארץ דעה את ה', כי אלו ואלו דברי אלקים חיים. וכבר איתמחי גברא ואיתמחי קמיעא זה כמה שנים ב'פינת ההלכה' שב'עלון "שיחת השבוע" בשפה הצרפתית, בו הוא מביא מגוון הדעות של הפוסקים בנושאים רבים, יישר חיליה לאורייא.

ועוד, שתועלת רבה יש בזה להרבנות האחדות והכבוד בעם ישראל בין העדות, להראות שכולם אהובים כולם ברוכים, והגם כי מקרא כתוב (משלי א, ח) ואל תטוש תורת אמך, מכל מקום כולם ניתנו מרועה אחד (קהלת יב, יא), ועי' פ' הראב"ע ז"ל (שם) וז"ל: ויש אומרים: וכמסמרות נטועים - דברי בעלי אסופות, הם הלוקטים מספרים רבים, ויהברו מחברות, אף על פי שיחלקו, כלם לימדם ברא אחד. ע"כ.

ובמסכת סנהדרין (כד.) אמר רבי אושעיא מאי דכתיב ואקח לי שני מקלות לאחד קראתי נועם וכו', נועם - אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה, ופירש המאירי ז"ל: תלמידי חכמים ראוי להם להיות נוחים זה לזה בהלכה ומחברין כל אחד דבריו של חברו ולא שיהו מכוונים לקטרג ולנצח, ואם עושין כן נמצאו מנעימים זה לזה בהלכה ומוציאין כל תעלומה לאור וזוכין ללמוד וללמד שזה - רצוני לומר, הלומד לאחרים והתשפעה לזולתו - הוא תכלית השלימות.

ודבר גדול עשה ידידי הרה"ג המחבר נר"ו בזה, להרבנות חיבה ואהבה וכבוד בין אחינו בני ישראל, שבדבר הזה נגאל בקרוב, כי הוא התיקון למה שלא נתגלה קיצם כידוע, ואיתא באלוהי רבה (פרשה כו): כך אמר להם הקב"ה לישראל: בני, כלום חסרתו לכם, מה אני מבקש מכם, הא איני מבקש אלא כדי שתהיו אוהבין זה את זה, ותהיו מכבדין זה את זה, ותהיו יריאין זה מזה וכו'. ויקיים בנו במהרה בימינו מאמר הנביא (יהושע לו, כד) ונעבדיך בלב שלום וירעה אהד יקנה לכלם ובמשפטי נלכו וחקק תי יקשרו ונעשו אוקם. ונזכה בקרוב להקריב מן הנוכחים ומן הפסחים בבנין בית המקדש שיבנה בב"א.

ועד כה השלים ידידי הרה"ג המחבר שליט"א מריש אורח חיים עד סימן כ"ד, ויה"ר שחפץ ה' בידו יצלה להשלים את יצירתו הגדולה על כל חלקי השלחן ערוך מתוך בריאות ונחת ואושר וכבוד וכל טוב סלה יחד עם כל אשר לו אכ"ר.

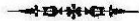
באהבה רבה ובברכת פסח כשר ושמה,

דוד בירדוגו
נציג א. מ.

וכל מצותיך אמת

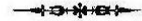
RABBI TUVIA BLAU

RAV OF CHABAD, NEVE YAKKOV
jerusalem, israel

הרב טוביה בלוי

רב קהילת חב"ד בנווה יעקב
ירושלים ת"ו

ב"ה. כ' סיון תשע"א

מכובדי הנעלה, חכם וסופר, חריף ובקי
הרה"צ הרה"ח הרב שאול סילאס שליט"א

שלום וברכה!

נעם לי לראות ראשית ביכורי פרי עמלך ויגיעתך בתורה בכלל, ובבירור הלכה בפרט – ספרך המפואר "וכל מצוותך אמת" – המסכם ומגיש בצורה ברורה הלכה למעשה בעניני אורח חיים תוך התייחסות לשאלות אקטואליות ומחודשות – מלוקט מפי ספרים וסופרים, ראשונים ואחרונים עד לאחרוני הפוסקים.

כבר כתב כ"ק אדמו"ר הזקן נ"ע, גדול הפוסקים בנגלה ובנסתר "והמשכיל יבין ענין פלא גדול מאוד מה נעשה בשמים מומעל ע"י עיון ובירור הלכה בסוקה" וכי' וכי' – תניא קדישא, אגרת הקודש סימן כ"ו, ע"ש היטב ובעוד מקומות בטפרו הקדוש.

אשריך שזכית להגיע לכך ולזכות את מבקשי ה' בחוראת הדרך ילכו בה.

ומתכבד חנני לאחל לך הצלחה רבה בענין הגדול הזה ובשאר עניניך, בריאות איתנה והרחבת הדעת ורוב נחת ושפע רב וכל טוב בכל מכל כל.

והעיקר שעל ידי כך (כאמור בתניא קדישא) נזכה תיכף ומיד ובקרוב ממש ליציאת השכינה מן הגלות וגאולה שלמה בביאת משיח צדקנו.

בכבוד רב ובהערכה רבה

טו"ו

טוביה בלוי

בס"ד

משה בן עבו

רב שכונת גילה
ראש מוסדות "יד אשר"
מוהל מוסמך

רח' יפה רוס 6, גילה
עיריית ירושלים תובכ"א
טלפון: 02-6760022
נייד: 050-7323-882
פקס: 02-6769532

י' שבת תשע"א לסדר והייתם לי סגולה מכל העמים"

דברי ברכה

הובא לפני חיבור על כ"ד סימנים הראשונים של שו"ע או"ח אשר חיבר וערך הרה"ג המזכה את הרבים ר' שאול סילם שליט"א וקיבץ בו את פסקי רבותינו ראשונים ואחרונים לספרדים. לאשכנזים ולאנשי חב"ד עבודה נפלאה לזיכוי הרבים, אני מכיר אישית את המחבר ואת פעולו יראתו קודמת לחכמתו, מזכה את הרבים ומקרב רחוקים לאבינו שבשמים, וממית עצמו באהלה של תורה איישר חיליה לאורייתא, ויפוצו מעינותיו חוצה, המחבר מתוך ענותנותו היתרה מצטדק לפני הקורא על כתיבת החיבור ונתן שלש תשובות לדבר, ואני אוסיף עוד תשובה רביעית על פי דברי חז"ל (כתובות ג) על הכתוב: "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד", רב הונא ורב חסדא, חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה, וחד אמר זה הכותב תורה, נביאים וכתובים ומשאלין לאחרים ושני הדברים נמצאים במחבר, ואם על כתיבת תנ"ך שכל אחד יכול לכתוב נאמר כך, הרי על אחת כמה וכמה שבכתיבת חיבור זה, שמביא את כל הדיעות, שלא כל אחד יכול למוצאם בקלות, הרי בודאי שצדקתו עומדת לעד, לכן הנני מברכו שחפץ ה' בידו יצלח, יעלה מעלה במעלות התורה, היראה והחסידות, ימשיך לזכות את הרבים בחיבורו הטובים יראה רוב נחת מתלמידיו ומיוצאי חלציו ויזכה לביאת גואל צדק בב"א

החותם לכבוד תורה ולומדיה

משה בן עבו

רב שכונת גילה
וראש מוסדות "יד אשר"

RABBI Z. N. GOLDBERG

Abbad Badatz & Bies Haraa'h "Hayashar Vehatov"
Member Of Supreme Rabbinical Court

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בד"ץ ובית הוראה לדיני ממונות "הישור והטוב"
חבר בית הדין הרבני הגדול

ב"ה, יום א' תמוז תשע"ז

הנני דבר לפני משהו של תלמידי חכמי חסד
כפי היותו היום שאלו סילת שלילתו ית דקיותו
מיום ציון שמחתי תימים משהו אל כי סדר הטוב
וכן הלכתי הדין מה שנמצא דוחיותי בשוגג
וכפי שדחתו דבריך גורלי תחבתי תלמידי
ולפי נתינת שאלו לדבריך שיקרה וצרכו להוציאם מלחצו
לתורתם המדינה וקשרו לתשיר לחסי צא צור תלמוד

הכותב זכור תורתו ותלמידו

זלמן נחמיה גולדברג

בית לוי יצחק ישיבת חסידי חב"ד לויבאוויטש צפת

רח' ירושלים 17 • טל: 04-6821539 טלפקס: 04-6970810 ת.ד. 331
צפת • דואר אלקטרוני: yechlz@gmail.com

ב"ה, יום כ' ר"ח מנחם אב ה'תשע"א. יהפכו ימים אלו לששון ולשמחה, פה צפת ציה"ק,
בה "יתגלה מלכא משיחא בארעא דגליל" תובכ"א.

אל מע"כ ידידי הנכבד והנעלה הרה"ג

ר' שאול שיחי' סילאם

שלום וברכה!

קיבלתי את הקונטרס מספרו וכל מצותיך אמת על שו"ע או"ח סי' א' עד כ"ד. ות"ח ת"ח.

עילעלתי בו וראיתי שעשה עבוד גדולה ויפה, חכמה יש כאן ומלאכה יש כאן, ליקוט של הל'
ומנהגים לעדות השונות, מוגשים בצורה יפה ונעימה ללומד, וכמיוחד הגדיל לעשות בהביאו
הל' ומנהגים לאנ"ש גם מתוך אגרותיו, שיחותיו וכו' של כ"ק אד"ש מה"מ, גם דברים שעדיין
אינם נפוצים, וכוודאי יהי' לתועלת הלומדים ומעיינים, ויש בזה משום הפצת המעיינות לקירוב
"קאתי מר דא מלכא משיחא".

הנני בזה לזרזו ולעודדו להפיץ הדברים ויזכהו השי"ת לברך על המוגמר ולהגדיל תורה
ולהאדירה, ונזכה כולנו ללכת לקבל פני משיח צדקינו תומ"י ממש.

הרב יוסף יצחק זלשנסקי

ראש הישיבה

הרב דוב ליאור

רב העיר וראש הישיבה
קרית ארבע היא חברון ת"ו

בס"ד, ה' אלול תשע"א

לכבוד

הרב שאול סילם

השל"ו והברכה וכט"ס.

מכתב ברכה

קיבלתי את חיבורו של כ"ת על הסימנים הראשונים בשו"ע או"ת. שמח ליבי בראותי את מלאכת הקודש הרחבה והמפוארת של כ"ת. החיבור מקיף כל נושא החל מהגמרא דרך כל הספרות ההלכתית לדורותיה, ובמיוחד בסימנים הראשונים שיש להם זיקה גדולה להתנהגות על פי חכמת הקבלה. אין ספק שחיבור זה יתרום להגברת המודעות אצל שוחרי תורה לקיום מצוותיה ביתר הידור ודקדוק רב. יהי רצון שתזכה שיפוצו מעינותיך חוצה, לזכות את הרבים ולקרב את ישראל לאביהם שבשמיים.

החותם לכבוד התורה,

דוב ליאור

וכל מצותיך אמת

ב"ה

לוי יצחק ראסקין

דומ"ץ קהלת ליובאוויטש
מו"צ בהאחדות הקהלות החרדיות
מח"ס 'נתיבות בשדה השליחות' ועוד
107-115 סטאמפארד היל, לונדון N16 5RP
טלפון: 020 8800 0022 שלוחה: 112
פקס: 020 8809 7324
בבית: 020 8802 1606
נייד: 07940258497

Rabbi L Y Raskin

Dayan, Lubavitch Synagogue
107-115 Stamford Hill
London, N16 5RP
Tel. (020) 8800 0022 Ext. 112
Fax. (020) 8809 7324
Home tel. (020) 8802 1606
Mobile: 07940 258 497
E.mail: lyraskin@btinternet.com

שלהי חודש ניסן ה'תשע"א

הן שזפו עיני עלים לתרופה מעשה ידי אומן הרב המופלג, קובץ על יד מרבה הון, הרה"ת הרב שאול סילם שליט"א, מקבץ ממזרח וממערב לפונדק אחד על ריש חלק אורח חיים, מילתא דשכיחי טובא, אסף כעמיר גרנה דבר דבור על אפניו מתוך מאות ספרי הלכה, כל דבר בשם אומרו, ובכך מביא גאולה לנעלם.

ית"ר מהשי"ת שיוסיף כהנה וכהנה ויזכה לברך על המוגמר בעגלא ובזמן קריב, ומי שיש לו מאה יאווה לכפליים, וחפץ ה' בידו יצלה מתוך מנוחה ונחת בגו"ר. ובזכות דבר ה' זו הלכה נזכה לראות דבר ה' זו הקץ, ועניניו תחזינה בשוב ה' את שיבת ציון כרנה אכי"ר.

בברכה,

לוי יצחק ראסקין

Rabbi ELIAHU SCHLESINGER

Dayen & Rabbi of
Gilo & Makor Chaim
JERUSALEM

הרב אליהו שלזינגר

רב שגילה ומקור חיים
דין בביה"ד שעי' הרבנות הראשית
פעילות ירושלים

בס"ד, מולדק ע"י אישואג קי"ת ה' שנת ג'ש"ט

למנצח ידיו הרבה ה' אלו סלם שליט

אברהם אל כבוד אנוניס בנכדו מולדק מלכ"ג אמת ונכד
אז מאד, מרקובל"ג של דוד - יעוסקים החל מהשנה והלאה וז"ל לנכד
דוד, ואלה הדברים ברורה ונאמה, אה"כ י"ת ע"י מקור החיים
אברהם מנכדיו של שו"ת הרב ב"ר יעקב אשר הנשד מלכ"ג מנכדיו
נאמרים רבות.

אברהם ונצח אלהי בנכד אנוניס אברהם מנכדיו אשר אין הק'
נכד בהם בס"ד שו"ת שולחן ודורשין (ו"ה), אה"כ מה שהלך חושק
הנצח אלושק.

ולא נחב ל' אלהי אברהם מנכדיו שאל"ה ה' כ"ז י"ל
אברהם מנכדיו ואלהא פורה, ונכדיו הנשד אברהם מנכדיו קקד
ישראל ואלהא מנכדיו שגים.

בכ"ה מנכדיו ואלהא מנכדיו

גילה, רח"ה הרב א"י אנטרמן, ירושלים 93861 טל. 02-6763792
Gilo, 1 Rabbi Eliahu Schlesinger, Jerusalem 93861 Tel. 02-6763792

וכל מצותיך אמת

מכתב שהתקבל מאת הרה"ג ר' מאיר מאזוז שליט"א ראש ישיבת כסא רחמים

שלום וברכה!

קלמי המונח וכל מצותיך אמת. יישר חילי
 ואוריגלי. אך לפני אין צמתי כדל אכסוי הדמות.
 וכדרך כל ראיתי שהיא צדקה בטוב טעם וצדק.
 זגלי העלם - יש למצא מפורש (לסנהדרין יד
 ז"ל) שהיו מלין תלמי גר אחרי החורבן בימי אנני ורנן.
 וזו כחך בוננת המה"ץ אהסכר. מפני נחמה העלם
 בשה"ץ. אולם לנפשו שמו קרופי אלאזה דה, (מלאכה

העלם כחש כוונתו (ז"ל) כחשין ואו ט הכס
 ישראל ישראל Israel

קדוש, אלא אכסוי
 קדש - קדוש ואני
 וסימני מן כחש
 וצמק תלמי איראק
 דה תלמי. וזה סימן אלאזה

אכסוי היכס י' אלא סלס
 דמו אכסוי 46 א'

גלה - יסלס 93741
 יישוב מלא אלאזה place חיקוד רמז postcode

sender השולח המסל
 address תלמי 2350
 postcode כח - דרך
 place מיקוד רמז

נלוות דואר לשימוש בסמים הדורץ בלבד
 Postcard for inland use only
 بطاقة بريدية للاستعمال في داخل البلاد فقط

עמ'	תוכן
9	הסכמות
29	פתיחה
	סימן נושא
33	א דין השכמת הבוקר
57	ב דין לבישת בגדים
70	ג הנהגת בית הכסא
84	ד דיני נטילת ידיים
120	ה כוונת הברכות
127	ו דין ברכת אשר יצר ואלקי נשמה ופירושיו
131	ז דין לברך ברכת אשר יצר כל היום אחר הטלת מים
135	ח הלכות ציצית ועטיפתו
163	ט איזה בגדים חייבים בציצית ואיזה פטורים מציצית
168	י דיני כנפות הטלית
178	יא דיני חוטי הציצית
200	יב דברים הפוסלים בציצית
205	יג דיני ציצית בשבת
207	יד דיני ציצית שעשאן אינו יהודי ונשים וטלית שאולה
216	טו אם להתיר ציצית מבגד לבגד ודין נקרע הטלית
222	טז שיעור טלית
230	יז מי הם החייבים בציצית
233	יח זמן ציצית
240	יט זמן ברכת ציצית
242	כ דיני לקיחת ומכירת טלית
246	כא כדת מה לעשות בציצית שנפסקו ובטליות ישנים
252	כב דין שהחיינו על עשיית ציצית
256	כג דיני ציצית בבית הקברות
259	כד הנהגת לבישת הציצית ושכרה ועונשה
267	לוח ראשי תיבות וקיצורים
275	רשימת הספרים המצוינים בספר

בלע

זה התברכנו בדור זה ברבוי ספרי הלכה המקבצים את פסקי רבותינו האחרונים ואחרוני האחרונים. עליו, אין בית מדרש ללא חידוש; נפרט בקצרה את יחודיות ספר זה, ואת הקווים שהנחו את חיבורו:

- מובאים כאן זה לצד זה, פסקים:

לעדת הספרדים ועדות המזרח (בעיקר על פסקי השולע, הבן איש חי, הכף החיים, ההלכה ברורה ופוסקי זמננו. במקום שנדרש, הוספנו את מנהגי צפון אפריקה),

עדת אשכנז (בעיקר על פסקי השולע, הרמא, הלב ופוסקי זמננו)

וחצד (בעיקר על שולע אדמור, שמתניח בהבאת ההלכה בטעמה, פסקי הסדור, פסקי הרבי הצמח צדק, קצות השולחן לגראא נאה, ספר המנהגים – חצד, ועוד כחמישים ספרים וכתבי עת המבארים את דעת אדמור הזקן או את מנהגי חצד. ספרים אלו כולם מסומנים ב * ברשימת הספרים שבסוף הספר).

אך זאת למודעי: מטרת הספר להקל על הלומד בלבד ולא להוות חלילה תחליף לשאלות רב מורה הוראה!

- ההלכות הובאו בלשון המחברים, בה לא נעשו שנויים, השתדלנו שאפילו לא בחסר ויתיר (פרט לפענוח ראשי תיבות היכן שמצאנו לנכון).

- הספר בנוי על בסיס פסקי השולע והרמא. עליהם הוספנו את פסקי אדמור הזקן, שנעתקו משולע אדמור או מן הסדור שלו, בלי שצינו את מקור דבריו (לא, לו, כנלג כו'), אלא רק את מקום ההלכה בשולע אדמור או בסדורו. כאשר הלכה מסוימת הובאה על אדמור הזקן ועל המשנה ברורה, העתקנו את לשון אדמור הזקן, אך ציינו גם את הסעיף הקטן בו מופיעה ההלכה בלב. על זה הוספנו את שאר פסקי בעל המשנה ברורה, שהועתקו כלשונם מן הלב, הביאור הלכה, או שער הציון, וכן את פסקי פוסקי זמננו, כפי שיפורט להלן.

- נעשה שימוש שיטתי בספרים: שולע, רמא, שולע אדמור הזקן (בהוצאתו החדשה עם הערות הרמא ר' שלום דובער לויין שיה' וצוות אחר. כאן המקום להעיר כי בנוגע לשנויים שבין

וכל מצותיך אמת

המהלך לבין המהלך בד' הסימנים הראשונים, העדפנו להביא את לשון המהלך), סדור אדמור הזקן (להעיר מפתח דבר ללך הרבי משנת תשל"ב, לשלוע אדמור: רבינו הזקן בסידורו ... בכמה דברים הכריע דלא כלש בשלוע. ויש לנהוג כהסידור מפני שהסידור חובר באחרונה, על. כשהפננו לסדור אדמור הזקן, הכוונה להוצאה של סדור תורה אור, אך נעזרנו רבות בסידור אדמור הזקן עם ציונים מקורות והערות לרב ראסקין שיח''), משנה ברורה (כולל ביאור הלכה ושער הציון), שונה הלכות, בן איש חי, לקוטי מהל'ח, מנהג ישראל תורה, פסקי תשובות, הלכה ברורה, ילקוט יוסף וספר פסקי חכמי המעבר.

- בנוסף, נעשה שימוש רב בספרים: עוד יוסף חי, כף החיים לרב פלאי, כף החיים לרב סופר, אשל אברהם מבוטשאטש (בב' מהדורותיו. להעיר כי הר"ג מחבר ספר זה היה חסיד הר"ק רבי לוי יצחק מברדיטשוב ז"ע), קצור שלוע עם שערים מצויינים בהלכה, ערוך השלחן, שלחן הטהור (מקומרנא), קצות השלחן עם בדי השלחן ושלת פוסקי זמננו (איש מצליח, חלקת יעקב, הר צבי, אגרות משה, דברי יואל, מנחת יצחק, ציץ אליעזר, מנחת שלמה, משנה הלכות, שבט הלוי, שבט הקהתי, קובץ תשובות, ישכיל עבדי, אור לציון, תבואות שלוש, שלוש ומגן, משפטי עזריאל, יין הטוב, יביע אומר, יחזה דעת, מאמר מרדכי, הרב הראשי, בנין אב, שמע שלמה, מבשרת ציון, יצחק ירנן, וישב הים, קנה בשם, דברי משה, בצל החכמה, באר משה, אז נדברו, ויברך דוד, ודברת במ ועוד).

- כן עברנו על ספרים יקרי ערך שחוברו על סדר השלוע, ובהם נקבצו דבריהם של ספרי הלכה רבים מאוד, כגון דעת תורה למהרש"ם, מאסף לכל המחנות לר"ג ר' יחיאל מיכל גאלד תלמיד המנחת אלעזר ממונקאטש, או ספר לקט הקמח החדש לר"ג ר' יעקב צבי לץ, א"ד האידוסובסלו שבהוגריה, לפני השואה (ולהעיר מדברי הבן איש חי ז"ל בהקדמתו לשלת רב פעלים: יש אם נשאל איזה שאלה בענין אחד, הוא זריו ונשכר לדפוק על דלתי הספרים של כל בעלי התשובות, ראשונים ואחרונים ואחורני אחרונים למקטון ועד גדול עד זמנו, ואפילו על ספרים אשר המחברים עודנו בחיים, וכונתו לחפש חפוש מחיפוש כדי לראות ולידע דעת כל חכם וחכם, אשר דבר בענין זה שנשאל בו. והנה דרך זה הוא מה טוב ומה נעים).

מעבר לשיקול ההלכתי, ראינו ערך רב וצורך בקיבוץ אחד המאחד את גדולי התורה מרוב ככל החוגים והעדויות.

מספר הנהגות הובאו שאינן אלא מידת חסידות, ולהעיר מספר חסידים (ס' י"א): אם ראית א"ח שהאריך ימים, דע לך שהוסיף דקדוקים על חבריו דברים שאינם כתובים בתורה, ע"ש (ולע בשלוע וישב הים לא ס' י"א בשם רבי חיים פלאג' ז"ל, שכלל שמתמעטים הדורות, כן גובר היצר הרע, וכנגדו נתפשטו חומרות גדרים וסייגים).

יש שהעירו שאין לכאורה צורך בקיבוץ הדעות השונות, כי הרי כל אחד יכול למצוא בנקל את מבוקשו בספרים שחזברו עלי הפוסקים שקיבלם או שקיבלום אבותיו. לטענה זו ג' תשובות, על ידן תובן יותר מטרת הספר:

- מורה, רב או שליח צריך להיות בקי בדעות השונות ובמנהגים השונים בכדי לתת מענה הולם לשואל.
- במקומות רבים בהם התייחס פוסק יחיד למצב נתון, ואין בדבריו בכדי לסתור פסיקה או מנהג, פשוט שיש להתחשב בפסיקתו.
- הספר מאפשר את הפצת פסקי אדמ"ר הזקן בקרב חוגים רבים, וזה חלק **מהפצת המעיינות** המקרבת את הגאולה האמיתית והשלמה עלי משיח צדקנו (ע' לקו"ש ז"ד סוף פ' וילך; קובץ אהלי ליובאוויטש גליון ב' עמ' 78 ואילך).

מובא בספר הרוקח (בתחילת ההקדמה) שכל אדם צריך לרשום (היינו לרמוז – ש.ס.) שמו בספר.

בשם וכל מצותיך אמ"ל (תהלים ק"ט) רמוז שם המלקט - שאול בן אליהו, גמטריא: אמת.

ספר זה מוקדש לע"נ אמי מורתי **מרת יפה קלוד יוספה סילם'ל בת ר' יוסף טוביאנה'ל**, תנצ"ה;

ולזכות יבלחט"א אבי מורי **ר' אליהו שיח' בן ר' שאול סילם'ל** באהבת אין קץ ובהוקרה על כל מה שהנחילנו עד הלום, על עצותיו היקרות מפז ועל תמיכתו הרבה, תפילתי לפני אדון כל שירוה נחת דקדושה מכל צאצאיו מתוך בריאות ועושר לאורך ימים ושנים טובות,

וכן לזכות מר חמי וחמותי היקרים **ר' אברהם שיח' בן ר' שמואל חי כהן'ל**, ומרת **קלרה שתחי' בת ר' אליהו סדבון'ל** מצאצאי הר"ג המקובל היו"ט ז"ל, מחבר ספר אהבת ה' על האדרא זוטא. שה' יברכם בבריאות איתנה וישמחו ביוצ"ח שיח' עד ביאת גואל צדק.

כאן המקום להודות לרבנים הגאונים, הר' זלמן ברוך מלמד שליט"א, ראש ישיבת בית-אל ורב הישוב בית-אל ב', על השנים הרבות בהן זכיתי להסתופף בצל כותלי הישיבה - בעידודו של הרבי נשיא דורנו; וכן הר' שלמה בן-חמו שליט"א, ראש כולל אור חברון שבקרית-ארבע, ורב העיר קרית-גת, על שנות למודי בכולל. וכן תודות הרבות לרבנים הגאונים הר' משה לינצ'נר שליט"א ובנו ממשיך דרכו הר' מאיר שליט"א, העומדים בראש ישיבת קרית נוער, לאכסניה של תורה.

כן ברצוני להביע רחשי תודה והערכה לרבנים החשובים הר"ח ומ"צ ר' לוי יצחק ראסקין שיח' מלונדון, והר"ח ר' ירון דותן שיח' מירושלים, על הערותיהם המחכימות מאוד; וכן לרבני שכונת גילה שבירושלים אלו, הר"ג ר' משה בן-אבו שיח' והר"ג ר' אליהו שלזינגר שיח', על נכונותם לסייע ולייעץ במאור פנים בכל עת.

כמצווה עלינו הכרת הטוב באתי להודות מקרב לב לכל אשר סייעו מהונם בהוצאת הספר ובראשם לאבי מורי שיח', למשפחות גיסי ואחיותי היקרים משפחות בראון, אזולאי וחביב, לר' משה עמרם מלול שיח' ומשפחתו ולר' יגאל לשם שיח' ומשפחתו - יבורכו על כך משמים, ויזכו להתברך בכל מילי דמיטב עד ביאת גואל צדק. וכן תודתי לבתנו אסתר יפה תחי' על עזרתה הרבה בעריכה ובעיצוב. שימלא ה' כל משאלות לבה לטובה.

נסיים בברכה חביבה מכל הלב לגות ביתי היקרה מרת רות ברכה תחי' (בת ר' אברהם כהן שיח') על שותפותה ועזרתה בכל תחומי החיים; יתן הש"ת שנוכה יחד לגדל את ילדינו שיחיו ולחנך את תלמידינו שיחיו לאהבת התורה ולקיום המצוות בהידור ובאהבה, לפי הוראותיו של הרבי שלאורו נלך עד לביאת גואל צדק.

שאול בן ר' אליהו שיח' סילם

סי' א' – דין השכמת הבוקר

א. יתגבר כארי לעמוד בבוקר לעבודת בוראו, שיהא הוא מעורר השחר (שו"ע ס' א'). ובשו"ע אדמו"ר הזקן מהד"ת: 'יהודא בן תימא אומר: **הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור כארי** לעשות רצון אביך שבשמים. **עז כנמר** הוא שלא להתבייש מפני בני אדם המלעיגים, **וגבור כארי**: עיקר הגבורה הוא בלב, להתגבר על יצרו לנצחו כגבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ. וכן צריך כל אדם בבקר להתגבר על יצרו כארי לקום משינתו קודם אור הבוקר לעבודת בוראו, כדי שיהא הוא מעורר השחר, כמ"ש אעירה שחר: אני מעורר השחר ואין השחר מעיר אותי, וזו מדה בינונית (שו"ע אדמו"ר מהד"ת ס' א' ע"פ אבות פ"ה משנה כ' וע"פ דברי הטור ריש אורח חיים).

ע' ספר שלחן מלכים - טעם הצבי, פ"א ס"ק ט"ו, שכתב: תמהו על רבינו המחבר בש"ע, שהטור הביא כל דברי יהודא בן תימא, והמחבר השמיט ג' מהם ולא נקט רק יתגבר כארי, והנראה בס"ד כי **"יתגבר כארי"** עולה מספר תתמ"ו, והוא במכוון **כמספר "יוסף בן אפרים קארו"**, וע"כ התחיל רבינו המחבר בב' תיבות אלו, כי רצה לרמז שמו ושם אביו בתחלת ספרו.

וע"ע שם בס"ק ב': **רבינו הרמ"א** כתב בש"ע (ס' א') **הגה**: ועכ"פ לא יאחר זמן התפלה וכו', וחזר והתחיל **הגה**: שויתי ה' לנגדי תמיד וכו'. וטעמא בעי מה רצה בכפילא שחזר ושנה תיבת "הגה" ב"פ ? ושמעתי לצד **שב"פ הג"ה בגימטריא כ"ו**, **כמספר שם הוי"ה** ברוך הוא וברוך שמו, ולאשר פתח בשויתי ה', ע"כ רמז בזה ג"כ מספר שם הקדוש, ע"כ.

וכתב בבדי השלחן ס"ק ג': ואדמו"ר (הזקן - ש.ס.) ז"ל לא פירש כי אם עז כנמר וגבור כארי, אפשר מפני שבשו"ע הוזכרו רק אלו במחבר ורמ"א (לגבי "עז כנמר", הכוונה לדברי הרמ"א "ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים כו' "המובאים להלן - ש.ס.), ע"כ. אך ע' ספר שלחן המלך עמ' כ"ה, שהביא (ע"פ ספר הערות בשו"ע אדמו"ר הזקן מלוקטים מספרי האחרונים) בשם הרבי מחב"ד: מה **שאדמו"ר הזקן** פירש רק שני אלו ("עז כנמר", "וגבור כארי"), ולא פירש הענין של "קל כנשר ורץ כצבי" כמו שפירש הטור ש"קל כנשר כנגד מראית העין כו' ", ו"רץ כצבי כנגד הרגלים כו' ", לפי שכאן קאי בהלכות השכמת הבקר, ולענין זה נוגע רק שלא יתבייש מהמלעיגים על השכימו, ושיתגבר על יצרו שמונעו מלהשכים, ע"כ.

וע"ע שלחן מלכים - טעם הצבי, פ"א ס"ק י"ח, שכתב: ומה מתקן בזה דברי מר זקני הרב החריף ובקי הגדול בתורה ויראה חסידא ופרישא ... מו"ה נפתלי דוב לאנדא ז"ל מוואלאווע, **שוה שקורא התרנגול ומשמיע קולו' קא כארי קא**, **ירצה קא פירושו: עמוד, והתגבר כארי, קא: עמוד.**

ב. **שויתי ה' לנגדי תמיד** הוא כלל גדול בתורה ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני האלקים, כי אין ישיבת האדם ותנועותיו ועסקיו והוא לבדו בביתו, כישיבתו ותנועותיו ועסקיו והוא לפני מלך גדול, ולא דבורו והרחבת פיו כרצונו והוא עם אנשי ביתו וקרוביו, כדבורו במושב המלך, כ"ש כשישים האדם אל לבו שהמלך הגדול הקב"ה אשר מלא כל הארץ כבודו עומד עליו ורואה במעשיו, כמו שנאמר: אם יסתר איש במסתרים ואני לא אראנו נאום ה', מיד יגיע אליו היראה וההכנעה בפחד השי"ת ובושתו ממנו תמיד (רמ"א סע' א' בשם מורה נבוכים ח"ג פ' נ"ב). ואם לא יגיע אליו מיד, יעמיק הרבה בענין זה עד שיגיע אליו, וגם ישוב בתשובה שלימה על כל עונותיו שהם המונעים מהגיע אליו היראה, כמ"ש: עונותיכם היו מבדילים וגו' (ש"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ה').

ובתנאי פ' מ"ב כתב על דברי הרמ"א הנ"ל: ויש נפש שפלה בטבעה ותולדתה ממקור חוצבה ממדרגות תחתונות ד' ספירות דעשיה, ולא תוכל למצוא במחשבתה האלקות, כ"א בקושי ובחזקה, ובפרט אם הוטמאה בחטאת נעורים, שהעוונות מבדילים כו' [כמ"ש בספר חסידים סי' ל"ה], ומ"מ בקושי ובחזקה שתתחזק מאד מחשבתו באומץ ויגיעה רבה ועומק גדול להעמיק בגדולת ה' שעה גדולה, בודאי תגיע אליו עכ"פ היראה תתאה ... וכמו שאמרו רז"ל: יגעתי ומצאתי תאמין, וכדכתיב: אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה, אז תבין יראת ה'.

וכתבו בשם האר"י ז"ל שיצייר שם הוי"ה תמיד נגד עיניו בניקוד יראה ... וזה סוד שויתי ה' לנגדי תמיד, וזה תועלת גדול לענין היראה (מ"ב ס"ק ד'). וניקוד יראה, היינו, כפי שמצוייר במ"ב שם: חיריק, שוא, קמץ – ש.ס.).

וכתב עוד בעל המשנה ברורה (בביאור הלכה ד"ה הוא כלל גדול בתורה וכו'): הרוצה לקיים שויתי כראוי יזדרז לקיים מה שנכתוב בשם ספר החינוך, ומפני גודל חביבותם העתיקים כמה גדולים בספריהם, וז"ל החינוך [בהקדמתו ובסימן כ"ה כ"ו תי"ז תי"ח תל"ב תפ"ז]: **ששה מצות חיונו תמיד, לא יפסקו מעל האדם אפילו רגע אחד כל ימיו, וכל זמן וכל רגע שיחשוב בהן קיים מ"ע, ואין קץ למתן שכר המצות; ואלו הם: א. להאמין שיש אלוה אחד בעולם שהמציא כל הנמצאות, ומחפצו ורצונו הוא כל מה שהוא עכשיו ושהיה ושהיה לעדי עד, ושהוא הוציאנו ממצרים ונתן לנו התורה, וזהו מ"ע, דכתיב: אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך וגו', ופירושו: תדעו ותאמינו שיש לעולם אלוה המשגיח, שהרי הוצאתיך מארץ מצרים. ב. שלא נאמין בשום אלקים זולתו, שנאמר: לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, ואפילו מודה שהקב"ה שולט על הכל, רק שידמה בדעתו שמסר הנהגת העולם למלאך או לכוכב, ה"ז מודה בע"ז ועובר על ולא יהיה לך אלהים על פני, אלא יאמין שהקב"ה בעצמו ובכבודו משגיח בכל העולמות ואין לשום נברא כח לעשות דבר בלתי רצונו, ולכן נקרא הקב"ה אלקי האלקים. ג. לייחדו, שנא': שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד, ופירושו: שמע ישראל ודע כי ה' שהוה את הכל ברצונו והוא אלקינו המשגיח בכל העולמות, הוא ה' אחד בלי שום שיתוף. ד. לאהוב המקום ב"ה, שנאמר: ואהבת את ה' אלקיך וגו', וכיצד יגיע**

וכל מצותיך אמת

האדם לאהבה, הוא **ע"י התורה**, וכדאיתא בספרי: לפי שנאמר ואהבת, איני יודע כיצד לאהוב את המקום, ת"ל: והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום, על לבבך, שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר והיה העולם, כלומר שע"י ההתבוננות בתורה, יכיר את גדולתו של הקב"ה שאין לו ערך ולא קץ, ותתיישב האהבה בלבו בהכרח. וענין המצוה, שיראה האדם להשים **כל מגמתו וכל מחשבתו אחר אהבת הש"י** ויעריך בלבו כי כל מה שיש בעולם מעושר ובנים וכבוד, הכל הוא כאין נגד אהבתו ית', וייגע תמיד בבקשת חכמת התורה למען ישיג ידיעה בה'. והקובע את מחשבתו בענינים הגשמיים ובהבלי העולם שלא לש"ש רק להתענג ולהשיג כבוד, ביטל עשה זו ועונשו גדול. **ה. להיות יראת הש"י על פניו תמיד** לבלתי יחטא, וע"ז נאמר: את ה' אלקיך תירא. ומי שבא דבר עבירה לידו חייב להעיר רוחו ולתת אל לבו באותו הפרק, שהקב"ה משגיח בכל מעשי בני אדם אף אם יהיו במחשך מעשיהם, וישיב להם נקם לפי רוע המעשה, וכדכתיב: אם יסתר איש במסתרים, ואני לא אראנו נאם ה' וגו'. **ו. שלא נתור אחר מחשבת הלב וראיית העינים**, שנאמר: ולא תתורו אחרי לבבכם וגו', ואמרו חכמים: אחרי לבבכם זו אפיקורסות ואחרי עינים זו זנות, ובכלל אפיקורסות הוא כל מחשבות זרות שהם היפך דעת התורה, ובכלל זנות הוא מי שהוא רודף **אחר תאוות העולם מבלי שיכוין בהם כלל לכוונה טובה**, כלומר שלא יעשה אותם כדי שיעמוד בריא ויוכל להשתדל בעבודת בוראו, רק כוונתו תמיד להרבות תענוגים גדולים לנפשו. כ"ז לקטתי מלשונו הנחמד בקצרה, וקילורין הם לעינים, ואשרי המקיימים כראוי, ועיין בח"א כלל א' שהאריך ג"כ בהם.

ג. ולא יתבייש מפני בני אדם המלעיגים עליי בעבודת הש"י (רמ"א סע' א').

אך ע' ספר שלחן מלכים - הלכה למשה, פ"א ס"ק ג', שכתב: זה הוא בענין גוף עשיית המצוה, שלא יתירשל מעשייתה מפני המלעיגים עליו, משא"כ בענינים שאינם נוגעים לגוף המצוה, רק בעניני הכשר עבודה, שיעשה האדם לפעמים תנועות זרות וכיוצא אשר לפי דעתו הוא צריך לזה לצורכי עבודה, בזה יתאמץ לעשותה באופן שיהיה תפארתו מאדם ג"כ, ולא יגרום שילעיגו עליו.

וע' לקוטי שיחות ח' ט"ו פרשת ויצא שיחה ד' (בלקו"ש המתורגם לעברית: בעמ' 274), שכתב: בהתבטלות בלבד אי אפשר להלחם כנגד הסתר שבעולם, אלא מוכרחים להיות – כהוראה בתחילת כל ארבעת חלקי ה"טור" (ושולחן ערוך) – "עז כנמר ... גבור כארי", צריך לנצל את מדת העזות "שלא להתבייש מפני בני אדם המלעיגים" ומדת הגבורה "להתגבר" על יצרו לנצחו כגבור המתגבר על שונאו לנצחו ולהפילו לארץ. **עם זאת צריך לדאוג לכך, שכל זה יבוא כתוצאה מן ההתבטלות לרצון ה'.** אם הגבורה וכדומה נובעות מישותו העצמית הרי זה היפך הקדושה, והתנהגות כזאת איננה יכולה לסייע במלחמה נגד המלעיגים והמתנגדים לתורה ומצוות. (וזאת בנוסף לכך, שכאשר נלחמים בחוזק שבא מן המציאות העצמית, אין לדעת מי ינצח במלחמה. ייתכן שלצד שכנגד יש יותר עזות וחוזק מן הסוג הזה). רק כאשר מתנהגים כך **משום שכך ציוותה התורה**, אז מנצחים את המתנגד בסיוע העזות והגבורה. ויש לומר שזהו הטעם, בפנימיותם של הדברים, לכך שה"טור" (וכך גם אדמו"ר הזקן בשולחנו) מביאים גם את שמו של בעל המאמר "עז כנמר ..." – "יהודה בן תימא". דבר זה בא לרמוז שההוראה על "עז כנמר ..." היא התנהגות רצויה כאשר היא נובעת מ"יהודה בן תימא" – יהודה מלשון הודאה, מעבודה של הודאה והתבטלות, ואין די

וכל מצותיך אמת

בכך שההתבטלות תהיה רק כהקדמה בתחילת העבודה, אלא הענין של "יהודה" צריך להיות "בן תימא" – ההתבטלות צריכה להתבטא ("תימא" – אמירה וביטוי) ללא הרף בהתנהגות של "עז כנמר ...", כי כאשר שקועים בעזות וגבורה עלולים להגיע לעזות פשוטה הנובעת מישות עצמית ח"ו.

ומ"מ לא יענה דברי עזות כנגד המלעיגים, שלא יקנה בנפשו להיות עז פנים אפילו שלא במקום עבודתו יתברך (שו"ע אדמו"ר מה"ק סע' ג'; מ"ב ס"ק ה' – ע"פ ב"י).

דע דהרי לא איירי כ"א במצוה שהוא עושה לעצמו ובני אדם מלעיגים עליו, אז בודאי אין לו לחוש כלל ללעגם, **ולא יתקוטט** עמהם, אבל אם הוא עומד במקום שיש אפיקורסים המתקוממים על התורה ורוצים לעשות איזה תקנות בעיני העיר, ועי"ז יעבירו את העם מרצון ה', ופתח בשלום ולא נשמעו דבריו, בכגון זה לא דיבר הב"י מאומה, ומצוה לשנאתם ולהתקוטט עמהם ולהפר עצתם בכל מה שיוכל (באור הלכה ד"ה ולא יתבייש).

אי מותר לאדם לדבר שקר ודברי כזב **כשעושה מצוה או חסידות** והוא מסתתר במעשיו מפני המלעיגים עליו ... היכא שהוא עושה המצוה ודבר חסידות ומתיירא מפני המלעיגים, או דאין מניחים אותו לעשות, ואפי' שיהיה בין אנשים כשרים ואיכא משום קצת יוהרא לגבי אחרים, והרי הוא בא לשנות, **משום הצנע לכת גם זה מותר** (מאסף לכל המחנות ס"ק י"ח ע"פ שו"ת לב חיים ח"א סי' ה').

אך כאן המקום להעיר מדברי **הכ"ח** סי' ק"ע אות כ"ו (שם הענין: התנהגות אורח אצל בעל הבית), בשם **הברכי יוסף והשערי תשובה**: ומיהו, בדבר שאין בו סרך איסור, רק פרישות בעלמא, טוב לגבר להסתיר מעשיו, וישמט כל מה שיכול, ועל זה נאמר: אתהלך בתם לבבי **בקרב ביתי**.

ד. ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב (רמ"א סע' א').

וע' בשלחן **מלכים** – טעם הצבי פ"א ס"ק ז', שכתב, ע"פ הדברי יחזקאל, בשם הקדוש מהר"ם מפרימושלאן: ופלא, והרי דרכו הטהור של רבינו הרמ"א שהגהותיו הם מענין דרכי רבינו המחבר, וכיון שהמחבר מיייר מענין קימה ועמידה, אמאי ידבר הוא מענין שכיבה? אך שני נביאים מתנבאים כאחד, שמי שמשכיב עצמו כחמור בודאי לא יקום כארי, אך יקום כחמור, אך אם ישכוב עצמו כארי, יזכה לקום ג"כ כארי, וזה שכוין רבינו הרמ"א בהג"ה על המחבר: יתגבר כארי: ובשכבו על משכבו ידע לפני מי הוא שוכב, אז יזכה לקום כארי, וזה: אם זכרתיך על יצועי (בעת שכבי), אז מובטח אני כי באשמורת אהגה כך (פשט הפסוק, בתהלים

וכל מצותיך אמת

סג, ז: באשמרות, ואין הכוונה לאשמורת הבוקר, אלא לאשמרות הלילה - ע' רש"י. ופשט "אם", היינו: כאשר - ע' רד"ק - ש.ס.).

ה. ראוי לכל ירא שמים שיהא מיצר ודואג על חורבן בית המקדש (שו"ע סע' ג').

ענין "תיקון חצות" כפי שהוא נהוג היום, איננו מובא בשו"ע, אך המ"א מזכיר אותו (בס"ק ד', וכן הוא מוזכר בשו"ע אדמו"ר מה"ת - ע' להלן, וכן במ"ב ס"ק ט', בשם "המקובלים"; וע"ע ספר המאמרים תרס"ד עמ' רמ"ד: מה שצריכים לקום בחצות הוא אינו עפ"י דין, רק ע"פ קבלה).

בספר דברי שלום - מנהגי הרש"ש ובית אל, עמ' מ"ד, מביא בשם החיד"א שהאר"י תיקן את סדר תיקון חצות.

ולהעיר: בשלע סע' ב' כותב: המשכים להתחנן לפני בוראו יכוין לשעות שמשנתנות המשמרות, שהן בשליש הלילה ולסוף שני שלישי הלילה ולסוף הלילה, שהתפלה שיתפלל באותן השעות על החורבן ועל הגלות, רצויה, ע"כ. ובמקור חיים לבעל החוות יאיר כתב, על דברי השו"ע הנ"ל: וחבל נביאים אנכי רואה כת המקובלים נוהי נפש שהפליגו פלא והפלא במעלות קימה ותחינה בחצות הלילה, כמ"ש גורי האר"י בספר הכונות ... ובסדר היום ... ובשל"ה ... ואבוהן דכולהו בוצינא קדישא הרשב"י זלה"ה בספר הזהר במקומות אין מספר ... ודבריהם נראין כמ"ד ארבע משמרות הוי לילה, עכ"ל.

ולכאורה, היה נראה לומר שלזה כיוון אדמו"ר הזקן בשלע שלו מהד"ת סע' ג', שכתב: "וראש אשמורות הוא חצות הלילה", ובזה היתה מתורצת קושית הבדי השלחן ס"ק ו' שנשאר בצ"ע על פשט הדברים. אך (נראה ש) יש לדחות, מהמשך דברי אדמו"ר הזקן שם בסוגריים: "ואם אינו יכול לקום בחצות, יקום בראש האשמורת השלישית", וצ"ע - ש.ס.).

מנהג המקובלים:

נעתיק כאן את דברי ההלכה ברורה (עמ' ו' ואילך) על חשיבות אמירת תיקון חצות גם היום: ורבותינו המקובלים הפליגו במעלת אמירת תיקון חצות, ויש אומרים (אול"צ ח"א; שארית יוסף ח"א) שאם קשה עליו להתאחר ללכת לישון אחר חצות הלילה כדי לומר תיקון חצות, וגם לקום בבוקר להתפלל שחרית עם הנץ החמה, עדיף יותר שיאמר תיקון חצות, ויתפלל שחרית אחר הנץ החמה ... ומעלת אמירת 'תיקון חצות' חשובה אף יותר ממעלת אמירת הסליחות בחודש אלול.

לגבי נקודה זו האחרונה: השערי תשובה ס"ק ו' הביא ג"כ, בשם הרמ"ז, שתיקון חצות עדיף, וכ"פ הרב החיד"א בכרכי יוסף סי' תקפ"א סע' ג', הב"א פ' וישלח סע' ט', הכלל בסמיננו אות

וכל מצותיך אמת

ט"ז והגר"מ אליהו זצ"ל בשלש מאמר מדרכי ח"ב סי' א'. לעז"ז, בשלחן הטחור סע' ו' כתב שאמירת סליחות בציבור עדיף. וכן לפי דברי השלח שלמת חיים סי' א', המנהג להעדיף את הסליחות.

לגבי **פריטי סדר תיקון חצות** – ע' באריכות בבן איש חי פרשת וישלח, ובדברי שלום עמ' מ"ג ואילך.

מנהג חב"ד:

בשו"ע אדמו"ר: אבל ראוי לכל ירא שמים ... לקום בחצות הלילה ולקונן מעט במזמור 'על נהרות בבל' וכיוצא בו (כמו שנדפס בסידורים) על חורבן בית המקדש וגלות השכינה ... ואח"כ לעסוק בתורה שבע"פ עד אור היום (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ב'. יש להעיר שענין תיקון חצות לא מוזכר בשו"ע אדמו"ר מהד"ק, וע' בריש שער הכולל, שהמטרה במהדורא תנינא היתה להכריע כהמקובלים). ומי שאי אפשר לו בכל לילה, עכ"פ לא יפחות מפעם א' בשבוע לפני יום השבת (תניא אגרת התשובה פ"י. ולפני יום השבת: היינו בליל ששי - מפרשים).

וע' בסדור אדמו"ר (עמ' צ"ט - סדר תיקון חצות): והנה מודעת זאת למבקשי ה' יבינו כל, כי לעתים רבים בעת רצון למעלה יצוה ה' חסדו ויאיר עליהם אור האהבה, ותתלבש נפשם בלהט ולהב שלהבת העולה מאליה וממילא. ובאה מלמעלה בבחינת מתנה, והיא מלתא דשכיחא. אבל לא שכיחא כלל שתפול אימתה ופחד על נפשם מלמעלה מאליה וממילא, והסיבה לזה היא בחינת גלות השכינה שירדה הארתה והשפעתה ונתלבשה בלבוש שק הם החיצונים שבהיכלות הקליפות, כמ"ש בזוה"ק פרשת פקודי ... והעצה היעוצה לזה, להתאבל ולשית צער בנפשו על מניעת והסתלקות יראה ממנו, הנקרא חורבן ירושלים יר"א של"ם בסבת גלות השכינה, היא הארת מדת פחד מלכותו יתברך בלבוש שק אשר הלבשנו בעונותינו בפריקת עול מלכות שמים, בביטול מ"ע ותלמוד תורה כנגד כולם, ובהמשך עלינו עול דרך ארץ, שהוא פחד חיצוני פן יחסר לחמו וכי האי גוונא שארי יראות חיצוניות המסיחים לבב האדם מעבודת קונו וגורמים לפרוק עול תורה ועבודה.

וכיום נוהגים אצל חסידים ... שאין עורכים תיקון חצות כלל (מלבד יחידי סגולה) (פניני התניא על אגרת התשובה פ"ז). והסיבה (פניני התניא שם) כפי שמוכח בהתוועדויות תשמ"ו (ח"א עמ' 667) שענין המרירות שבתשובה אינו שייך בדורנו זה האחרון, דרא דעקבתא דמשיחא, כיון שבדורנו אין לנו כח לענין המרירות וכו', וצריכים התחזקות והתעודדות יתירה כו', ולכן בדורנו זה עבודת התשובה היא מתוך שמחה דוקא.

וע' לקושי שיחות חלק ט"ז בסוף השיחה הראשונה על פורים - עמ' 387 בלקו"ש המתורגם לעברית - הערה 89, שם כתב על דברי אדמו"ר הזקן הנ"ל "ראוי לכל ירא שמים כו' לקום

וכל מצותיך אמת

בחצות הלילה כו' " : **עבודה שלמעלה מזו המוכרחת בבינונים** (ראה קונטרס התפלה פי"א). וגם זה מביא בשו"ע, על דרך מה שכתוב בתניא ספי"ד: אך אעפ"כ כו' **לקיים את השבועה שמשיבים תהי צדיק כו'** ; הובא בהתקשרות גליון רנ"ו עמ' 19, ע"ש עוד.

על השאלה איך מגיעים לתשובה תתאה ללא עריכת תיקון חצות (ע' תניא - אגרת התשובה פ"ז), ענה הרבי (ימי בראשית עמ' 293; התקשרות גליון תר"א עמ' 15; סוד רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות, עמ' ת"ג) שזהו על ידי **שלומדים חסידות לאחר חצות**.

ולהעיר מנימוקי אורח חיים לבעל המנחת אלעזר זצ"ל, ס' א': ומה שהחמירו כל כך הקדושים האלו בקימת חצות לילה דייקא (ולא להיות ניעור עד אז), זהו היה אפשר להם בכח בריאתם וחזק גופם. מה שאין כן בחולשת דורנו אשר ירדה חולשה לעולם ותרד פלאים כח ואון הבראים. **ועם כל זה תלמידי חכמים הנעורים בלילה בלימודם דודאי צריכין לדקדק שיהיו נעורים עד חצות לילה וחצי שעה אחר כך כדי שלא יהיו סרוחים בשינה על מטתם בשעת עת רצון בחצות**, ע"כ.

נעתיק אגב את דבריו הערבים של ספר מאסף לכל המחנות (לתלמיד המנחת אלעזר) ס"ק כ"ה: עיין בשער רוח הקודש (למהר"ח"ו) דף י"א שכתב: מי שניעור כל הלילה ולא ישן כלל ועוסק בתורה כל אותה הלילה, נפטר מעונש כרת אחד אם נתחייב ח"ו, וכל הלילה אחת פוטר כרת אחת, ע"כ.

ו. ומיד שניעור משינתו, כדי שיוכל להתגבר על יצרו לקום בזריזות בחצות או קודם עמוד השחר במידה בינונית, **יחשוב בלבו לפני מי הוא שוכב**, וידע שמלך מלכי המלכים הקב"ה חופף עליו, שנאמר (ישעיה ו, ג): 'מלא כל הארץ כבודו', ואלו היה שוכב לפני מלך בשר ודם העומד עליו, היה מתחייב בנפשו, קל וחומר לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ד').

בשלחן מלכים - טעם הצבי, פ"א ס"ק י"ט, כתב: יקום בזריזות: ולאשר אכילה גסה מביא את השינה ... ע"כ עצה היעוצה להרגיל עצמו בסעודת הערב במאכלים קלים.

ז. עכ"פ לא יאחר זמן התפילה שהצבור מתפללין (רמ"א סע' א').

ח. וטוב להרגיל עצמו לומר מיד שניעור משינתו: **מודה אני** לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה. רבה אמונתך; ועל ידי זה, יזכור את ה' העומד עליו ויקום בזריזות, אך לא יקום ויעמוד בפתע פתאום, אלא ישהה מעט עד שיגמור נוסח זה **בעודו שוכב או יושב** ... ולפי שבנוסח זה אין בו שום שם

וכל מצותיך אמת

מז' שמות שאינם נמחקין, אין איסור לאומרו קודם שנטל ידיו (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ו'; מ"ב ס"ק ח').

וע' מאסף לכל המחנות ס"ק כ"ג וכן אגרות קודש הרבי ח"י עמ' כ"ג, שרוב ככל הפוסקים פסקו ג"כ שאפשר לומר מודה אני לפני נט"י.

נוסח מודה אני המקובל היום: מספר סדר היום לרב משה מכיר זצ"ל, ומובא בנוסח זה במגן אברהם (סי' ד' ס"ק כ"ח), באלוה רבה (סי' א' ס"ק ד'), בשלש אדמור (כנ"ל), בחיי אדם (כלל א' סע' א'), בקצור שלש (סי' א' סע' ב'), בערוך השלחן (סי' ד' סע' כ'), בלל (סי' א' ס"ק ח'), בכלל (סי' א' אות ד') ואף ב"צעטיל הקטן" שבתחילת הספר נועם אלימלך לרבי אלימלך מליזנסק זצ"ל זי"ע, אות ט', וז"ל שם: ירגיל את עצמו תיכף ומיד כשיתעורר משינתו, יאמר: מודה אני לפניך מלך חי וקים שהחזרת בי נשמתי בחמלה רבה אמונתך. ויאמר אפילו בלשון אשכנז, בלב שמח: ברוך אל עליון אשר נתן לי מצות ציצית אלה אשר אני מסובב בהן ומצות נטילת ידים שחרית להעביר רוח רעה והקליפה הקשה מעל שתי ידיים שלי, ויראה שיהי' לבו מלא שמחה באמרו כנ"ל.

בקונטרס ענינה של תורת החסידות (עמ' ט') כתב הרבי: וזהו טעם הפנימי על מה שב"מודה אני" לא נזכר שום שם מז' השמות שאינם נמחקים, כי מכיון שה"מודה אני" בא מצד בחי' היחידה – עצם הנשמה והרי ההודאה של עצם הנשמה היא לעצמותו ית' "דלא אתפס בשם".

וע' תורת מנחם – התנועותיות תשי"ז ח"ב (חי"ט), עמ' 328: ... וזהו גם מ"ש בסיום אמירת "מודה אני": "רבה אמונתך" – כפי שפירש כ"ק מו"ח אדמו"ר בשם אביו, שהכוונה היא, שיאמין לא רק בבורא יחיד, אלא רבה אמונתך, הריבוי באמונה, היינו שיהי' נראה וניכר אלקות בכל דבר ודבר.

בספר המנהגים – חלד עמ' 1: כשאומרים מודה אני צריכים להניח יד אל יד ... ולהרכין את הראש. בהתקשרות גליון תשי"א עמ' 15 מובא בשם הרבי הריי"ץ שאופן תנוחת הידים הוא: שתי כפות הידים זו מול זו, והאצבעות כולל האגודלים מופנות קדימה – וע"ש תמונה. וע"ע התקשרות גליון תרכ"ג עמ' 17, מדברי הרה"ג רי"ל גרונר שיח' (שנשאל על כך): החשש מהדמיון להתנהגות הנוצרים, שעושים כן גם לפני השינה – אבל שאלה זו נשאלה בשעתו [מהרבי] והתשובה היתה: א) גם הרביים ידעו מזה, ואף על פי כן נהגו ככה. ב) הנוצרים, על כל פנים לפני השינה, כורעים בשעת מעשה על הברכיים, מה שאין כן אנחנו.

וע"ע התקשרות שם עמ' 16, תרגום מספר המאמרים תש"י לרבי הריי"ץ, עמ' 244: כאשר חינוכו אותי לומר 'מודה אני', ציוו עלי להניח יד אחת על השנייה, ולהרכין את הראש, וכן לומר "מודה אני. כשהתבגרתי מעט, אבל עדיין בימי הילדות, שאלתי את הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק: מדוע כשאומרים 'מודה אני' צריכים להניח יד אחת על האחרת, ולהרכין את הראש? והוא ענה לי: באמת צריך לעשות מבלי לשאול מדוע, אבל הרי אמרתי לך שתשאל הכול אצלי. הוד כ"ק הרה"ק קרא פנימה לר' יוסף מרדכי המשרת, יהודי בן שמונים, ושאלו: כיצד אתה אומר 'מודה אני' בבוקר? ענה ר' יוסף מרדכי: אני מניח יד אחת על האחרת ומכופף את הראש. שואל אותו שוב כ"ק אאמו"ר הרה"ק: מדוע אתה עושה כך? עונה ר' יוסף מרדכי:

וכל מצותיך אמת

איני יודע. כשהייתי ילד קטן לימדו אותי כך. אתה רואה - אומר לי הוד כ"ק אאמו"ר הרה"ק - הוא עושה כך מפני שאביו לימד אותו כך. וכך קודם לכן, **עד משה רבינו ואברהם רבינו**, שאברהם אבינו היה היהודי הראשון. צריך לעשות **מבלי לשאול מדוע** ...

וע"ע שם הערה 1: בשיחת ליל א' דחג הסוכות תש"י ס"ה (סה"מ תשי"א עמ' 62. סה"ש תש"י עמ' 359) מסופר גם כשפעם אחת לא אמר 'מודה אני' מיד עם ההשכמה, וכבר עמד ואכל, לימדו אביו: קודם-כול לעמוד ישר, להשוות יחד את הרגליים [כמו ב'שמונה-עשרה'], ליישר את הטלית-קטן, להתכופף, ואז לומר מילה במילה [אחרי אביו]: 'מודה אני'.

בספר ארחות ציון כתב: וגם מי שנשאר ער כל הלילה יאמר נוסח זה באשמורת, כי הנשמה מסתלקת בלילה וחוזרת אחר חצות (ארחות ציון ח"א עמ' ק"ל, וציין שם לדברי הרב המקובל רבי רפאל אברהם שרעבי זצ"ל נכד הרש"ש, שכתב, בספרו שו"ת דברי שלום, ע"פ דברי סבו הרש"ש, שבילילה, גם כשהוא ניעור, אנו רואים שנחלש כל גופו, ואינו יכול לעמוד, וזה מכח דאף כשהוא ער, מסתלק כח נשמתו).

ט. תיבת '**בחמלה**' יהיה **באתנחתא** (כך נדפס בסידור אדמו"ר הזקן; מ"ב שם).

י. על השאלה אם **נשים** אומרות מודה אני בקמ"ץ, ענה הרבי: כמנהג המקום בזה (ע' שערי הלכה ומנהג ח"א עמ' קי"ח. וע' התקשרות גליון תק"צ עמ' 18: הרגיל בין אנ"ש הוא שהנשים אומרות באותו נוסח כמו הגברים).

ובשולחן שבת הלוי ח"י סי' ח': בענין מודה אני שהיא הודאה בעלמא, תגיד כפי שרגיל לה בפה יותר.

יא. רואים בפועל ש"מנהג ישראל" לחנך את התינוק באמירת "מודה אני" **משמתחיל לדבר** (תורת מנחם התוועדיות - תשמ"ב ח"ב עמ' 708). גם **תינוק קטן שאינו יודע לדבר** ... מנהג נשים צדקניות לומר "מודה אני" עבור (ועם) התינוק (תורת מנחם - התוועדיות - תשמ"ט ח"ב עמ' 37).

יב. כתב **בהגהות איש מצליח** (על מ"ב ס"ק ח'): ונראה דה"ה **לענות אמן על ברכה לפני נט"י דשרי**, דאין בזה לא שם ולא כינוי, וק"ו מנוסח מודה אני וכו' שאומר מלך חי וקיים. ואע"פ שאמר ר"ת א-ל מלך נאמן או בגימ' הוי"ה אדנו"ת, אין בזה כלום. אך לפי **שולח וישב הים** (ח"א סי' ב' אות ז') משמע שה"מ לדעת הפוסקים, אך לדעת הזהר אין לענות אמן לפני נט"י (במים). וע"ע להלן מה שכתבנו בדין אמירת ברכות לפני נט"י.

ובדומה לדברי ההגהות איש מצליח הנ"ל מובא בספר הליכות שלמה עמ' רמ"ד: השומע דברי קדושה קודם נטילת ידים של שחרית, כגון הדר סמוך לבית הכנסת, מותר לו לענות "אמן" ו"אמן יהא שמיה רבה", רק יזהר שלא להזכיר שם שמים עד שיטול ידיו. וכן באשל אברהם מבוטששטש סי' פ"ד כתב: לענות אמינים ... כשידיו אינם נטילות שחרית, או במקום ערוה ... אין חשש.

יג. בבוקר בבוקר בקומו משנתו **תיכף קודם נטילת ידים** יעורר **מחשבתו הראשונה** לעשות התעוררות רצון בדרך כלל על כל החטאים שלו ועל כל המחשבות זרות והרהורים רעים שיש בו ... וההיפוך באת זה לעומת זה הוא, כשנופל במחשבתו הראשונה בענינים זרים ורעים ח"ו, שבזה ועל ידי זה ממילא יתקע מחשבתו ורצונו לקשר את נפשו בזה בכלל, וגם בתאות נאוף וכיוצא בו בפרט, אזי ממשיך עליו ועל נפשו שרש ומקור עומק הרע, שיהי' לבבו נמשך רק רע כל היום ח"ו, **הבנין של כל היום מיוסד הוא רק על העמוד היסודי שמיסד בנפשו במחשבתו הראשונה בכלל שהיא העיקרית**, על כן העצה היעוצה לנפילת מחשבתו הראשונה בכלל ח"ו שיתמרמר בלבבו תיכף ומיד על זה מאד ויאמר ספר תהלים בכלל (אחר נטילת ידים, ברכות השחר וברכות התורה, ע"ש - ש.ס.), **ובפרט קפיטל נ"א, שהוא תקון גדול אפילו לעוברי עבירות חמורות ח"ו**, כמו אשת איש וכיצא בזה (ספר פוקח עורים לאדמו"ר האמצעי מחב"ד, פ"א ופ"ב).

ולהעיר משלחן הטהור סי' א' סע' ג': יזהר מאד **במחשבה ראשונה ודיבור ראשון**, שיהיה בעניני תורה וקדושה. וכן בספר דרך פקודיך מ"ע י"ח - **לקדש בכורות**, חלק המחשבה, אות ה', כתב רבי צבי אלימלך מדינוב זצ"ל: בהתבונן במצוה זו מחייבין אנחנו לשעבד בכל יום כל ראשיתנו ל"י, היינו **ראשית מחשבותינו** בעמדנו ממטנינו תיכף להתבונן בממשלתו עלינו, וכי הוא המחזיר לנו נשמותינו, וכן **ראשית דבורינו וראשית מעשינו**, והראשית הוא היסוד לכל, כי לו משפט הבכורה ואחריו ימשכו הענפים בכל ענייניו במחשבה ודיבור ומעשה של כל היום, וישים השגחתו ית' לנגד עניו, כי הוא השופע בו חיות המחשבה ודיבור ומעשה ברצונו הטוב, משא"כ כשאינו משעבד הראשית ל"י, הנה ח"ו הוא להיפך, והוא הנרצה בפסוק: יתיצב על דרך לא טוב (בראשית עמידתו, אזי ח"ו) רע לא ימאס, הבן הדברים. וע' בדומה בספר ימי הבחירות ובר מצוה לגה"צ ר' דניאל פריש זצ"ל - בעל פירוש מתוק מדבש על הזהר הקדוש - עמ' קי"א, וז"ל: ראשית חכמה יראת השם, כתוב בספרים הקדושים מתלמידי הבעש"ט הקדוש, שצריך לזהר שתהיה **המחשבה הראשונה והדיבור הראשון** בדברים קדושים, ואז יהיו נגזרים כל המחשבות וכל העשיות של כל היום כלו להשם יתברך, כפי שתתחיל ברגעים הראשונים, כן יהיה לך סיעתא דשמיא כל היום, על כן מיד, אחרי שתתן שבח והודיה לשמו הגדול יתברך שמו ותאמר מודה אני, **תאמר: יהי רצון מלפניך שיהא לבי נכון ומסור בידי, שלא אכעס היום ולא אכעיסך** (להעיר שנוסח יהי רצון זה (בשינויים קלים) מובא בשלח מסכת יומא, בשם פרכי רבי עקיבא, ובסדור יע"ץ סדר קימה ונטילת ידים, סע' ג', בשם זהר חדש פרשת נח - ש.ס.).

אח"כ ראיתי שהדברים הנ"ל כבר הובאו בספר *כמר שם טוב* – ליקוט מתורת רבי ישראל בעל שם טוב זצ"ל, וז"ל הספר (סי' רי"ב): האדם בקומו משנתו, שהוא נעשה בריה חדשה, כמ"ש חדשים לבקרים, אם ידבר תחלה דבריו דברי הרשות, וכ"ש דברים אשר לא כן, אף אם יתפלל ויעסוק בתורה אח"כ, **הכל מסתעפין ונמשכין אחר הדבור הראשון**, כי כמו שהדבור הוא ענף המחשבה וטפילה אליו, כן הדבור השני אל הראשון, כמ"ש בזוהר ובכתבי האריז"ל בענין כיבוד אה הגדול. ולכן יזהר האדם שיקדש ויטהר דבורו הראשון בקומו, **ויזכך מחשבתו הראשונה דביקה בקדושה**, כדי שימשיך אליה כל שארי הדברים שאחריה.

יד. תיכף אחר שאמר מודה אני לפניך, **ישלב אותיות נשמה עם שמו**, כדי שייגבר על השטן, כי שטן במספר קטן י"ז וכן נשמה במספר קטן י"ז, וכל הקודם זכה, ונמצא שהוא הקדים עצמו ואותיות מנשמתו, **וזהו סגולה מהסגולות המצלת את האדם מלבא לידי חטא בעולם הזה**, למשל מי שנקרא יצחק, כזה (ינצחמקה), ר"ל: יצייר במחשבתו לעולם אות אחד משמו, ואח"כ אות אחד מאותיות נשמה, עד גמירא, ואם שמו הוא ה' אותיות או יותר, כגון אני נקרא יחיאל, בפעם רביעי יצרף ב' אותיות אל ואח"כ אות ה' של נשמה (קיצור של"ה – דיני נטילת ידים שחרית, מ"א, ד), וכן להיפוך אם שמו הוא רק ב' או ג' אותיות, יצרף כל האותיות הנשארים מאותיות נשמה אל המשולב (שלחן מלכים – טעם הצבי, פ"א ס"ק י"ב).

טו. **אל תחשב בחלומות שחלמת**, כי רב החלומות שוא ידברו (ימי הבחרות ובר מצוה עמ' קי"ב).

להעיר מאגרות קודש הרבי חלק ז' עמ' ר"צ-רצ"א – המכתב מתורגם לעברית באג"ק המתורגמות ח"ב עמ' 38 – : וכפי שמבואר בספרים רבים, שאצל אנשים שאצלם כל הפרטים הם על פי התורה והמצוה, אזי גם חלום, שעליו יש פחות שליטה, יש לו איזו משמעות ואינו יכול להיות לבטלה – (ועם זאת, גם במקרה כזה, אומרים חז"ל, אין חלום בלא דברים בטלים) – לעומת זאת, **אצל אנשי דורנו**, שאצלם ישנם הרבה דיבורים בטלים ועל אחת כמה מחשבות בטלות, ללא תוכן, ועל אחת כמה וכמה ללא תוכן של תורה ומצוות, הרי אצל אנשים אלו, **זה אינו יותר מאשר חלומות בלבד**, ולפעמים זה גם מעצת היצר הרע לנתק את האדם מענייני ערכיות, ולכן הנני חוזר שוב, שלא ירשה לעצמו להרהר אודות חלומות, ע"כ. אך ע"ע אוצר סגולות הרבי עמ' 226 עד 229.

טז. מי שישן במלבושיו ... סתם ידיים אלו כשרות להזכיר השם בברכות ולדבר דברי תורה, מדין התלמוד והפוסקים ... ואין צריך לומר ליגע במלבושיו קודם נטילת ידיים אע"פ שרוח רעה שורה עליהן, רק שלא ליגע באוכלין ומשקין בלבד ... **אך בזהר החמירו מאד שלא לברך ולא ללמוד וכן שלא ליגע במלבושיו** (בזה ע' להלן באורך סי' ד' – ש.ס.), וכן **שלא לילך ד' אמות**,

בעוד רוח הטומאה שורה על הידים קודם נטילת ידים שחרית; והמהלך ד' אמות חייב מיתה, כי בהשראת טומאה זו על ידיו, חילל קדושת ה' אשר עליו כעל כל עבדי ה' המתקדשים בקדושתו של מקום ברוך הוא ותורתו הקדושה (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ז'. בענין הזכרת השם לפני נט"י, ע"ע מה שכתבנו להלן).

כתב ה"ח ריש סי' ד': כתב בספר תולעת יעקב דבזוהר איתא: ההולך שחרית ארבע אמות ולא נטל ידיו **חייב מיתה** עיין שם, ותימה למה לא כתב כן בית יוסף, ונראה דלפי דרובא דרובא אינן יכולין לזוהר בכך, ומוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין, לכן לא כתבו. וע' בכרכי יוסף סי' א' סע' א' שכתב על דברי הב"ח: ולא קשיא מדי, כי בס' הזהר שלפנינו ליתנהו להני מילי, מהר"ם די לנזאנו בס' שתי ידות דף צ"ח כתב דבס' תולעת יעקב הפריז על המדה, ומנין לו, ועתה אמת אנכי אשר ראתה עיני נסחא כתב יד בס' הזהר מוגה מדרבנן קשיא בהקדמה דף יו"ד ע"ב שכתב בלשון ההוא בהדיא: על דא אתחייב מיתה לשמיא. ואחר זמן רב ראיתי בס' אור הלבנה למר זקנינו הרב החסיד מהר"א אזולאי ז"ל להגיד בעל חסד לאברהם, והוא הגהות על הזהר, אשר שם הביא הנסחא הנז', ומעתה צדק הרב תולעת יעקב ותכל תלונת מהר"ם די לנזאנו מעליו ... ובגלילותנו חזינו דרובא דעלמא הוו וזריקין, ע"כ. דברי התולעת יעקב מובאים בשלע אלמור (ע' לעיל) ובבלב (ס"ק ב').

בספר לקט ציונים והערות לשלע אלמור, עמ' 5, העיר: ע' כף החיים סי' ד' ס"ק ד' בשם הדברי שלום, דהא דאסור לילך ד' אמות, היינו דוקא **במי שעבר עליו חצות**, אבל מי שקם בחצות ולא עבר חצות בשניה, א"צ לזוהר בזה, אבל מדברי רבינו במה"ק סי' ד' סע' ד' לא משמע הכי, דכתב שם: אמרו חכמים, כל הישן בלילה ששים נשימות, שנסתלקה ממנו נשמתו, באה רוח הטומאה וכו', **משמע אפי' לפני חצות** סתם שישן ששים נשימות, ע"כ.

וע' באשל אברהם מבטשאטש סי' ד' סע' א', שכתב: ממו"ח נ"י שמעתי שהקפידא שבזוהר הק' שלא ילך ד' אמות בשחרית בלי נטילה, היינו דוקא **בעת שקם ממטתו בשחרית על מנת שלא לישן עוד** אז, מה שאין כן ההולך בלילה לצרכיו על מנת לחזור תיכף לישן, אין קפידא בזה בלכתו בלי נטילה, ולא יהיה אלא ספק, תראה שבכחאי גוונא, שומעין להקל, ויש בזה צד זכות גדול על רבים המקילים בזה, ע"כ. אבל בכ"ח סי' ד' ס"ק ד', כתב: איסור זה דד"א בלתי נט"י, **לא שנא הקם שלא לישן עוד לא שנא הקם ע"מ לחזור ולישן**, דע[י]קר טעם זה הוא משום רוח רעה, וכל הלילה רוח רעה שורה עליו, עכ"ל. וע' בדרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - השכמת הבוקר, סע' ג', שכתב: גם בלילה בכל פעם שנתעורר היה נוטל ידיו כנ"ל (היינו בעודו שוכב - ש.ס.) אף שהיה ישן עוד אח"כ ... **ואפילו לשינת היום** היה מוכן מים לפני מטתו ליטול הידים בקומו.

וע' שערי תשובה ס"ק ב' שכתב: ובשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' א' כתב שאין נזהרים מלילך ד' אמות בלי נט"י, וז"ל שסמכו את עצמם על זה **דהרשב"א** ס"ל בברכות **דכולא ביתא כד"א דמיא**, ע"ש, ופשוט שאין לסמוך ע"ז כ"א **בשעת הדחק**, עכ"ל; ובבלב סוף ס"ק ב' הביא דבריו. וע' בשלח דברת במ' לרה"ג ר' דוד פיינשטיין שליט"א (בנו של רבי משה פיינשטיין זצ"ל) סי' ב' שכתב: ויש לעיין בדברי המ"ב במה שכתב דסמכו בשעת הדחק דאמרינן דכולא ביתא כד' אמות, אם כוונתו לענין אותו חדר, או דאפילו מחדר לחדר באותו בית נמי מותר.

וכל מצותיך אמת

והסיק דכל אחד יכול להתנהג כפי מנהג אבותיו בזה. והוסיף: והיכא דצריך ליטול בחוץ בבית אחר, וכגון בזמן מחנה קיץ וכל כה"ג, יש להזהר מאד בכל זה לכל הדעות.

וע' בדעת תורה סי' ד' סע' י"ח, שכתב: נשאלתי במי שישן במרחץ ונטל ידיו שחרית שם, אי מהני לענין הילוך ד"א חוץ למרחץ, והשבתי (בשו"ת שלי - שו"ת מהרש"ם, ש.ס. - ח"ד סי' קפ"ג) דמהני, ואין טומאה א' מעכבת חבירתה.

וע"ע בספר עלי הדס (מנהגי תונס) עמ' 29, שכתב: אנשי מעשה, כשקמים ממיטתם בבוקר, מקפידים לא ללכת ארבע אמות בלא נטילת ידים, ולא סמכו בזה על דעת המקילים ... וכן מתבאר עוד מתוך דברי הגאון הקדוש רבנו מצליח מאזוז זצ"ל (שו"ת איש מצליח ח"א כרך א או"ח סי' ב) המעיד על "למדן אחד מצרפת שבא לבקר בתונס, וה"ה מתמיה כל רואיו שהיה הולך ארבע אמות בלא נטילת ידים". וכן ע' בספר מגן אבות (מנהגי מארוקו) עמ' נ"ה שכתב: נהגו המון העם להקל לענין נטילת ידים בבוקר שלא צריך להיות תוך ד' אמות של האדם, משום שסומכים על השיטה שכל הבית חשוב כד' אמות, והיראים נהגו לדקדק בזה. אך בהערה 4 שם, כתב: לאחר בירור הדברים, מה שנהגו להקל בזה ע"פ רוב היה מחמת קושי הדבר, שהברז היה רחוק מהמטה, והיראים נהגו לדקדק בזה, והגר"א עמאר שליט"א אמר לי שבהיותו עם הגר"ב טולידנו זצ"ל, היה מאוד מקפיד שכל אורה שמגיע לבית היה מכין לו מים לנטילת ידים סמוך למטתו, וכן שמעתי מת"ח רבים מעיירות שונות, שהיראים נהגו לדקדק בזה, עכ"ל המגן אבות. ולהעיר מקצור שלש של הרב רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל, סי' ג' סע' ב', שפסק: כדי שלא יצטרך לילך ד' אמות בלי נטילה, לכן יזהר כל אדם להכין כלי הנטילה קודם שישן סמוך למטתו.

כאן המקום להעתיק דבר פלא שנמסר מפי הגרש"ז אויערבאך זצ"ל. בספר הליכות שלמה - תפלה, עמ' רמ"ד הערה 49, איתא: ואמר רבנו ששמע מזקני ירושלים שקבלה בידם איש מפי איש עד הגר"ח מוואלאזין ששמע מרבנו הגר"א ז"ל, שבשעה שנשרף גר הצדק הקדוש אברהם בן אברהם על קדושת השם, ביום ב' של חג השבועות שנת תק"ט, בקעה שלהבת-אש ממערת המכפלה, והסטרא אחרא איבדה מכוחה, ובאותה שעה נחלשה טומאת ידים של שחרית ... דלא חמיר כ"כ לענין הליכה ד' אמות בלא נטילה, שאינו מפורש בגמ'. ובדומה בספר אשי ישראל - הליכות תפילה, עמ' ז' הערה י"ז: ושמעתי מהגרש"ז אויערבאך זצ"ל דאומרים בשם הגר"א דלאחר שריפת הגרף פוטצקי נחלשה רוח הטומאה של שחרית, לענין ד' אמות בלא נטילה, ע"כ. הערת המאסף - ש.ס.: הרי כיון שאדמור הזקן, הלב ושאר פוסקים שחיברו ספריהם לאחר שנת תל"ט, לא הקילו בדין הליכת ד' אמות לפני נטילת, "ל שדעתם היא שאין להקל למעשה גם אחר מעשה זה.

ומיהו אם מתירא שמא יעבור זמן ק"ש או תפלה אם ילך פחות פחות מד' אמות, פשוט דצריך לרוץ (בדי השלחן סי' ב' ס"ק ו'). וע' להלן לגבי הליכה פחות פחות מד' אמות לפני נטילת.

וכל מצותיך אמת

יז. **להזכיר את השם בברכות או להוציא ד"ת מפיו אסור** עד שינקה ידיו, **ולהרהר בד"ת מותר** (סדור אדמו"ר ז' עמ' א'. וע' מה שכתבנו לעיל לגבי עניית אמן על ברכה לפני נט"י שחרית).

כבר הבאנו משלש אדמ"ר מהד"ת סע' ז' שמדין הפוסקים והתלמוד סתם ידים בבוקר כשרות להזכיר השם בברכות ולדבר דברי תורה, אך לפי הזהר אסור. וע' בברכי יוסף סי' ס"ב סע' א' ובכ"ז סי' ד' אות ק"ח, וכן בשלחן הזהב עמ' 16, **שבנוגע לנקיות היה די בקנינה כדי שיוכל לברך, אך במה שנוגע לרוח רעה שהזכיר הזהר הקדוש, צריך דוקא נטילת ידים** (היינו במים).

להעיר כי דברי אדמו"ר הזקן הנ"ל ("ולהרהר בד"ת מותר") הן אחת הראיות שהביא הרה"ג איש מצליח בשו"ת שלו ח"א סי' ג', להיתר הרהור בד"ת לפני נט"י, ושלא כדברי הש"ל ישכיל עבדי בח"ו חלק או"ח סי' י"א.

יח. כל מדקדק במעשיו יזהר **שמיד שניעור משנתו** יטול ידיו, אע"פ שנשאר מושכב, ובזה ינצל מהוצאת שכבת זרע לבטלה (שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' ז').

יט. הניעור משנתו ועמד תיכף ומיד על רגליו, הוא קרוב למיתה יותר מן החיים, **אלא ישהה מעט קודם שיעמוד** (שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' ו'. במ"ב ס"ק ח', הנוסח: ולא יעמוד פתאום כי זה מזיק לגוף).

כ. נמצאו שיטות שונות אצל המקובלים, לגבי חיוב נטילת ידים לפי זמני השכיבה והקמה, וכן בנוגע לניעור בלילה ורוצה להמשיך לישון. יש מי שכתב שאין הרוח הרעה שולטת על אדם שהיה ער בנקודת חצות, ויש מי שכתב שאין חיוב בנטילת ידים למי שקם לפני עמוד השחר ומתכוון לחזור לישון. למעשה, עקב חומרת דברי הזהר הקדוש, לא נוהגין להקל בכל זה, אלא כסתימת ספרי הפוסקים, שמקפידים על נטילת ידים מיד כשמתעורר משנתו, ואף כשדעתו לחזור לישון (ע' בין השאר כה"ח סי' ד' אות ד' ושו"ת יצחק ירנן ח"א סי' א' אות ז', ושלא כא"א מבוטשאטש סי' ד'), פרט לכשלא נתעורר ממש (ע"פ פסקי תשובות עמ' ו'). וכשנוטל ידיו באמצע הלילה, לא ישאיר אצלו המים הטמאים, אלא יכסם או ישפכם או יבטלם במים טהורים (שם).

כא. נחלקו הפוסקים לגבי האם עדיף ללכת **פחות פחות מד' אמות** כשאין מים לידו עד שיטול ידיו (ברכי יוסף סי' א' ס"ק א'; כה"ח לרב פלאגי ריש סי' ח' - שכתב שאז ילך פחות פחות מארבע אמות **וישב קצת**; בא"ח פ' תולדות סע' ז'; קצות השלחן סי' ב' סע' א'; באר משה לרה"ג ר' כ'לפון משה הכהן זי"ע, סי' ד', שהוסיף: ובענין הנצרך לנקביו בבקר, וכלי הנטילה רחוקים ואינו יכול להתעכב ללכת פחות פחות מארבע אמות,

וכל מצותיך אמת

רשאי לרוץ לעשות צרכיו, בין לגדולים בין לקטנים, וכמו שכתב מו"ר הרב בן פורת יוסף ז"ל; הגהות איש מצליח על מ"ב ס"ק ב'. ובהערות איש מצליח שבסוף הספר תמה על המקור חיים הלוי שנמשך אחר הש"ת והמ"ב נגד החיד"א ורבנן קדישי דעימיה), **או שמא עדיף ללכת במרוצה** ע"מ שלא להשהות רוח רעה על ידיו (שערי תשובה ס"ק ב'; מסקנת המ"ב ס"ק ב'), למעשה יש לירא שמים **להניח שני כלים מראשותיו**, אחד מלא ואחד ריקן, כדי ליטול ידיו ליד מטתו (ע' מ"ב סי' ד' סע' י"ט; בא"ה פרשת תולדות סע' ו'; קצות השלחן סי' ב' סע' א').

וע' מה שהעירו בזה הרבנים הגאונים חברי הב"צ ד"ק שכונת קראון הייטס, בהסכמתם המובאת בראש הספר, הערה א'.

נעתיק כאן את דבריו הנפלאים של הלקוטי מהל"ח – סדר נטילת ידים שחרית, וז"ל: ולפענ"ד, אפשר דזה היה הכוונה בשמואל א' (כ"ו י"ב) שדוד המלך לקח החנית והצפחת המים אשר היו מראשותיו של שאול המלך. ולכאורה, בשלמא החנית לקח, שאם יעור המלך שאול, לא יהיה בידו החנית להכות אותו, אבל למה לקחת הצפחת המים. אך לפי ששאול המלך שהיה בחיר ה' בודאי היה נזהר שלא לילך קודם נט"י, וכפי הנראה שלכוונה זו העמיד הצפחת מים מראשותיו, שכן כתבו הספה"ק להעמיד הכלי של מים מראשותיו, ועיין בסדר היום, ולזה כיוון ג"כ אדונינו המלך דוד, ולקח הצפחת מים, כדי שאם יעור המלך שאול, לא יהיה בידו היכולת לרדוף אחריו, ועד שיעיר את האנשים אשר אתו ליתן לו מים, בתוך כך ימלט על נפשו; כ"ז כתבתי רק בדרך אפשר ובדרך סמך, ע"כ. וע' ג"כ במקור חסד לרה"ג ראובן מרגליות זצ"ל על ספר חסידים סי' תתקצ"ב, שכתב דברים דומים.

וע' להלן סי' ד' לגבי האם צריכים המים להיות מכוסים בלילה.

מהו הדין **ביורד ע"י סולם מהמטה** לארץ אם גם זה נחשב כהולך ד' אמות בלי נט"י, אם הסולם יותר מד' אמות – ודבר זה שכיח כשנוסעים ברכבת או כמה פעמים ביישובות, שהבחורים לסבת דוחק מקום ישנים במטות זעג"ז? ... אכן בנ"ד שכמעט אי אפשר להכין כלי סמוך למטתו בתוך ד' אמות, יש לדון להקל ולומר דהגובה והעומק לא נחשב כד' אמות כיון שרוחב הקרקע אינו יותר מד' אמות (חלקת יעקב מהדורא חדשה חלק או"ח סי' א').

כב. מובא (לקוטי מהרי"ח שם) בשם הרב זושא מאניאפולי זי"ע, שאין להציג רגליו על הארץ קודם נטילת ידים.

ע' באריכות בשלחן הטהור סי' א'. בספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' א', הביא ענין זה בשם ספר אגרא דפרקא (אות ט'), וז"ל: הא דאין רשאי לילך ד' אמות בלי נטילת שחרית, יש ליהדר שלא להציג רגליו על הארץ בלא נטילה, כי בהציג רגליו על הארץ בלא נטילה,

וכל מצותיך אמת

אזי ח"ו כל חמום רע שבנפש הבהמי(ו)ת רודף אחריו להסיתו; ואמר ע"ז רמז הפסוק: יתיצב על דרך לא טוב, אזי ח"ו רעה לא ימאס ע"כ. וכתב שם טעם לזה: משום דהנה, בעוד הרוח מסאבא שורה על ידי האדם, אין ליתן לו שיעור קומה, ע"כ. אח"כ מצאתי שהענין מובא בספר *מנחת חנוכה* - ליקוט דברי רבי זושא מאניפאלי - פרשת וישב. וע' במאסף לכל המהנות ס"ק ז' שכתב: יש לזהר בשמים: **שלא להציג רגליו על הארץ** קודם נט"י שחרית, וכן **שלא לעמוד זקוף על מטתו** קודם נט"י, ע"כ. ובריש ספרו *דרכי חיים ושלום* (מנהגי רבו בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) כתב: בבוקר בהתעוררו משינתו, לא הציג רגליו על הארץ ולא הקים גופו בלי נטילת ידים, כי אם בעודו שוכב היה מוטה ידיו לנטילת ידים מהכלי, שהיה מוכן עם המים סמוך למטתו ממש, ע"כ. וע"ע ספר *משמרת שלום* לרבי שלום מקאדינאו סי' א' סע' ב' בדומה: הצדיקים החמירו שלא להציג רגליהם על הארץ קודם נט"י שחרית וכן שלא לעמוד זקוף אפילו על מטתו קודם נט"י שחרית, ע"כ. וע' *ימי הבחירות* ובר *מצוה עמ' קי"ב* שהביא הנהגה זו בפשטות הלכה למעשה, וז"ל: יש לזהר שלא להציג רגליו על הארץ בלא נטילה.

לגבי מנהג חב"ד: בספר *לקוטי ספורים* לרב חיים מרדכי פערלוב ע"ה (עמ' ת"ה בהוצאה החדשה), הביא ששמע מהרש"ג, שאמר רבי פנחס מקאריץ שאין להציג את הרגלים על הרצפה ללא נטילת ידים (וקרא על זה הפסוק: 'יציב על דרך לא טוב, רע לא ימאס', והוא – רבי פנחס – הוסיף: כל היום). ובלקוטי ספורים שם: והוא הרש"ג היה מזהיר מאד ... לעשות הנטילה בעודו במיטה, בטרם הצג רגליו על הארץ, עכ"ל. ושמעתי בשם הרה"ח ר' יהושע מונדשיין שליט"א, ששמע מא' מאנ"ש, ששמע מרע"ז סלונים ע"ה בשם הרבי הר"ץ, שהזהיר גם הוא על זה, וקרא על כך את הפסוק 'יציב על דרך לא טוב רע לא ימאס'.

כג. על אף שנטילת ידים של שחר היא ג"פ לסירוגין (ע' סי' ד'), הרי לענין הליכה ד' אמות, אם נטל ידיו קצת, מותר ללכת ד"א, **כי עיקר הטומאה עוברת גם בנט"י פעם אחת** (בדי השלחן סי' ב' ס"ק י"א. וע"ש שדייק זאת מדברי אדמוה"ז בשו"ע מהד"ת סי' ד' סע' ב' שכתב: וגם בתלמוד הזהירו על רוח הטומאה זו ששורה על הידים ואמרו שאינה עוברת **לגמרי** עד שיטיל ג' פעמים בסירוגין. ולהעיר שבמהד"ק סי' ד' סע' ד' לא ציין אדמוה"ז "לגמרי" - ש.ס.). וה"ה בזה לגבי נגיעה במלבושיו, כי שניהם (איסור הליכה ד"א ואיסור נגיעה בבגדיו, לפני נט"י) חומרות שבזהר, אך לגבי נגיעה בנקבים שבגוף, שהאיסור הוא מדין התלמוד, יזהר עד שיטול כראוי ג"פ (הערות שבקצות השלחן - סוף ח"א - פב). וע"ע להלן סי' ד' לגבי מי שאין לו מספיק מים.

אך ע' מה שהעירו בכל זה באריכות רבה הרכנים הגאונים חברי *הב"צ דל"ק* שכונת קראון הייטס, בהסכמתם המובאת בראש הספר, הערה ב'.

כד. והנה קודם התפילה צריך כובד ראש ... והיינו שיבא לידי הכנעה והשפלות ופחיתות עצמו במוח בידיעה היטב ... **וג' דברים** הם להסיר כל המונעים

וכל מצותיך אמת

בתפלה: **א': מקוה** ... שלדברי הכל התפלה מקובלת יותר עם הטבילה. **הב': צדקה** ... מפני שיש קטרוגים על האדם, ודנין אותו אם ראוי לכנס להיכל ממ"ה הקב"ה בתפלה, וצדקה תציל כו' ... **והג' הוא עסק ולימוד דברי מוסר**, ובפרט דברי מוסר הנמצאים בזהר ... שהוא חכמת אמת (לקוטי תורה לאדמו"ר הזקן, פ' תבא, עמ' מ"ג, ב-ג).

א' - מקוה:

בנוגע למקוה, נקדים **הקדמה כללית**, והיא כי כמה מדות בטבילה (לגברים) כיום (ע') באריכות בהיכל הבעש"ט ח' י"ד עמ' מ"ד ואילך, במאמרו של הר' חיים זוסקינד שליט"א), **הראשונה היא טבילת עזרא** (ע' בזה להלן), **השנייה: טבילה לשם תשובה** (ע' בין השאר שו"ע או"ח סי' תר"ו סע' ד' ושו"ע אדמו"ר שם סע' י"ב), **השלישית, מתקנת האריז"ל: טבילת ערב שבת ושבת בבוקר** (ע' פ"ח שער השבת פ' ג' ופ' י"ח), **הרביעית, מבית מדרשה של החסידות: טבילה להמתקת דינים ולפני תפלה ולפני קיום מצוה**. להעיר מדברי הרבי הריי"ץ בספר *השיחות* תש"ג, סוף סי' ס"א: ישנם גם חילוקי זמנים בטבילת טהרה: אינה דומה הזמן של ימי החול בכלל, וימי הקריאה בתורה בשני וחמישי, ימי תענית, ערבי שבתות, מועדים, וערב ראש השנה ויום הכיפורים, שבתות ומועדים.

בנוגע לטבילת עזרא: איתא בש"ע סי' פ"ח סע' א': כל הטמאים קורין בתורה וקורין ק"ש ומתפללין, חוץ מבעל קרי, שהוציאו עזרא מכל הטמאים ואסרו בין בדברי תורה בין בקריאת שמע ותפלה, עד שיטבול, כדי שלא יהיו תלמידי חכמים מצויין אצל נשותיהן כתרנגולין, ואח"כ בטלו אותה תקנה והעמידו הדבר על הדין, שאף בעל קרי מותר בד"ת ובקריאת שמע ובתפלה בלא טבילה ובלא רחיצה דתשעה קבין, וכן פשט המנהג. וב"ל כתב ע"ז, בס"ק ד': ומ"מ יש אנשי מעשה שנוהגין בתקנה זו וטובלין את עצמם לקריין, ע"ש באריכות.

וע' בספר *משמרת שלום* סי' ב' ס"ק א' שכתב: ועוד אומר אני דגם חוץ תקנת עזרא יש מצוה לטבול לקרי ולטומאה מצד מ"ע של קדושים תהיו, ולראיה לזה, **דגם קודם תקנת עזרא היו נוהגין בטבילה זו**, כמ"ש רש"י ז"ל בברכות (י"ח ע"ב) על בניהו בן יהוידע דתבר גזיזא דברדא (פירש"י: חתיכות של ברד - ש.ס.) ונחת וטבל, **פירש"י ז"ל: שטבל לקרייו לעסוק בתורה** ... דברי רש"י הם דא"ח ומסתמא קבל כן מרביתו ז"ל הק', אלא ודאי דהיו נוהגים כן מקדם קדמתה מצד מ"ע של קדושים תהיו, אלא דעזרא תקן שיהיה אסור לקרות בתורה, וזה בטלו מפני הדוחק ... ודאי מי שהוא בעירו ויכול לטבול ואינו טובל, ודאי הוא נגד רצון חז"ל, דהם לא התירו אלא מדוחק, וגם ביטל מ"ע כמ"ש, וגורם אריכות הגלות כמ"ש בשו"ת מן השמים, והוא על לא דבר, דבעתים הללו, המקואות טובים ... וכן העידו על הרמב"ם ז"ל שמימו לא ביטל טבילה זו. וע"ע שם שכתב: ורבים מהחרדים נוהגים **שאין עובר עליהם שלשה ימים בלא טבילה**, וכתב ע"ז: רמז לזה: וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים. ועוד שם: מי שטובל במקוה קודם התפלה **מרויח בזה סברת הרמב"ם שצריך בכל יום לרחוץ פניו ידיו ורגליו**, ע"כ. וכן איתא בבדי השלחן סי' ב' ס"ק כ"ה: והרגיל בטבילה קודם התפלה, מקיים אגב הא דירחוץ רגליו.

וכל מצותיך אמת

וע' דבר פלא שנמצא במדרש תנא דבי אליהו - אליהו רבא פ"ז: דם, מפני מה בא עליהם? מפני שהיו רואים את ישראל טובלין מטומאתן ומתשמיש מטותיהן ובנות ישראל טובלות מן הגדה ומן תשמיש המטה, מה עשו המצריים? אחזו עליהן את המים שלא יטבלו ... לפיכך הפך הקב"ה את מימיהם לדם.

וע' בשלש מן השמים שאלה ה', שנאמר לרבנו יעקב ממרויש מן השמים, על שלא טובלין טבילת עזרא לפני התפלה: **ודבר זה גורם אורך הגלות**, כי אם היתה תפלת ישראל כתקונה, כבר נתקבלה תפלתם זה ימים רבים, אך סבלות הגלות ותלמוד תורה ומעשים טובים הם העומדים לישראל ... שמענו מאחורי הפרגוד: לטהר כל ישראל יחד אי אפשר, אך אם יטהרו **שליחי צבור** בכל מקום, ימהרו ביאת הגואל.

וע' בפירוש מאור ושמש על התורה, ריש פרשת אמור, שכתב: **א"א לו לאדם שישגי תכלית יראת ה' אלא אם נזהר בטבילת עזרא** ... הרי שבלתי אפשר לידע מה היא יראה שילמוד ויתפלל ברמת ובזיע כי אם שיהיה נזהר בטבילת עזרא, ואם הוא לומד או מתפלל ואינו נזהר בטבילה זו, אי אפשר בשום אופן להגיע לגופי תורה ומצות, **ואם הוא לומד ספרי קבלה והוא בלתי טהור, יוכל לבוא חלילה עי"ז לידי אפיקורסות**. ובזמנים הקודמים שהיה דבר ה' יקר בימים ההם ולא היו יודעים מיראת הרוממות כלל, זאת היא מחמת שהיו לומדים תורה ולא נזהרו בטבילה זו, **והכת ש"ץ ימ"ש שהיו אז בימים ההם ומזה נעשו אפיקורסים**, שלמדו ספרי קבלה בטומאת הגוף, והיה העולם שמם עד שבאו שני המאורות הגדולים לעולם: הבעש"ט הקדוש ואדמו"ר הרב רבינו אלימלך נבג"ם, והם פתחו שער לה', צדיקים יבואו בו, שלא יהרהר אדם שום הרהור תורה עד שיטבול עצמו לקריו, שחכמי הגמרא לא בטלוהו אלא מפני שאין רוב הציבור יכולין לעמוד בה, אבל אותן האנשים הרוצים להשיג גופי התורה ומצות צריכים להיות נזהר מאד בטבילה זו.

ובספר שלחן מלכים עמ' ל"ב, בשלום ואמת ס"ק א', כתב: ובתשו' פרי השדה ... כתוב דבזה"ז דשכיחי מקוואות ... הוא יותר חובה מבימים הקדמונים; ונכונים דבריו, אבל לא מצד הדין, כי מאחר שנתבטל תקנ(ו)ת עזרא עוד בימי חכמי הש"ס, ממילא **אין בדינו כח להחזירה ליושנה מצד עיקרא דדינא** לומר שחזרה תקנת עזרא למקומה, **אעפ"כ הוא יותר חובה ומצוה מבימים הקדמונים**.

וע' בל"ב סי' פ"ח ס"ק ב' שכתב על דברי השו"ע שבטלו תקנת עזרא: ומ"מ מי שרוצה לנהוג ולטבול תבוא עליו ברכה, ודוקא אם עי"ז לא יעבור זמן ק"ש ותפלה, **ואפילו אם עי"ז יתבטל מתפלה בצבור ג"כ אין נכון להחמיר בזה**, עכ"ל. אך בספר משמרת שלום סי' ב' סוף ס"ק א' האריך מאוד בחשיבות טבילת עזרא גם היום (הובא לעיל), ובסוף דבריו כתב: ולא כתבתי זה אלא לפי שראיתי בספר חדש משנה ברורה על שו"ע א"ח שכתב: ואפשר אף אם יתבטל עי"ז מתפלה בצבור אין נכון להחמיר בזה, עכ"ל ... **וח"ו להורות כן**, ויש הרבה לדבר בזה ואכמ"ל (פשוט שהסגנון הקשה נובע מכך שהספר משנה ברורה עדיין לא הספיק להתפרסם בעת כתיבת הדברים - ש.ש.). וכ"פ בספר לקט ציונים והערות לשלחן ערוך אדמ"ר הוקן ח"ב סי' פ"ח עמ' 219. וכן בהתקשרות גליון ק"ה עמ' 16 הערה 4: וי"א שנהוג בין חסידי חב"ד, שהקפדה על טבילת עזרא דוחה תפילה בציבור, ע"כ. ועכשיו ראיתי שאף

וכל מצותיך אמת

בשלת מנחת יצחק (ח"ד סי' ס"א) הביא את דברי המשמרת שלום הנ"ל, וז"ל: אגב, ע"ד שכתב המ"ב (בסי' פ"ח), דעכשיו כיון שנתבטל התקנת עזרא, ע"כ אף המחמירים בזה, לא יהיה חומרא דאתי לידי קולא לעבור עי"ז תפילה בצבור, עיין שם, והובא בספרי (ח"ג סי' ט"ו), ראיתי כעת בספר משמרת שלום מהגה"צ מקאדינאו ז"ל (סי' ב' אות מ' נ"ל) שהיא טעות דפוס וצ"ל אות א' – ש.ס.) שחלק ע"ז מאד, עיין שם.

ומענין לענין באותו ענין, כאן המקום להעתיק את דברי הרבי באגרות קודש ח' י"ד עמ' ת"ז: במ"ש אודות שישנם חסידים (ובטח כוונתו לאלו הלומדים ומתנהגים בחסידות, לא לסתם הקוראים את עצמם חסידים) **מאחרים זמן ק"ש ותפלה וכו' מפני התבוננות שקודם התפלה וכו'.** הנה טעמם ונימוקם **מבואר בכ"מ שהוא מפני ההכנה לתפלה**, ולא כל האנשים שוים לאורך זמן הנצרך להכנה בזה מתאים לתכונת נפשם, אף שכל האנשים מחוייבים בהכנה זו, וכדבר משנה אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש, והובא הלכה למעשה באו"ח סי' צ"ב ס"ב בהגהה, **ובהכנה זו נכללת ג"כ טהרת הגוף**, אשר אף שבטלוח לטבילותא דעזרא, הוא רק שבטלוהו להחיות, אבל טהרת הגוף מועילה ביחוד לתפלה.

לגבי **אמירת ברכות למי שנצרך לטבילת עזרא**, כתב באשל אברהם מבוששטש (הלכות תשעה באב סי' תקנ"א) דמברכין ברכת המפיל ואשר יצר בלי טבילה. ובדרכי חיים ושלום (הנהגות בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל, סע' ט') כתב: וכשהלך מיד בבוקר לטבול במקוה (טבילת עזרא), לא בירך מקודם, רק ברכת על נטילת ידיים ואשר יצר לחוד, ובבואו מהמקוה נפנה (להתחייב בברכת אשר יצר), ונכנס לחדרו ונטל ידיו וברך אז אשר יצר ואח"כ אלקי נשמה וגו'. וע' ג"כ שו"ת ייברך דוד ח"א סי' י"ח.

כותב הרבי בא"ק (ח"ט עמ' רנ"ג): מובן אשר מופרך הדבר לגמרי, מה שאינו טובל אלא בערב יוה"כ פ, כי הרי זה נוגע לא רק ללימוד החסידות, אלא לטהרת הגוף והוספה בכלל בחיזוק האמונה, (עיין ברמב"ם סוף הל' מקואות) השראת אלקות וכו', ובפרט כשמדובר בנוגע לנוער ולאלו הנמצאים בארץ אשר עיני ה"א בה מראשית השנה עד אחרית שנה, ובמילא עליו להשתדל להשפיע על אחיו שיטבול לעתים קרובות יותר עד כמה שאפשר, **ועכ"פ – הטבילה דטבילת עזרא**, ובמקום טבילת **תוספת טהרה** (ולא הנ"ל) הרי – **ילמוד איזה משניות** בסדר טהרות, ומה טוב **במס' מקואות** – שבמקום אונס וכיו"ב מחליף זה את הענין דמקוה **תוספת טהרה** (ולא טבילה שמטומאה לטהרה), ע"כ. עוד להעיר משערי הלכה ומנהג ח"א עמ' צ"ה: בנוגע לטבילת עזרא וכיו"ב **בקשר לבריאות** וכו' – ידוע מנשיאנו שטבילה פעם אחת ... לוקחים על אחריותם (שלא תזיק) ... (וי"א זה – בשם הבעש"ט), ע"כ.

ולהעיר עוד מדברי הרבי – בתורת מנחם התוועדויות ח"ט עמ' 16, אחרי שהביא את דברי הלקוטי תורה הנ"ל: עבודה (תפלה) – לאחר הקדמת טבילה במקוה: **לא מבעי טבילת עזרא, שזהו דבר המוכרח, אלא טבילה בכלל שמביאה לידי (תוספת) טהרה.** והשייכות דטבילה לתפלה – **כי טבילה אותיות הביטל.** וזוהי ההכנה להביטול דתפלה, שזהו ענין ההתבוננות "לפני מי אתה עומד", שמצד עצמו הרי הוא "טיפה סרוחה", ועומד הוא לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה – שע"ז מתבטל ממצאותו לגמרי, ויצא מהגבלות מציאותו, ע"כ. וע' באגרות קודש הרבי (ח' י"א עמ' ת"א): במ"ש אודות שייכות טבילה במקוה (לפני)

וכל מצותיך אמת

להתפלה ... ויש להסבירה גם ע"פ נגלה, ע"פ דברי הרשב"א - הובאו במגן אברהם ריש סי' ד' - אשר **האדם בקומו בבקר הוא ככהן המתכוון לעבודה, והרי אין נכנסים לעבודה אלא בטבילה תחלה**. וגם זה דבר משנה הוא (יומא ל, א). אף שלא קבעו זה חובה, כמו שלא קבעו גדולה מזו - טבילת עזרא - מפני שאין כח **בצבור** לעמוד בה. וכלשון הרמב"ם פרק ד' מהלכות תפילה, ועיין ג"כ לקו"ת לרבנו הזקן פ' תבא סוף ע"א בדף מג, ע"כ. וע"ע בספר *ותורה יבקשו מפיהו*, עמ' 32 ואילך.

וע' היכל הבעש"ט ח' י"ד עמ' נ"ג, במאמר הרב חיים זוסקינד שליט"א, שכתב (אחרי שהאריך בכל הנ"ל והוכיח שלא תמיד הקפידו בעבר חסידי חב"ד לטבול בכל יום לתוספת טהרה): ואכן, בשם משפיעי חב"ד המפורסמים והנודעים בדור האחרון, כמו רבי שלמה חיים קעסלמאן ורבי ניסן נעמנוב ושאר המשפיעים - **שמעתי, שתבעו הליכה יומית למקוה, כחק ולא יעבר לכל תלמיד בישיבת חב"ד, וכן נקבע הדבר כדבר מורגל ופשוט לכל חסידי חב"ד בזמנינו**.

לגבי **טבילה בשאובין**, ע' בשלע אדמור סי' פ"ח סע' א', שאף בזמן שנהגו **בטבילת עזרא**, טבילה בשאובין הועילה (והוא ע"פ משנה מקוואות פ"ח מ"א). לגבי טבילה בשאובין **לתוספת טהרה**, מצאנו פנים לכאן ולכאן. בשלח חלקת יעקב חלק יו"ד סי' קי"ח, כתב: לפי עניות דעתי, לא שייך זה רק במקוה כשרה ולא במקוה של מים שאובים או הטלת ט' קבים, אף דמהני לבעל קרי, דרך מקוה כשרה מטהר טמאים, וממילא גם לענין תוספת טהרה לא מהני שאובים או הטלת ט' קבין, (והוסיף): ואף טבילת קרי מהנכון לטבול במקוה כשרה אם אפשר. אך בשלח תורה לשמה סי' שע"ה השליך מטבילה בשאובין לטבילת עזרא, לטבילה בשאובין לטבילת שבת ויו"ט, ועפ"ז (בין השאר) הסיקו בקובץ מגדל דוד ח"ה עמ' 519 שה"ה לטבילה לתוספת טהרה. ע"ע: שלע הקצר עמ' 118 ואילך; קובץ בתוך רבים אהללנו חלק ט"ו עמ' 161 ואילך.

בנוגע לחציצה בטבילת עזרא, כותב בשערי תשובה סי' פ"ח ס"ק א': ועיין בשו"ת מאמר מרדכי סי' א' וסימן ב' שכתב דאין חציצה פוסלת בטבילה זו של בעלי קריין, דהא ט' קבין מהני אע"פ שרגליו בארץ ואין המים מקדימין ... וכן המנהג שבטבילת אנשים אין מדקדקין בזה. וע' בדעת תורה סי' פ"ח שכ"כ בשם האשכול, אם אין החציצה ברוב הגוף (אך הביא שדעת הרשב"א שחציצה פוסלת בטבילה זו). וכן בלקט ציונים והערות בשלע אדמור הזקן סי' פ"ח כתב: אין החציצה פוסלת בטבילה זו אא"כ החציצה ברוב גופו - אחרונים.

במכתב שבהוספות שבסוף ללש ח"ז (עמ' 315) מביא הרבי מספר דעות לגבי מספר הטבילות, בנסיבות השונות, אך מובא כסידור שער מנחם לרה"ג לוי ביסטרצקי ע"ה, עמ' י', ע"פ התקשרות גליון ק"ה: הוראת אדמו"ר נשיא דורנו לטבול ט' פעמים: פשוט, כדג (במתחת כל הגוף ...), פשוט, וכל זה ג' פעמים.

וע"ע להלן בדין **תשעה קבין** ובדין **רחיצה מ' פעמים**.

ב' - צדקה:

המובא בלקוטי תורה דלעיל לגבי **צדקה** מועתק בספר *המנהגים* - חב"ד עמ' 7. ולהעיר משלע סי' צ"ב סע' י': טוב ליתן צדקה קודם תפלה. וע' *אגרות קודש* הרבי ח' י"א עמ' שכ"ד שכתב: הנה המובא בשו"ע סוף סי' צ"ב ומובא בהקדמת אדמו"ר הזקן בסידורו, מיוסד על מרז"ל יהיב פרוטה לעני והדר מצלי (ב"ב י' ע"א), הרי מלשון רז"ל, והדר, מוכח שזהו קודם התחלת התפלה שסתמה היא תפלת י"ח. וכ"מ גם ממה שנסדר דין זה בשו"ע או"ח בין דיני ק"ש ושמ"ע ... וכיון שעתה יורדים לפני התיבה לפני זה, ותמיהא מילתא להפסיק בינתיים, ואפשר יש גם מקום לומר דמיחזי כיוהרא. - יש לתרץ בזה מה שרובא דרובא **נוהגים ליתן צדקה לפני התחלת כל התפלה**. וע' בדומה באגרות קודש ח' י"ט עמ' ע"ב.

וע' ספר דרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - השכמת הבוקר סע' כ"א, שכתב: **במעלת הצדקה לרבי מאיר בעל הנס קודם התפלה**, מביא בספרו דברי תורה (מה"ק אות י"ד ט"ו) שראה בפנקס כתב יד מדברי הרב הקדוש מהר"א מקארלין זי"ע שהוא מסוגל לעליית התפלה דרך ירושלים וביהמ"ק שתוב"ב, כמ"ש: והתפללו דרך ארצם, וגם כתב בשם הקרניים ודן ידיו (פ"ו בדן ידיו אות ה') בענין תתקמ"ד כלבים והקליפות שמתגברים לחטוף התפלות, וכחו של רבי מאיר בעל הנס מבטלן, וב"פ אלק"א דמאי"ר ענני עולה תתקמ"ד לעומתן להתגבר כח הקדושה. וע"ע בדרכי חיים ושלום שם בהערה על סע' כ': מקורבי ביתו של מרן בעל דרכי תשובה זי"ע ידעו לספר דרכו בקודש כ"פ **להדר ולחפש אחרי מטבעות מהדרות ונאות דייקא**, שיהיה לו לצורך נתינת הצדקה לקופות הרבי מאיר בעל הנס בכל בוקר, משום זה א-לי ואנוהו, ואצל בנו הוא רבינו לא ראינוהו לדקדק בזה, רק שהוא נתן בשפע רב יותר מכפי כחו ויכלתו.

ג' - עסק ולימוד דברי מוסר:

אומר הרבי - *תורת מנחם התוועדיות* ח"ט עמ' 17: ולהעיר, שאף שבלקו"ת איתא שצ"ל "עסק ולימוד דברי מוסר .. ובפרט הנמצאים בזהר", הרי כבר אמרו רבותינו נשיאנו וזקני החסידים, שכל הענינים שבספרי מוסר [כמו ראשית חכמה] וספר הזהר הנצרכים לעבודת האדם, הכניסו הרביים בתורת החסידות, ובמילא ע"י **לימוד החסידות ישנם כל הענינים, ע"ד "בכלל מאתיים מנה"**.

הזמן המסוגל ללימוד דא"ח הוא בבקר קודם התפלה שאז מאיר מלמעלה מבחי' לובן העליון דאתערותא דילי' הוא בבקר דאברהם. המחשבה בדא"ח **בטלית ותפילין** (ההדגשה איננה במקור - ש.ו.ס.) קודם התפלה פועל הרבה בתפלה שאח"כ ובהנהגה בכל היום, ועצם המחשבה היא באופן אחר מכמו בזמן אחר וקרוב אל עצמו יותר וממילא פועל יותר והא בהא תליא (ספר המנהגים - חב"ד עמ' 7).

מנהג טוב של חסידים ללמוד **פרק תניא בכל יום לפני תפילת הבוקר**. וכדאי לפרסם ולחזק מנהג זה (סידור שער מנחם עמ' ט', ע"פ ספר השיחות תשמ"ט ח"ב עמ' 413. וע"ע *תורת מנחם* - התוועדיות תשי"ב ח"ב (ח"ה), עמ' 174: גם כשמדברים עם יהודי שלא יודעים בדיוק מעמדו ומצבו בהנחת תפילין - צריכים לדבר עמו בנוגע ללימוד פרק תניא קודם התפלה!).

כה. ע' באות הקודם מה שכתבנו בענין **טבילה במקוה**. מובא בפוסקים כי מי שאיננו יכול לטבול במקוה לקיים תקנת עזרא, ישפוך על גופו **תשעה קבין** מים, ואם גם זה בלתי אפשרי, **ירחץ ידיו מ' פעמים**, כדלהלן.

וז"ל רבי יוסף חיים זצ"ל: אם האיש אנוס, שלא יוכל לטבול, ישפוך על גופו **תשעה קבין** מים, בהיותו עומד ערום, ויבא אדם אחר וישפוך עליו המים, מראשו ועד רגליו ... ואם אין לו כלי אחד שיכיל כל תשעה קבין, יחלקם בשנים או שלשה כלים, אבל יותר משלשה כלים אין מצטרפין, ויזהר לשפוך השני קודם סיום קלוח הראשון, וכן יעשה בשלישי ... ואם גם זה אינו יכול לעשות, טוב **שיטול ידיו ארבעים פעמים**, וכך הסדר: יערה תחלה על יד ימין פעם אחת, ויכוין באות ראשונה של שם ע"ב, וכן פעם אחת על יד שמאל, ויכוין גם כן באות ראשונה של שם ע"ב, ועוד יערה פעם שניה על ימין ויכוין באות שניה דשם ע"ב, וכן פעם שניה על שמאל ויכוין באות שניה, וכן על זה הדרך, עד עשר פעמים, ויחזור ויערה עשרה פעמים בזה אחר זה על ימין, ויכוין בכל פעם באות אחת דעשרה אותיות שם ע"ב, ויערה אחר כך עשר פעמים בזה אחר זה על שמאל, ויכוין בהם בעשרה אותיות שם ע"ב על הסדר, נמצא סך הכל ארבעים פעמים, וכנזכר בספר אמת ליעקב נינו בקונטרס ש"א, יעוין שם (בא"ח פ' נצבים סע' ג' - שם מובאים הדברים בהקשר לטבילת ערב ראש השנה).

ענין ט' קבין מוזכר בין השאר כגמ' ברכות כ"ב: בשלש סי' פ"ח סע' א' וכן בשלש אדמור שם סע' א' ובבב שם ס"ק ג', כבבא סי' תר"ו סע' ד' בשם מהרי"ו וכל בו ותשב"ץ לגבי טבילת ערב יוה"כ, וכן בשלש אדמור שם סע' י"א.

לגבי **אם אפשר לצאת לידי ט' קבין ע"י "טוש"**, ע' באגרות קודש הרבי ח' כ"ב עמ' של"א, שישנו בזה סברות לכאן ולכאן, וציין לספר טהרת מים ולשו"ת משנה הלכות. ופירטו בהתקשרות גליון ק"ה עמ' 16 הערה 8: בס' טהרת מים להרב טעלושקין [סי' עז, וכן בשערים המצוינים בהלכה סי' קלא ס"ק יא - לחיוב], בשו"ת משנה הלכות להרב קליין [ח"ג סי' ה, ובשו"ע הקצר פי"ט הע' 30 מביא מתמים דעים להראב"ד ס' סו שמצריך כה אדם דווקא - לשלילה].

ושיעור ט' קבין, כתב הגרא"ח נאה כשיעורי תורה עמ' רס"ג, שהוא 12.4416 ליטר.

ענין רחיצת מ' פעמים מובא עוד בין השאר כצוואת הרי"ש (רבי ישראל בעל שם טוב) בסופו, סי' קמ"ד, בקונטרס סוד ישרים סי' ג' שבסוף שולח רב פעלים ח"ד, ובכף החיים הלכות ק"ש סי' ע"ו אות כ"ב. **שם ע"ב** הוא שם ה' במלוי יודין, והיינו יו"ד ק"י ויו"י ק"י.

כו. הרב החסיד המקובל המופלא מהר"ש שרעבי זלה"ה ... היה נזהר לדבר **שום דיבור חול** קודם שיתחיל הזמירות, והיה אומר שכן צריך עפ"י הסוד (כה"ה אות מ'. בארחות ציון ח"א עמ' קפ"א הוסיף ע"ז: וכל שכן מרגע שהתחיל פרשת העקידה ... אבל דברי תורה ומצוה מותר, וישתדל לקצר בהם כשהגיע זמן התפלה), וכתב במדרש שוחר טוב (תהלים י"ז) **ששיחת דברים בטלים** לפני התפלה מעכבת את התפלה (חיי משה עמ' ד').

כז. תיקון גדול לנפשו לומר **פרק שירה** בעת רצון (שלחן הטהור סע' ח', ובכה"ח אות ל"ח הביא מנהג לחלקו לז' ימי השבוע).

כח. נכון לומר קודם התפלה: הריני מקבל עלי מצות עשה של **ואהבת לרעך כמוך** (סדור אדמוה"ז עמ' ח' - והוא ע"פ שער הכוונות בתחלתו, פע"ח שער עולם העשיה פ"א, מ"א ריש סי' מ"ו). ונשים אומרות: הריני מקבלת וכו' (שו"ע הקצר עמ' 118).

לגבי החשיבות לקבל עליו מצות אהבת ישראל קודם התפלה, כותב הצמח צדק בדרך מצותיך (מצות אהבת ישראל עמ' 56) שהרי כל אדם כלול מכל נשמות ישראל ... והרי א"כ בו יש זולתו ג"כ ... והתכללות זאת היא כשהאדם מראה בעצמו ובגופו כן שאוהב רעהו ... משא"כ כששונא לא' מישראל בלבד, הרי הוא מפריד מנפשו אותו חלק של זולתו הכלול בו, ודוחהו מעליו בשנאה זו ... וממילא יש פגם וחסרון בנפשו, שנחסר בו החלק הנ"ל, ונעשה בעל מום ... ואז אינו יכול לעלות לרצון לפני ה' וכדכתיב אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב כו' (ויקרא כ"א י"ז).

בנוסף, אומר הרבי, בתורת מנחם - התוועדות תשד"מ ח"ב עמ' 679 (הובא בשערי הלכה ומנהג ח"א עמ' קכ"ד), שלומר לפני התפלה: הריני מקבל כו' פועל יותר שהקב"ה ימלא הבקשות שבתפלה. ובהערה 8 שם כותב הרבי ששאל הרביי"ץ בעת סעודת הבר מצוה שלו את אביו מדוע אומרים הריני מקבל כו' לפני התפלה דוקא, והשיב לו: עיקר התענוג של האב הוא – בראותו שילדיו מתנהגים באופן של אחדות, ואוהבים זה את זה. ומכיון שתפלה ענינה בקשת צרכיו, הן צרכים גשמיים והן צרכים רוחניים, לכן קבעו לקבל המ"ע דאהבת ישראל קודם התפלה דוקא, כדי לעשות נחת רוח לאבינו שבשמים קודם הבקשות שבתפלה.

כט. ומה ששואל אם **להתפלל** בהשכמה **כשניעור כל הלילה**, או **לישון מעט מקודם**, כדי שיוכל להכון לקראת אלקי' – תלוי בזה עד כמה יכול להתחזק שלא תחטפנו שינה. הוראה לא שמעתי בזה. אבל לפי דעתי, כיון שיש כוונה בתפלה שהעדרה פוסל התפלה, הרי **בכלל** (רק הדגשה זו במקור – ש.ס.) טוב לאחוז בדרך השני. ובפרט חסידים ואנ"ש ששמעו או למדו בענין התפלה (לקו"ש ח"ד עמ' 225; אג"ק הרבי ח"ג עמ' תל"ד. ולהעיר מדברי הפמ"ג בריש האשל

אברהם, בשם פוסקים, לגבי קימה באשמורת, דמוטב לישן כל הצורך למי שצריך, מלקום באשמורת ולישן בעת התפלה).

ל. כתב בעל *הזל* (ביאור הלכה ד"ה שיהא): נכון מאוד ליהדר לומר **קודם כל ג' תפלות הודאת היה"ר המבואר בירושלמי** פ' תפלת השחר, דהיינו בשחרית: מודה אני לפניך ד' אלקי ואלקי אבותי שהוצאתני מאפילה לאורה, ובמנחה: מודה אני וכו' שכשם שזיכיתי לראות כשהחמה במזרח, כך זכיתי לראותה במערב, בערבית: יה"ר כו' כשם שהייתי באפילה והוצאתני לאורה, כן הוציאני מאפילה לאורה. אך כתב בערוך *השלחן* (סע' כ"ט) על תפלה זו: ושום אחד מהפוסקים לא הביאו זה; וביאר שם שי"ל שחולק הבבלי על הירושלמי, ע"ש.

לא. טוב מאוד לומר פרשת הקרבנות ... לקיים מ"ש: ונשלמה פרים שפתינו ... **ואם יודע שנתחייב באיזה קרבן**, כגון עולה על ביטול מצות עשה או על הרהור הלב בלא תעשה, ותודה לארבעה הצריכים להודות **יאמר פרשת הקרבן מיד שנתחייב בו** (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ט'). וכותב הרבי (אגרות קודש ח' כ"ד עמ' רס"ח): עיין שו"ע אדה"ז סו"ס א' " יאמר פ' הקרבן מיד כו' ביום כו' ". וצע"ג שלא ראיתי נוהגין כן, ואולי מפני שלא הביאו אדה"ז בסידורו בסדר ברכת הנהנין – אבל וכי מפני קושיא זו יבטלו המפורש בשו"ע אדה"ז כנ"ל?!

סי' ב' – דין לבישת בגדים

א. **לא ילבש חלוקו מיושב**, אלא יקח חלוקו ויכניס בו ראשו וזרועותיו בעודו שוכב, ונמצא כשיקום שהוא מכוסה (שו"ע ס' א'). ואל יאמר הנני בחדרי חדרים, מי רואני, כי הקב"ה מלא כל הארץ כבודו (שם ס' ב'). וכן יזהר כשמחליף חלוקו ... באמצע היום או הלילה, אלא אם כן הוא בבית המרחץ שדרכן של בני אדם לילך שם ערומים, ואי אפשר בענין אחר, ואין בזה משום פריצות (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - ס' ב').

באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ג'), מאריך בכל הנ"ל, והיוצא מדבריו הוא שמקום המכוסה נקרא מה שהדרך לכסות גם כשיושב בביתו (ועיין בשו"ת אז נדברו ח"ו סי' מ"א שנוטה להקל לגבי פשיטת גופיה ולבישתה, ובלבד שיזהר לא לשהות כלל, רק מה שנוגע ללבישה ופשיטה - ש. ס.). ועוד באג"מ שם (מאחר ודברים אלו הם הנהגות טובות ומדת חסידות – והרי יש לדייק כך משו"ע אדמו"ר מהד"ק סי' ב' ס' א' שכתב לשון '**טוב ליהדר**', ש. ס.) יש להתיר **להחליף בגדים בחדר האמבטיה ללא כל הזהירות הנ"ל**, כי רגילים לעמוד שם ערומים (ע' לעיל בדומה, בדברי שו"ע אדמו"ר - ש. ס.), משא"כ בבית הכסא (אך בבא"ח פ' ויצא ס' ה' - הובא ג"כ בכה"ח סי' ג' אות י"ג - כתב שבזמן הזה דעל הרוב כל בתי כסאות יש בהם מחיצות ודלת סגורה, אין מקפידין בענין הגלוי כל כך).

וע"ע **שלות שלמת חיים** (סי' ו') המתיר לגבר (לגלות) את הזרועות מפני החום.

ב. **בדין גלוי הרגלים והליכה יחף**: פסק הרמ"א (ס' ו'): לא ילך יחף. ויותר מזה מצינו בשו"ע אדמו"ר (מהד"ת - ס' ב'), בסוגריים: וכן מי שאינו ישן ערום רק שפושט האנפלאות (היינו הגרביים - ש. ס.) מעל רגליו, יכסה רגליו תחילה בסדין ויפשיטן תחת הסדין.

במראה המקומות של ההוצאה החדשה של שו"ע אדמו"ר ציינו: צוואת ר' אלכסנדר זיסקינד, מחבר יסוד ושורש העבודה, סי' כ"ג; אלא ששם מובא בתור זהירות לבניו ולא חובה. בספר **שלחן הזהב** על שו"ע אדמו"ר (עמ' 43 הערה 46) כתב: ועדיין צריך בירור הטעם שהניח דברים אלו בחצאי עיגול, האם הוא משום שלא החליט בוודאות לפסוק כן, או משום שהוא חידוש שאינו מובא קודם לכן לא רצה לערבו עם שאר חלקי ההלכה.

וע' בלקט הקמח החדש ס"ק כ"ח שכתב: מש"כ בש"ע שלא ילך יחף, כשעושה משום תשובה לעונותיו, מותר, של"ה.

גם **הַלֵּב** (ס"ק א') הביא דין זה, בשם ספר עבודת היום, אלא שפירט שה"מ, **במדינות אלו** שאין הולכים יחף אפילו בקיץ.

ובציונים והערות שבהוצאת עוז והדר, הביאו בשם ספר בית ברוך – כלל א' ס"ז, שבארץ ישראל שרגילים ללכת בבית יחף, ובפרט בחודשים החמים, יש להקל – וע"ע שלע סי' צ"א סע' ה' ובלב שם ס"ק י"ג. להעיר עוד מלא סי' ש"א ס"ק כ"ו: אפילו דרכם לילך בחול יחף, ילבוש **בשבת** מנעלים כדי שיזכור שהוא שבת, כ"מ בד"מ ובכלבו, ועססי' ב' דמדות צניעות שלא לילך כלל יחף.

אלא שדעת הערוך השלחן (סע' א') שברגליו, אין קפידא (להפשיטם תחת הסדין דוקא); ונראה שלדעת האל"מ הנ"ל ג"כ אפשר להקל; ומ"מ כתב בפסקי תשובות (עמ' י"ט) שתלמידי חכמים ובני תורה יש להם להחמיר יותר בעניני כסוי וצניעות, אפילו כשאפשר למצוא היתר על פי דין (והתבסס בזה על הרמב"ם – הלכות דעות, פ"ה ה"א – ע"ש).

עכ"ז דעת האור לציון (ח"ב עמ' רע"ז) **שהיום** שאין דרך האנשים להלך יחפים ברחוב, אין להלך בבית בלא גרביים, כשכפות רגליו מגולות.

ג. ובב"ב [נז:]: אמרינן: חלוק של תלמיד חכם כיצד? כל שאין בשרו נראה מתחתיו, שיגיע עד לארץ כשהולך יחף [רשב"ם], וממילא דאצלינו אין קפידא, אבל הרמב"ם בפ"ה מדעות מפרש: **שלא תהא דקה מאד עד שבשרו יתראה מתוכה** (ערוך השלחן סע' ב'. וכן בפמ"ג א"א ס"ק ד' הביא את דברי הרמב"ם, והוסיף: והוא בכלל שלא ילך בגלוי הגוף).

ד. **המניח מלבושיו מראשותיו** (במקור בהוריות י"ג, הלשון: תחת מראשותיו, והכוונה: תחת ראשו, ולכן ה"ה כאן), משכח לימודו, ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו, אין קפידא (מ"ב ס"ק ב'). והא דאמרינן: המניח בגדיו מראשותיו, קשה לשכחה, ר"ל **כל אחד מבגדיו**, הן סנדל או כתונת (מאסף לכל המחנות ס"ק י"ב בשם מנהגי מהרי"ל).

ה. אם יהיה **סמוך למראשותיו** מנעלים או מכנסים וכיוצא, יגביר כחם להכשילו (בעון מקרה לילה ל"ע, לפי ההקשר שם - ש.ס.), חס ושלום (צפורן שמיר סי' ז' אות קי"ב).

וע' בלקט הקמח החדש ס"ק י"ד שכתב: שמעתי מפי הג' מהרי"צ דושינסקי ז"ל **שלא לתן המנעלים תחת המטה**, אפשר נעלי בקר שאני.

ו. כשלוּבש מלבושיו, ילבש **של ראשו תחלה**, אך סגי בכובע הקטן הדק שלובש בראשו תחת הכובע הגדול או המצנפת (בן איש חי פ' וישלח, י"ז; כה"ח אות ט').

ז. בענין **סדר הפשטת ולבישת הבגדים בבית המרחץ** ... אף דלפום ריהטא (היינו לפי הרהיטות, בלי העמקה יתרה - ש.ס.) היה נראה לכאורה דבכסיית החלק התחתון מהגוף, דהיינו שלא לעמוד בגלוי בשר הערוה, יש בזה יותר ממדת הצניעות ודרך ארץ מבכסיית החלק העליון מהגוף, וא"כ היה מן הראוי לכאורה להעביר את המכנסיים ראשונה וללבוש אותו בראשונה, מ"מ הרי מבואר ... דאין הדבר כן, דמדת דרך ארץ בדוקא כך הוא **לפשוט את החלוק באחרונה וללבוש אותו בראשונה** (שו"ת קנה בשם ח"ב ס"א א'; ובדומה הוא בלקוטי מהרי"ח סדר התנהגות ע"ש ד"ה ועיין במס' דרך ארץ).

בלקט ציונים והערות לשלחן ערוך אדמו"ר, עמ' 45, כתב: אבל מנהג האשכנזים הוא ההיפך, ואף דלשיניהם יש מקום, יש לנהוג כמנהג החסידים, ע"כ; אח"כ ראיתי בדומה בספר מאסף לכל המחנות ס"ק ה'. וע' בספר שלחן הזהב עמ' 4-53 שהסיק שיש להקדים את לבישת הבגדים העליונים **עד הט"ק** כולל, ללבישת הבגדים התחתונים, אך לגבי החולצה, כתב שיש פנים לכאן לכאן. עוד דנו בזה בהתקשרות, גליונות ק"ה, תרח"צ, תש"ג, תש"ו ותש"ט. ועכשיו (שנת תשע"א) יצא לאור **שולח קנה בשם ח"ד**, ושם (ס"א ל"ב, ב') ג"כ כתב: הנה הדבר ברור ופשוט שלבישת הטלית קטן צריך להקדימו לפני לבישת שאר הבגדים לפי סדר לבישת הבגדים, וכן לאחרו מלפשוט לפי סדר פשיטת הבגדים עד כמה שאפשר.

הערת הר"ל ראסקין שליט"א: בספר אחד ראיתי שהעיר שכאשר הבגד העליון מכסה גם את הערוה, **א"כ ללבוש יכסה עליונות הגוף תחלה** (וכך יש לדייק מדברי השו"ת קנה בשם ח"ד שם בסוף דבריו - ש.ס.).

ח. ידקדק בחלוקו ללבושו כדרכו, **שלא יהפוך הפנימי לחוץ** (שו"ע סע' ג'). וזאת כדי שלא יתגנה בעיני הבריות (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ג'; מ"ב ס"ק ד').

וכתב ה"ק ס"ק ג': וכ"ז: אע"פ שהוא תחת כל המלבושים, אך בלקט ציונים והערות לשלחן אדמו"ר, עמ' 45, כתב: מזה שכתב רבינו הטעם שלא יתגנה בעיני הבריות, משמע שמדובר רק על בגדים העליונים, דלא כמ"ש באחרונים שידקדק גם על בגדיו התחתונים.

וע' להלן סי' ח' מה שכתבנו אודות הפיכת טלית (פנים לחוץ).

וגם כשפושט חלוקו בלילה, לא יהפכנו, פן ישכח אח"כ וילבשנו מהופך (ארצות החיים, לב הארץ סע' ג'). כל אדם יהא נזהר לכל הפחות בלבישתו

לכתחלה ... בתלמיד חכם מצינו דבר גדול מזה, שאפילו היה לובשו כבר מהופך, חוזר ופושט ולובש כדרכו (ט"ז ס"ק ב').

אך ע' במטה יהודה לרבי יהודה עייאש זצ"ל ס"ק ג' בשם רבו בעל הפרי צדיק, שחולק על הט"ז וכותב דלא מפליגין בין ת"ח לשאר כל אדם ... (דגם בכל אדם) אם לבשו מהופך, שיפשוט וילבש כדרכו.

ודבר חדש כתב בזה באשל אברהם מהדו"ת, שהעולם אומרים שלא ללבוש בגד מהופך, שכן הוא טוב לזכרון (כוונתו דקשה לשכחה) (ספר שמירת הגוף והנפש ח"א עמ' רל"ו).

ונ"ל שבעל סדר היום חבר לאשל אברהם, כי כתב, בתחילת ספרו: ולא יהפך חלוקו מה שהוא לצד פנים לצד חוץ על שום דבר בעולם, ואע"פ שנראה שהוא דבר נקל, ומה בזה חשש כוון שהוא תחת מלבושיו, אפ"ה ענין גדול הוא וראוי להקפיד עליו, ובפרט אם צורבא מרבנן הוא או איש של צורה שיש בו קפידא גדולה, סוד ה' ליריאי, עכ"ל. והרי פשוט מדבריו שהטעם שלא יתגנה בעיני הבריות איננו הטעם היחיד, וכנראה שלסיבה זו פסק המ"ב (ע' לעיל) להקפיד גם בבגד שתחת מלבושיו - ש.ס. .

ומ"מ כשבדעתו ללבוש כן בהיפוכו תמיד, או שדעתו ללבוש פעם כך ופעם כך, אין חשש (דעת תורה למהרש"ם, וגם זה מאשל אברהם מהד"ת בסימנו).

ט. ע"פ הקבלה יש לייזהר מללבוש ב' מלבושים יחד, מפני שקשה לשכחה (שו"ע אדמו"ר סע' ב', מ"ב ס"ק ב'; ע"פ דברי האר"י ז"ל בשער הכוונות, הביאם המ"א ס"ק ג'), והטעם מבואר בשער הכוונות כי לכל לבוש ולבוש יש בחינת אור מקיף, והמחבר שני מלבושיו ולובשם ביחד, אינו נותן מקום לאור המקיף ליכנס תוך ב' המלבושים ... ולהקיף בין כל לבוש ולבוש, וע"כ אין הקליפות נדחות משם, ונודע שאין השכחה מצויה אלא מצד הקליפות, עיי"ש, ונראה לומר דהה"נ אם לובש ב' כובעים זה בתוך זה, יש לחוש לטעם זה דקשה לשכחה (כה"ח אות ו'; לגבי הכובעים, כ"כ בכלל לרב פלאג'י סי' ח' סע' ג', וכן ג"כ דעת הרבי בתורת מנחם – התוועדות תשמ"ח ח"ד עמ' 164, ע"ש. וע' בטעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' ד' שהוסיף כי שכחה אותיות חשכה, היא הקליפה שמחשיך עיני האדם). אמנם לענין כובע עם ניילון, נראה דשפיר אפשר להקל ... דעיקרו עשוי להלביש על הכובע ולא ללבוש בפני עצמו, ואין לו חשיבות בגד (אוצר התשובות לשאלות המצוות עמ' נ').

וע"ע בשלח ציץ אליעזר ח"ז סי' ב' שדן באריכות בהאם הזהירות שהביא האר"י ז"ל, גם בלבישת שתי נעליים זו בזו ביחד, והסיק להתיר.

י. לגבי פשיטת שני בגדים ביחד, בשלף יין הטוב (סוף סי' י"א) מביא בזה מחלוקת אם מותר או לא, וסיים שטוב להחמיר. בספר עשרת ראש לאדמו"ר האמצעי (שער יום הכפורים לו, הפנו למקור זה בקובץ יגדיל תורה - ירושלים, גליון ב' עמ' 64), סתם: לובש או פושט שני לבושים כא', קשה לשכחה.

וכך סתם ג"כ בשלחן הטהור מקורנא סע' א'. ובשלף שבט הקהתי ח"א סי' ז', כתב: ושמעתי שמרן אדמו"ר הגה"ק כ"ק מהר"א ז"ל מבעלזא הקפיד ג"כ שלא להפשיט שני מלבושים ביחד, וצריך להבין הטעם ... ונראה לי ... דאם כשיקום ימצא ב' מלבושים תחובים זה בזה, יש לחוש שע"י זריזותו לילך לבהכנ"ס, ישכח וילבוש שניהם כאחד, עכ"ל. להעיר מיגדיל תורה - ירושלים, גליון ג' עמ' 60, שם הביאו (מספר אדמו"רי בעלז' ח"ד עמ' ק"י) שהרה"ק הר"א מבעלז' נ"ע היה מחמיר בזה עד כדי כך שכשעמד לפשוט את האפודה, היה מקפיד להוציא קודם את השעון-כיס שהיה מונח בתוך כיס האפודה וקשור בשרוך, ואח"כ היה פושט את האפודה, מחשש שני מלבושים דקשה לשכחה! לעו"ז, בספר לקט ציונים והערות לשלף אדמו"ר עמ' 14, כתב: אבל להפשיט כאחת שרי, שלחן מלכים סי' ג' אות ט"ו. וע' בשלף שואלין ודורשין ח"ה סי' א' שנשאל, לדעה האוסרת, אם מותר לפשוט חלקית ב' בגדים יחד, לצורך הנחת תפילין של יד, ופסק שם להתיר.

יא. פסק בשלף אדמו"ר מה"ק (סע' ג', ע"פ מ"א ס"ק ג', ומקורו בשער הכונות ענין ברכת השחר בסופו, ב.ג. וכו"פ ג"כ בכה"ח אות ז'): טוב שישים ב' צידי המלבוש ביד ימינו, וילבש הימין ואח"כ השמאל, לכיון כי הכל נכלל בימין, ומן הימין בא לשמאל; אך במה"ל לא הזכיר ענין זה (אלא רק ענין לבישת ימין תחלה, ע' לקמן).

יב. כתב הרמב"ם: מלבוש ת"ח יהיה מלבוש נאה ונקי, ואסור לו שימצא בבגדו כתם או שמנונית וכיוצא בהם, ולא ילבש לא מלבוש שרים שהכל מסתכלים בהם, ולא מלבוש עניים שהוא מבזה את לובשיו, אלא בגדים בינונים נאים (מ"ב ס"ק ד'). ועיין בשער המצות פ' עקב שהאר"י ז"ל לא היה חושש בעצמו להתכבד במלבושים נאים יותר מדאי, אבל במלבושי אשתו היה זהיר מאוד לכבדה ולהלבישה, והיה מפיק כל רצונה אף אם לא היתה ידו משגת כ"כ (מאסף לכל המחנות ס"ק כ"ד).

במאסף לכל המחנות הפנה שם לגמ' חולין פ"ד: ובגמ' שם: לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, שהן תלויין בו, והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

וע' בלקט הקמח החדש ס"ק ה' שכתב: ערוך השלחן מביא עוד דברים שיזהר הת"ח בלבישה, שלא יהא ארוך חלוקו טפח מבגד העליון, ושלא יהא רבב על בגדו שיהיו מלבושיו נקיים, וכ"ק מורי הגה"ק בעל באר שמואל, בלמדנו בישיבתו באונסדארף בפתחה הזהיר את

וכל מצותיך אמת

תלמידיו בחורי חמד שידקדקו על זה, וגם לנקות המנעלים, שהוא כבוד התורה כשלומד תורה הולך חוצה ורואים בגדיו נקיים, זי"ע.

יג. **ינעול מנעל ימין תחילה ולא יקשרנו, ואח"כ ינעול של שמאל ויקשרנו, ויחזור ויקשור של ימין (שו"ע סע' ד').**

ע' בנמוקי אורח חיים ס"ק א' שכתב על דין זה: ובעל כרחך ראיה מזה לדברי הרמ"ע מפאנו זצ"ל (עשרה מאמרות מאמר חיקור הדין ח"א פט"ו ועיין פכ"א ופכ"ב) **שאין דבר רשות בעולם**, וכן למנהגי הצדיקים רבותינו זצ"ל על כל דבר רשות לעשות ממנו יחודים ודברי עבודת השם יתברך.

וע' שולחן אוזן נדברו ח"א סי' כ"ד סע' ו', שכתב: למעשה ... **אם ילבש של שמאל קודם**, יפשוט וילבוש של ימין קודם, ואם קשה לו לפשוט, יש לצדד בזה שא"צ לפשוט, מיהו בקשירה שלנו אינו מצוי שיהא קושי בחליצת נעל.

ובמנעלים שלנו שאין להם קשירה, ינעול של ימין תחלה (רמ"א סע' ד').

יד. **הקדמת הימין, לשאר דברים:**

כתב אדמו"ר הזקן: ובכלל לעולם יקדים אדם ימינו על שמאלו בכל דבר, לפי שהימין היא חשובה בכל התורה כולה ... לקשירה יש לחלוק כבוד לשמאל שהיא חשובה בתורה לענין קשירת תפילין ... וכן כשלוש חלוקו ושאר מלבושיו, ילבש יד ימין תחילה, **וכן במכנסיים ואנפלאות**, רגל ימין תחילה, **ואם יש בהם קשירה**, יקשור **של שמאל תחילה**. **וכן כשרוחץ או סך, ירחוץ או יסוך יד ימין תחילה**, וכשרוחץ כל גופו במרחץ, ירחוץ **ראשו תחילה** מפני שהוא מלך על כל האיברים (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ד').

ולהעיר מראשית חכמה שער הקדושה פ' ט"ז סע' ל"ד: וכן במעשיו, כגון ברחיצת ידיו, להגביר הימין על השמאל, כדפירש בזהר, וכן בכל פעם, לא יגביר הרגל שמאל על ימין, ולא יד שמאל על יד ימין ... אלא להפך, **יד ימין על השמאל**, רגל ימין על השמאל לעולם, ובכוונה להכניע החיצונים.

אך לפי המשנה ברורה (ס"ק ו' - ע"פ ארצה"ח) באנפילאות של לבד, אין צריך להקדים שמאל לקשירה.

וכתב בפסקי תשובות (עמ' כ"ב) שלדעת המ"ב, הקדמת השמאל היא בקשירת נעליים בלבד, אך הוסיף שרבים המה האחרונים (סידור יעב"ץ, קיצור שו"ע סי' ג' סע' ד', ערוך השלחן סע' ז', ליקוטי מהרי"ח ועוד) המכריעים כשו"ע אדמו"ר.

וכך העלה ג"כ בשלח שבט הקהתי ח"א סי' ו', ושם הוסיף: ושמעתי דמשום הכי המנהג הוא בבעלזא לילך עם מכנסים שיש בהם חוטיין לקשור אותם, משום דבמנעלים שלנו שאין להם קשירה ועל כן אי אפשר לקיים בו קשירת השמאל תחלה, על כן מקיימים דברי חז"ל בחוטי המכנסים דבו קושרין השמאל תחילה, כמו שכ' בשו"ע הרב דבכל הדברים קושרין שמאל תחלה.

עוד להעיר: בגמ' שבת סא. איתא: כשהוא רוחץ, רוחץ של ימין ואח"כ רוחץ של שמאל, כשהוא סך, סך של ימין ואח"כ של שמאל, והרוצה לסוך כל גופו סך ראשו תחילה, מפני שהוא מלך על כל איבריו. וכתב הרמ"א בדרכי משה ס"ק א': וכתב הר"ר אברהם מפראג דנראה דרחיצה כסיכה, אך לא ראיתי מדקדקים בזה, ועיין בהלכות דעות להרמב"ם (פ"ד הט"ז). שם כותב הרמב"ם: וראשו בלבד בחמין שהגוף נכוה בהן ... ואח"כ ירחץ גופו בפושרין ... ש.ס.). והלא ס"ק ד' הביא את דברי הדרכי משה (ע' הגהות רבי עקיבא איגר על דברי המ"א). בשלח אדמור (ע' לעיל) פסק כדברי הר"ר אברהם מפראג, אך בל"ב ס"ק ז' העתיק דין הקדמת הראש לגבי סיכה בלבד, וכלשון הגמרא הנ"ל.

איתא במסכת דרך ארץ רבה פ": רחץ ויצא והביאו לו את המפה, מקנח את ראשו ואחר כך מקנח את כל האיברים.

טו. **לגבי אשה**, דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (מובא בספר הליכות ביתה עמ' ד' הערה י"ד) ש(כיון שמוחזין בידה מלהניח תפילין) ה"ז כסיכה ורחיצה ויש לה לנעול ולקשור של ימין תחילה (ותחלוץ כמו האיש – הליכות ביתה שם).

אך ע' בספר הליכות בת ישראל פ' י"ד הערה נ"ז, שכתב: יש הסוברים שאף שאשה אינה בקשירת תפילין לעצמה, מכל מקום שייך גם לגביה הדין הנזכר בשו"ע או"ח ס' ב סעיף ד שיש לנעול ימין תחילה ואח"כ של שמאל, ולקשור תחילה של שמאל, ואף שחשיבות הקשירה בשמאל נלמדת מתפילין, גם הטעם הנזכר בלבוש שם שייך באנשים – ע' שם, מכל מקום אין הלימודים הנ"ל אלא גילוי שהתורה החשיבה הקשירה בשמאל – ע' שו"ת רבבות אפרים חלק א' סי' ה, ע"כ. וע"ע שלח בנץ אריאל לרה"ג הר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א, עמ' 19.

טז. לפי הכרעת הרבה פוסקים, יש להקדים קשירת שמאל בכל סוגי הקשירה, וכגון רוכסן, כפתורים, סקוטש וכיוצ"ב (פסקי תשובות עמ' כ"ג).

יז. נוהגין בלבישת הבגדים להניח שפת הבגד שמצד ימינו על שפת הבגד שמצד שמאלו, והחכם עיניו בראשו לדקדק בשעת תפירת הבגד שהנקבים

וכל מצותיך אמת

יהיו בצד ימין והכפתורים על צד שמאל, ועל ידי זה יונח צד הימין על השמאל (קצות השלחן סי' ג' סע' ד').

מקור הקפדה זו מאגרת קודש של הרמ"מ מרמינוב זי"ע, ועוד מובאת הקפדה זו בספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' ג'; שלע הקצר עמ' 11 הערה 7; תורת מנחם - התוועדות ח"ה עמ' 180 הערה 49; ולזה מצדד ג"כ בשלח שלמת חיים סי' ח', וכן בסידור בית אהרן וישראל השלם, בסופו, חלק "מנהגים מרבתינו הקדושים והטהורים מסטולין קרלין זיע"א", שם לגבי החלוק העליון. ולהעיר כי בקלות ניתן "לתקן" חליפה, בזה שיתפרו כפתורים בצד הפנימי של החלק הימני - ש.ס. .

וע' בשלח רבבות אפרים ח"ג סי' ז' שהביא בהקשר זה אימרא בשם הגה"ק מרן שר שלום מבעלזא זצ"ל שפירש הפסוק: צדונים יקראו לחרמון שרין, והאמרי יקראו לו שניר (דברים ג', ט'): **צדונים**, ר"ל ההולכים מן הצד, לא בדרך הישר שדרכה לנו התורה, ותורה אקרי דרך, והמה ינטו מדרך התורה, יקראו לחרמון, ר"ל היצר הרע המרחיב את העולם, **שרין**, **ר"ת שמאל רוממה ימין נופל**, **והאמרי**, ר"ל שאומר תמיד שירות ותשבחות ולומד תורה ומתפלל ומהלל לד', יקרא לו לחרמון שניר, **ר"ת שמאל נופל ימין רוממה**.

יח. **איטר יד** שמניח תפילין בימין ... יקדים ימין גם **להקשירה** (מ"ב ס"ק ו').

לגבי הקדמת ימין (באיטר יד) **לכל הענינים (חבישת נעליים, לבישה)**, נחלקו הפוסקים: **דעת הצמח צדק** (חאו"ח סי' ה' סוף אות ח', ע' נתיבים בשדה השליחות עמ' מ"ג), שמקדים ימין שלו, והיינו את הצד השמאלי, אך **דעת הרבה פוסקים** (בכור שור – מובא בשערי תשובה ס"ק ב'; שו"ת באר משה ח"ג סי' א'; פסקי תשובות עמ' כ"א; מקור נאמן עמ' ב'; וכך סתם בספר לקט ציונים והערות לשו"ע אדמוה"ז, עמ' 14, בשם השערי תשובה) שגם איטר יד יקדים ימין ככל אדם, כי הענין כאן (לפי פוסקים אלו) להגביר את החסדים (וע"ע להלן סי' ד', וכן ע' שלחן הזהב עמ' 50 שהאריך במחלוקת בכור שור – צ"צ).

וע' שלח שבט הקהתי ח"ד סי' א' שכתב: **מי שאינו איטר שקושר של איטר יד**, איזה קושר תחלה? ... אזלינן בתר רגל ימין של הנקשר ... ואם הוא להיפוך, דמי שהוא איטר יד ורגל קושר למי שאינו איטר, ג"כ מסתבר אחר מנעל של הנקשר.

יט. **כשהולץ מנעליו**, חולץ של שמאל תחלה (שו"ע סע' ה').

וע' לוח לארץ ישראל א' דראש השנה, לגבי חליצת נעליים **לברכת כהנים**, שכתב: ואחרי שחליצת הנעלים **מצוה**, חולצים של ימין תחילה – הגרא"י קוק ז"ל, עכ"ל. ובדומה בחליכות שלמה – תפלה, עמ' כ"ב שהחולץ מנעליו **בעש"ק** כדי לנעול אחרים המיוחדים לשבת או כדי לנקות לכבוד שבת, נראה שחולץ ימין תחילה – כי הוא **צורך מצוה**. אך בפסקי תשובות עמ' כ"ד כותב שיש חולקים ע"ז ושלמעשה לא נתפשט המנהג לחלוץ של ימין תחילה לצורך

וכל מצותיך אמת

מצוה. במאסף לכל המצוות ס"ק י"ח כתב שיש להסתפק בדין זה, והוא תלוי באם חליצת שמאל תחילה הוא כדי לכבד גם השמאל או שגם זה משום כבוד ימין, ע"ש.

והוא הדין **שבחליצת שאר בגדים**, יחלוץ של שמאל תחלה (קצור שו"ע סי' ג' סע' ד').

לגבי **התרת קשירה**, כתב בפסקי תשובות (עמ' כ"ג): אין ענין להתיר קשירת ימין תחילה, אך במאסף לכל המצוות (סי' ב' ס"ק ט"ז, מובא ג"כ בלקט ציונים והערות לשלח אדמו"ר עמ' 46) כתב בשם מהרל"ח דיש להתיר של ימין תחלה, ואח"כ יתיר של שמאל.

כ. **לא יחליף** נעליים של שמאל לימין, כי מובא (כה"ח אות י') שהמחליף סנדל של שמאל לימין קשה לשנאה ומאבד מזונותיו.

כא. **אסור לילך בקומה זקופה** (שו"ע סע' ו'). ואפילו פחות מד' אמות אסור, וכל המהלך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה, שנאמר: מלא כל הארץ כבודו, ושיעור הזקיפה: כל שלא יוכלו עיניו לראות למטה בסמוך לרגליו ... ומ"מ לא יכוף קומתו או ראשו יותר מדאי, אלא במידה בינונית, בכדי שיראה את הבא כנגדו בפניו (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ה').

כב. **לא ילך ד' אמות בגילוי הראש** (שו"ע סע' ו'), והוא משום צניעות, שהרי זה כמגלה בשרו המכוסה (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ו', ע"פ רמב"ם הלכות דעות פ"ה ה"ו שכתב: **צניעות** גדולה נוהגים תלמידי חכמים בעצמן: לא יתבזו ולא יתגלו ראשן ולא גופן ...).

וגם הקטנים, נכון לכסות ראשם (שו"ע אדמו"ר מהד"ת שם), והוא כי היכי דתיהוי עליהו אימתא דשמיא (כדי שתהיה להם יראת שמים - ש.ס.) (שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' ז').

ובא"ל הרב ח"ט עמ' קפ"א: מ"ש אודות כיסוי הראש בילדים, הנה בטח ראה קטע מכתב כ"ק מו"ח אדמו"ר שבענין התספורת, ומשמע שמזמן התספורת היינו מן **שלוש שנים בודאי והרבה מקדימים גם לפני זה**.

הסכמת האחרונים דאפילו פחות מד' אמות, **אפילו יושב**, יש להחמיר (ע' שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ו' (ומהד"ק סע' ז'); ברכי יוסף ס"ק ג'; שארית יוסף עמ' כ"א).

במדינות אלו שהנכרים נהגו לגלות ראשם וישראל קדושים נזהרים בזה משום צניעות, א"כ המהלך או אפילו היושב בגילוי הראש כמו הנכרי הרי זה עובר בלאו דבחוקותיהם לא תלכו (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ו').

נראה שבכיסוי הראש בזמנינו יש טעם יותר ... ידוע שזה דרכם של ... פורקי עול תורה ומצות ללכת בגילוי הראש, ויש היכר מיוחד להכיר בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, על ידי הכיפה שעל הראש ... ואם כן מי שהולך בגילוי הראש יש לחוש בו משום מראית העין שיחשדוהו לפורק עול מלכות שמים מעליו (שו"ת יחזה דעת ח"ד סי' א' עמ' ז').

וממידת חסידות, יכסה את ראשו אפילו **בעת השינה** בלילה (מ"ב ס"ק י"א מדברי השל"ה).

וע' בשלחן הזהב עמ' 63 הערה 176 שכתב: וידוע כי כ"ק אדמו"ר הרי"צ היה בודק את התמימים בשיתם אם לא נפל מהם הכיסוי ראש; וע"ע א"ק הרבי ח"ג עמ' שצ"ז. וע' בלקט הקמח החדש ס"ק כ"ג, שכתב: בזמנינו הוא בגדר קלות ראש לישן בגילוי ראש.

ובעת **תספורת** שערו הראש או שאר טפול בשער הראש ג"כ אין חיוב לכסות הראש, אבל גם בזה מנהג יראים לא לגלות הראש לגמרי (פסקי תשובות עמ' כ"ז. ושם בהערה 84: בעת התספורת יוכל להניח הכיפה בצד אחד דקרקפתו ולאחר מכן בצד השני, וכן נהג אא"ז זצ"ל).

ומבואר בפוסקים דהליכה ד' אמות בגילוי הראש חמירא טפי - מעמידה בגילוי הראש - ש.ס. - ע"כ מי **שאנוס** לילך בגילוי הראש יש לו לילך **פחות פחות מד"א** (בדי השלחן סי' ג' ס"ק ח').

נסיים בדברי הרה"ג רבי מרדכי אליהו זצ"ל בספרו אמרי מרדכי (עמ' י"ח - י"ט): בעניין כיסוי הראש יש סתירה לכאורה בדברי ה"שולחן ערוך". מחד הוא פוסק: "יש אומרים שאסור להוציא אזכרה מפיו בראש מגולה, וי"א שיש למחות שלא ליכנס בבהכ"נ בגילוי הראש" (שולחן ערוך אורח חיים צא, ג). משמע שכסוי הראש הוא ממידת חסידות בלבד. ומאידך פסק ה"שולחן ערוך": "אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש" (מפני כבוד השכינה) (שם שם ב, ו). משמע שכיסוי הראש חיוב גמור.

לא קשיא, **בסימן צא כתב ה"שולחן ערוך" את הדין, ובסימן ב את הראוי לעשות לפני משורת הדין** ... ולמה באמת בזמננו כל שומרי המצוות נוהגים לילך עם כיסוי הראש כמידת חסידות? אלא שזה **כנראה בהשפעת דברי הזוהר הקדוש המובאים בדברי ה"בית יוסף"** לעיל (לפני כן כתב הגר"מ אליהו: ובספר הזוהר ברעיא מהימנא בנשא (קכב): בר נש אסור למיזל ד' אמות בגילויא דרישא משום דמסתלקי חיי מיניה - בית יוסף, אורח חיים מו).

להעיר שבכרכי יוסף סע' ב' דייק מדברי השו"ע כאן סע' ו' שכתב: "אסור לילך בקומה זקופה, ולא ילך ד' אמות בגילוי הראש", שאיסור ההליכה בקומה זקופה מן הדין, אך איסור ההליכה בגילוי הראש ממדת חסידות בלבד, וכפי שפסק בשו"ע סי' צ"א – ש.ס..

כג. לגבי אם פאה נכרית לגבר נחשבת לכסוי או לא, כתב בהגהות רבי עקיבא איגר (על דברי השו"ע סי' צ"א סע' ד': "כובעים הקלועים מקש חשיבא כסוי"): חשיבא כסוי: וכן שערות שקורים פרו"ק; מכל מקום, מפני מראית העין, יש ליזהר – ע"ת (ע' בדומה בבאר היטב ס"ק ו' – ש.ס.), ואפשר דוקא לענין הזכרת השם, אבל לענין לילך ד"א בגלוי הראש, דהוי רק חסידות, כמ"ש המג"א ס"ג, י"ל: בכסוי פרו"ק שרי, ולא חיישינן בזה למראית העין.

ובדומה כתב המהרש"ם בדעת תורה סי' ב', בשם שלח חיים שאל. וע' בלקט הקמח החדש ס"ק כ"ו שכתב שבשו"ת נטע שורק (בסי' ב', ולא כפי שמצוין שם – ש.ס.) מתיר לישב בגילוי ראש לצורך פרנסה, אך בשו"ת תורת יקותיאל סי' י"ב חולק עליו, אך מתיר בכגון זה לישב ב"פארוק".

כד. מדת חסידות להקפיד ללכת בכיפה גדולה המכסה את כל הראש או רובו. ומכל מקום, מותר מן הדין ללכת בכיפה קטנה שעל הראש, אף על פי שאינה מכסה את רוב הראש, ובלבד שתהיה נראית היטב מכל צידי הראש הן מלפנים והן מאחור. אולם בשעת קריאת שמע ותפלה, וכל שכן בברכת המזון, ראוי להקפיד לחבוש כובע, או לכל הפחות כיפה המכסה את רוב הראש (ילקוט יוסף ח"א עמ' ז'–ח').

כה. אם נופלת לו הכיפה, אם משים ידו על ראשו לכסותו, די בכך להיכר, רק שלא יזכיר שם שמים, כמו שיתבאר בסימן צ"א (שו"ע אדמו"ר מהד"ת – סע' ו').

יש לציין את שיטת הפלג, שכתב (בסימנו, משבצות זהב ס"ק ה'): לילך בגילוי הראש ד' אמות תחת השמים, לא מהני הנחת היד על ראשו.

ובש"ע סי' צ"א סע' ד', כתב, לגבי כסוי הראש הנצרך להזכרת שם ה' – כפי שמצריך שם בסע' ג' – : כובעים הקלועים מקש חשיבא כסוי, אבל הנחת יד על הראש לא חשיבא כסוי, ואם אחר מניח ידו על ראשו של זה, משמע דחשיבא כסוי. ושם ב"ב ס"ק י': לא חשיב וכו': דהראש והיד, חד גוף אינון, ואין הגוף יכול לכסות עצמו, וכתב הב"ח: מיהו נוהגין להמשיך הבית יד של הבגד על היד ומכסה בו ראשו, ושפיר חשיב כיסוי.

כו. אפילו במרחץ בבית החיצון יכסה ראשו עד שיכנס לבית הפנימי (בא"ח פ' וישלח סע' ט"ז). גם בבית הפנימי יש לכסות ראשו כשהולך ד"א, כיון דליכא פסידא (כה"ח אות י"ז; שו"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ס').

כז. **ויבדוק נקביו** (שו"ע סע' ו'), שמא יצטרך לנקביו באמצע התפלה (שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' ח'). ירגיל עצמו **לפנות בוקר וערב**, שהוא זריזות ונקיות (רמ"א סע' ו').

להעיר מדברי הבן איש חי פ' וישלח סע' ג': ירא שמים יהא זריז ונשכר, שיקדים לבדוק נקביו **קודם עלות השחר**, באופן **שלא יחבר לילה ויום בהיותו בבית הכסא**, וצריך שישים עין השגחתו בדבר זה להזהר בו.

וע' בספר **ארחות ציון** ח"א עמ' קט"ז בשם האר"י ז"ל, שבמה שנפנה בבקר לקראת התפלה, יש מעלה גדולה לסלק אחיזת החיצונים ממנו ומתפלתו, ומברר ומתקן נפשו ועולם העשיה, עכ"ל. ובמורה באצבע סי' ג' סע' ס"ג, על הצורך לבדוק נקביו לפני התפילה, כתב: וכל זה הוא אף אם יכול לישב כמה שעות ואין צריך לפנות, דאם צריך אז פשיטא!

כח. **לא ישלב אצבעות ידיו זו בזו**, כי מוריד דין על עצמו חס ושלום. וכן **לא יגביה ידיו למעלה מראשו** על דרך שמגביה בשעת ברכת על נטילת ידים, כי גורם קללות לעצמו; כן אמרו בזהר הקדוש (ח"ב ס"ז), ורבים אין נזהרים מחמת חסרון ידיעה (חסד לאלפים סע' י"א. וע"ע בזה בשו"ע אדמו"ר סי' צ"א סע' ו'; בן איש חי שנה ב' פרשת פנחס סע' י"ח בשם שער רוח הקודש לאר"י ז"ל; פסקי תשובות ח"א עמ' תשמ"ט).

ולהעיר מספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' תקי"א: טעם שאין לבריא וכ"ש לחולה לשלב האצבעות של ימין בשל שמאל, כי הם כוחות עליונים ימינים ושמאלים, ואין לערבם (מעבר יבק שפתי אמת פרק י"ד), ובספר הכוונות כתב, כשאדם משים אצבעותיו תוך אצבעותיו **בלא כוונה**, מורה שהמדות העליונות הסכימו **עליו דין גדול** (ועיין זוהר ויקרא דף כ"ד), ע"כ.

והרי בזהר הקדוש (שם) איתא - הבא להלן ע"פ פירוש המתוק מדבש - : כאשר הדין נשלם ושורה על האדם, ואז נגמר הדין, ונתתקנו האצבעות חמש בתוך חמש, הימין בשמאל, כלומר שהעשר אצבעות ידיו, הימניים עם השמאליים, מתקשרות ומשתלבות אלו בתוך אלו, **לרמז שנכללו החמשה חסדים בחמש גבורות, כדי להראות כי הכל הסכימו עליו בדין והעונש ההוא**, לכן ידיו מתישרות ומשתלבות יחד בלי כונת האדם, להראות שגברו הדינים עליו מחמת עונותיו, שלא נתכוון לשלב אצבעותיו, אלא נשתלבו מאליהן.

וע' בכתב העת בית הלל, גליון י"ב, עמ' ל"ה ואילך, שכ"כ האר"י ז"ל בשער המצות ר"פ עקב ובשער רוח הקדש דף יב, ושכן מובא במדרש תלפיות ענף דין.

וע' במועד לכל חי לרבי חיים פלאגי, סי' ט"ו סע' ל"א, שכתב: כמו כן ישים דעתו דאי בכל הימים לא טוב עושה לשלב אצבעותיו, דמעורר עליו דינים של מעלה (כמו שכתב ספר נגיד ומצוה) וקל וחמר **בימים הללו** (עשרת ימי תשובה, בהם דן בסי' שם - ש.ס.) **דצריך**

וכל מצותיך אמת

שיצוה את בניו ואת בני ביתו על ככה. וע"ע בבית הלל שם, שכתב עוד: והנה חזי הוית להגאון רבי עקיבא ארגואיטי מרבני איסטנבול אשר בטורקיה, בספר זכר עשות (מערכת א אות פב), וז"ל: אצבעות, מרגלא בפומייהו דאינשי, כשרואים איזה איש או אשה שמשלבים האצבעות זה עם זה, **להקפיד עליהם ואומרים להם: לא תעשו ככה**, שמתקשר המזל.

וע' בספר דבר מלך עמ' 182 שהעיר הרבי למי שלא הקפידו שלא לשלב אצבעות. וע"ע ספר שמירת הגוף והנפש ח"א סי' ע"ח.

כט. וטוב לפשוט זרועותיו תמיד לצד פנים, **שלא יהיו זרועותיו לאחוריו**, וטוב לו בזה (בא"ח שם בשם שער רוח הקודש).

ולהעיר מתורת מנחם - התוועדויות תשכ"ד ח"א (חל"ח): רבינו הזקן, בא' מהליכותיו ממעזריטש, בשנת תקכ"ט, עבר בדרכו בעיר שקלאוו, ונכנס לבית-המדרש באמצע הלילה, וכיון שבחוץ שרר כפור, נגש סמוך לתנור כדי להתחמם, **בהחזיקו את ידיו לצדדין, שכן, ע"פ קבלה, אין להחזיק את הידים מלאחוריו** ... (ובהערה 7 שם: ראה שער רוח"ק דרוש א' הב' (קרוב לסופו)).

סי' ג' – הנהגת בית הכסא

א. כשיכנס לבית הכסא יאמר (להמלאכים המלוים אותו – שו"ע אדמו"ר מהד"ק ס' א'): **התכבדו מכובדים** וכו', ועכשיו לא נהגו לאומרו (שו"ע ס' א' ע"פ דברי האבודרהם, ועל אף שהרי"ף הרמב"ם והסמ"ג סתמו לאומרו) מפני שאין מחזיקין את עצמינו ליראי שמים שהמלאכים מלוים אותנו (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב ס"ק א').

אולם לדעת חכמי הקבלה, יש לאומרו אף בזה"ז (ע"פ שלת יצחק ירנן ח"א סי' י"ג; וכ"כ בהגהות איש מצליח, שהפנה לכלל אות א', שם הנוסח: "התכבדו מכובדים קדושים משרתי עליון שמרוני שמרוני עזרוני המתינו לי עד שאכנס ואצא, כי כן דרכם של בני אדם"; ע"פ דברי אב"י המובאים בברכות ס:). מנהג חב"ד לא לאומרו (הרי במהד"ת, וכן בסדור, השמיט אדמו"ר הזקן לגמרי ענין אמירת "התכבדו מכובדים").

ולהעיר מדברי ה"מגיד" למרן רבי יוסף קארו, במגד מישרים פרשת מטות מסעי: ולכן תאמר בהכנסך "התכבדו" וכו' (ושם ממשיך: ודע שיותר ממה שאנו נפרדים ממך במקום המטונף, יותר ויותר אנו נפרדים ממך כשתפריד מחשבתך מתורת ומשניותי, ולכן הזהר מכאן ואילך שלא להפריד מחשבתך אפילו רגע א'), וכן המל"ם בארצות החיים והשלחן הטהור כתבו להגיד גם היום את נוסח התכבדו מכובדים, ע"פ דברי האריז"ל. וכן בספר כאר משה לרה"ג ר' כלפון משה הכהן זי"ע, ס' ג', איתא: יותר נכון לאומרו, כיון דעל פי הגמ' ועל פי הפוסקים ... והמקובלים לאומרו. אולם לדעת הבל"ח בספרו עוד יוסף חי פ' ויצא ס' ד', אין להגיד היום התכבדו מכובדים, משום יוהרא, וכדברי השו"ע, אך ביוה"כ שאנו דומים למלאכים, יוכל אם ירצה להגיד נוסח זה, וגם אז: בלחש בלבד – וע' בזה בספר ויוסף עוד דוד עמ' קי"ח ואילך באריכות. ועיין בתמיהה שהביע המהרש"ם בדעת תורה, על דברי השו"ע שלא נהגו לאומרו: צ"ע לענ"ד מהא דמבואר במג"א סי' ס"ו סק"ז דהמתפלל ביחיד אומר עושה שלו' וכו' ואמרו אמן, דאומר למלאכים ששומרים אותו ע"ש, ונהגו כן גם בזה"ז! וע"ע ביד שאול ריש סי' ג', שכתב: זקני היעב"ץ ז"ל כתב בסידורו (אומרים אותו גם היום) דווקא אם נפנה בדברא (היינו בשדה – ש.ס.) כמו בימיהם, משא"כ בבתי כסא שלנו שבעיר ואצל הבתים, אין קפידא כל כך לומר.

ב. **יהא צנוע** בבית הכסא, ולא יגלה עצמו עד שישב (שו"ע ס' ב'), ובסמ"ק מונה צניעות למצוה דאורייתא (ביאור הלכה ד"ה יהא צנוע).

ג. **ולא ילכו שני אנשים ביחד**, גם לא ידבר שם, ויסגור הדלת בעדו, משום צניעות (רמ"א ס' ב').

בב"א פ' ויצא ס' י': לא ידבר שום דיבור בבית הכסא, אפילו דברי חול, ואפילו תיבה אחת, כי יתאחזו החיצונים באותיות הדיבור שלו שמדבר שם, אך מותר לנחור, דאינו מוציא אותיות מפיו.

וכל מצותיך אמת

וע"ע כבאלח שם סע' ד', שכתב: יזהר לסגור הדלת של בית הכסא **אפילו בלילה בחושך ואפילה**, משום צניעות ... ומכל מקום, אם יש בבית הכסא **ריח רע**, וקשה לו מאד, והוא פותח הדלת לאצולי פורתא, יש להקל בחושך לילה ואין רואהו. וע' כבאלח אות ו' שכתב: בהגה: גם לא ידבר שם: כי יש מין שד המחטיא את האדם אם ידבר שם, אור ישראל בשם הארי ז"ל ... והרב סלת בלולה אות ב' כתב שאסור לדבר בבית הכסא כדי שלא לתת להחיצונים מקום להאחז בענין הקול והדבור של האדם, כי קדוש הוא.

כתב **הלב** (ס"ק ד'): ואם הוא לצורך גדול, אפשר דמותר לדבר, כל זמן שאין נפנה עדיין, אבל בעת שנפנה, אף לצורך גדול אסור; אך הבא"ח כתב בשלח תורה לשמה (שאלה כ"ד - ושם קאי בעת שהאדם נפנה): בעבור צורך גדול, לית לן בה ... כיון דמוכרח לדבר, אין להקפיד לצמצם דבריו, שלא יאמר מילות יתרות אלא יאמר הדברים בדרך שמדבר בחוץ.

וע' ביביע אומר ח"ה או"ח סוף סי' א': בבתי כסאות מודרנים שיש בהם טלפון, ולפעמים הנפנה שם שומע קול צלצול טלפון, ויש לו ספק אם הוא ענין של הפסד ממון או חולי וכיו"ב, נראה שהמיקל לענות לטלפון יש לו על מה שיסמוך, אך יקצר בדבריו עד כמה שאפשר, אבל בלא זה אין להקל לדבר בבית הכסא כלל, אפילו אין שם אלא בני הבית בלבד.

כתב בחדס לאלפים ז"ל שיש להזהיר בזה (שלא ילכו שנים ביחד לבית הכסא – ש.ס.) גם **על הקטנים**, א' משום שירגילו במילי דצניעותא וא' משום שלא ירגילו במילי דפריצותא, ואפילו בקטנים שאין יודעים עשות רע, דהא אמרו בגמרא דאתתא לא תיקום להשתין בפני תינוק יונק, וכל שכן בגדולים קצת (בן איש חי פ' ויצא סע' ו').

ד. לגבי **דיבור בבית המרחץ**, פסק בשלח (סי' פ"ה סע' ב'): דברים של חול מותר לאמרם שם בלשון הקדש. וכתבו ע"ז **האחרונים** (מ"א שם ס"ק ב', שו"ע אדמו"ר שם סע' ב', מ"ב שם ס"ק ט'; ע"פ ספר חסידים סי' תתקצ"ד) שמידת חסידות להחמיר. וע' בשלחן הטהור (סע' ג', ובדומה כתב במקור נאמן עמ' ד') שכתב שאף בבית המרחץ לא ידבר אלא דבר הכרחי צורך שעה.

וע' כבאלח פ' ויצא סע' ט"ז, שכתב: ויזהר במרחץ שלא יזכור שום אדם הנקרא **שלום**, או אדם הנקרא **עבדאלה**, שהוא שם שמים בלשון ערבי, וכן לא יזכיר שם **שבת**, דאיתא בזהר הקדוש: שבת שמא דקודשא בריך הוא, וכן נקרא שלום, ע"כ (וע' בתחילת ספר בני ייששכר לרבי צבי אלימלך מדינוב זצ"ל שהאריך בענין שם שבת). אך עכשיו (סוף שנת תשע"א) יצא לאור כרך חדש (התשיעי) של ספר **אגרות משה**, ואיתא שם (או"ח ח"ו סי' ה'): אבל פשוט שאף ששלום הוא משמות של הקב"ה, מותר לקרא לאדם שנקרא בשם שלום בבית המרחץ, מאחר דשם שלום שקורא, הוא לאדם שהוא חול, וליכא בשם שקורא שום קדושה

וכל מצותיך אמת

... ולעניות דעתי לא שייך שיהיה אפילו מדת חסידות, שהרי נמצא כמחשיב ח"ו שם הדיוט ... ולא דמי למה שאמר רב המנונא משמיה דעולא: אסור לאדם שיתן שלום לחברו בבית המרחץ, דשם הוא שם שמים ממש ...

וע' בשולח מנחת יצחק (ח"ד סי' ס"א) שכתב על הדיבור (בכלל) בבית המרחץ, לפני התפלה: ועי' בספר דרכי חיים ושלום (מנהגים ופסקים מהגה"צ ממנוקאטש ז"ל), (בסדר ערב שבת אות שנ"ז), בזה"ל, לא הי' רוחו נוחה מאותן אנשים שהולכים למקוה לטבול בין בחול בין בש"ק, והן שוהין שעה אחת או יותר בתוך המים, ומפטטין בדברי הבל וריק ופוליטי"ק וכיוצא, ובפרט קודם התפילה בבוקר, לבלות הזמן היקר, שצריכין אז לקבל עול מלכות שמים בעת התפלה וק"ש, רק לטבול ולכוון איש לפום דרגא דילי', ויצא אדם לפעול לעבודת הבורא יתברך שמו עכ"ל, וכן ראיתי אצל רבתי וכל הצדיקים שזכיתי להסתופף בצלם, שהיתה מחשבתם ניכרת מתוך מעשיהם, בהפשטה ולבישה וטבילתם במקוה בדו"ר, בלא לדבר כלל, רק בשביל צורך גדול.

ה. אפי' להרהר בדברי תורה, אסור בבית הכסא ובבית המרחץ (שו"ע סי' פ"ה סע' ב'), ולכן כשנכנס לבית הכסא, טוב לחשוב חשבונותיו שלא יבא לידי הרהור תורה, ובשבת שאסור לחשבם, יפנה לבו להרהר בציורים ובנינים נאים וכיוצא בדמיונים אלו המושכים ומפנים לבו מלבא לידי הרהור דבר שבקדושה, ואפילו הלכות בית הכסא אסור ללמוד בבית הכסא, וכן הלכות בית המרחץ בבית המרחץ (שו"ע אדמו"ר סי' פ"ה סע' א', ובדומה במ"ב סי' פ"ה ס"ק ו').

בהקדמה לספר שקל הקדש, כתב: ואמרו בשם מרן החזון איש זצ"ל שאע"פ שהרמב"ם העתיק החשבונות שבפרקים האחרונים של קדוש החודש מהגויים, כמו שכתב בסוף פרק י"ז, מכל מקום, אחר שהרמב"ם כתבם, נעשה תורה ממש, והלומדם לומד תורה; וגם אמרו שכל הפתקאות שכתב עליהן את החשבונות של קדוש החודש, צוה לגנוזם אח"כ, כי אמר שיש עליהן קדושה, עכ"ל. ועפ"ז כתב בספר מאיר עוז ח"ג סי' פ"ה סע' ב' אות ב', שאין להרהר בבית הכסא בחשבונות אלו.

وهוא הדין דאסור להרהר בצרכי מצוה, הן בענין צדקה הן בצרכי שבת הן בצרכי סוכה ולולב ומצה וכיוצא (בן איש חי פ' ויצא סע' ט"ז).

וע' באר יעקב סי' פ"ה דלכתחלה יש להרחיק הבתי כסאות מבית הכנסת ובית המדרש, שלא ישמעו קול תורה ותפלה בבית הכסא ויבא לידי הרהור (לקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר ז, עמ' 22).

ואפילו בתוך ד"א של הבה"כ ממקום שכלה הריח, ג"כ אסור להרהר (מ"ב שם).

אסור לעיין בבית הכסא **במשקלי השמות והפעלים** של לשון הקודש, שאין דרך להגיע לידיעה רק ע"פ הכתובים, ויבא להרהר במקרא. ופשוט דמותר אדם **להתבונן** בבית הכסא **בגודל שפלותו**, ושבסופו יחזור כולו להיות עפר רימה ותולעה, ואין נאה לו הגאווה (מ"ב סי' פ"ה ס"ק ה').

בבית הכסא (וכן במרחץ) **יזכור שומאטו** הסרוחה היוצא ממנו, ועל ידי זה לא יתגאה להשתרר על בני אדם (סידור יעב"ץ, סדר בית הכסא, סע' י"א).

וע' ציץ אליעזר חי"ג סי' א', ג', שנושא ונותן בשאלה אם מותר **להרהר שם במציאות ה'**, ולקראת סוף התשובה כותב: על כן הטוב טוב יותר להתנהג כפי שכותב ... בשו"ת לבושי מרדכי, והוא: דודאי כן הוא דגם במקומות הנ"ל תהיה אמונת אומן, אבל לא שיחשוב ויהרהר כן ממש, אלא שתהיה תקועה בלבו ומחשבתו כ"כ שלא תהיה סרה ממנו ... ואין ההרהורים שוים.

אך ע' בהסכמת הרבנים הגאונים חברי הב"צ דלק שכונת קראון הייטס, שבראש הספר, הערה ג'. ושם העירו בין השאר מדברי הרבי בתורת מנחם התועדויות תשל"ג חג עמ' 1600-1601, אל הרבי שם:

כאשר מדברים אודות ענין הצמצום שלא כפשוטו, היינו שהקב"ה נמצא בכל מקום ומקום, "מלא כל הארץ כבודו", אפילו במקום האשפה כו' – יכולים להסיק מכך, שכאשר נמצאים במקום שאסור להרהר בו דברי תורה [כמבואר בשו"ע (או"ח בספ"ה) שבבית הכסא יהרהר חשבונותיו כו' כדי שלא יבוא להרהר בדברי תורה, וכמסופר בגמרא (ברכות נח, ב) אודות שמואל שאמר "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדע", ואיתא במדרש (דב"ר פ"ח, ו) שעסק בענינים אלו בשבתו בבית המים כו'], הנה בדברי תורה אסור להרהר, אבל **לחשוב אודות "עצמות ומהות"** – מותר גם במקום זה, מכיון ששם נמצא "עצמות ומהות", שהרי "מלא כל הארץ כבודו", וא"כ הרי הוא מתייחד במחשבתו עם "עצמות ומהות"! **סברא כזו היא סברא "פראית"**, ולא עלתה על דעת אף א'! במכל שכן וקל וחומר: אם אסור לחשוב במקום זה אודות "המחליף פרה בחמור", אף ששניהם (פרה וחמור) יכולים להמצא במקום זה, הרי על אחת כמה וכמה שאסור לחשוב אודות "עצמות ומהות"! **ואם במקום זה אסור להזכיר ולהרהר אודות שמותיו של הקב"ה, הרי על אחת כמה וכמה שאסור להזכיר ולהרהר במקום זה אודות "עצמות ומהות", אליו ולא למידותיו!** וכאמור – לא עלתה על דבר אף א' לומר סברא כזו, ובפשטות: סברא כזו היא היפך יסודות האמונה כו'.

וע"ע בש"ת ויברך דוד ח"א סי' ט"ו שכתב: נסתפקתי אי מותר לקרות **מעשיות וסיפורי צדיקים** בבית הכסא (כמובן אותן שאינן מש"ס או מדרשים ... אלא כגון ספרי סיפורים מגדולי ישראל ומהקדושים תלמידי אור שבעת הימים הבעש"ט ז"ע וכדומה, באותן הסיפורים שידוע לו שאינו מעורב בתוכן שום דברי תורה), ונראה דתלוי במה שדנו האחרונים אי מותר להרהר בבית הכסא מעניני אמונה ואחדות הבורא ב"ה, דהכ"נ ע"י קריאת סיפורי צדיקים נתעורר אצלו אמונה בהשם יתברך ... וממילא שכיון שהסכמות רוב

וכל מצותיך אמת

הפוסקים להקל להרהר בבית הכסא מגדלות הקב"ה ... ואף לדעת האוסר ... וכן לכאורה משמע מס' היראה לרבינו יונה ז"ל שכתב שלא להרהר בדבר מצוה בבית הכסא ... ושוב כשיצא יחזור לחשוב היאך יהא זהיר בעבודת הבורא יתברך עיי"ש, מוכח דמיהת בבית הכסא אין לחשוב מענייני יראת שמים ובעבודת הבורא יתברך, וכן נראה מספר מגיד משרים (פ' בשלח) ... מ"מ, אף להאוסרים, נראה דזה דוקא לחשוב במישרין מגדלות ואמונת הבורא ב"ה, דזה בזיון קצת, אבל בנידינו שעינקו עוסק בקריאת סיפורי צדיקים, ורק שבעקיפין מתעורר לאהבת הבורא, **כ"ע מודי להקל** ... ובפרט באופן שאם לא יתירו לו דבר זה, יבוא לקרות בבית הכסא ספרים חיצוניים או עתונים (שחשש איסור תורה על קריאתם, שיש בהם ג' עבירות החמורות, ע"ז ג"ע ושפכ"ד), ודאי שישתדל לקרות במקום זה סיפורי צדיקים, וכבר כ' בספר חסידים (סי' כ"ח) מובא במג"א (פ"ה-ד) דמותר להרהר בד"ת בבית הכסא כדי לגרש מעליו הרהורים רעים (וה"ה לכתחלה שלא יבוא כלל להרהורים רעים).

ו. בענין הדוק קשר הציצית בבית הכסא, מעיקר הדין אין איסור כיון שאין דבור ולא מחשבה לאיזה דבר שבקדושה, אבל כדאי להזהר (שו"ת שבט הלוי ח"י סי' ט"ו. סוף דבריו שם: אבל כדאי להזהר, וכן אני נוהג).

וע' ביאור הלכה סי' תקפ"ח ד"ה שמע, שדן באם אפשר לקיים מצוה במקום שאינו נקי. ודייק מספר מטה אפרים, בהלכות תקיעת שופר, שאסור, וכתב ע"ז: ואפשר שהטעם הוא דכיון דקי"ל דצריך כונה לצאת ידי המצוה שצונו הש"י, זה גופא ג"כ חשיב כדברי תורה ... לא גרע מהרהור בד"ת, וגם י"ל בפשטות דבשעה שמקיים מצוה בפועל, הוא עובד, ואין לעשות עבודת ה' דרך בזיון, עכ"ל.

וע"ע בשולחן תורה לשמה סי' קל"ב שם כתב שגם במקום בו אסור להזכיר דברי קדושה, עשיית מצוה עצמה מותרת, אך הוסיף בסוף התשובה: כל היכא דאפשר לעשותה במקום נקי, צריך לעשות לכבוד המצוה, דהא מצינו אפילו בנרות שבת וזהירו שלא תגלה ערות התינוק לפני הנרות, והיינו לכבוד המצוה, וכן בזהר פ' תרומה דף קכ"ח אמרו שהמצות מבועי למעבד להו באתקנותא דגרמיה ובאתדכאותא דמשכניה. ועפ"ז כתב: וכן צריך להזהר גם בזה לכסות הערוה ולהסיר הטנוף הן בעת שאוכל המצה של חיוב הן בעת ישיבתו בסוכה הן בשאר עשיית המצות.

וע' בספר יסוד ויטורש העבודה שער ראשון (עבודת הלב) פ"ז, שכתב: מצות עשה זו (של ואהבת לרעך כמוך) יכול האדם לקיים בכל עת שתבוא לידו, אפילו אם הוא במרחץ או בשאר מקום שאינו נקי ... להעלות על דעתו לשמוח בטובת חברו.

וע' בשולחן מלכים סוף פ"ה בהשמטות להלכה למשה, שכתב: אם נכון לתת צדקה במקום מטונף או כשלא נטל ידיו בצאתו מבית הכסא, נסתפק בלב חיים (ח"ב סי' קכ"ג), ולדעתי הכל לפי הענין, דלפעמים צריך למהר בנתינתו, ועובדא דנחום איש גם זו (תענית) יוכיח, עכ"ל.

וע"ע בשולחן ויברך דוד ח"א יו"ד סי' צ"ז בהגהה שכתב: הרהרתי מה שהרבה בני אדם מסתפרין ומגלחין עצמן בבית הכסא (שלא יטנפו הבית) דהכ"נ כמה שמגלח עצמו ואינו

וכל מצותיך אמת

מגלח פאות ראשו, מקיים בזה הלא תעשה של לא תקיפו פאת ראשכם וגו', ואיתא במסכת מכות דף כ"ג ע"ב דהיינו כשכא דבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מצוה, וכמבואר במסכת קידושין דף ל"ט ע"ב דהיינו כשכא דבר עבירה לידו וניצל הימנה, והכ"נ חשוב בא עבירה לידו ומנע עצמו מלעבור עליו ... אלא שזה יש ליישב, דאין קפידא כל כך כשעושה במקום מטונף, דמכל מקום לא חשוב כקיום מצוה ממש, ובפרט בבתי כסאות שבזמנינו שדעת הרבה אחרונים שאין דינם בבית הכסא ... עוד יש לומר דדוקא קיום מצות עשה אינו נכון במקום מטונף, לא בהמקיים מצות לא תעשה, ובפרט בשב ואל תעשה.

ז. אם נזדמן לו שם (בבית הכסא או בבית המרחץ – ש.ס.) **להפריש מדבר האסור**, מפריש, ואפילו בלשון הקודש ובענייני קודש (שו"ע סי' פ"ה סע' ב'), דהיינו לומר לו אפילו בלשון הוראה שאסור לעשות כך, והוא הדין **אם נכנסה אשה בלבו**, מותר להרהר בדברי תורה, מפני שהוא כמו להפריש מדבר אסור, שהתורה מצלת מהרהורים רעים (שו"ע אדמו"ר סי' פ"ה סע' ד'; מ"ב סי' פ"ה ס"ק י"ג – והוא מספר חסידים סי' כ"ח, הביאו המ"א סי' פ"ה ס"ק ד').

ח. **לא יגלה עצמו** כי אם לאחריו טפח ומלפניו טפחיים, ואשה מאחריה טפח ומלפניה ולא כלום (שו"ע סע' ד'). אך אם ישנו חשש שיטנף, יש להקל בבתי כסאות שבזמן הזה שיש בהם מחיצות והדלת סגורה (ע"פ בא"ח פ' ויצא סע' ה'). אך ע' ספר זה השלחן בתחילתו שם חולק על דברי הבא"ח אלו, "כי איסור הגילוי אינו מפני בני אדם, אלא, אלא משום כבודו יתברך שמו".

ט. אם נפנה **במקום מגולה** שאין בו מחיצות, יכוין שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון או היפכא, אבל בין מזרח למערב, אסור (שו"ע סע' ה'). והאיסור: מפני כבוד השכינה, שהשכינה במערב ופני השכינה למזרח ... **ובמקום שאפשר** טוב ליהדר שיהיו פניו לדרום ואחוריו לצפון, ולא להפך, כדי **שלא ליפנות נגד ירושלים והמקדש**, ברוב מדינות אלו שהן משוכות ונטויות לצפון (שו"ע אדמו"ר מהד"ת – סע' ו'. בסדור אדמוה"ז עמ' 2 הנוסח: לא ישב ואחוריו למערב או למזרח או אפילו לדרום במדינות אלו כו').

כתב בשו"ע אדמ"ר הזקן (מהד"ת סע' ז'): וכל זה במקום מגולה, אבל במקום שיש בו מחיצות, ואפילו אין שם רק **מחיצה אחת** במערב, יושב בצד המחיצה **בסמוך לה** ונפנה ואחוריו למערב כלפי המחיצה, ואם היא במזרח, יושב בצדה ואחוריו למזרח, וע"כ אין להקפיד כלל בבתי כסאות הבנויים בבתיים או בחצרות, ואפילו אין מחיצה אחרת חוץ לבית הכסא רק כותל בית הכסא עצמו, נדון משום מחיצה; ויש אומרים שאין שום מחיצה מועלת לזה, וטוב לחוש לדבריהם לכתחילה במקום שאפשר שלא לבנות בית הכסא

תחילה לפנות שם למערב או למזרח, אלא לצפון, עכ"ל. וככל הדברים האלה פסק בבן איש חי (פ' ויצא סע' ט'). להעיר כי בסדור אדמור' הזקן, השמיט את ענין הזהירות לבנות בית כסא לכתחילה כך שיפנו לצפון.

אך הלא (ס"ק ה') כתב, לגבי כותל מזרח: יש מחמירין בזה, מפני שפירועו שלפניו הוא לצד מערב והשכינה במערב, ובמקום שאפשר, טוב להחמיר.

וע' לקט ציונים והערות לשלח אדמו"ר, עמ' 23, שכתב: וכמה הוא שיעור המחיצה, ראה פרי מגדים סי' ג' משבצות זהב ס"ק ג' דמדלא נתנו שיעור, משמע דכל שאין פירועו מגולה, שרי, וראה שם דכל שהוא בתוך ד' אמות של המחיצה מקרי סמוך לה ושרי, עכ"ל. וע' יד שאל סע' ז', וכן שלחן הזהב עמ' 76 ועמ' 156; שם מובאת מחלוקת מהר"י אבוהב והב"י, כשנפנה במקום בו מחיצות, אך רחוק מן המחיצות, שלדעת מהר"י אבוהב הוא כמו במקום מגולה, ולדעת הב"י, בזה אין להקפיד על הכוונים, ופסק המ"א כהב"י, אך הט"ז ואדמו"ר הזקן - המועתק לעיל - פסקו בזה כמהר"י אבוהב.

י. כתב הרמ"א: ולהטיל מים, בכל ענין שרי (רמ"א סע' ה'), משום חשש סכנה ... ומ"מ יש לו להסתלק לצדדים, ואפילו אשה מבנה הקטן (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ה'). וע' טעם במהד"ק סע' י"ט). אך בביאור הלכה (ד"ה ולהטיל), כתב: ודעת הגר"א דלצד מערב אסור גם בזה, מפני שהשכינה במערב, והוא פורע עצמו בעת הטלת מי רגלים.

לגבי הטלת מים בשירותים צבוריים במקום שאין שם מחיצות, כותב בשלח אגרות משה יו"ד ח"ג סי' מ"ז אות ה': אף שאולי א"א לומר שאסור, מ"מ מן הראוי לילך גם להטלת מים לבית הכסא שנעשה לגדולים שאיכא מחיצות, כיון שהוא דבר קל והוי כאין לו צורך, דיש לו מקום צנוע בריח, שגם מדינא יש לו לילך לשם עיין במ"ב סימן ג' ס"ק כ"ב (שם כתב המ"ב: אבל להשתין מותר אפילו ביום בפני רבים אם צריך לכך, שאין לו מקום - ש.ס.), וכל ירא שמים יש לו לעשות כן כשאיכא מקום, אבל כשנזדמן שליכא בית הכסא במחיצות פנוי, אין לו לחכות עד שיעשה איזה מבתי הכסא, פנוי, משום חשש סכנה. וכשבונים מתחלה, טוב לעשות מחיצות גם על המקומות שנעשו להטלת מים.

יא. אסור לעמוד לפנות להדיא נגד בית הכנסת או בית המדרש (מ"ב ס"ק י"ד).

יב. ואע"פ שחבירו שומע קול עיטושו שלמטה, אין בכך כלום, שבהשמעת קול עיטושו שלמטה אין בו איסור כלל משום צניעות (אלא שהיא חרפה ובושה לרוב בני אדם, ומי שאינו מקפיד אינו מקפיד, וכן בימי חכמי התלמוד ... לא היו מקפידים על זה) (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ג'; מ"ב סוף ס"ק ט"ו).

יג. וכן אסור לישן בין מזרח למערב אם אשתו עמו, ונכון להזהר אפילו כשאין אשתו עמו (שו"ע סע' ו').

בלב טק"א: בין מזרח וכו': רק יכוין שיהא ראשה של המטה לצפון ומרגלותיה לדרום, ובתשובת מנחם עזריה פסק כמו שכתב הזהר פרשת במדבר, שיהא ראשה ומרגלותיה של המטה זה למזרח וזה למערב, והסכים שם שיהא הראש למערב, כן כתב בארצות החיים בשם כמה אחרונים, ומכל מקום טוב יותר לכתחלה לנהוג כהשלחן ערוך, כי בתשובת בנין של שמחה כתב בשם הגר"א שאמר שכונת הזהר הוא כהגמרא, ולא כפרוש הרב מנחם עזריה הנ"ל.

ובלב טק"ב: אפילו כשאין וכו': עין בארצות החיים דבזה, אין להחמיר רק בשוכב ערום ובאין קלעים סביב המטה.

מי שאי אפשר לו בקלות להסב מטתו בין צפון לדרום, אין עליו איסור לשמש מטתו בין מזרח למערב, ויש לסמוך על ספר הזהר שמצריך שיהא דוקא ראש המטה ומרגלותיה זה למזרח וזה למערב (שו"ע אדמו"ר מה"ק סע' י').

למעשה, דעת גדולי הפוסקים היום שיכול אדם לסדר את מטתו כפי שירצה.

כ"פ בהלכה ברורה עמ' מ"ד בשם הגר"ע יוסף שליט"א, וכן באור לציון ח"ב עמ' י"ט, אך שם הפטיר: ומכל מקום במקום שאפשר, טוב יותר לתת את ראש המטה למזרח ומרגלותיה למערב, והיינו שלא כדברי השו"ע (וכתב שם שהוא ג"כ שלא כדברי התשובת מנחם עזריה שהביא המ"ב, כי הוא פירש בזה שיהא הראש למערב!). וכן בספר שלחן הזהר עמ' 158 - 159 שאין להקפיד על כוון המטות, ושם בהערה 59 ביאר שדיוק זה מכך שבמהד"ת, שנמשך יותר לדברי המקובלים, השמיט אדמו"ר הזקן לגמרי דין כוון המטות.

יד. לא ישב במהרה ובחוזק ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדאי, שלא ינתק שיני הכרכשתא (שו"ע סע' ט'). הכרכשתא הוא החלק התחתון של המעי הגס - ש.ס.).

טו. אם אינו יכול לפנות, ילך ד"א וישב ויעמוד וישב עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים (באר היטב ס"ק ג', ע"פ גמ' שבת סוף פרק ח', פב.).

טז. לא ימהר לצאת מבית הכסא עד אשר ברור לו שאינו צריך עוד (קצור שלחן ערוך סי' ד' סע' ג').

יז. צריך לקנח ... עד שיצא (האבן, וי"ל במציאות של היום: הנייר - ש.ס.) ... נקי ... והוא סימן שאין עוד ממשות צואה בפי הטבעת במקום שיכולה להיות נראית

וכל מצותיך אמת

כשהוא יושב (שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' ח'. וע"ע שו"ע סי' ע"ו). אך מדת חסידות לרחוץ פי הטבעת במים (שו"ע אדמו"ר מהד"ת שם, ומהד"ק סע' כ"ה, בשם סידור האריז"ל).

בלב ס"ק ל"א: וטוב לרחוץ כו'. לעו"ז, כתב כלאח פ' ויצא סע' י"א: ועיקר הרחיצה במים ... ומנהג ערי אדום לקנח בנייר או מטלית, אין נקי בזה. וכ"פ באור לציון ח"ב עמ' רע"ז אף בניירות המצוים כיום. בלקוטי מהל"ח סדר הנהגת בית הכסא: ועיין במור וקציעה שאביו הגאון החכם צבי היה מלחלח הנייר כדי לקנח יפה, כי בדבר יבש לגמרי, רחוק הוא שלא נשאר צואה משהו, והוא מעכב התפלה, וראוי לדקדק ע"ז מאוד. וע"ע בתחילת חלק או"ח של ספר ארץ חיים (ענינים הנוגעים לארץ ישראל בדינים ומנהגים ותקנות והסכמות – כמובא בדף השער) לרה"ג ר' חיים סתהון זצ"ל: כתב הים של שלמה סוף ב"ק בקונטרס חילוקי מנהגים סימן ט"ו וז"ל: בני ארץ ישראל מקנחים במים, הדא הוא דכתיב (משלי סימן ל') דור טהור בעיניו ומצואתו לא רחץ, ובני בבל אין מקנחים במים עכ"ל, והיינו טעמא דבירושלמי שבת פ"ח סוף ה"ו הוזכר איסור קינוח במים ששתה מהם הכלב וכו', ובבבלי שבת דף פ"א ע"א לא הוזכר כלל.

יח. לא יקנח ביד ימין (שו"ע סע' י').

והטעם: מפני שבאצבעות ימינו קושר תפילין על שמאלו – שלע אדמו"ר מהד"ת סע' ט', ובדומה בלב ס"ק י"ז. לגבי מה שלא אסרו שמאל שמניח עליה תפילין, ע' בשלחן הזהב עמ' 81-82 שהביא בזה שני טעמים: (א) שיד ימין עושה את פעולת ההנחה, ונמצא שהיא חשובה לגבי פעולה, ולכן אסרו לעשות בה פעולת טינוף (ע"פ מהרש"א בברכות ס"ב). והרי כתב הגאון הרוגצ'ובי שבתפילין של יד העיקר היא הקשירה עצמה (כ"ע ובשל ראש עצם היות התפילין מונחות הוא העיקר), (ב) שההנחה ביד שמאל עיקרה על הזרוע, אך ביד ימין אוזן הרצועה על מנת לקושרה בשמאל בכף ידו.

להעיר מדברי הבלאח פ' ויצא סע' י"ד: אף על פי דמותר להרוג כינה באצבעות ימין, וכן מותר לטפס בהם ניצוצות של מי רגלים, עם כל זה אסור לקנח באצבעות ימין כו'.

וכ"ז במקנח באצבעותיו ממש (שו"ע אדמו"ר סע' ט').

יש להעיר ש"פתח" זה המובא בשו"ע אדמו"ר איננו מפורש בש"ס ולא בראשונים. ובאמת בפאת השלחן שעל הקיצור שלע הקשה על חידוש זה, והביאו כלאח אות כ"ב; ולהלכה רצו לדחות את דברי אדמו"ר הזקן. אך בלקוטי מהל"ח סדר הנהגת בית הכסא, וכן בשלחן ציץ אליעזר ח"ז סי' ב' תשובה לשאלה ב', הביאו שהיעב"ץ בסידורו והאשל אברהם מבוטשאטש אף הם אסרו קינוח בימין רק במקנח באצבעותיו ממש, וכן הסיקו למעשה. בהלכה ברורה עמ' מ"ה, כתב בלשון: ובזמן הזה שרגילים לקנח בנייר ואינו נוגע בבשרו כלל, אם קשה עליו ביותר לקנח ביד שמאל ורוצה לקנח בימין, יש לו על מה שיסמו, ע"כ. וע' בשער הכולל פ"א סע' ה' ראה לדברי אדמו"ר הזקן. וכן ע' בבדי השלחן סי' ד' ס"ק ז', שאחר שהפנה לשער הכולל, הביא עוד ראייה ניצחת, וז"ל: ויש להוסיף דגם מן הגמ' מוכרח לפרש במקנח

וכל מצותיך אמת

באצבעותיו ממש, לפי הטעם שאין מקנחים בימין מפני שהיא קרובה לפה, וע' בחידושי אגדות מהרש"א שם שראויה להיות נקיה ביותר, שלא תמאס לו המאכל, ואם במקנה ע"י דבר אחר מיירי, מה בכך אם יקנה בימין, והלא אין נוגע בידו כלל! – דברי הגרא"ח נאה מבוססים על הגמ' בברכות סב. מפני מה אין מקנחים בימין אלא בשמאל, אמר רבא: מפני שהתורה ניתנה בימין, שנאמר: מימינו אש דת למו, **רבה בר בר חנה אמר: מפני שהיא קרובה לפה**, ור' שמעון בן לקיש אמר: מפני שקושר בה תפילין, רב נחמן בר יצחק אמר: מפני שמראה בה טעמי תורה כו', ע"ש.

וטוב לזהר מלקנח **באצבע אמצעית**, מפני שכורך עליה הרצועה (שו"ע אדמו"ר שם, מ"ב ס"ק י"ז - ע"פ של"ה, הובא במ"א ס"ק ח').

כתב ה**ב"א** פ' ויצא סע' י"ד: יזהר שלא יקנח באצבע שכורך עליה שלש הכריכות והיא נקראת אמה, אלא ישמיט אצבע זו ויקנח בשתיים האחרונות, **ואם אי אפשר לו בכך** מחמת רוב הלכלוך שאינו מתקנה בשתיים לבדם היטב, אז יקנח **בכל אצבעותיו, גם בזו**. ובדומה פסק בערוך השלחן סע' ח'.

יאיטר שמניח תפילין על ימין וקושרן עליה בשמאל של כל אדם, יקנח בימין (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב שם).

נחלקו הפוסקים **בנוגע לאישה**: לדעת **של"ע אדמ"ר** (שהביא רק את הטעם שבימינו קושר תפילין על שמאלו) דייקו (ע' לקט ציונים והערות לשל"ע אדמ"ר הזקן, עמ' 24; שלחן הזהב עמ' 83) שאין האיסור הנ"ל, אך לדעת **הבן איש חי** (פ' ויצא סע' י"ד) האיסור גם לנשים (כי מתחשב הבא"ח בעוד טעמים – פרט לתפילין – השייכים גם לאשה; וע"ע כ"ח אות כ"ד, הליכות ביתה עמ' ד').

יט. יפנה בצניעות **בלילה כמו ביום** (שו"ע סע' י"ב), ר"ל שלא יגלה עצמו עד שישב וכה"ג, כי לפניו ית' חשיכה כאורה (מ"ב ס"ק כ"ב).

כ. כשיצא מבית הכסא, יראה מקום שישב עליו, **שלא יהא טנופת**, שמא יבא חבירו פתאום או בלילה וישב עליו (הגהות רבי עקיבא איגר על שו"ע סע' י"ב, והוא ע"פ ספר חסידים סי' תתי"ז).

כא. יזהר **שלא יאחוז באמה** וישתין ... מפני שמוציא שכבת זרע לבטלה (שו"ע סע' י"ד). ובנשוי ואשתו עמו מותר, אך מכל מקום מדת חסידות להזהר גם אז (ע' שו"ע אדמו"ר מהד"ת - סע' י'). ולא הותר לנשוי לאחוז באמה אלא להשתין (ע' שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' כ"ג). ולרחוץ אותו מקום עם שאר גוף, דרך העברה, מותר, אבל להתעכב ברחיצת אותו מקום, אסור - סדר היום, וכתב כנה"ג

עליו: היינו כשרוחץ ואינו רואה ערותו, דאם רואה ערותו, אסור (באר היטב על שו"ע אבן העזר, סי' כ"ג ס"ק ה', הביאו במאסף לכל המחנות ס"ק מ', שהוסיף בשם החרדים: לא יסתכל בראש הגויה שלו, ואם יעשה כן, לא יוליד, וכ"ש בשל אחר).

כב. המשהה נקביו עובר (מדברי סופרים – שו"ע אדמו"ר מהד"ת – סע' י"א) משום **בל תשקצו** (שו"ע סע' י"ז). אך לא העמידו חכמים דברים במקום כבוד הבריות, כגון עד שימצא מקום צנוע, וכן במקום הפסק בתפלה, ואפילו בברכות קריאת שמע ... ויש אומרים **שבקטנים** (היינו הטלת מים – ש.ס.), אין בהם משום בל תשקצו, אלא שאסרו משום **סכנה וגם שלא יהא עקר** (שו"ע אדמו"ר מהד"ת – סע' י"א. להעיר שלרוב הפוסקים, מתוכם המ"ב ס"ק ל"א והבא"ח פ' ויצא סע' א', עובר בבל תשקצו גם בקטנים).

וכל שיכול להעמיד עצמו עד **כדי שיעור הילוך פרסה**, אין בו משום בל תשקצו, ולא משום סכנה, בין בקטנים בין בגדולים, לדברי הכל. ויש אומרים שאפילו אינו יכול להעמיד עצמו פחות הרבה מכשיעור הילוך פרסה, אין בו משום בל תשקצו כל זמן שאינו נצרך ומתאוה הרבה (שו"ע אדמו"ר מהד"ת – סע' י"א. ע"ע בזה בשו"ע אדמו"ר סי' צ"ב סע' ב', ובשלחן הזהב עמ' 88).

למעשה, פסק אדמו"ר הזקן בסדור (עמ' 2): ולא ישהה נקביו, שלא לעבור על בל תשקצו מדברי סופרים, **והוא שהרגיש כבר בנקביו ומעמיד עצמו**, אך לא העמידו דבריהם במקום כבוד הבריות, כגון עד שימצא מקום צנוע, וכן במקום הפסק בתפלה אפילו בברכות ק"ש או באמצע פסוקי דזמרה, **מברוך שאמר ואילך**, אין להפסיק כשיכול להעמיד עצמו עד שיסיים התפלה, ע"ש עוד.

כתב **הבן איש חי** (פ' ויצא סע' א'): ואם יבוא לו התעוררות והוא לומד או עוסק בעניניו, אינו קם במהירות וחושב עד שיגמור העסק עוד מעט או עד שיגמור דף הזהר או המזמור, וזו שטות גדולה, דהרי זה מצוה הבאה בעבירה, לכך צריך להזהר מאד, וכתב חסד לאלפים ז"ל בשם המקובלים דהמקל בזה מונע ממנו טהרת המחשבה.

אך בשארית יוסף (עמ' ל"ה) חולק עליו (בשם הגר"ע יוסף שליט"א), וז"ל: אם הוצרך לנקביו והוא לומד, רשאי להמשיך ללמוד או לקרוא התהלים ... וכן אם באמצע קריאת התורה הוצרך לנקביו או באמצע שיעור ברכים, אין צריך להחמיר לצאת מיד לצרכיו.

כתב בנמוקי אורח חיים (ס"ק ג'): ושמעתי מאדומו"ר הקדוש ז"ל משינאווע בשם אביו רבינו הקדוש הגאון בעל דברי חיים זי"ע, שיעור שלש שעות (לאדם בינוני בבריאות) בין הליכת קטנים מפעם אחד להשני, ואם ילך יותר, אז הוא דמיון שצריך ... גם יש לחלק למי ששתה הרבה משקה המעורר לקטנים בכל עת.

כג. **המשהה מלהפיה** אינו עובר על בל תשקצו (סדור אדמוה"ז סוף עמ' 2; שו"ע אדמו"ר סי' ק"ג סע' ב'; מ"ב סי' ג' ס"ק ל"א, בשם הפמ"ג).

כד. **בשלת הר צבי** (או"ח ח"א סי' נ') פוסק שאם הוכנסו אוכלים או משקים לבית הכסא, אין איסור לאוכלם; כי לא מצינו ששורה רוח רעה על אוכלים או משקים רק לענין נגיעה בהם לפני נט"י של שחרית (שבת קט), ולענין אוכלים ומשקים שתחת המיטה (פסחים קיב).

נעיר אגב כי איסור הכנסת אוכלים ומשקים תחת המיטה מובא להלכה בשו"ע יו"ד סי' קט"ז סע' ה': ולא יתן תבשיל ולא משקים תחת המטה מפני שרוח רעה שורה עליהם; וכן בהלכות שמירת גוף ונפש (סע' ז') שבחלק חו"מ של שלע אדמו"ר. וע' ספר שמירת הגוף והנפש ח"א עמ' נ"ה שנחלקו הדעות לענין בדיעבד (לדעת שו"ת שבות יעקב, הפתחי תשובה, חידושי רבי עקיבא איגר והיד אפרים, בדיעבד מותר; לדעת החיד"א, גם בדיעבד אסור). וע' שם עמ' נ"ד בהערה, בשם הגר"ח מוואלווין זצ"ל, שהגר"א החמיר מאוד בזה לעצמו, אך לאחרים הקל. וראיתי שכך הביא ג"כ בלקט הקמח החדש סי' ד' ס"ק כ"א. וע"ע התקשרות גליון תרמ"ה עמ' 19 במובא מדברי הרה"ג יעקב לנדא ע"ה בשם הרבי הרש"ב נ"ע, שהבעיה רק במיטה ממש - ולא למשל בכורסא או כסא ברכבת וכיו"ב.

וע' בשלת שלמת חיים (לגרי"ח זוננפלד זצ"ל - סי' י"ג) שכתב על הכנסת מאכלים לבית הכסא, בכיס בגדו, שודאי מדינא אין בזה איסור, אבל אין ראוי לעשות כן מצד נקיו' הדעת, וכ"כ ג"כ בשלת ציץ אליעזר (ח' י"ד סי' ב'), ושם פסק להתיר אפילו לכתחילה להכנס לבית הכסא עם תרופות בכיסו, כשאין לו איפה להשאירם בחוץ.

אך בילקוט יוסף (ח"א עמ' ט"ז, ע"פ יביע אומר ח"ד סי' ה') כותב: **אוכלים שאינם מחופים**, כגון פירות וכיוצא בזה שהוכנסו לבית הכסא, אם אפשר, נכון לרחצם שלש פעמים, ואם אי אפשר לרחצם, מותרים בדיעבד, וטוב להחמיר ממדת חסידות שלא לאוכלם, עכ"ל.

וכל מצותיך אמת

ולדעת העוד יוסף חי (פרשת תולדות סע' ו'), נראה שאסור לאכול/לשתות אוכלים/משקים אלו, וכך הוא בהדיא בשלש יצחק ירנן (ח"א כרך א' עמ' ס"ד) וצאור ההלכה (עמ' י'), ובדומה הביא בשלש מנחת יצחק (ח"ג סי' ס"ג) בשם הגאון מהר"ש מבעלזא (על אף שמן הדין יוצא מדברי המנחת יצחק שאין להחמיר).

וע"ע במאסף לכל המחנות ס"ק ל"ו שכתב שהלב חיים מסתפק בדין זה, ושהה"ק מהר"ש מבעלזא ז"ל היה מקפיד שלא לאכול מאכל שהיה בבית הכסא.

כה. לא נזכר בשום מקום שהיוצא מבית הכסא צריך להיות נזהר מלנגוע לעניו, חטמו ופיו כמו קודם נט"י שחרית, ולא עוד אלא אפילו בעודו בבית הכסא, לא מצינו בגדולי הפוסקים שיהיה אפילו שום חומרא בעלמא מלנגוע באלו האברים שאסור מלנגוע קודם נט"י שחרית (שו"ת באר משה ח"ב סי' ב').

כו. ע' בפוסקים האחרונים סי' מ"ג (מ"ב ס"ק כ"ה; וע' גם בפסקי תשובות ח"א עמ' שס"ט ובהלכה ברורה ח"ג עמ' ש"כ-שכ"א) שבשעת צורך, מותר להכנס לבית הכסא עם ספרי קודש עטופים "כלי בתוך כלי" (היינו שני כסויים), ושיש מי שמחשיב את כריכת הספר ככלי אחד, ומתיר כניסה לבית הכסא עם ספר בכיסו.

בשו"ת ציץ אליעזר ח' י"א סוף סי' ה': מותר ליכנס לבית הכסא לעשיית צרכיו עם כתבי חידושי תורה שבכסיו, בין כשנמצאים במעטפה או בין יתר כתביו, ובין כשנמצאים לבדם, דבזה לבד שנמצאים בכיס, מכוסים סגי. וע"ע בפוסקים סי' מ'. וע' ציץ אליעזר חלק ט"ז סוף סימן ל"א, באר משה ח"ה סי' ט"ז והתקשרות גליון רי"א עמ' 18, שמותר להכנס לבית הכסא עם תנ"ך ממוזער שא"א לקרוא בו ללא זכוכית מגדלת.

כז. ע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ו סי' ח') שנשאל אם אפשר להכנס לביה"כ עם שטרות של כסף שנדפס עליהם מפרקי הרמב"ם הל' מלוה ולוה, ודעתו שם שאין בזה שום חשש, מכמה טעמים, ביניהם: אם הוא לתוך "כיס", והכיס מונח בתוך כיס הבגד, הרי אפילו בתפילין מותר, ועוד שיש מחלוקת הפוסקים אם יש בכלל קדושה בדפוס, ועוד דבזה"ז לכו"ע אין זה רק מעשה מכונה בעלמא ולא מעשה ידי אדם, ועוד כי לדעת שו"ת הרדב"ז יש להקל בכתובים שאינם כתב אשורי, ועוד טעמים, ע"ש (ע"ע תשובה דומה לאותה שאלה בציץ אליעזר ח' ט"ז סי' ל"א).

כח. ואי מותר להכניס תמונות של צדיקים בבית הכסא, וכן אי מותר לזרקם - נראה ג"כ דמותר מדינא, אך לזרקם דרך בזיון, יש למנוע (שו"ת שבט הקהתי ח"ב סי' ג').

כט. בדבר הכנסת עתונים (שאינן בהם בעית צניעות, לה"ר וכד') **הכתובים בעברית, לבית הכסא, כתבו פוסקי דורנו** (אג"מ יו"ד ח"ב סי' ע"ו; צי"א חט"ו סי' ז'; שו"ת באר משה ח"ג סי' קפ"ג וח"ח סי' קכ"ז) שהדבר מותר, אם לא מודפסים שם דברי תורה (בשו"ת באר משה ח"ח שם כתב: הנה כבר העיד הגאון יעב"ץ בשו"ת (ח"א סי' י') שעבד עובדא בעצמו שקרא בבית הכסא בספרי חול הנכתבים בלשון עברי). אך כתב במקור נאמן (להרה"ג ר' מאיר מאזוז שליט"א, עמ' ג') שהמחמיר (גם בדברי חולין, הכתובים בכתב אשורי, תע"ב).

ל. דין בית הכסא באוירון כדין ביה"כ שבמסילת הברזל ושבבית (שו"ת באר משה ח"ז קונטרס עלעקטריק סי' קי"ד, ח').

לא. כניסה לבית הכסא בט"ק/ט"ג/ק"ט/ל/גרטי"ל : ע' להלן סי' כ"א.

סי' ד' – דין נטילת ידיים

א. ירחץ ידיו ויברך על נטילת ידיים (שו"ע סע' א').

תקנת נט"י בברכה מובאת בגמרא (ברכות ס:), וכמה טעמים ניתנו ע"י רבותינו (ע' שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' א):

- (1) **לדעת הרא"ש** (ברכות פ"ט ס' כ"ג) הוא משום **קריאת שמע ותפילה של שחרית**, והרי **ידי עסקניות** ומן הסתם נגעו בגופו בלילה.
- (2) **לדעת הזהר** (פ' וישב קפ"ד, ב', והענין מוזכר ג"כ בגמ' **שבת** קט.) הוא כדי **להעביר רוח הטומאה** השורה על הידים מפני הסתלקות קדושת הנשמה בלילה מגוף האדם כשישן.
- (3) **לדעת הרשב"א** (שו"ת הרשב"א ח"א ס' קצ"א), הוא כדי **להתקדש** בקדושתו של מקום ברוך הוא **ככהן המקדש ידי** מן הכיור (וע' לקוטי שיחות ח' ל"א עמ' 184 ואילך, שם מבאר הרבי באריכות את ההבדל שבין שיטת הרמב"ם לפיו גדר נט"י הוא גדר טהרה, להיות ראוי לעבודת התפלה, לבין שיטת הרשב"א לפיו נט"י הוא גדר קדושה כהכשר לעבודת ה' כל היום).

בשלע אדמור שם, אחר שהביא את דעת הרא"ש, הוסיף: ולסברה זו, צריך לברך ג"כ על נטילת ידיים למנחה או לערבית, אם אין ידי נקיות וצריך ליטול. **אבל אין המנהג כן עכשיו בכל ישראל**, אלא אין מברכין על נטילת ידיים רק בשחר לבד, כי כך היתה תקנת חכמים ליטול ידיים במים בכל שחר לבד, **ולא בשביל נקיון כפים לתפלה**, אלא מטעם המפורש בזהר (פ' וישב) ומוזכר ג"כ בגמ': **כדי להעביר רוח טומאה השורה על הידים** מפני הסתלקות קדושת הנשמה בלילה מגוף האדם שישן **ולהתקדש בקדושתו של מקום ברוך הוא** ע"י זריקת מים טהורים מן הכלי **ככהן המקדש ידי** מן הכיור, ולכן תקנו לברך אשר קדשנו כו' ...

וע"ע מה שכתבנו להלן בטעם ב' הנטילות בבוקר.

ב. ידקדק לערות עליהן מים **ג"פ** להעביר רוח רעה ששורה עליהן (שו"ע סע' ב'). נוטל כלי של מים ביד ימינו, ונותנו ליד שמאלו, כדי שיריק מים **על ימינו תחלה** (שו"ע סע' י'). ויזהר מאד אפילו לעכב ליטול **בסירוגין**, כי כן קבלו חכמי הקבלה, שאין רוח הטומאה עוברת לגמרי מכל וכל עד שיטול ג' פעמים בסירוגין, וגם ליטול כל פרק כף היד **עד חבורו לקנה הזרוע**, כי עד שם הטומאה מתפשטת על הידים (סדור אדמוה"ז עמ' א').

נט"י בסירוגין מוזכרת בלא ס"ק ז'; **בשלע אדמור** מהד"ק - סע' ד'; בלב ס"ק י' ובבא"ח פ' תולדות סע' א' - והוא ע"פ שער הכונות ענין ברכת השחר א', ד', שכתב: ולא תרחצם יחד ג"פ כל יד, אלא פעם אחת ביד זו ופעם אחרת ביד הב' בסירוגין, כי ע"י כן, רוח הטומאה הנק'

וכל מצותיך אמת

שיבת"א (חולין קו; שבת קט), בת מלך היא, ומקפדת ודולגת וקופצת עד שנעתקת לגמרי משם, ואם לא, אינה נעתקת, וכן נמצא בזהר כ"י. ולהעיר מכלל אות י"ב, שכתב, אחרי שהביא את דעת האר"י ז"ל: **ודלא כהסדר היום**, הביאו דבריו הכנסת הגדולה בהגה"ט ושאר אחרונים, שכתב בשם הזוהר דיערה ג"פ רצופים וכו' יעו"ש, מיהו מי שרוצה להתחמיר ישפוך תחלה ג"פ רצופים, ושוב ישפוך עוד ג"פ על כל יד ויד בסירוגין ... אמנם העיקר היא כדברי האר"י ז"ל.

וע' ספר המאמרים - קונטרסים לרבי הרי"ף (ח"ב עמ' 600), שם מבאר ענין נטילת ידיים על פי חסידות, וז"ל: **הרי בסופי האצבעות גדלין צפרנים שבהם יש אחיזה למלמולי זיעה וכל לכלוך, ולכן צריכים זהירות לנקותם קודם נטילת ידיים**, וכן הוא ברוחניות, ידיים עסקניות הן, ובסופי האצבעות ישנם צפרנים ... וכל ענין ההתחלקות הוא על ידי האצבעות שהם כלי הפעולה ... וידוע דעיקר ההתחלקות הוא בבי"ע, וברבוי ההשתלשלות הנה ממותר השפע יש יניקה לחיצונים, וכמו אברהם שיצא ממנו ישמעאל, ויצחק יצא ממנו עשו, וידוע הפירוש יצא ממנו, דזהו פסולת היוצא, דכל זה הוא במדות, אבל במוחין לא יש יניקה לחיצונים, כמו שכתוב: ימותו ולא בחכמה ... ולהיות כי בהמדות יכול להיות ח"ו איזה אחיזה לחיצונים, הנה אשר על כן, **צריכים להמשיך אור המוחין על המדות** בכדי שגם מהמדות לא יהיה שום יניקה, **וכן הוא בעבודה דאהבה ויראה בהתגלות הלב, יכול להיות אחיזה לחיצונים** ... להיות דאהבה היא פתיחת הלב, הנה משום זה יכול להיות דלאחר התפילה, בבואו בעניני עולם, יפול באהבה זרה. וכן בענין היראה, להיות כיוון הנפש, יכול לפול במדת הכעס בכלל ... ומקפיד על כל דבר כו'. ובאמת צריך להיות אהבה ויראה בהתגלות הלב מצד ב' טעמים: הא': דעיקר מצות אהבה ויראה היא דוקא כשהן בהתגלות הלב, והב': דבכדי שיהיה בירור וזכוך הגוף ונפש הבהמית, הנה זהו דוקא באהבה ויראה שבהתגלות הלב דוקא ולהיות דבהמדות יכול להיות יניקה לחיצונים, אשר על כן צריכים נטילת ידיים, **נטילת ידיים היא במים, דמים הם בחינת חכמה, שצריכים להמשיך אור המוחין למדות**, ע"כ. וע' להלן מה שהבאנו בבאור ב' הנטילות שבבוקר, ע"פ החסידות.

וע"ע כבאלף פ' תולדות סע' א' באריכות בטעם הנטילה, וז"ל: והטעם שהנטילה היא רק על הידים, מפני כי הידים והרגלים הם סוף וסיום הגוף, ובאדם מתפשטין **חמש גבורות מנצפ"ך, שהם אותיות כפולות, חמש וחמש, וכנגדן הם חמש אצבעות דימין וחמש דשמאל**, וזהו בין בידים בין ברגלים, וידוע כי אין אחיזה לחיצונים אלא בסיומי הגבורות והדינן ובקצותיהן, כי אין להם כח לינק מו הקדושה מלמעלה, אלא רק בסיום שלה למטה, ולכן בלילה בעת שינה שורה רוח רעה על הידים ששם הוא הסיום, ויש יכולת לחיצונים להתאחז שם, ולכן צריך שיטול ידיו במים, שהם בחינת החסד, הכולל חמשה חסדים, ועל ידם ממתקים חמש גבורות מנצפ"ך הכפולות, שהם בחמש אצבעות ימין וחמש אצבעות שמאל, ואז **הקליפות שהיו נאחזים שם המה נדחים ומסתלקים משם על ידי החסדים**, כי לעולם החסד דוחה את הקליפות. ודע כי לולא הצפרנים שהושמו בראשי האצבעות, היו הידים טמאות אפילו ביום ואפילו בלא שינה, אך עתה, ע"י הצפרנים, אין רוח רעה שורה אלא בלילה בעת שינה או בכל עת שנכנס לבית הכסא. ואם תאמר אם כן למה אין עושין נטילה לרגלים כיון דחד טעמא להם, על זה תירץ הרב יפה שעה ז"ל דברגלים נאחזים יותר מן הידים, ולכן לתקוף אחיזתם אין לנו כח לדחותם משם בנטילה, ורק הכהנים בזכות המקדש והעבודה היה להם כח לדחותם גם מן הרגלים, ולכן כתיב בהו: ורחצו אהרן ובניו

וכל מצותיך אמת

ממנו את ידיהם ואת רגליהם, ובוזה תבין טעם חיוב רחיצת ערב שבת פניו ידיו ורגליו, כי זכות שבת יכולה היא שתגין, עד כאן דבריו.

וע' בשלש רב פעלים ח"ב או"ח סי' ד' שם כתב דברים דומים, אך הוסיף: והא דצפרנים מגינים, היינו דוקא אותם שעל הבשר של האצבעות, אך החלק העודף על הצפרנים שכנגד בשר האצבע, אדרבה צריך לחתכו, כי שם נאחזים הקליפות ויונקים ... וכנזכר כל זה בשער הכונות ובספר עולת תמיד לרבינו מהרח"ו ז"ל יע"ש.

ואם אין לו מים, די עד קשרי אצבעותיו (מ"ב ס"ק ט').

בשלע לא פירט עד היכן צריכים שיגיעו המים, ובשלע אדמור מה"ק סי' ד' סע' ז', כתב: וא"צ ליטול אלא האצבעות, ומיהו טוב שיטלם עד פרק הזרוע (ובדומה כתב ב"ב ס"ק ט'). אך בסדור כנ"ל הביא רק את הדעה המחמירה (וכן הוא בב"א פ' תולדות סע' ב'). ודייק בבדי השלחן סי' ב' ס"ק י' שמשמע מדברי אדמו"ר הזקן בסידור דאפילו דיעבד לא מהני נטילת האצבעות, מדלא אמר שאם אין לו מים רבים יטול ג"פ האצבעות אלא יטול פ"א (כל יד).

ונעתיק כאן את דברי התהלה לדוד ס"ק ו': כתב המגן אברהם ס"ק ז' בשם סדר היום: אין צורך ליטול אלא האצבעות, ובכתובים איתא עד פרק הזרוע ע"כ. והרמב"ם ז"ל כתב בהלכות תפלה פ"ד ה"ב: רוחץ ידיו במים עד הפרק, ע"כ; אבל אין הדבר מוכרע, דכהאי גוונא כתב בהלכות ברכות פ"ו ה"ד בנט"י לסעודה: עד הפרק, וכתב הב"ב בס' קס"א: ודברי הרמב"ם ז"ל סתומים, ע"כ ... כי היכא דבסי' קס"א ס"ד משמע דעיקר עד סוף קשרי אצבעותיו, רק ראוי לנהוג עד קנה של זרוע ... א"כ ה"נ הכא, דמדינא א"צ ליטול אלא האצבעות, וטוב ליטול כל היד ... וכן דעת הרב ז"ל סע' ז' ...

לגבי ההבדל בין הצורך ליטול בכל יום עד פרק הזרוע, לבין הדין לפיו ביום הכפורים ובט' באב נוטלים רק עד קשרי האצבעות, נעתיק כאן את דברי הרבי בא"ק ח"ג עמ' קמ"ח: וראיתי הטעם ... במקדש מלך לזוהר ח"ב קע"ג, א ... כי ביום הכפורים אין כ"כ שליטה לרוח הטומאה, ולכן כשניעור אינה שורה אלא עד קשרי אצבעותיו. ועד"ז י"ל, אשר בתשעה באב מפני החלישות שבקדושה, אינה מתאוה כ"כ לשרות ... וטעמא דמסתברא הוא.

להעיר שכך כתבו ג"כ הבן איש חי (פ' תולדות סע' ב'), הכף החיים (אות י"ד), והמאסף לכל המחנות (ס"ק כ"ג) בשם מה"י צמח (והוא בפרי עץ חיים שער הברכות פ"ג ובעולת תמיד דף י"ז ע"ב).

ג. אם ארע מקרה שאין לו מים ליטול ידיו ג' פעמים כראוי להעביר רוח הטומאה כשמשכים בלילה, חלילה לו ליבטל מדברי תורה עד שיאיר היום ויטול ידיו ג' פעמים, אלא יטול מעט או ינקה בכל מידי דמנקה, ויברך וילמוד כדין התלמוד והפוסקים (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סי' א' סע' ז').

וכל מצותיך אמת

וע' בדי השלחן סי' א' ס"ק י' שמ"מ יזהר **שלא ליגע** לפה לחוטם לאזנים או לענים כו' (ע' להלן), וכן שלא יגע במאכל או במשקה. וע' לעיל סי' א' - מדברי בדי השלחן - **כי הליכת ד' אמות מותרת** אחר שנטל פעם אחת. אך ע' בדברי הרבנים הגאונים חברי הב"צ של א"ק קראון הייטס, בהסכמתם שבתחילת הספר, הערה ב', בענין זה. עוד ע' להלן שע"פ דברי אדמו"ר בסדור, אין מברכין ברכת "על נקיות ידיים". עוד בסדור אדמו"ר עמ' א': ואם אין לו מים רבים כ"כ ליטול ידיו ג"פ כראוי, נוטל פ"א ויברך ענט"י ... ומ"מ צריך שיזהר **לשפוך רביעית על שתי ידיו כאחת** מאחר שאינו נוטל ידיו אלא פ"א (להבהרה, ע' שו"ע אדמו"ר סי' קס"ב סע' א' - ש.ס.).

ד. **אם אחר מערה על ידיו**, יערה מימין ... וטעם דימין שהוא רחמים (כה"ח אות ל"ו בשם א"ר אות ה', והוא מדמ"א - הדמשק אליעזר, ולא רמ"א כפי שמודפס בטעות בכה"ח שם - ש.ס.). וע' להלן שלא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית).

ה. מצאנו כמה חילוקי מנהגים לגבי **סדר הנטילה והברכה**, כדלהלן:

משנה ברורה:

- בספר מעשה רב (מנהגי הגר"א - ש.ס.) כתב: **ד' פעמים**, ג"פ להעביר רוח רעה, והד' להעביר המים שנשמאו (מ"ב ס"ק י').

ע' בדרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - השכמת הבוקר, סע' ב', שם: היה שופך המים אז ד' פעמים על כל יד (וציין הגאון המחבר שם למובא במעשה רב). מנהג זה של המנחת אלעזר מובא ג"כ באלף הרבי חלק ג' עמ' תפ"ד, אך ציין שם שאין כך מנהג חב"ד, ע' להלן. וע' בכלל אות ח' שכתב, אחר שהביא מחלוקת באם יש לברך לפני הניגוב או אחריו (למי שחושש שעדיין שורה רוח"ר על הידים עד הניגוב) : ושמעתי שאנשי מעשה נוהגים לשפוך פעם רביעית כדי שהמים הראשונים ילכו להם, וליכא חששא עוד לכו"ע, וכן ראוי לנהוג. וע' בשלח איש מצליח ח"א סי' א' שכתב ג"כ: ובאמת שכן מנהגנו בנט"י שחרית ושל ביה"כ; וע"ע באור ההלכה לרה"ג ר' יצחק ברדא שליט"א, עמ' י"ב. וע' אשי ישראל עמ' ט' הערה ל"א, שכתב: והגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי שנוהגין גם בנטילה הרביעית ליטול לסרוגין, אך על פי דין מסתבר שאין צריך.

- ומיד אחר הנטילה **יברך, וא"צ להמתין על הניגוב**. וגם הניגוב אין מעכב. ויש מחמירין שלא יברך עד אחר שינגב ידיו, דס"ל דאין רוח רעה סר מהידים עד אחר הניגוב, וס"ל דאסור לברך בידים שרוח רעה שורה עליהם (אך כנ"ל, ע' כה"ח אות ח' שלשיטת הגר"א, הנטילה הרביעית פוטרת את הבעיה - ש.ס.), אבל דעת הפוסקים אין כן (ארצה"ח) (מ"ב ס"ק ב').

- וצריך לפשוט הכפות כמי שרוצה לקבל דבר, ויגביהם כנגד הראש (מ"ב ס"ק ט').

בן איש חי:

- יש מדקדקים שלא תקבל יד הימנית את הכלי מיד השמאלית בשום אופן, אלא יד השמאלית, אחר שתשפוך על יד הימנית, תניח את הכלי בארץ, ואז הימנית תקחהו מן הארץ ותשפוך על השמאלית, אבל הימנית בכל פעם היא תתן את הכלי לשמאלית כדי שתשפוך בו עליה, להראות הכנעה לשמאלית כנגד הימנית, שהוא כאדון הגוזר על עבדו לשמשו (בא"ח פ' תולדות סע' א').

- אין להקפיד אלא לעשות הנטילה שלש פעמים בסרוגין. מיהו דרכנו לשפך הראשונה שלש פעמים או שתי פעמים רצופים על היד, מפני כי בהיות בשר היד יבש, אין המים של שפיכה הראשונה עוברים על כל בשר היד, אבל אם ישפך שתי פעמים או שלש פעמים עליה, תתלחלח ויעברו המים על כולה (עוד יוסף חי פ' תולדות סוף סע' ז').

- אחר הנטילה שלש פעמים בסירוגין כאמור, תעשה שפשוף, לשפשף הידים זו בזו, וכמפורש בדברי רבינו הארי ז"ל, ואף על גב כי מסתמות דבריו נראה דסגי בשפשוף פעם אחת בלבד, הנה מצינו לרבינו הרש"ש ז"ל, דמצריך שפשוף שלש פעמים ... ונראה לי דבעת שפשוף, יזהר שיהיו האצבעות זקופים לצד מעלה, ולא יהיו כפופים (בא"ח שם סע' ג').

וע' בדומה במאסף לכל המחנות ס"ק כ"ז, שם מציין לדברי רבינו הארי ז"ל בפרי עץ חיים בענין ברכת השחר פ"ג ובעולת תמיד דף י"ט ע"א. וע' בספר ארחות ציון לרה"ג ר' בן ציון מוצפי שליט"א, ח"א עמ' ק"י, שם פירט דהיינו שבידו השמאלית ישפשף הימנית, ואחריה בימנית את השמאלית, וכן יעשה שלש פעמים, דוגמת הנטילה; והוסיף: ויש כוונות עמוקות בשלשה שפשופים אלו בכל יד.

- אחר שפשוף, לא תניח אצבעותיך כפופים למטה, אלא תכף ומיד תזקוף ידיך ואצבעותיך למעלה ותגביהם עד הראש, ולפחות תגביהם עד כנגד הפנים, גם הם מכלל הראש, ותברך על נטילת ידים תכף ומיד כאשר תרים ותזקוף ידיך, כדי שלא תהיה הגבחה ידיך לבטלה, כנזכר בזהר הקדוש שאסור להגביה ידיו ברקנייא, ותהיינה ידיך גבוהות וזקופות עד שתסיים הברכה, דלכך מברכים על נטילת ידים, שהוא לשון

התנשאות, כמו: וינטלם וינשאם ... גם צריך **לפשוט שתי כפות הידים** בעת הברכה **כמי שרוצה לקבל** בהם איזה דבר, והוא לרמוז קבלת הטהרה בהם, וכמו שכתב רבינו ז"ל בשער הכוונות (בא"ח שם ס' ד').

- לפי דברי הארי ז"ל, אחר הנטילה כהלכתה שלש פעמים בסירוגין, נעקרת רוח רעה לגמרי, לכן צריך **לברך תכף קודם הניגוב**, ודלא כאחרונים ז"ל דכתבו דאין נעקרת אלא עד אחר הניגוב, דלכך סבירא להו לברך אחר ניגוב, וכן מפורש בסידור רבינו הרש"ש ז"ל, לברך קודם ניגוב (בא"ח שם ס' ה').

וכ"פ הרה"ג דוד יוסף שליט"א בשלח אוצרות יוסף סי' ח' שבסוף ספרו הלכה ברורה, אך הוסיף: ומכל מקום אם אינו יכול לברך קודם הניגוב, כגון שאין הבית נקי וכיו"ב, יברך אחר הניגוב, ואפילו אם יברך בכיו"ב בבית הכנסת, יש לו על מה שיסמוך ... וכל זה לענין נטילת ידים שחרית (בלבד); ובדומה כתב הרה"ג יצחק יוסף שליט"א בשארית יוסף עמ' נ"ה והרה"ג מאיר מאזוז במקור נאמן עמ' ז'. אך ע' להלן מה שכתבנו בשם ספר ערך השלחן ובשם המל"ם.

- כתב בפתחי עולם סימן ד' ס"ק י"ג בשם סדר היום: לא יגע בידו בלחלוחית המים שעל פי הכלי, שנשמאת בנגיעת היד שאינה נטולה, ע"ש ... והנה מדברי רבינו האר"י ז"ל בשער הכוונות דף א עמוד ד, מוכח להדיא דאין חוששין במגע היד בלחלוחית המים שבאוזן הכלי משום רוח רעה (עוד יוסף חי פ' תולדות ס' ז').

מנהג חב"ד:

- צריך ליזהר ... **שלא ליגע בידו הנטולה בלחלוחית המים שעל פי הכלי** שנשמאת בנגיעת היד שאינה נטולה (סדור אדמו"ר עמ' א').

וע' בסדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות, לרב ראסקין שיחי', עמ' ו', שהביא שם בשולי הגליון שישנם שעפ"ז רגילים ליטול ידים שחרית באלונטית - כפי שנוהגים לנט"ל לסעודה - ע' ספר המנהגים ע' 21. וע"ע בשלחן הזהב עמ' 263 ואילך שהאריך בכ"ז.

וע' בסדר נטילת ידים לסעודה לאדמו"ר הזקן, ס' ו', שכתב בנוגע לנטילה לסעודה: יזהר לקנח ולנגב המים יפה מהיד קודם נטילה, כי הם מים טמאים, ויטמאו את מי הנטילה; וע"ע שלחן אדמ"ר סי' קס"ב סוף ס' י"ג. אך דעת המ"ב בביאור הלכה סי'

וכל מצותיך אמת

קס"ב, ד"ה הנוטל, דאין צריך ניגוב. וע' בדי השלחן סי' ל"ג ס"ק י"ג שהשיג על דברי הביאור הלכה. וע"ע פסקי תשובות ח"ב עמ' שצ"ו.

- יטול ג' פעמים בסירוגין (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ב'. וע' אג"ק הרבי ח"ג עמ' תפ"ד שהוא בדוקא, ושלא כמנהג הגר"א והמנחת אלעזר ליטול ד' פעמים, ע' לעיל).

- בברכת ענט"י שחרית מברכים כשהידים נגובות ומוגבהות עד מקום פיאות הראש ופרודות (ספר המנהגים - חב"ד - עמ' 2).

לגבי ברכה בידים נגובות: להעיר מארצ"ח לגאון המלבי"ם, בראש הסימן: ודעת המקובלים שלא יברך עד אחר שינגב ידיו, דס"ל דאין רוח רעה סר מהידים עד אחר הניגוב, וס"ל דאסור לברך בידים שרוח רעה שורה עליהם, ע"כ. ומצאתי בראש ספר ערך השלחן שכתב בשם ספר הקנה: ירחץ ויברך על נט"י ולא יברך כי אם בשעת הניגוב, שכל זמן שלא נגב, לא עשה כלום, דרוח רעה עם הניגוב עוברת. וע"ע בלקט הקמח החדש סי' ז' ס"ק ג', שכתב: וכן ראיתי אצל מורי ורבי הגה"ק בעל באר שמואל דאונסדארף זלה"ה תמיד בירך אחר שנגב ידיו הקדושים, עכ"ל. אך ע' לעיל שלא כך כתב הב"ח בדעת האר"י ז"ל, וכבר העיר על מחלוקת זו בכ"ח אות ח'. וע' לעיל שיטת ה"ח בזה.

לגבי ברכה בידים מוגבהות: להעיר מספר השיחות תש"ג לרבי הרי"ק - בתרגום לעברית עמ' ק"ח: כשאבי אומר על נטילת ידים, הוא מרים את הידים עד לראש לא למעלה ממקום פיאות הראש, שלא כפי שהיה נוהג בשעת אמירת ברכת על נטילת ידים לסעודה. השנוי הוא בשלשה דברים: א) בשעת אמירת על נטילת ידים של ברכות השחר, היו הידים כבר נגובות ויבשות. ב) ההגבהה היא עד הראש, עד למקום פיאות הראש. ג) הידים פרושות. **בברכת נטילת ידים לסעודה:** א) הוא אומר על נטילת ידים בשעת השפשוף, אחרי הנטילה ולפני הניגוב (להעיר, בענין ברכת נט"י לסעודה, מקובץ התקשרות גליון תשל"ב עמ' 17 הע' 10: לגבי הברכה, מסר ... הרב גרונר ... שהרבי התחיל את הברכה לפני השפשוף (ע"פ ההוראה ב'סדר נט"י לסעודה' שבסידור אדמ"ר הזקן ט"ד) והמשיך בעת השפשוף). ב) ההגבהה היא רק כנגד הלב, ולא למעלה מזה. ג) שתי הידים שלובות ולא פרושות. וע' ג"כ אשכנזא דרבי עמ' 19.

- בנטילה שליד המטה לאחר שהרבי נטל את ידיו הק', לא היה מניח את הספל בתוך הקערה עם המים בהם נטל (בקדש פנימה על הנהגות הרבי מחב"ד, עמ' 17).

ו. **איטר יד:** דעת הצמח צדק (חאו"ח סי' ד' סוף אות ו' וסי' ה' סוף אות ח' - מובא בספר נתיבים בשדה השליחות עמ' מ"ג) שנוטל לפי ימין ושמאל שלו, והיינו שנוטל קודם

יד שמאל, ואח"כ יד ימין, אך דעת ה"ל (ס"ק כ"ב, ע"פ ארצה"ח) והכ"ח (אות ל"ה) שנוטל ככל אדם (וע"ע לעיל סי' ב').

ולהעיר: בלקט ציונים והערות לש"ע אדמו"ר, עמ' 66, הביא הרה"ג ר' לוי ביסטריסקי ע"ה את דעת הפמ"ג בלבד, וז"ל, על דברי אדמו"ר הזקן "כשהוא נוטל ידיו צריך ליטול יד ימין תחלה": ראה פרי מגדים סי' קנ"ח א"א ס"ק א' דאיטר יד ודאי צריך לעשות כך גם כן, דביתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן, ולא בתר ידיה. אך בספרו קיצור שולחן ערוך עם פסקי ש"ע אדמו"ר הזקן, חזר בו, וז"ל (שם סי' ב' הערה 5): ע' שו"ת צמח צדק חאו"ח סי' ד אות ו' דבאיטר יד אזלינן בתר ימין ושמאל ידיה, וכך הביא ג"כ בספרו סדור שער מנחם עמ' כ"ג.

ז. למעשה, טוב שלא יברך ברכת על נטילת ידים עד לאחר נטילה שנית שנוטל אחר יציאתו מבית הכסא, ובפרט אם צריך לנקביו, שאז אסור לו לברך (שו"ע אדמו"ר סי' ו' סע' א').

ע' מה שכתבנו לעיל בריש הסימן בשם שו"ע אדמו"ר. ויוצא כי הטעמים העיקריים לנטילה הם טעם הזהר וטעם הרשב"א. וע' שלחן הזהב עמ' 96 הערה 26 ועמ' 224 הערה 19, וכן בספר ללמוד אך להתפלל עמ' מ"ח-נ"א, שם ביארו שהטעם הפנימי לב' הנטילות הוא לקיים נטילה א' להעביר את הטומאה ונטילה א' להתקדש ככהן לפני עבודתו. ובלשון הרב גופין שליט"א שם (והוא ע"פ ספר המאמרים תרע"ח לאדמו"ר הרשב"ב, עמ' ש"ב, וספר המאמרים קונטרסים לאדמו"ר הריי"ץ, ח"ב, עמ' 600, צוטט חלקית לעיל ראש הסימן): הידיים רומזות למידות – יד ימין מידת החסד, ויד שמאל מידת הגבורה. אלו מידות קדושות, שבסופן נמצאות הציפורניים הדוקרות, המסמלות את הרוע שעלול להשתלשל מהמידות הטובות ... לשם כך נועדו שתי הנטילות בבוקר: הראשונה באה להסיר את הטומאה, כלומר להתנתק מהמידה הרעה, ואילו השניה מקדשת את האדם ובה מרימים את הידיים בעת הברכה, כי היא מרוממת את המידה הרעה והופכת ומעלה אותה למידה קדושה. קידוש המידות מתבצע באמצעות שפיכת מים על (הידיים ובכלל זה) הציפורניים, כי מים רומזים לחכמה, שמהותה ביטול – 'חכמה' מלשון 'כח מה'. וכאשר 'שופכים' חכמה על הציפורניים – פועלים את ביטול המידות והפיכתן למידות קדושות.

ראוי כאן להביא את דברי התהלה לדוד, סי' ד' סע' ב', שכתב, על דברי אדמו"ר הזקן הנ"ל: והרב ז"ל בריש ס"ו פי' דיטול ידיו בלא ברכה ויעשה צרכיו, ואח"כ יטול ידיו שנית ויברך ענט"י ואשר יצר, וכן נוהגין. ולכאורה צ"ע, כיון שכבר יצא י"ח נט"י בנטילה ראשונה, דעיקרה כשקם משנתו, דאז נעשה בריה חדשה לרשב"א ז"ל ויכול לנקות ידיו להרא"ש ז"ל ... ואיך יברך על נטילה שניה? ואף שנימא שאין אנו מתכוונים בנטילה ראשונה לנט"י שנתקנה בשחרית, הא מצוות דרבנן אינם צריכות כוונה ... וכבר יצא י"ח נטילת שחרית! ... ואפשר לומר: כיון דעיקר נטילה ראשונה אנו מתכוונים רק להעביר רוח רעה ולא לכונת נטילה שנתקנה בשחרית ... וכיון שכונתנו לדבר אחר, אין אנו יוצאין בזה חובת תקנות נטילת שחרית אפילו אינו צריך כונה ... או אפשר לומר שאנו מתכווין בפירוש שלא לצאת, ובזה לכו"ע לא יצא ...

ובלל (ס' ו' ס"ק ט') **מצאנו ב' דעות**, וז"ל: והסכמת האחרונים ... מיד שנוטל ידיו צריך לברך ענט"י, אך אם בעת שנוטל ידיו הוא צריך לנקביו ... אין לו לברך ענט"י **עד שיעשה צרכיו** ויברך ענט"י ואשר יצר (שערי תשובה) ... ועיין לעיל בסימן ד' במשנה ברורה שכתבנו שם בשם הח"א שלכתחילה יותר טוב להמתין מלברך ענט"י עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל ... טוב שאז יסדר אחר ברכת ענט"י ואשר יצר גם שאר ברכות השחר, ובאופן זה מיירי הח"א ... במעשה רב כתב ג"כ כהח"א, ומ"מ העושה כהשע"ת יש לו ג"כ על מה לסמוך.

וע' בשולח קנה בשם ח"ב ס' ג' סע' ב', שכתב שהיום **רוב העולם** אינו נוהג כהח"א אלא **כהשערי תשובה**; אך הוסיף שם בסע' ג': ומ"מ נלע"ד להעיר באלו הנוהגין לקום זמן רב קודם התפלה, **דבאם עפ"י כל סיבה שהוא, איחרו זמן רב מעת קימתם בבוקר, ולא ברכו ענט"י** מיד לאחר קימתם, וגם יש לפנייהם עוד זמן רב עד התפלה, א"כ נראה פשוט דבכה"ג אין שום טעם לברך אז ברכת ענט"י, שהוא דלא כהרשב"א מכיון שיש הפסק גדול מזמן הנטילה הראשונה עד הברכה, וגם הוא דלא כהרא"ש מכיון שעדיין אינו סמוך לתפלה, אם לא שיסדרו אז כל ברכות השחר ... ומ"מ נראה דיותר עדיף בכה"ג להמתין עם ברכת ענט"י **סמוך לתפלה דוקא**, אך ע' במובא להלן מלק"ש.

מכל מקום כתב הל"ב עוד (ס' ד' ס"ק א') שאם לא בירך ענט"י קודם התפלה, **שוב לא יברך אחר התפלה לכו"ע**, אך אין זאת דעת הרבי בלק"ש (חלק ל"ט עמ' 280).

בלק"ש שם מביא הרבי את דעת החיי אדם כלל ז' סע' ה' והמ"ב הנ"ל והקצור שלחן ערוך והקצות השלחן ס' ב' (סע' ד') שאם כבר התפלל יטול ידיו בלי ברכה, וכתב ע"ז: ולכאורה כ"ז תמוה, דכיון שסו"ס יתפלל מנחה, הרי מחוייב לברך ענט"י, מטעם דהעברת רוח רעה, ברי' חדשה וגם הכנה לתפלה. ומה שיש הפסק גדול עד מנחה, הרי גם עד תפלת שחרית מתאריך כמה זמן ולא מצינו חיוב שיסמוך תפלתו לברכת השחר. ובחיי אדם כתב שימתין עד תפלת המנחה ואז יברך והניח בצ"ע. וגם דעת רבנו (ס' נב סוף סעיף א') מדהביא י"א שלא יאמר אלקי נשמה ולא הזכיר ע"ד נטילת ידים משמע דיברך ענט"י מ"מ כיון שלא מצאתי לע"ע חבר לי בזה לא מלאני לבי להגי' בפנים.

כתב בספר עמק ברכה: **יכוין בברכת נט"י שיש בו י"ג תיבות נגד י"ג מדות** (באר היטב ס"ק א').

ח. **מי שאינו יכול ליטול רק ידו אחת** מחמת איזה סיבה, נראה דסגי בהכי (שפיכת רביעית מים פעם א' – עליה מדובר בקצות השלחן – ש.ס.), אחרי שא"א ליטול בסירוגין (בדי השלחן ס' ב' ס"ק י"א).

וכל מצותיך אמת

ו ... יברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על נטילת "ידיים" (ילקוט יוסף ח"א עמ' י"ח, שם דן במי שיש לו מכה על ידו האחת והיא מכוסה בתחבושת או בגבס ונוטל ידו הבריאה בלבד, והוא ע"פ יחזקאל דעת ח"ב סי' י"ט. ובדומה כתב בשולח רב פעלים ח"א סי' ח' לגבי נטילת יד אחת לפני הסעודה, כשיש לו מכה ביד השנייה, שיברך על נטילת "ידיים").

ט. על נטילת ידיים, ברכה אחת היא, והצריך לה בשחרית **יוצא ידי חובתו בשמעו מהמברך לסעודה**, וכן להיפך (אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא, סי' ד' סע' א').

י. **לא יגע בידו קודם נטילה לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים** (שו"ע סע' ג').

בלשון אדמור הזקן במה"ק סע' ה': וקודם שיטלם על דרך שנתבאר, לא יגע בידיו לפה שלא יתאלם, ולא לאזנים שלא יתחרש, ולא לעינים שלא יסתמא, ולא לחוטם ולא לפה שלא יהא בעל פוליפוס, דהיינו ריח החוטם והפה.

וכתב הג"ק ס"ק י"ב: ויש לזהר אפילו ע"ג עיניו **מבחוץ** אם אפשר לו. וכך יש לדייק ג"כ מדברי ש"ע אדמור סי' מ"ו סע' ב' (שפסק שהעברת היד על העין תהיה בחציצת בגד, משמע שלא מספיק שיעצום עינו ויגע במקום העפעפיים - דיוק שלחן הזהב עמ' 184), ושלא כדעת הפרישה סי' מ"ו. וע"ע שיערי תשובה ס"ק ו' שהביא - בין שאר דעות: לא יגע לפה או לחוטם, אפילו מבחוץ איכא קפידא, ודלא כמ"ש מור וקציעה; וכן מפורש בבא"פ תולדות סע' ט"ו, שכתב: לא יגע בידיו קודם נטילה לא לפה ולא לחוטם ולא לאזנים ולא לעינים, אפילו שהם סגורות ונוגע בהם מבחוץ (והוסיף: ואם בא לו חנוך בכל הנ"ל בתוך שינה, יחקך על ידי בגד); וכן נראית דעת הקיצור שולחן ערוך טולידאנו דיני נטילת ידיים של שחרית סע' י"ג, ע"ש. וכן בספר עקרי הל"ט - או"ח, סי' א' אות ז', כתב: ועיין להרב ברית עולם סי' קנ"ה דכתב דמדברי הרב ספר החסידים תשובה להרב הנזכר (מור וקציעה) ולהרב דרישה ולהרב אליה רבא, ושגם **מזוהר הקדוש** מוכח דמבית ומחוץ לעינים לא תגע בו יד קודם נטילה.

וע' באשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא, שכתב: במגע בנקב מנקבים שבראש אין צריך ליתן צדקה להציל, כי ממילא מוצל בלי כוונה; וגם **בכוונה**, ג"כ, אין חרדה בכך, ומ"מ **טוב מעט בצדקה על כך**, שלא יקיל עוד בכך.

עוד בבא"פ שם: אבל **בשינה של היום** או שינה אחר חצות לילה, אין צריך להזהר בכל הנ"ל, אף על גב דכתבנו דיטול ידיו שלש פעמים.

לא יגע בידו קודם נטילה ... גם **לא לפצעים** וחתכים פתוחים (פסקי תשובות עמ' מ"ד, ע"פ מעורר ישנים ס"ק ד').

אבל דרך חלוקה, כ"ז מותר (ע"פ שו"ע אדמו"ר סי' מ"ו סע' ב', מ"ב סי' מ"ו ס"ק ו').

וכל מצותיך אמת

יא. וכן יזהר מאד בשעת נטילת ידיו מהכלי, שלא יגע **במים תוך הכלי** ויטמאם, כי אין המים מטהרים הידים אלא בשפיכה (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ב').

כאן המקום להעתיק חקירה מעניינת שבספר *תהלה לדוד*, סע' ח', וז"ל:
יש להסתפק **אם נגע** במים קודם נט"י שחרית, אם אותן המים כשרים לנט"י ... מדקדוק לשונו של הב"י שכתב שכיון **ששכשך** פ"א נטמאו כל המים שבכלי ... משמע לכאורה דוקא שכשוך, אבל נגיעה לא פסלה. ואפשר דהב"י ס"ל דבנגיעה קודם נט"י אינו מטמא אוכל ומשקה ... אבל הרב ז"ל שכתב בסעי' ו' (במהד"ק – ש.ס.): לא יגע לשום מאכל או משקה שלא יטמאן, ובסעי' י"ב כתב כלשון הב"י שמיד **ששכשך** ידיו, ע"כ משמע דבנגיעה לא פסל ... **אבל במה"ב משמע דאף בנגיעה פסולין לנט"י** ...
ואי נימא דמים ששורה עליהם רוח רעה פסולים לנטילה, א"כ לפי מה שכתב הרב ז"ל בה' שמירות גוף ונפש סעי' ז' **דמים שלנו בכלי מתכות** רוח רעה שורה עליהם, א"כ אסורים לנטילה, ומעשים בכל יום שנוטלין לידים בשחרית ממים שלנו בכלי מתכות, **וצ"ע** (ולהעיר מכך החיים לרב פלאג', סי' ח' סע' י"א, שכתב: ומה טוב כשהוא של מתכת, שיש להם כסוי מיוחד, ע"ש – ש.ס.).

יב. וכל שכן שצריך לזהר שלא ליגע קודם נטילה בשום **מאכל או משקה**, שלא לטמאם, וצריך להזהיר הנשים על זה ביותר, כי רוב תיקון האוכלים הוא על ידן (שו"ע אדמו"ר מהד"ת סע' ב'. בדעת מרן השו"ע בדין זה, ע' באורך שו"ת אוצרות יוסף שבסוף ספר הלכה ברורה, סי' י').

ואם נגע במאכל קודם שנטל ידיו, אין לאסור המאכל עי"ז, אבל לכתחילה, מאוד יש לזהר שלא ליגע אז בשום מאכל, **ואם נגע באוכל, ידיחנו ג"פ** (מ"ב ס"ק י"ד).

בבדי השלחן סי' ב' ס"ק ז', אחר שהביא דעה זו, וכן לחילופין עצה אחרת: שיטול מן המאכל כדי קליפה (בשם שו"ת לב חיים), כתב: ומ"מ **ראוי להחמיר לכתחילה שלא לקנות** שום אוכל ומשקה ממי שידוע בודאי שאינו חושש לקיים נט"י שחרית ג"פ בסירוגין כדין, והסברה נותנת שאפילו אם נאמר שאין כח להרוח רעה להזיק, מ"מ **מוליד טמטום הלב וגורם טבע רע**, כמו שמצינו כעין זה לענין מאכלות אסורות ביו"ד סי' פ"א, עכ"ל. וע' שו"ת משפטי עוזיאל ח"ה סי' ב': כתבו המקובלים ז"ל: האוכל מאכלים שנעשו בטומאת ידים, יהא עלול להכשל ח"ו בדבר עבירה על ידי אותה רוח הטומאה השורה על זה המאכל, ומטמטם לבו ולב בניו בתורה.

בדיעבד: ע' בדברי ה"ל דלעיל. אך ע' בלקט הקמח החדש סע' כ"א שהביא מספר תוספת מעשה רב: הביאו להגר"א משלוח מנות ציטרון ותפוחים טובים, ונרדם הצדיק ר' זלמן על השלחן, ונגע בידו **בכלים** שבו פירות אלו, וציוה הגר"א לחתוך לחתיכות דקות ולהשליך לבית הכסא, שלא יוכשלו לאכול, ואפילו לנכרי לא ימכרו, שמא ימכרנו לישראל, עכ"ל.

וכל מצותיך אמת

למעשה, רוב פוסקי זמננו מתירים לאכול מאכלים שנגע בהם אדם שלא נוטל ידיו שחרית, בעיקר בצירוף העובדה כי אדם הקם בבוקר שוטף ידיו – ע' שאלת משפטי עזיאל ח"ח סוף סי' ב'; פסקי תשובות עמ' מ"ה. כאשר ודאי נגעו במאכל לפני נט"י (או רחיצת ידים) שחרית, ע' בספר שלחן הזהב עמ' 112 הערה 119 המביא שכמה רבנים, מתוכם הגה"ר הלל פפוזונער ע"ה, וילחטו"א הגה"ר י"י ירוסלבסקי שיח', מורים בדיעבד להיתר ע"י רחיצה ג"פ או קילוף. בילקוט יוסף ח"א עמ' ט', אחרי שכתב להתיר בדיעבד מאכלים רכים שאי אפשר לשוטפם, שנגעו בהם קודם נט"י שחרית, וה"ה משקים, הוסיף: ומכל מקום, המחמיר שלא לאכלם תבוא עליו ברכה, כשאין הפסד מרובה בדבר.

יג. וכן לא יגע במלבושיו לפני הנטילה (ע"פ שו"ע אדמו"ר - מהד"ת - סי' א' סע' ז', וע"ע להלן בסמור).

וכ"כ הל"ב ס"ק ב' בשם סדר היום, והוסיף בשם המ"א שבגמרא לא משמע כן. בילקוט יוסף ח"א עמ' ז' פסק שמן הדין אין איסור, ובפרט בבגדים הנצרכים לו ביותר; ובהגות איש מצליח הסיק שהמחמיר תע"ב.

בספר שלחן הזהב (עמ' 17) על שו"ע אדמו"ר, כתב: ולפום ריהטא, נראה דעיקר הזהירות הוא דוקא בבגדים החשובים שהולך עמם ביום. אבל בגדים שישן עמם בלילה, או אף בגד תחתון שעל גופו (חלוק) אין להזהר כ"כ בנגיעתם שהרי נוגע בלילה בבגדיו שישן עמם כגון בגד לילה, או בבגדיו הפנימיים ואעפ"כ נשאר עמם ביום (וכך דייק שם ג"כ מדברי סדר היום). ועוד שם (עמ' 18): וכפי הנראה, עיקר דין זה שלא יגע בבגד הוא לכתחילה, דלא נמצא מאן דהוא שאוסר את הבגד אם נגע בו.

בשאלת מעשה נסים ח"א סי' ד' כותב: נשאלתי ... מי שישן בבגדים שלבש ביום, ולמחרת רוצה להניחם עליו שוב, האם יש בבגדים טומאה של שינה, ויצטרך להחליף את בגדו, או לא? תשובה: אין שום חשש בזה כלל, וכן עמא דבר דאין להקפיד בזה כלל, עכ"ל. אך ע' לקט הקמח החדש סי' ב' ס"ק א' שכתב, בשם מנחת יעקב הספרדי: ראוי לכל אדם שיחליף חלוקו במה שישן שלא ילבוש אותו ביום, כי בתוך השינה מזיע ואינו נאה וראוי להתפלל בכסות כזה, והביאו בלקט ציונים והערות לשאלה אדמו"ר עמ' 13. אח"כ ראיתי בדומה במאסף לכל המחנות סי' ב' ס"ק ח'.

בנוגע לדעת רבינו הבן איש חי, הרי בספרו בן איש חי פ' תולדות סע' ו' כתב: כתב רבינו ז"ל בעולת תמיד דף טו"ב: כאשר מתעורר האדם משנתו תכף צריך ליטול ידיו קודם שיגע במלבושיו כלל, אך בספרו עוד יוסף חי פ' תולדות סע' י', כתב שאין העולם נזהרין בזה, וביאר את מנהג העולם ע"פ הקבלה, והראה שאין רוח רעה שורה על הבגד, ולא הזכיר את דבריו שבבן איש חי. בשאלת יין הטוב ח"א סי' י"א, רצה הרה"ג יצחק נסים זצ"ל ליישב שהרי הודפס ספר עוד יוסף חי אחר פטירת הבא"ח, ודבריו הנ"ל ודאי הוספת תלמיד. אך

בשלת יביע אומר ח"ה חאו"ח סי' א' דחה את דבריו, והעלה שסמך הבא"ח להקל בספרו עוד יוסף חי בראותו שקשה לעולם להחמיר. והנה התפרסם לאחרונה ספר ויוסף עוד דוד לרב דוד לוי שליט"א – בירורים הלכתיים במשנתו של רבינו יוסף חיים בספרו עוד יוסף חי, ושם בעמ' קי"ג ואילך תמה על כך שבספר עוד יוסף חי לא הזכיר כלל את דבריו שבבן איש חי פ' תולדות, ותיירץ שלא פליגי, אלא שהאיסור שבספר בן איש חי איננו מצד רוח הטומאה השורה על הבגד, אלא מצד שהיה, שלא ילבש מלבוש לפני נט"י וימצא משהיה בנט"י, כ"ע ובספר עוד יוסף חי הדגש על כך שאין לחוש לרוח רעה שתשרה על הבגד. אחר כך ראיתי שבשלת וישב הים ח"א סי' ב' עמ' כ"ט תירץ באופן דומה, והביא סמך לדבריו מדברי השלת לב חיים סי' ס"ה שכתב שהזהירות שלא לגעת במלבושים, היא משום שלהסיר מעליו את הרוח הרעה, יפה שעה אחת קודם.

יד. **מי שישנן במלבושיו**, מאחר שיכול להיות שלא נגעו ידיו במקומות מטונפים שבגופו, הרי סתם ידים אלו כשרות להזכיר השם בברכות ולדבר דברי תורה מדין התלמוד והפוסקים ... ואין צריך לומר ליגע במלבושיו קודם נטילת ידים, אע"פ שרוח רעה שורה עליהן, רק שלא ליגע באוכלין ומשקין בלבד ... אך בזהר החמירו מאד שלא לברך ולא ללמוד וכן שלא ליגע במלבושיו וכן שלא לילך ד' אמות בעוד רוח הטומאה שורה על הידים, קודם נטילת ידים שחרית ... ומכל מקום **אם אירע מקרה שאין לו מים** ליטול ידיו ג' פעמים כראוי להעביר רוח הטומאה כשמשכים בלילה, **חלילה לו ליבטל מדברי תורה** עד שיאיר היום ויטול ידיו ג' פעמים, אלא יטול מעט או ינקה בכל מידי דמנקי ויברך וילמוד, כדין התלמוד והפוסקים (שו"ע אדמו"ר - מהד"ת - סי' א' סע' ז'; מ"ב סי' א' ס"ק ב' לגבי סוף הדברים).

טו. **לנגיעת הנכרים** (במאכלים או במשקים - ש.ס.) אין לחוש, כי רוח טומאה זו אינה מתאווה לשרות אלא בכלי של קדש, **במקום קדושה שנסתלקה משם**, שהם גופות ישראל כשהם ישנים ונשמתם הקדושה מסתלקת מגופם ואזי רוח הטומאה שורה על גופם, וכשהנשמה חוזרת לגוף, מסתלקת רוח הטומאה מכל הגוף ונשארת על הידים בלבד (שו"ע אדמו"ר - מהד"ת - סע' ב'; מ"ב ס"ק י'). וע' במאסף לכל המחנות ס"ק ל"ז מחלוקת לגבי אם מאכל שהיה **תחת מטתו של נכרי**, נאסר או לא).

טז. ומטעם זה נהגו להקל **בנגיעת הקטנים** שלא הגיעו לחינוך (במאכלים או במשקים - ש.ס.), לפי שגמר ועיקר כניסת נפש הקדושה באדם הוא ב"ג שנים ויום א' לזכר וי"ב לנקבה, שלכן נתחייב אז במצות מן התורה, ונעשו בני עונשים; ותחלת כניסת נפש זו הקדושה היא בחינוך לתורה ולמצות שחייבו חכמים לחנך (גם במצות מילה, ולכן הנזהר מנגיעת הקטן מיום המילה ואילך,

וכל מצותיך אמת

קדוש יאמר לו (שו"ע אדמו"ר – מהד"ת סע' ב', וע' בדומה במ"ב ס"ק י'). וכן בילקוט יוסף ח"א עמ' ח': אף בילדים יש להזהר בזה לכתחלה).

אף שבמראי מקומות שבשו"ע אדה"ז בשוה"ג – לא צויין המקור לזה ש"תחלת כניסת נפש זו הקדושה היא ... **במצות מילה**", יש לומר שהמקור הוא בספר סדר היום (בפירוש המשנה "בן ה' למקרא"), ולפנ"ז בספר מנורת המאור (לר' ישראל אלנקאווה), שפסקו להלכה כמאן דאמר בגמרא (סנהדרין ק"י, ב'): "קטן מאימתי בא לעולם הבא כו' – משעה שנימול", כלומר, שמהרגע שילד יהודי נימול הוא יקום לתחיית המתים, והרי זה שגופו של יהודי יכול לקום בתחיית המתים זהו בגלל השפעת הנשמה על הגוף באופן פנימי, שתחילתה היא ע"י ברית מילה ... אך צריך להבין בזה, הרי כבר משעה שהתינוק נולד, הנשמה קשורה עם הגוף, וכמ"ש בגמרא ש"משביעין אותו [את הנשמה] תהי צדיק וכו'", ועוד לפני שנולד בהיותו במעי אמו, "מלמדין אותו כל התורה כולה" ו"נר דלוק לו [דהיינו הנשמה] על ראשו", וא"כ מה נוסף בזה במצות מילה? והביאור בזה: "**כניסת הנפש הקדושה פירושה – חיבור פנימי של הנשמה עם הגוף**, ועד להתאחדות והתעצמות למציאות אחת, שאז ניכרת ונראית פעולתה של הנשמה בגוף. משא"כ כשהעובר במעי אמו, עם היות שכבר אז ישנה בו נפש דקדושה, בכ"ז לא זו בלבד שנשמתו זו טרם "נכנסה" ונתאחדה בגופו כנ"ל, אלא שגם פעולתה של נפשו החיונית אינה ניכרת ונרגשת עדיין בגופו – שהרי הוא אוכל ושותה וניזון ממה שאמו אוכלת וכו'. וגם לאחר שנולד, שהנפש כבר באה אז לידי חיבור עם הגוף, הרי מה שניכר ונגלה בגופו הוא לא פעולתה וחיבורה של הנפש האלקית (שהיא עדיין בבחי' העלם ומקיף), כ"א של נפשו החיונית. כלומר, כניסתה הפנימית של הנפש הקדושה בגוף והתחברותה הגלויה בו **נפעלת וניכרת דווקא ע"י הברית מילה**, מפני שעל ידה דוקא נעשית "ברית" בבשרכם לברית עולם" – שהברית עם הקב"ה נעשית טבועה וחתומה בבשר הגוף הגשמי, ועד להתאחדות למציאות אחת (שלחן המלך עמ' ל"ד-ל"ה, ע"פ דברי הרבי בלקו"ש ח"ג' ח"ו ח"י עמ' 45) וח"כ).

ובבא"ז: יזהר כל אדם לצוות את אשתו, שתעשה כל יום נטילת ידים לילדים הקטנים, אפילו שהם יונקי שדים, מפני שלפעמים פושטים ידים ונוגעים במאכלים ... וגם מנהג זה הוא **סגולה טובה לקטנים**, כדי שיגדלו בטהרה, ויהיו גדולי הקדש (בא"ח פ' תולדות סע' י').

יז. מי שנטל ידיו ואחר כך **נגע בידיו של אחר שלא נטל ידיו**, צריך לחזור ליטול פעם שנית (בן איש חי פ' תולדות סע' י"ב, ע"פ שו"ת לב חיים).

כיביע אומר ח"ט חאו"ח סי' ק"ח אות ט"ז, דחה את דברי האול"ץ ח"ב עמ' כ"ו המחלק בין אם היו ידיו של אחד מהם רטובות, שאז יש לחזור וליטול את ידיו, לבין אם ידי שניהם היו יבשות, שאז אין צורך לחזור וליטול; וכתב שבכל מקום צריך לחזור וליטול ידיו. ולהעיר מספר הלכה ברורה עמ' ע"ב שהביא הלכה זו (נטילה חוזרת אחר שנגע באדם שלא נטל ידיו שחרית) בלשון: **ראוי ונכון** שיחזור ויטול ידיו בלי ברכה – וצ"ע. ע"ע: מבשרת ציון ח"א סי' א'.

יח. **טוב להקפיד** בנטילת ידים שחרית בכל הדברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה (שו"ע סע' ז'). מיהו **אינו מעכב** לא כלי ולא כח גברא ושאר דברים הפוסלים בנטילת הסעודה (רמ"א סע' ז'. וע' בספר יפה ללב אות ב' שכתב דמיהו **דעת בעינן**, שיכוון דעתו בכל פעם שיטיל ידיו לטהרם ... **לקנות הארת קדושה וטהרה בלבו** - מאסף לכל המחנות ס"ק מ"ד).

אך בסדורו, כתב **אדמ"ר הזקן** שצריך לזוהר (בנט"י שחרית - ש.ס.). **אפילו לעכב**, שיהיו **מים הכשרים לנט"י לסעודה**, ושיבואו על ידיו **מכת כלי** (להעיר שלדברי רוב הפוסקים, ביניהם **ש"א ח"ב סי' כ"ג**, **ש"ת** או נדברו ח"ו סי' מ"ה ועוד - הובאו בפסקי תשובות ח"ב סי' קנ"ט אות ב', **כוס פלסטיק או נייר** כשר לנט"י לסעודה) **ומכת אדם וגם שלא ליגע בידו הנטולה בלחלוחית המים שעל פי הכלי** שנשמאה בנגיעת היד שאינה נטולה (הובא לעיל - ש.ס.), וכן צריך לזוהר **מדברים החוצצים** (עפ"ז כתב בסידור שער מנחם לרה"ג לוי ביסטריצקי ע"ה, עמ' כ"ג, ע"פ הלכות נט"י לסעודה סי' קס"א, שצריכות הנשים להסיר הטבעת לפני הנטילה) וכל דבר הפוסל בנט"י לסעודה, **לפי שכל נטילה הפסולה לסעודה, אין לברך עליה בשחר** (סדור אדמוה"ז עמ' א').

וע' במאסף לכל המחנות, ס"ק י"ט, שכתב: ועיין באשל אברהם (מהגה"ק מבוטשאטש) מהד"ק שכתב שצריך לחוש שלא יהיה חציצה בשעת נט"י דשחרית כמו בנט"י לסעודה עי"ש, ועיין במנחת יעקב הספרדי כלל א' סי' י"ט: **מי שבידו מכה** והרטיה עליה נקשר וכיוצא בזה, להגן על המכה, **אינו חייב להתיר הבגד או להסיר הרטיה** כדי שיוכל ליטול במקום המכה.

פסק בקצות השלחן (סי' ב' סע' ד'): **ואם לא היה לו כלי או מים כשרים**, אעפ"כ יטול ידיו, אך **לא יברך**, ואם אח"כ נזדמן לו כלי או מים כשרים, יטול ידיו שנית כראוי, ויברך ענט"י אם עוד לא התפלל, ואם כבר התפלל, יטול ידיו שנית כראוי, ולא יברך ענט"י (אך ע' מה שהבאנו לעיל, שדעת הרבי בלקו"ש חל"ט עמ' 280, שיברך גם אם כבר התפלל).

לעו"ז, באור לציזון (ח"ב עמ' כ"א), פסק, בהסתמך על דברי הרמ"א הנ"ל ועל לשון מרן "טוב להקפיד": לכתחילה צריך ליטול דוקא בכלי, ובמקום שאין לו כלי, יטול ידיו שלש פעמים לסירוגין בלא כלי, **ויכול לברך על נטילת ידים**.

אך ביביע אומר (ח"ט האו"ח סי' ק"ח אות י"א) פסק שכלי הוא **לעיכובא**, ע"פ דברי היעב"ץ במור וקציעה, והרי קי"ל סב"ל אפילו נגד מרן.

עוד להעיר ממאסף לכל המחנות ס"ק מ"ה: וע' בחיי אדם בכלל ב' סעיף ג' שאם אין לו כלי שלם, מותר ליטול **אף מכלי נקוב**.

ט. צריך לזהר **שלא להניח הכלי עם המים תחת המטה** לפני השינה עובר אורח, ואם אין לו רק מים שהיו תחת המטה, כתב בשלחן מלכים שיטול ידיו בהם, ואח"כ כשיהיה לו מים אחרים, יטול ידיו שוב ג"פ (לקט ציונים והערות לשלש אדמו"ר, עמ' 5. ע' בדומה בספר הליכות שלמה - תפלה, עמ' רמ"ד הערה 49 - פסקים והנהגות הגרש"ז אויערבאך זצ"ל - : ואם היו המים בלילה תחת המטה שישנו עליה, הורה שראוי ליטול ממים אחרים).

כ. כתב בפסקי תשובות (עמ' נ"ג, ע"פ שו"ת מנח"י ושו"ת חלקת יעקב): מותר **בשעת הדחק** כשאין לו מקום נטילה אחר, ליטול ידיים מהכיוור ששם (היינו: **בתי כסאות שבזמננו** - ש.ו.ס.) לצורך להעביר הרוח רעה וכן לצורך נט"י לאכילה או לתפילה, אך לא יברך שם; וכ"פ בהלכה ברורה (עמ' צ"ב) ובילקוט יוסף (ח"א עמ' י"א), וגם שם אסרו להקל **לכתחילה**.

אך ע' בקובץ בקדש פנימאל (עמ' 42 הערה 76) שהורה הרבי שלא למלא את הספל (לנט"י שחרית - ש.ו.ס.) במים מברז הנמצא בחדר "בית הכבוד" (אך שם בעמ' 43: בחדרו של הרבי ב' 770 ישנו וילון שמפריד בין ברז המים לבין "בית הכבוד". מכאן שבהפסק וילון, ניתן ליטול לכתחילה מן המים ששם - ש.ו.ס.), ובדומה באור ההלכה (עמ' ט') כתב ששורה רוח רעה בחדר אמבטיא בו אסלא לבית הכסא, ושאפילו להוציא את המים החוצה אינו מועיל.

וחדר אמבטיה ומקלחת ביתיים אשר אין שם בית הכסא, ... מותר ליטול מכיוור אשר שם, ואפילו לצורך אכילת פת (פסקי תשובות שם; ילקוט יוסף שם).

כא. נטילת ידיים שחרית, **אין נוטלין על גבי קרקע**, אלא לתוך כלי (שו"ע סע' ח', מפני שרוח רעה שורה עליהם - מ"ב ס"ק י"ח), וטוב שיהא כלי התחתון **מאוס** (שו"ע אדמו"ר מהד"ק סע' ח'. בעוד יוסף חי פ' תולדות סע' א': וטוב שיהיה התחתון **מאוס ושבור**).

ואם נזדמן **שנשפכו מי הנטילה** בקרקע, אז ישפוך על הקרקע ההיא מים טהורים הרבה כדי לבטל מי הנטילה שנשפך שם (בא"ח פ' תולדות סע' ח').

במקום שנשפכו מים הללו ... תיכף שנתיבש המקום ההוא, כבר חלף הלך לו כל הכח ואחיה שממים ההם, וכלא היו כלל כאן מעיקרא (אשל אברהם מבוטשטש סע' ט').

ומותר אף לכתחילה ליטול ידיים שחרית **בכורים שלנו** שיש בהם נקב ומחוברים לקרקע, ואין בזה כל חשש (וכ"פ בשו"ת איש מצליח ח"א סי' ב'), וטוב ונכון לשטוף הכיור לאחר הנטילה שחרית, קודם שישתמשו בו להדחת כלים או פירות (הלכה ברורה עמ' ע"ג).

אך יש להעיר מדברי *הכלל* אות כ"ט, וז"ל: מי שאין לו כלי שיטול לתוכו, מותר ליטול במקום שאין עוברים שם בני אדם, או לתוך גומא שהמים נבלעים לתוכה, וכן משמע בהדיא בחי"א ... ומ"מ **לכתחילה לא יטול אלא לתוך כלי** מפני טעם הזהיר שהביא הב"י, וז"ל: והיה בעי לאתקדשא, כך בעי חד כלי לתתא וחד כלי לעילא וכו', דא ברוך ודא ארור וכו', דא קדישא ודא מסאבא, עכ"ל, ועוד טעם אחד: מפני שיוכל לטלטלו ולהביאו סמוך למטתו, כדי שלא יצטרך לילך ד' אמות בלי נטילת ידיים.

כב. **בשערי תשובה** (ס"ק ז') הביא מחלוקת אחרונים בשאלה אם צריך לנט"י מים שהיו **מכוסים כל הלילה**, והסיק ש"במדינתנו לא מקפידים ע"ז כלל", אך **בעוד יוסף חי** (פ' תולדות סע' ב') כתב: טוב שיהיו המים שנוטל בהם **מכוסים**.

וע' בכפ החיים לרב פלאג'י סי' ח' סע' י"א שפסק: נטילת ידיים שחרית אין ליטול ממים מגולים. וע"ע בזה בספר שלמי צבור, דיני נטילת ידיים שחרית, סע' ב' - ובהערות שבהוצאת "אהבת שלום" שם, וכן בספר שמירת הגוף והנפש ח"א, עמ' קכ"ט. בספר *חכו ממתקים* ח"א עמ' ת"ה כותב שנשאל הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בדבר וענה שאין צריך לכסות את המים - אך שם בהערה מובא שלעצמו הקפיד מאוד לכסות את הספל בכסוי כל דהוא.

ולעזר: הרב לוי יצחק ראסקין שליט"א הפנה את תשומת לבי למעשה המובא בספר *מגדל עז* (עמ' ר"ד) אודות אדמו"ר הצמח צדק, וז"ל הספר שם: בשנים האחרונות לן (איני יודע אם המשרת רח"ב או ר' אברהם אשכנזי מרודניא) בחדרו של **הצמח צדק**, ופעם שאל מרבנו מדוע **נוהג הוא לכסות את הכלי המיועד לנט"י שחרית במכסה עץ**. פעתח! אמר הרבי, הרי נאמר: לרוקע הארץ על המים! (זאת ספר אדמו"ר הרשב"ב נ"ע לר' חיים אשר ולר' מענדל נאויקאו כשהאחרון התלונן על דקדוקיו המופרזים של ר' חיים אשר).

כג. כתב *השלע* (סע' כ"ב): **אם אין לו מים, יקנה ידיו בצרור או בעפר** (ע' בשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' נ"ד שכתב: וקשה, דל"ל צרור או עפר, הלא יוכל ברוך **שבפיו** לרחוץ ידיו בדבר לח, אלא ודאי דזה **אינו מנקה**, וצריכין מידי דמנקי) או בכל מידי דמנקי, ויברך **על נקיות ידיים**, ויועיל לתפלה, אבל לא להעביר רוח רעה שעליהן (וע' בביאור הגר"א שכתב: כ"כ הראש ... אבל הרשב"א והר"י כ' ... שמברך לעולם ענט"י),

וכל מצותיך אמת

אך הביא הכף החיים (אות ק"ה) שאין לברך על נקיות ידים, כיון דלא מצינו נוסח ברכה זו ... לדינא מהראוי שלא יברך, משום ספק ברכות להקל. ובדומה פסק בהלכה ברורה (עמ' ק"י). וכן בקצות השלחן (פסקי הסידור סע' י"ח) כתב (ע"פ דברי אדמו"ר הזקן בסדורו שאין לברך בשחר על נטילה הפסולה לסעודה, ושלא כפסק אדמו"ר בשו"ע שלו מהד"ק סע' ג') שאין לברך כלל על נקיות ידים.

מי שאין לו מים ומקנח באחד מהדברים הנ"ל צריך לקנח ידיו ג"פ כמו במים (לקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר ז, עמ' 63, בשם עקרי הד"ט סי' א' אות ט"ז).

כד. גם לפי הפוסקים האוסרים לאשה נדה להכין מים לרחיצה לבעלה (כדעת הש"ך ביו"ד סי' קצ"ה ס"ק ט"ז), יכולה אשה נדה להכין לבעלה בכלי מים לנטילת ידים שחרית או לסעודה (שיעורי שבט הלוי סי' קצ"ה סע' י"ב; שו"ת מנחת יצחק ח"ז סי' ע"ב; טהרה כהלכה ח"א עמ' רמ"א; טהרת הבית ח"ב עמ' קצ"ח).

כה. מים של נטילת ידים שחרית, אסור ליהנות מהם, ולא ישפכם בבית, ולא במקום שעוברים שם בני אדם (שו"ע סע' ט').

בדרך החיים סי' א' סע' ה' הוסיף על זה: ומי הנטילה של שחרית לא יתן לפני בהמתו, עכ"ל. וע' בבית חדש, שכתב: ולא יהיב לון לבני נשא וכו' (זהר - מובא בב"י - ש.ס.), נראה שהטעם דחיישינן דהשואל אותם יעשה בהם כשפים, ובמקצת ספרי הזהר כתיב בפירושו: ולא יהיה לון לנשי חרשייא דיכלין לאבאשא בהו לבני נשא וכו' (דברים אלו הם בזהר פ' וישב דף קלד, ב', ותרומתם, ע"פ המתוק מדבש: ולא יתן אותם המים לנשים מכשפות כי יכולים להרע ולהזיק בהם לבני אדם וכו'), משמע דבסתם אדם ששואל אותם, יכול ליתן להם, ונכון להחמיר כגירסא הראשונה דאין ליתנם לכל אדם ששואל אותם, עכ"ל.

ולא ילינם בבית (שו"ע אדמו"ר מהד"ק סע' ט' - ע"פ זהר שם).

ובשם הגאון הקדש מהר"ש מבעלזא זצוק"ל שהנושא מתוך הבית את הכלי עם מימי הרחיצה מנט"י שחרית ושופכן לחוץ הוא מסוגל ליראת שמים - טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' א'. אח"כ ראיתי שכך מובא ג"כ (בשם מהר"ש מבעלזא) בספר ארחות חיים לרה"ג ר' נחמן כהנא, אב"ד ספינקא ומחותן למהרש"ם, בסי' ד' סע' ח', והוסיף ע"ז: וראה נא אחי עד היכן הדברים מגיעים! וע' ש"ת באר משה ח"ה סי' ל"ט, שכתב על הנהגה זו: הנה בזמנינו שהדרך לשפוך כל מימי שופכין בביה"כ ובסינק (היינו בכיור - ש.ס.), ומשם הולכים השופכין דרך מחילות לחוץ, בודאי שפיר עושה, וסגולה ליר"ש יקבל, ופשוט.

מותר ליטול ידים במקום מדרון שאין בני אדם עוברים מעליהם, או לתוך הים או לתוך הנהר (הלכה ברורה עמ' ע"ד).

כו. פסק הבלאח (פ' תולדות סע' ט'): **לא יברך ולא ילמוד כנגד כלי הנטילה** שבו מי הנטילה, עד שיוציאנו או יכסנו כדין מי רגלים, מפני שהם טמאים יותר מן מי רגלים.

בברכי יוסף סע' ד': מנהג החרדים אל דבר ה' שלא לקרות ולברך כנגדם, ושמענו שכך היה נוהג מופת הדור הגאון מהר"ח אבואלעפיא זצ"ל; הביאו השערי תשובה ס"ק ח'. וכ"פ בקצות השלחן סי' ב' סע' ה' בלשון "אסור". וכ"פ הר"ג מאיר מאוזן שליטא בדבריו שבסוף שו"ת איש מצליח ח"א סי' ג', בלשון "אנן נזהרין", וכן ע' בספר הליכות שלמה – תפלה, עמ' ר"מ בשם הגר"ש אויערבאך זצ"ל, שהוסיף שחמיר טפי ממים אחרונים של סעודה דזהירי עלמא לסלקם מע"ג השלחן אף שאין זה חיוב והוא רק מנהג נכון.

וע' בארחות ציון ח"א עמ' קי"ד שכתב: ובספר רוח חיים [סימן עז] כתב רבנו חיים פלאג'י ז"ל שאפשר **לבטלם** ע"י שפיכת רביעית מים עליהם, כדין מי רגלים, וכן כתבו הרב פקודת אלעזר [סימן ד] ואשל אברהם מבוטשאטש [סימן ד], עכ"ל. וק"ק כי באשל אברהם מבוטשאטש שם סע' ט', כתב: וכן נראה דשייך בזה **ביטול ברוב**; וכן בספר לקט ציונים והערות לשלחן אדמו"ר עמ' 5, כתב, בשם משמרת שלום (קאידנוב) סי' א' סע' ו': אך **ברוב (מים אחרים) הם בטלים**; וכן כתב בשלחן באר משה ח"ח סי' ל"ט; וכן נראית דעת הבן איש חי פרשת תולדות סע' ח'; וכן במאסף לכל המחנות ס"ק מ"ו הזכיר ביטול ברוב דוקא. אך באמת ברוח חיים סי' ע"ז (מובא ג"כ במאסף לכל המחנות ס"ק נ') כתב דדי **ברביעית** לבטל את מי הנטילה, כדין מי רגלים, ושבפחות מרביעית ממני הנטילה, די לבטלם בשיעור שווה. ונ"ל לומר שאינם חולקים, לאור דברי הכף החיים אות ל"ג על דבריו הנ"ל של הרוח חיים: ונראה **הא דסגיי בהטלת רביעית מים, היינו לנטילת אדם אחד**, אבל לשני בני אדם בעי שני רביעיות, ולשל שלש שלשה, וכן לעולם, כמו מי רגלים, עכ"ל. ואולי מי שסובר שבעינין ביטול ברוב: היינו **רביעית** לכל נטילה, וצ"ע - ש.ס.

לעו"ז בילקוט יוסף (ח"א עמ' ט"ו) פסק: מותר ללמוד ולברך כנגד המים של נט"י שחרית ואין צורך לכסות את מי הנטילה, ואמנם מדת חסידות היא להחמיר בזה, אולם אין בזה שום איסור מן הדין (וכן בצ"ץ אליעזר ח' ט"ז סי' א' אות ט' הביא בשם רבי חיים מצאנז זצ"ל שהברכי יוסף שכתב לאסור (מובא בשע"ת), חזר בו).

כו. **לא יטול ממי שלא נטל ידיו שחרית** (שו"ע סע' י"א), שנאמר (במדבר יט, יט): והזה הטהור על הטמא (שו"ע אדמו"ר מהד"ק סע' י"א).

וע' בסדר היום, כוונות נטילת ידים, שכתב, בענין זה: וא"ת איך הימין מקבל מים מן השמאל, והרי הוא טמא, י"ל דלא דמי, דהכא הוא חפץ להעביר הטומאה ממנו ומבקש כיצד יעשה, אלא שמפני מעלת הימין שלא ישמש לשמאל, התחיל בו תחלה, אבל הוא חוזר עליו

וכל מצותיך אמת

להעבירו, ולא אפשר בלאו הכי. ואדרבא, מכחו ומצדו בא עליו להעבירו, אבל אדם שלא נטהר עדין והרי הוא חפץ בטומאתו, אין כח בידו להעביר טומאה אחרת עד שיטהר.

כח. אם **שכשך ידיו לתוך כלי של מים**, עלתה לו נטילה לקריאת שמע ולתפלה, אבל לא לרוח רעה שעליהן; אם שכשך ידיו בשלש מימות מחולפים, יש להסתפק אם עלתה לו להעביר רוח רעה שעליהן (שו"ע ס' י"ב).

לגבי הברכה, כתב בסדור אדמוה"ז (עמ' 2): המהלך בדרך ואין לו כלי, אם מטביל בתוך מי גבאים (היינו: מי גשמים העומדים בתוך גומה בסלע - ש.ס.) **שיש בהן מ' סאה, או במי מעין, אע"פ שאין בו מ' סאה, יברך ענט"י**, ואחר כך כשיזדמן לו כלי ומים, ישפוך עליהם ג"פ, **ובשעת הדחק** כשאינו מצפה להיות לו כלי ומים קודם שיעבור זמן קריאת שמע ותפלה, מטביל במי גבאים **אע"פ שאין בהם מ' סאה, ומברך ענט"י**.

כט. אם **היה נעור כל הלילה**, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו שחרית להתפלל ולהעביר רוח רעה מידיו (שו"ע ס' י"ג), ויטלם בלא ברכה (רמ"א ס' י"ג; שו"ע אדמו"ר מהד"ק ס' י"ג; שו"ת יחיה דעת ח"ג ס' ל"ג).

וע' *נלח* אות מ"ז שהביא שנחלקו בדעת האר"י ז"ל. לדעת הרב מהר"ח הכהן תלמיד מהרח"ו זצ"ל, פשיטא דאין רוח רעה שורה אז בידיו, וכ"כ במקדש מלך פ' וישלח בשם מהרח"ו, אך כתב הרב יד אהרן בשם האר"י ז"ל דאפילו בניעור כל הלילה, צריך ערוי ג"פ. והסיק הכה"ח: לכן נראה לנהוג כמ"ש הרמ"א דיטלם בלא ברכה.

וכתב *הלב* (ס"ק ל') על דברי הרמ"א הנ"ל: וכ"ז בלא עשה צרכיו, אבל אם **עשה צרכיו** קודם התפלה, הסכמת האחרונים דבזה צריך ליטול ידיו ולברך, וכן נכון לעשות לכתחילה במי שניעור כל הלילה כגון בליל שבועות.

ובסדור *אדמו"ר* (עמ' 2) הביא עוד עצה, וז"ל: ומכל מקום, **ימשמש במקומות המכוסים שבגופו** קודם הנטילה, כדי שיברך על נטילת ידים לדברי הכל (אך בספר חיי משה עמ' כ"ד העיר שמשמע שדבריו אלו של אדמו"ר הזקן: למי שישן שינת עראי, ולא למי שלא ישן כלל).

מנהג חב"ד בפועל לברך בכל מקרה את כל הברכות, כולל ענט"י (ע' אגרות קודש הרבי ח"ג עמ' ד', וכן שבח המועדים עמ' 240, ע"פ הוראה "בחשאי" של הרבי הריי"ץ. וע"ע באות הבאה, פסקה "מנהג חב"ד").

וע' שלחן הזהב עמ' 195 שתשובת הרבי ' הוראה בחשאי כו' ' באה כמענה לרה"ח מוהרש"מ קלמנסון הכותב לרבי כי מקובל בקרב השוחטים שהגאון הרוגצ'ובי הורה למי שנשאר ניעור בלילה, ליטול בברכה.

ל. **השכים קודם עמוד השחר ונטל ידיו**, יש להסתפק אם צריך ליטול ידיו פעם אחרת כשיאיר היום להעביר רוח רעה השורה על הידים (שו"ע סע' י"ד), מפני שאפשר שלילה היא גורמת שישורה רוח רעה על הידים אפילו בלא שינה (שו"ע אדמו"ר סע' י"ד), ויטלם בלא ברכה (רמ"א סע' י"ד).

מנהג חב"ד:

ע' שלחן הזהב עמ' 198 שכתב: ממשמעות דברי הפוסקים, משמע שיש חילוק בין **שיטת הראשונים** הסוברים שהרוח רעה שורה בלילה על האדם **אף בלא שינה**, ולכך צריך אף הניעור ליטול ידיו בעלות השחר (ע' אורחות חיים הלכות נט"י אות י"א – הכוונה לארחות חיים לרבי אהרן הכהן מלונגיל, הביאו מרן הבית יוסף פעמים רבות בחיבורו, ש.ס. - וארצות החיים סע' י"ד), לבין **שיטת הזהר** (וישב קנ"ד, ב') הסוברת שהיא אינה רוח רעה סתם אלא **רוח טומאה הבאה דווקא כשישן ... ולהלכה למעשה פסק רבינו בסידור** (עמ' 2) **כהמקובלים** – והניעור כל הלילה סגי בנטילה פעם אחת, משום שאין רוח רעה שורה עליו כלל, וא"כ כל שכן כשהשכים וכבר נטל ידיו, שאין לו ליטול שוב כלל כשיעלה השחר, עכ"ל. ובדומה העיר לי הר"ג ר' לוי ראסקין שליט"א: בסדור רבנו ברור שאינו חושש לנטל שנית אחר עלות השחר, כי הגורם רוח רעה הוא השינה, לא הלילה.

המשכים ממיטתו אחר חצות הלילה, קודם עלות השחר, יטול ידיו בברכה, ואפילו אם דעתו לישן שנית שינת קבע קודם אור היום ויצטרך לחזור וליטול ידיו ג"פ בסירוגין, אעפ"כ יכול **לברך** (בשו"ע אדמו"ר סי' ו' סע' ח' הנוסח: **לא יברך רק** כשקם ממיטתו בפעם ראשונה) **על הנטילה הראשונה ולא יצטרך לברך על הנטילה השנייה**, כי לא תקנו לברך ענט"י אלא פעם אחת בשחר, בשעה שנעשה בריה חדשה, וכמו כל ברכות השחר (סדור אדמוה"ז עמ' 2; וכ"פ באור לציון ח"ב עמ' י"ט ובהלכה ברורה עמ' פ"ו).

דברים אלו לא נאמרים במי שקם לעשות צרכיו וחוזר לישון מיד, שאז יטול ידיו ג"פ בלי ברכה; ויברך רק אחר הנטילה של הבוקר (ע"פ דברי הרב ראסקין שיחי' בהערותיו שעל סדור אדמו"ר הזקן, עמ' י', הערה 61; אור לציון שם - וע"ע בהלכה ברורה שם).

לא. **ישן אחר חצות לילה**, דינו כמו ישן לפני חצות, ויטול בבוקר ג"פ בסירוגין בברכה (ע' בא"ח פ' תולדות סע' י"ג; הליכות עולם ח"א עמ' ל"ד; שלחן הזהב עמ' 198).

לב. **ישן ביום**, יש להסתפק אם צריך לערות מים עליהם (על הידים - ש.ס.) ג"פ (שו"ע ס' ט"ו). ויטלם בלא ברכה (רמ"א ס' ט"ו). ודוקא הישן **שיתין נשמי**, אבל פחות מזה, אין רוח רעה שורה, ואפילו בלילה (מ"ב ס"ק ל"ד). ושיתין נשמי, רבו בו הדעות בשיעור זה, ו"א שהוא ג' שעות ... וי"א שהוא יותר מחצי שעה, וי"א שהוא יותר משלשה מינוט, ע"כ בעל נפש יחמיר לפי כחו (ביאור הלכה ד"ה דוד וכו'. וע' מאסף לכל המחנות ס"ק ע"ז שהביא דעות רבות בשיעור שיתין נשמי).

וע' מה שהעירו בזה הרבנים הגאונים חברי **הב"צ דל"ק שכונת קראון הייטס**, בהסכמתם שבראש הספר, הערה ד'.

בשינה של היום ... אין צריך להזהר בכל הנזכר לעיל (שלא לגעת קודם הנטילה לא לפה ולא לחוטם כו' - ש.ס.), אף על גב דכתבנו דיטול ידיו שלש פעמים (בא"ה פ' תולדות ס' ט"ו); אך לכתחלה לא יגע באוכלים ומשקים קודם שיטול ידיו (שארית יוסף עמ' מ'). בישן ביום, פשיטא שאין גם מדת חסידות שלא לילך ד' אמות בלי נטילה (אשל אברהם מבוטשאטש ס' א'. ע' ג"כ סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות, עמ' ז', סוף הערה 40).

לג. יש נוהגין **לרחוץ פיהם שחרית** מפני הרירים שבתוך הפה (שו"ע ס' י"ז), כדי לברך את השם הגדול בקדושה ובטהרה (שו"ע אדמו"ר מהד"ק ס' י"ז; מ"ב ס"ק ל"ז).

וע' ספר השיחות התש"ג לרבי הרי"ץ - בתרגום לעברית, עמ' קכ"ד הערה 8 - שכתב: בספר עמק הברכה מובא **שידיח ב' או ג' פעמים**, ע"כ. וע' בדומה בספר **ארחות ציון** לרה"ג בן ציון מוצפי שליט"א, ח"א עמ' קי"ח, שכתב: ושמעתי בילדותי ממור אבי זלה"ה שישטוף **שלש פעמים** פיו היטב ויועיל לו מאוד לטהרת המחשבה בתפלה ולא יטרידוהו מחשבות זרות בתפלתו ותהיה תפלתו זכה וטהורה ועושה פירות ע"כ.

ובספר המנהגים - חב"ד (עמ' 1), כתב: כ"ק אדמו"ר (מהרש"ב) נ"ע אמר: קודם רחיצת הפה שחרית אין לברך - מלבד בימי התעניות - ברכות השחר.

בשל"ע הלכות תענית סי' תקס"ז ס' ג', פסק: מי שדרכו לרחוץ פיו בשחרית, בתענית ציבור לא כשר למעבד הכי, אבל בתענית יחיד שרי, כיון שפולט, ואפילו יש במים שרוחץ יותר מרביעית.

לד. **אלו דברים צריכים נטילה במים:** הקם מהמטה והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ והנוטל צפרניו והחולץ מנעליו והנוגע ברגליו והחופף ראשו וי"א אף ההולך בין המתים ומי שנגע במת ומי שמפליא כליו והמשמש מטתו והנוגע בכינה והחופף ראשו והנוגע בגופו בידו. ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל, אם תלמיד חכם הוא, תלמודו משתכח, ואם אינו תלמיד חכם, יוצא מדעתו (שו"ע סע' י"ח).

הקם מהמטה:

ע' בהערות שבסוף ח"א של קצות השלחן, עמ' פ"ב, שכתב על דברי שו"ע אדמו"ר מהד"ק סע' י"ח דבכל הני א"צ לערות על ידיו ג"פ: צ"ע בכוונת אדמו"ר בזה, שאם מיירי בישן על מיטתו, הלא צריך נט' ג"פ דוקא, וכאן כתב שא"צ לערות על ידיו ג"פ ... ואפשר דכוונתו על השאר דחשיב שם, שא"צ ג"פ, וחשיב הקם מהמיטה בהדיהו, וסמך עמ"ש מקודם ... או שכוונתו על מי שקם מהמטה ולא ישן כלל, או שישן פחות מס' נשמי, וכמו ביוצא מבהכ"ס, שצריך נט' אפי' לא עשה צרכיו, ע"כ. וע' בשלחן רבותינו (מנהגים של אדמו"רי בעלזא זצ"ל), עמ' מ"ג, שכתב: מרן הקפיד שמי שהיה נשכב לגמרי על המטה, אפילו לא ישן ואפילו ביום, היה צריך ליטול ידיו, ע"כ. לעו"ז בשלחן רבבות אפרים ח"א סי' ו' מובאת דעת הרה"ג ר' חיים קניבסקי שליט"א, שפשיטא שרק בישן בעי נט'.

והיוצא מבית הכסא:

אפילו לא עשה צרכיו - משום רוח רעה - מ"ב ס"ק מ'; בא"ח פ' תולדות סע' ט"ז.

נעתיק את לשון ספר שלחן הזהב עמ' 204, המאריך בדעת המ"א בנידון, וז"ל: כתב המחבר (סי' רכז ס"ג): "היה יושב בביה"כ ושמע קול רעם או ראה ברק, אם יכול לצאת ולברך תוך כדי דיבור, יצא". וכתב המג"א (סק"ב): "וכגון שלא נגע עדיין במקום הטינופת ולא עשה צרכיו, או שיכול ליטול ידיו". משמע שדווקא כשעשה צרכיו צריך ליטול ידיו, משא"כ בנכנס סתם, אין צריך נטילה. ודנו בדבריו הפוסקים - יש שביארו שאכן הנכנס לביה"כ בלבד אין צריך נטילה. אך מגדולי הפוסקים כתבו ששורה עליו רוח רעה אף בנכנס בלא עשיית צרכיו, אלא שאין רוח רעה מעכבת מלברך, ולכן כל זמן שלא עשה צרכיו ואין ידיו מטונפות, יכול לברך (ראה בשו"ת אפרסקתא דעניא ח"א קלג ובשו"ת לב חיים סימן עב שביארו בדברי המג"א שלשיטתו אין שורה רוח רעה על הנכנס לבה"כ. אכן הפרמ"ג (א"א סימן ז סק"א), והא"ר (סימן רכז סק"ו), ביארו שאף להמג"א צריך נטילה, אלא שאינו מעכב הברכה. וכן כתבו כמה מהמקובלים - ראה מאסף לכל המחנות סקצ"ג. וכן הוא במשנ"ב סק"מ. וראה עוד בנימוקי או"ח, ע"כ.

עפ"ז, יוצא לכאורה כי הדיוק מסדר ברכת הנהנין בסופו, שבהסכמת הרבנים הגאונים חברי הב"צ של ל"ק קראון הייטס (שבראש הספר, הערה ה'): "ועל עצם הכניסה לביה"כ, א"צ נט"י כלל מדינא", איננו מוכרח. וע"ע בדבריו הנפלאים של הרה"ח ר' יקותיאל גרין שליט"א

וכל מצותיך אמת

אודות הבדל הלשון שבין סדר ברכת הנהנין המופיע בסוף שו"ע אדמו"ר, לבין המופיע בסדור - בספרו באור סדר ברכת הנהנין ח"ב עמ' 450-451.

לגבי **בית הכסא שבזמננו**, כתב בהליכות שלמה - תפלה, עמ' רמ"ח, שמאחר ודרכו להיות נקי, אם לא עשה צרכיו, אינו צריך נטילה, אך דעת ההלכה ברורה עמ' צ"ב **שראוי להתמיר** ליטול ידי, ודעת המנחת יצחק ח"א סי' ס' והפסקי תשובות עמ' נ"ג והילקוט יוסף ח"א עמ' י"ז ושאלת יצחק ירנן ח"א סי' י"ב **שצריך** ליטול ידיו.

בפסקי תשובות שם מוסיף עוד: **ואם יש שם עוד יעודים**, כגון שיש שם כיור לרחיצת ידיים ופנים וכדומה ... או יש שם ארון איחסון תרופות וכיוצא בזה, או חדר כביסה, וכן אם עשוי כמעבר ליכנס לחדר כביסה, הנוהג שלא ליטול ידיו כשנכנס לשם ללא עשיית צרכים, יש לו על מי לסמוך, אם כי המחמיר תבוא עליו ברכה. וכן בלקט ציונים והערות לשלחן ערוך אדמו"ר עמ' 68 כתב להקל בבית כסא שבו החדר מיוחד ג"כ לשאר דברים. ובדומה כתב בשלחן הזהב עמ' 204: ובבתי כסאות שלנו שלשיטת הרבה מהפוסקים האחרונים יש להם דין של בית הכסא של פריסים (ברכות כו, א, שאין הצוואה נשארת בו, אלא מתגלגלת יותר מד' אמות), יש מקום להקל, ובפרט כשמשתמש בבית הכסא לתשמישים נוספים.

ומבית המרחץ:

אפילו לא רחץ - משום רוח רעה - ל"ב שם. אך דעת הוביע אומר (ח"ג סי' א' אות ו' - וכן בספרו שאלת יחזה דעת ח"ג סי' א'), שה"מ: בהתרחץ דוקא.

לגבי **חדר אמבטיה**, דעת הפוסקים (חלקת יעקב מהדורא חדשה או"ח סי' ב' אות ב'; ישכיל עבדי ח"ו או"ח סי' י"ג אות ח') שאם נכנס **לקחת הפץ בלבד**, אין צריך נט"י כלל. והטעם: כי אין חדר האמבטיה מיוחד לשם רחצה דוקא, אלא גם לתשמישים רבים אחרים.

והנוטל צפרניו:

מידיו או מרגליו, בין בסכין בין בשיניו - קצות השלחן סי' ב' סע' י"א.

ואפילו אינו נוטל צפרניו בידיו **אלא ע"י אחרים**, ג"כ צריך ליטול ידיו - כלל אות ס"ח. לעו"ז, נוטל **צפרני חבירו א"צ נטילה** - אשל אברהם מבוטשאטש מהד"ת, וכ"פ בכלל אות צ"ב.

וע' במאסף לכל המחנות ס"ק ק"א בשם שאלת מהרש"ם ח"ד ס"ק קמ"ח, **שבאמצע נטילת הצפרנים, מותר לענות אמן**.

וכל מצותיך אמת

והחולץ מנעליו:

ואף אם אינם מטונפים - שלע אדמור סי' קכ"ח סע' כ"ז ע"פ לא שם ס"ק כ"ו. נראה דיש להחמיר לא לנגוע בשום חלק מהמעל, אפילו **בהחלק שנשאר תמיד נקי** - שלט שבט הקהתי ח"ב סי' ד'.

מיהו אם נגע **במנעלים חדשים** שעדיין לא לבשם אדם מעולם, אפילו פעם אחת, לית לן בה, ואין צריך רחיצה כלל - בלאח פ' תולדות סע' י"ז, והיא דעת המור וקציעה, ע' כלאח אות ע"א.

וכן הנוגע **בשרוכי מנעליו** אינו צריך נטילה - הליכות שלמה - תפלה עמ' רמ"ו, וביביע אומר ח"ה או"ח סי' א' אות ה' כתב ג"כ שכך נראה לדינא. וע"ע באוצר התשובות לשאלות המצוות עמ' ס"ג מעשה בגה"צ ר' יהודה סגל זצ"ל ממנצ'סטר שהלך עם מרן החפץ חיים זצ"ל והיו שרוכי נעליו פתוחים, סגר לו השרוכים וביקש ליטול ידיו, אמר לו החפץ חיים שאין צריך. אולם דעת השערים מצויינים בהלכה - עמ' ח', בקונטרס האחרון, שהנוגע בשרוך הנעל נמי צריך נט"י.

וע"ע בדעת תורה למהרש"ם שדייק מהרוקח הלכות תשעה באב (שכתב שבתשעה באב שחל במוצ"ש ואין חולצין אז עד אחר ברכו, שיש לחלוץ המנעלים ברגל א' את השניה, שלא יצטרך ליטול ידיו) - שאין הלכה כאחרונים הסוברים שעל החולץ מנעליו ליטול ידיו אף **בלא נגע במנעליו**. וכן ע' בשלח שלמת חיים סי' כ"ח שהביא מספר אחרונים שכתבו בפירוש שדוקא הנוגע במנעליו בידי צריך נט"י - ולציון שכ"פ בין השאר בשלע אדמור מהדק סי' ד' סע' י"ח, ש.ס. - , וכתב שקצת ראייה לזה מכך שלא הזהירו בחליצה, על החולץ, שיטול ידיו, וה"ה לברכת כהנים, ולאמירת תיקון רחל בישיבה על הקרקע ובחליצת מנעלים.

לגבי **הנוגע בגרבים**, כתב בלקט הקמח החדש, סי' צ"ב ס"ק י"ד: אם נגע בפוזמקאות (היינו: בגרבים), האם צריך ליטול ידיו, בלב חיים כתוב: לכאורה זה תלוי בהטעם הנוגע במנעלים דצריך נטילה, אי הטעם הוא דדרך בהמנעלים על הארץ, והארץ הלא היא מטונפת, או הטעם הוא משום זיעה של המנעלים, וזה הטעם האחרון שייך יותר בפוזמקאות ... למהרש"ם צריך נטילה, אבל לערוך השלחן אין צריך, ע"כ. וע' בלאח סי' ד' אות ע"ב שמביא בשם הבאח שמן הדין א"צ נטילה, וז"ל: שמענו מפי ידידינו הרה"ג רי"ח טוב (נר"ו) שאמר דמדינא א"צ ליזהר בנגיעת בתי רגלים שקורין בערבי ג'וראב, ע"כ. ובשלח אוצרות יוסף סי' י"ד כתב: הנוגע בגרבים נקיות ... אפילו אם נגע בהן לאחר שהן על רגליו, אם לא נגע ברגליו, אינו צריך נטילת ידים לאחר מכן.

והנוגע ברגליו:

ואפילו אם הרגלים הם רחוצים ונקיים, גם כן צריך נטילת ידים, כי לדברי המקובלים ז"ל דהרוח רעה שברגלים היא עזה מאוד ולא תזוז ממקומה ע"י רחיצה ... ולכך אפילו מנוקים,

וכל מצותיך אמת

הנוגע בהם צריך נט"י, וכ"כ מור וקציעה, וכ"כ הרב יפה ללב - כ"לח אות ע"ג (אך ע' להלן שדעת המ"ב ס"ק מ"א שנוגע ברגליו ... אינו משום רוח רעה, רק משום נקיות).

והחופף ראשו:

והיינו **אם חוכך בראשו** - ע"פ שלע סע' כ"א, ע' שלחן הזהב ע' 207 וכן אוצר התשובות לשאלות המצוות עמ' ע"א (ויוצא שלדעה זו אין צורך בנט"י אחר הנחת תפילין של ראש - ש.ס.). ובלקט הקמח החדש סי' צ"ב ס"ק י"ח הוסיף כראיה מה שמכסה ראשו בידיו מהני לכמה פוסקים, על אף שהרי נוגע בראשו. אך כתב עוד שם: **אבל לרוח חיים צריך נטילה** ... לפי"ז כשמניח תפילין של ראש צריך נטילה, והעולם נהגו לשפשף ידיהם בכותל וכדומה ... והגאון ממונקאטש כתב בחיבוריו שמנהג אבותיו ליטול ידיו (אחר הנחת תפילין של ראש - ש.ס.) ומצדיק מי שאינו נוטל ידיו, **דכשעושה דבר מצוה, אין צריך נטילה, כמו באוחז במילה של תינוק למולו**.

איתא בכ"לח אות ע"ה: כתב רוח חיים אות ו', וז"ל: וכמו כן בנוגע **בשער זקנו**, ובפרט כשהוא סמוך לבשר, שיש בו מלמולי זיעה ... (וכתב ע"ז הכה"ח: (ולענ"ד צ"ע, דלמה יצא מקום הזקן מכלל הפנים, דאין בזיעה היא משום סכנה ... וכן העולם אינם נוהגים בזה. וכן בערוך השלחן סי' צ"ב סע' י' פסק: וחיכוך בזקנו או בפאות, לאו כלום הוא.

המסרק ראשו במסרק צריך נטילה - ע' ערוך השלחן סימננו סע' כ"א. וע' בלקט הקמח החדש ס"ק ע"ב שכתב: נתפשט **כשנוגעים במסרק**, נוטלים ידיהם, אבל כשיש לו בית יד, דאינו נוגע בשיני המסרק, הסברא שאין צריך נט"י.

וי"א אף ההולך בין המתים:

בבית הקברות, וכתב מהרי"ל סי' כ"ג שיש ליטול **קודם** שיתפלל על הקברות, ורוחצין **שנית בשובו** לחצר בית הקברות, שרוחות רעות מלוין החוזרין, ויש נוהגין אז לרחוץ גם הפנים - א"ב ס"ק מ"ב. אך ע' התקשרות גליון תרע"ט עמ' 17 בשם הרי"ל גרונר שיח' שהרבי לא נטל ידיו קודם הכניסה לבית העלמין, ובהערה 19 שם העירו שאע"פ שהמג"א ס"ק כ' הביא ענין נטילה זו בשם שו"ת מהרי"ל, הרי שאדמו"ר הזקן לא הביאו, ע"כ. ונ"ל ליישב ע"פ מה שהביא בלקט הקמח החדש ס"ק ע"ג, שישנה הבנה אחרת בדברי המהרי"ל (המזכיר ב' נטילות - ע"ש) לפיה ירחצו כשילכו מבית הקברות מיד, וכשיבואו לחצר בית הכנסת.

ונוהגים ... שמי שנטל ידיו כשחוזר מבית הקברות, **אינו מוסר בידו הכלי** לחבירו כדי שיטול ידיו, אלא מניח הכלי מידו, ואח"כ לוקח הכלי ליטול ידיו - הלכה ברורה עמ' ק"ב ע"פ דברי הא"ר, וכן הוא בכ"לח אות ע"ט.

בלקט ציונים והערות לשלע אדמו"ר, עמ' 69, הביא בשם שירי כנסת הגדולה שהמנהג **לא לנגב הידים** מאותה רחיצה אלא **מניחים שיתנגבו מעצמם**, והוסיף: וכן צריכים להקפיד **לא ליכנס לבית קודם שירחץ ידיו**, עכ"ל. וע' ב"לח פ' תולדות סע' ט"ז שכתב: ומה שנוהגין

וכל מצותיך אמת

העולם, כשיטלו ידיהם משום מת, ובחזרתם מבית הקברות, לבלתי יקנחו ידהם במפה אלא יניחום עד שיתגבו ברוח מאליהם, אין זה משורת הדין, אלא עושין כן **כדי שלא יסיחו דעתם** מן זכרון המת, ולכן אם הוא בחורף, שיש קור גדול וקשה עליו הדבר מאד שיניח ידיו בלי ניגוב במטפחת ומצטער הרבה מחמת צינה, אז ינגבם במטפחת ולית לן בה, עכ"ל. וע"ע בזה במאסף לכל המחנות שכתב שבעל המנחת אלעזר היה נוהג כן לקנח ידיו במפה, אך לא היה משתמש במפה שוב עד אחר כיבוס. וע' התקשרות גליון הנ"ל עמ' 17 שהרבי נזהר שלא לנגב ידיו אז.

ונוהגים לרחוץ **אפילו כהנים שהיו בבית הקברות שאין הולכים סמוך לד' אמות** - לקט הקמח החדש ס"ק ע"ג.

לגבי **קברי צדיקים**, מובא באשכנז דרכי לרה"ח ר' דובער ריבקיין ז"ל, עמ' 106 הערה ס"ב, שלא נהג אדמו"ר הרש"ב ליטול ידיו אחרי היותו על ציון אביו נ"ע, והטעם: כי **לענין רוח רעה** אומרים שקברי צדיקים אינם מטמאים.

ומי שנגע במת:

והוא הדין **המלוין אותו** - שלע אדמור מהדו"ק סע' י"ח; לב ס"ק מ"ג. וכתב הפלג בא"א ס"ק כ"א: חוץ לד' אמות מן המת, אין צריך נטילה. ובדומה בערוך השלחן סע' כ"א: ואצלינו נהגו גם המלוים את המת ועומדים **בתוך ד' אמות** להמטה, נוטל ידיו.

ומי שמפליא כליו:

אפילו לא נגע בכינה, שלא מצא - שלע אדמור מהד"ק - סע' י"ח; לב ס"ק מ"ד. וע' אשל אברהם מבוטשאטש שכתב: אודות מפליא כליו והנוגע בכנה, אני חושש על ידי זה בראותי כנה על המלבוש גם שאינני נוגע בה, שאולי הרי זה מכלל מפלה כליו, כיון שתכף בהראיה יש רצון לזרקן מהמלבוש, יש ליטול ידיו במים, כי מה לי מפלה כל כליו או קצתו, עכ"ל - אך מדברי שלע אדמור סי' צ"ז סוף סע' ג' שכתב - ע"פ דברי המ"א שם ס"ק ז' - שהנוטל כינה ע"י בגד איננו צריך נטילה במים, נראה שלא כדבריו - ש.ס. .

והמשמש מטתו:

בסדור אדמו"ר, בסוף ק"ש על המטה, עמ' 196, כותב אדמו"ר הזקן: צריך ליוהר בנטילת ידים **קודם** הזווג ולאחר הזווג, גם לשפוך מים אצל המטה אחר התשיש. ובכן איש חי פ' תולדות סע' ט"ז כתב: וכן **האשה** תטול אחר כך שלש פעמים.

וכל מצותיך אמת

והנוגע בכינה:

בעטרת וקנים סי' ז' כתב: "ההורג כינה", אך ע' כלל אות פ"ד שכתב: ואנן נקטינן לחומרא אפילו בנגיעה לבד, כפשט דברי מרן ... וכן הוא פשט דברי האחרונים, שכתבו הנוגע בכנה, רבינו זלמן ... חיי אדם ... קיצור שלחן ערוך.

והנוגע בגופו בידו:

במקומות המטונפות שיש בהם מלמולי זיעה - גב ס"ק מ"ו. ובש"ע סי' צ"ב סע' ז' כתב: מקום מטונף היינו מקומות המכוסין באדם, לפי שיש בהם מלמולי זיעה, וכן אם חיכך הראש.

וע' בכלל אות פ"ה שכתב: אבל אם רחץ גופו היטב ולא נשאר בו שום טינוף, א"צ נטילת ידים, כ"כ הרב יוסף פלאגי (נר"ו) בתשובה שבסוף רוח חיים ח"ב ע"ש. אך ע' לעיל מה שכתבנו לגבי הנוגע ברגליו כשהן רחוצות.

וכתב הרא"ה על דברי השו"ע סי' צ"ב הנ"ל: ולכן אסור ליגע במקומות אלו בשעה שעומדים בתפלה או עוסק בתורה; וכן בצואת האוזן והאף, כ"א ע"י בגד. וכ"פ בש"ע אדמ"ר סי' צ"ב סע' ז'. אך ב"ב על השו"ע שם, ס"ק ל', כתב: והגר"א מיקל בזה, וכ"כ בשערי תשובה בשם מור וקציעה. והעיר בפסקי תשובות עמ' נ"ט שאמנם אין דברי המקילים אמורים אלא בנגיעה בליחות האף והאזן כשהם כלפי חוץ, אבל בתוקע אצבעו לתוך האוזן והאף בפנים, לא גרע מנגיעה משאר מקומות שחייב בנטילת ידים ובשעת הדחק בשאר מידי דמנקי.

וע' כלל סוף אות צ"ז שכתב שדעת הרוח חיים דהמקנה חוטמו א"צ נטילת ידים אלא די בקינות, והפטיר הכה"ח: ויש לסמוך על זה היכא דלא אפשר. ובדומה כתב הרא"ה מבוטשאטש סי' צ"ב על השו"ע שם סע' ז' (ע' לעיל), וז"ל: נראה פשוט דלגבי צואת אוזן מהני לכולי עלמא נקיון כל דהוא גם לתפלה, כמ"ש המג"א ע"ה לגבי חכך במקום זיעה ע"ש בסי' צ"ב, והמחמיר תע"ב כפולה, עכ"ל.

וע' בכלל לג"ח פלאגי סי' ח' סע' ל"א, שכתב: וביותר יזהרו מלמדי תינוקות ליתן דעתם על כל אלה להזהיר גדולים על הקטנים שלא יטמאו בכל אלה (שלא להכניס אצבעות לאזנים או לחוטם וכד' באמצע למודם – ש.ס.), דהבל שאין בו חטא צריך טהרה יותר, וגם כדי שיהיה להם הצלחה בלמודם הוא כשידיהם נקיים, ובפרט כשיש להם שערות בראשן, שלא יגעו בשערותיהן בחיכוך.

וע"ע באול"צ ח"ב עמ' רע"ז שכתב: נגע בליפולפים הנמצאים בעינים, אין צריך נטילה (והוא ע"פ מה שכתב בשו"ע סע' כ"א שהפנים נחשבים מקום מגולה).

עוד באול"צ שם עמ' רע"ח: נגע בתינוק במקום שדרך הגדולים לכסותו ואצל התינוק הוא מגולה, כגון שהתינוק לובש בגד קצר ונגע ברגל התינוק, אין צריך ליטול ידיו, אבל נגע במקום שהיה מכוסה אצל התינוק, צריך ליטול ידיו. ובדומה מובא בהליכות שלמה עמ' רמ"ה

וכל מצותיך אמת

בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל: הנוגע בגופו של קטן בחלק שאין מקפידים על גילוי - כל קטן לפי גילו, אינו צריך נטילה.

אשה המינקת ודרכה לנגוע בדדיה צריכה נטילת ידים טרם שמברכת או מתפללת, וצריכים להזהיר על זה - *לקט הקמח החדש* ס"ק ע"ז* בשם לבושי מרדכי בהתשובות.

וע' באשל אברהם מבוטשאטש על סע' כ"א, שכתב: **בזיעה שעל הבגדים**, כתונת וכדומה, שמגיע להם ממקומות המכוסים, מכל מקום ... לא מצינו בדברי חז"ל להצריך נטילת ידים או נקיון כפים על ידי נגיעה בזיעה שאיננה במקומה במקומות המכוסים, רק כשנדבקה זיעה ממש לידו מהכתונת שבמקומות המכוסים, אז יש מדת חסידות ליטול או לנקות ידיו, אך כשאינו מרגיש שנדבקה זיעה ממש לידו, אין לבלבל דעתו בזה נגד דעת הבריות דלית דחש בזה כלל בנגיעה בכתונת וכדומה, ואין להחמיר על עצמו כלל, עכ"ל. וע' בלקט הקמח החדש ס"ק פ"ה שכתב: לנגוע בצד פנימי של הכובע צריך לזהר, דיש שם זיעה הרבה.

וע' להלן בסוף הסי' לגבי מקומות המגולים בראש ובזרועות הידים.

וע' בשלע אדמור סי' צ"ב סע' ה' עד ז' שחילק בין תפלה לת"ת, וכתב שלת"ת, די בנקיון בעלמא אפילו מים מזומנים לפניו (וע"ע להלן בענין זה מדברי אדמו"ר בסימננו); ובדומה כתב ה"צב כאן ס"ק ס"א. עכ"ז ע' במאסף לכל המחנות ס"ק קכ"ח שכתב: וע' בשל"ה בשער האותיות אות ט' שמביא מאנשי מעשה שהיו נוהגים שהיו מעמידים כלי מלא מים במקום שהיו לומדים, מחמת שהידים עסקניות, ותכף מיד כשנגעו במקום המכוסה, טהרו האצבעות, ולא היו צריכים לבטל ולצעוק מים.

כתב בב"א פ' תולדות סע' י"ז שיד שמאל, אפילו אם נוגע בפרק הסמוך לזרוע שמניח שם תפילין, עד אחר שני שלישי הפרק ההוא, חשיב בכלל מקומות המגולים, ואין צריך רחיצה כלל. אך ע' בספר זה השלחן שכתב על דברי הב"א אלו: אבל דבריו אינם נראים, דכיון דטעם נטילה זו היא משום מלמולי זיעה המצויים בכל מקום מכוסה, אין סברא לומר שמכיון שמניח שם בבקר תפילין, לא יהיו שכיחים שם מלמולי זיעה כל המעת לעת ... מיהו נראה דהרגילים כל היום לגלות למעלה מהקובדו, אפשר להם להקל אם נגע שם, כיון שבשו"ע מבואר להדיא שהטעם הוא משום מלמולי זיעה.

ובש"א יחזה דעת ח"ג סי' ח': ההולך במכנסים קצרות ... יזהר שלא יגע ברגליו בשעת התפילה ... ובעת שלומדים תורה. כללו של דבר, כתב ה"צב ס"ק נ"ג דזה תלוי לפי מנהג המקומות ואם הדרך להיות מגולה שם.

בדין נוגע במקומות המכוסים ביד אחת בלבד, ע' להלן.

ומי שעשה אחת מכל אלו ולא נטל:

כתב מאמר מרדכי ... דהיינו דוקא באם לומד ומתפלל בלא נטילת ידיים, אבל אם הולך לעסקיו או כיוצא בו, לית לן בה ... אמנם הרב נוה שלום ... כתב עליו, וז"ל: ולי נראה דהיינו דוקא במידי דמשום נקיות ... אבל בהנך אחריני דאית בהו משום רוח רעה, אפילו אינו לומד, צריך ליטול ידיו ... הסדר היום כתב בכל אלו הדברים: צריך ליטול תכף ... וי"ל דזהו דוקא לכתחילה, וגם המאמר מרדכי מודה דלכתחלה טוב להחמיר - כלל אות צ'.

וע' ג"כ בתהלה לדוד ס"ק כ"ד וכן בלל ס"ק ל"ח וס"ק מ"א ובכלל אות ס"ג בשם סדר היום, שבאלה שהם משום רוח רעה, ימהר ליטול תיכף.

אם תלמיד חכם הוא, תלמודו משתכח, ואם אינו תלמיד חכם, יוצא מדעתו:

ר"ל דנתלבש בו רוח שטות ועי"ז יוכל לבוא אח"כ לעבירה - לל ס"ק מ"ז. וע' בחסד לאליהם סי' ד' סע' י"ב שכתב - לגבי הנז, וכן לגבי המובא בשו"ע סע' י"ט, ע' להלן - ואף אם יראה לעינים שלא תאונה אליו רעה, ידע נאמנה שדברי רבותינו ז"ל חיים וקיימים לעד ולעולמי עולמים, וכל מה שאמרו: העושה כך נענש בכך, כן יהיה וכן יקום בלי שום ספק. ואם לא בגופו, בנשמתו. אם לא בעולם הזה, בעולם הבא. או שיש לו זכות תולה, ומנכין לו מזכויותיו.

בטעם הנטילה בכל הני:

כתב בשערי תשובה ס"ק י"ב: וכתב במחזיק ברכה שאלו הדברים דקא חשיב אינם מטעם אחד, דקם מהמטה ויוצא מבית הכסא ורוחץ ונטל צפרניו הוא משום ר"ר ... והולך בין המתים ונוגע במת ... וכן בתשמיש המטה ... מפני הטומאה. אבל חולץ מנעליו ונוגע בראשו, משום נקיות הוא. ובדומה כתב הלל ס"ק מ"א שהוסיף עוד שנוגע ברגליו אינו משום רוח רעה אלא משום נקיות (ושם לא חילק בין רוח רעה לבין טומאה).

אך בכף החיים אות ס' כתב: כולו משום רוח רעה הם כנודע, ואינו משום נקיות ... וכ"כ הרב יפה ללב ... וכ"נ דעת הפרמ"ג במש"ז ס"ק ט"ו דכולו משום ר"ר נינהו, ובעיני מים דוקא.

בנוגע לדעת אדמו"ר הזקן, משמע מקצות השלחן סי' ב' סע' י"א שכל הני משום רוח רעה. אך נעתיק את דברי שלחן הזהב (עמ' 202): ושיטת רבינו היא שחולץ נעליו צריך נטילה מטעם רוח רעה, שכתב לקמן (סי' קכ"ח סע' כ"ז) לענין הכהנים הנושאים כפיהם "יזהרו שלא יגעו במנעליהם המטונפים, ואם נגעו, יטלו ידיהם לתפילה שיתפללו אח"כ, ואף אם אינם מטונפים צריכים ליטול ידיהם אם נגעו בהן מפני סכנת רוח רעה כמ"ש בסמ"ד". ועד"ז בנוגע בכינה, שכתב (סי' צ"ז סע' ג') שהנוגע בה צריך נטילה משום ר"ר. ומרהיט לשונו שצ"ע שהוא

וכל מצותיך אמת

משום ר"ר "כמ"ש בסימן ד", משמע שסובר שכל המנויים כאן הם **משום ר"ר** ולא רק משום נקיות ... **אלא שמ"מ יש מקום לומר שהנוגע בגופו הוא משום נקיון**, לפי שבנוגע בנעליו או בכינה כתב רבינו ... שצריך נטילה משום רוח רעה. ולגבי נוגע בגופו כתב רבינו (סי' צ"ב סע' ו') שצריך נקיון בכל מידי דמנקי לתורה וברכות, ולא כתב דצריך נטילה משום ר"ר ... **ואפשר גם שעל הזיעה שורה רוח רעה ...**

לה. **הלך אצל מת**, א"צ נטילה, ומיהו נהגו ליטול אפילו נכנס למת אחד, והוא הדין המלוין אותו (שו"ע אדמו"ר מהד"ק - סע' י"ח; מ"ב ס"ק מ"ג. וע' מה שכתבנו לעיל בפיסקה "ומי שנגע במת"). ונהגו להקפיד אם יכנס אדם לבית אחר, קודם שירחץ (והיינו שנהגו להקפיד שלא יכנס לבית של אדם אחר קודם שירחץ ידיו; וכתב הכה"ח אות פ' שה"ה שלא יכנס לביתו קודם שירחץ ידיו), ומנהג אבותינו תורה היא (מ"ב שם, ע"פ רמ"א יו"ד סי' שע"ו ס"ד).

לו. **לגבי מספר הנטילות, בכל הני:**

דעת **ש"ע אדמ"ר** (מהד"ק - סע' י"ח) שבכל אלו (פרט לנט"י שחרית - ש.ס.), **אינו צריך לערות על ידיו ג' פעמים**. אך כתב בבדי השלחן (סי' ב' ס"ק כ"ט): **מנהג העולם ליטול ביציאה מבית הכסא ג"פ בסירוגין**, וכן **המלוה את המת**, כמובא באחרונים (וע' בשלחן הזהב עמ' 203 שכתב: יש מחמירים ליטול ג"פ בכלי אף כשיוצאים מבית הכסא, ויש אומרים כי אף כ"ק אדמו"ר נשיא דורנו היה נוהג כן).

ובל"ב (ס"ק ל"ט) כתב: וא"צ ג' פעמים כי אם **בקם מן המטה**, ויש מחמירין **בהולך בין המתים ומשמש מיטתו** דבעינן ג"פ (וע"ע שיערי תשובה ס"ק י"ב שכ"כ - ש.ס.), ובספר היכל הקודש מחמיר **ביוצא מבה"כ**, ג"פ, ובמ"א סימן ז' סתר דבריו.

וכתב **הב"ח** (פרשת תולדות, סע' ט"ז): אלו דברים שצריכין נטילה ג"פ בסירוגין משום רוח רעה, **הקם מן השינה והיוצא מבית הכסא אע"פ שלא עשה צרכיו ... המשמש מיטתו יטול אח"כ ג"פ וכן האשה תטול אח"כ ג"פ**, וכן **ההולך בבית הקברות וההולך בתוך ד"א של מת**, וכ"ש **הנוגע במת עצמו** ג"כ יטול ג"פ. והוסיף (שם): אין צריך להזהר בכל הנך לבלתי ילך ארבע אמות בלא נט"י, דאין צריך להזהר בזה אלא רק בשינה, וכן נמי אין צריך להזהר בכל הנך ליטול **לתוך כלי דוקא** כמו שאמרנו בנטילת ידים דשינה, אבל צריך להזהר שיטול שלש פעמים **בסירוגין**, וגם שיטול שיעור רביעית. עוד כתב הב"ח (שם סע' י"ז) שיש מחמירין **בנוטל צפרניו** ליטול ג"פ בסירוגין ... ומסתבר טעמיהו על פי הסוד; **ובהלכה ברורה** (עמ' צ"ז) כתב בשם

הג'ע יוסף שליטא שגם הנוגע ברגליו או בגופו והחולץ מנעליו יטול ג"פ לסירוגין (ע"ע אריכות בכ"ז בכה"ח אות ס"א).

אך ע' בכלל לרב פלאג'י (סי' ח' סע' כ"ו) שדעתו שבכל הני צריך שיערה שלש פעמים.

לז. **היוצא מבית הכסא**, אף שרוח רעה שורה עליו, מכל מקום אינה 'בת מלך' (שם של רוח רעה - ע' גמ' שבת קט. - ש.ס.), וא"צ כלי (כה"ח אות ס"א בשם מקור חיים).

יש לעיין בדעת הבן איש חי שכתב (פ' תולדות סע' ט"ז): ודע כי אפילו הנכנס לבית הכסא, אין שורה עליו רוח רעה כמו כח רוח רעה ששורה עליו בשינה דטעים טעמא דמותא, לכך אין צריך להזהר בכל הנך לבלתי ילך ארבע אמות בלא נטילת ידים, דאין צריך להזהר בזה אלא רק בשינה, וכן נמי אין צריך להזהר בכל הנך ליטול לתוך כלי דוקא כמו שאמרנו בנטילת ידים דשינה, אבל צריך להזהר שיטול שלש פעמים בסירוגין וגם שיטול שיעור רביעית, ע"כ. והרי הזכיר מרן הבא"ח שאין להזהר ליטול לתוך כלי, אך לא פירש דעתו לגבי אם הנטילה צ"ל מתוך כלי. ובספרו עוד יוסף חי (פ' יוצא סע' ה') כתב: אף על גב דאמרנו בזה הקדוש: אית רוחא חדא בבית הכסא וכו', אין רוח רעה זו דבית הכסא חזק כרוח רעה דשנת הלילה, ולכך הקלו בה דאין צורך כלי, ע"כ. וצ"ע אם כוונתו דאין צריך כלי ליטול מתוכו, או כמו שכתב בבא"ח ליטול לתוכו. וע' ג"כ בכ"ז בשלח שמע שלמה (ח"ב א"ח סי' א' עמ' ה').

בספר מקור חיים (מובא בכה"ח, ע' לעיל) לרב המקובל רבי חיים הכהן זצ"ל, תלמיד מורנו רבי חיים ויטאל ואב"ד ארם צובא, עמ' כ"ח, איתא: היוצא מבית הכסא ... אין צריך כלי ... אבל צריך לרחוץ כעין של שחרית. בספר מנחת גדעון (פ"ב) כותב שהיוצא מבית הכסא (ואפילו עשה צרכיו - ש.ס.) ... א"צ ליטול מתוך כלי ... והמחמיר ליטול מתוך כלי, תבוא עליו ברכה, ובהערה ד', עמ' קס"ב מביא בשם הרב מאיר מאזוז שליט"א (בירחון אור תורה, וע"ע מקור נאמן עמ' ד') שהרב מצליח מאזוז זצ"ל הי"ד, והגר"צ אבא שאול זצ"ל, והרב סלמאן מוצפי זצ"ל, היו נוטלים מהברז ולא מכלי, ע"כ. וכ"פ בשלח שמעל ומגן ח"ג א"ח סי' ל"ז, ז"ל: הנה המנהג במארוקו במה שראיתי מימי חורפי, שכל החכמים, קטן או גדול, נוטל ידיו מן הברז ... וכן נהגנו גם אנחנו אחריהם עד עצם היום הזה, וגם פה בעיה"ק ירושלים ת"ו לא ראיתי מקפידים על זה, עכ"ל. וכ"פ הגר"מ אליהו זצ"ל - בשלח הרב הראשי תשנ"ג-תשנ"ג, עמ' 37. ובשלח תפלה למשה ח"ו סי' א' האריך בנדון, והסיק: ולכן נראה להלכה ולמעשה דיכול לרחוץ ידיו מן הברז ... ומ"מ אם יש לידו כלי, מהיות טוב אל תקרא רע, נכון שיטול יוצא ידי חובת כל השיטות. ובדומה איתא באור לציון ח"ב עמ' כ"ה.

לעו"ז, בשלח שמע שלמה (ח"ב סי' א' עד ד'), מסיק הרה"ג שלמה עמר שליט"א שנט"י למי שיוצא מבית הכסא מצריכה כלי, וכן סתם בספר ימי הבחורות ובר מצוה (עמ' קי"ג); ובשלח מנחת יצחק (ח"ה סי' צ"ו) כתב, אחר מו"מ בענין,

שחזינן לרבנן קשישאי שדקדקו לרחוץ בכלי דוקא, אך הוסיף שאין להחמיר כשעובדים ב"פאבריק" ואין שם כלי. וע' בשלחן הזהב (עמ' 203) שי"א שהרבי היה נוטל ג"פ מכלי ביציאה מבית הכסא (מובא לעיל).

לח. בשלש אדמור (מהד"ת סי' ד' סע' א') פסק: אבל לתלמוד תורה ולהזכרת השם בשאר ברכות חוץ מקריאת שמע ותפלה, א"צ לחזור אחר מים, אלא די לנקות ידיו בכל דבר שמנקה (וכ"פ ג"כ במה"ק סי' ד' סע' ג' וכן בסי' צ"ב ובסי' צ"ז סע' ג', והוא ע"פ מ"א סי' ד' ס"ק כ"ח). ובדומה בל"ב (ס"ק ס"א): ועיין בפמ"ג שכתב דאפילו אם יש לו מים, מ"מ די לברכות ולתורה בנקיון בעלמא, וכן משמע בביאורי הגר"א, ורק משום כדי להעביר רוח רעה בעיני מים, ובשערי תשובה בשם הזהר כתב דלא יברך בלי נט"י, וראוי להחמיר ביש לו מים (ע"ע בל"ב סי' ז' ס"ק ה', וכן ע"ע מה שכתבנו לעיל בפסקה: "והנוגע בגופו בידו", מדברי המאסף לכל המחנות בשם השל"ה, וכן ע"פ פסקי תשובות עמ' ס').

לט. בדין אמירת אמן כשיוצא מבית הכסא שם עשה צרכיו, ולא נטל ידיו: אם נגע במקום המטונף או עשה צרכיו, כדאי להרהר ברוך הוא וברוך שמו ואמן (שו"ת שבט הקהתי ח"א סי' ס"ו, שם התבסס על דברי הכה"ח סי' ד').

וע' מה שכתבנו סי' א' לגבי אמירת אמן לפני נט"י של שחרית שהיא מחלוקת בין הפוסקים, המתירים, לבין המקובלים, האוסרים – וי"ל דה"ה הכא – ש.ס. . וע"ע אוצר תשובות לשאלות המצוות עמ' ע"ג ואילך.

מ. אם נגע בעבודה זרה או באשה נדה ... בגופו או בידיו של גוי, צריך נטילת ידים (מאסף לכל המחנות ס"ק פ"ז בשם לב חיים. וע' בכה"ח אות פ"א שם מוזכר ענין נט"י אחר נגיעה בעובד כוכבים).

מא. בכל אלה (שהנטילה עבורם היא להסיר רוח רעה - שונה הלכות סע' מ"ג) הנטילה תהיה עד הפרק, ועכ"פ עד סוף קשרי אצבעותיו (מ"ב ס"ק ל"ח).

מב. אם הכניס רק יד אחת לבית הכסא (לדעה לפיה היוצא מבית הכסא נוטל ידיו גם אם לא עשה צרכיו - ע' לעיל, וכן ע' לעיל בדין בהכ"ס שבזמננו) או שנגע במקום מכוסה בידו אחת, נחלקו הפוסקים אם די בנטילת יד אחת (דעת הח"א כלל מ' סע' י"ח, וכ"פ בשו"ת תורה לשמה חלק או"ח סי' כ"ג, וכך פסק אדמו"ר הזקן בסידור בהלכות נט"י לסעודה סע' י"ז לגבי נגיעה במקום מכוסה באמצע הסעודה – ע' להלן), או שיש ליטול את שתי ידיו (דעת השל"ה ויפה ללב - ע' בכ"ז בכף החיים אות פ"ו, שהסיק: ולעניין דינא: יש לפסוק כס' א' (המקילה, ע"ש - ש.ס.), והמחמיר כס' אחרונה, תבוא עליו ברכה).

וכל מצותיך אמת

באור לציון (ח"ב עמ' כ"ד) כתב שטוב שיטול שתי ידיו, אך בל"א (ח"ט או"ח סי' ק"ח אות ט"ו) כתב ע"ז שא"צ להחמיר כ"כ.

בלקט ציונים והערות לשל"ע אדמו"ר, עמ' 68, כתב: ואם נגע רק ביד אחד, ראה בסדור, סדר נטילת ידים לסעודה, שכתב רבינו דאם נגע במקום מכוסה, צריך לחזור וליטול "היד" שנגע בה, כהלכה, עד הפרק, משמע רק אותו היד, וכ"כ הפרי מגדים סי' ד' מש"ז ס"ק י"ח שאפילו לא נגע רק באצבע קטנה צריך ליטול עד הפרק ולכל הפחות עד קשרי אצבעותיו, ע"כ. וע"ע במאסף לכל המחנות ס"ק פ"ה.

מג. יש ליטול ידים ללא ברכה לפני תפילת מנחה ותפילת ערבית (ע' שו"ע סי' רל"ג סע' ב').

לגבי מנהג הרבי בנטילה שלפני התפלה, ע' בהסכמת הרבנים הגאונים חברי הב"צ ד"ק קראון הייטס, שבראש הספר, הערה ה', שכתבו: "בעינינו ראינו מעשה רב, ליטול א"פ בסירוגין (אפי') לתפלה".

ואפילו עומד מלמודו, יטול ידיו לתפלה (רמ"א על דברי השו"ע שם).

להעיר מכלל סי' ד' אות ק"ו שהביא את דברי הרמ"א, וכתב עליהם: וכ"כ בשכנה"ג ... משם מוהרי"ל, אבל הוא ז"ל כתב, וז"ל: ולא ראיתי למורי הרב ולשאר גדולי הדור נזהרים בזה עכ"ל, ונכון להחמיר היכא דאפשר, ע"כ. וע' בהסכמת הרבנים הגאונים חברי הב"צ ד"ק קראון הייטס, שבראש הספר, הערה ח"ל, אודות מנהג הרבי ליטול א"פ בסירוגין (אפי') לתפלה, ח"ל: ולהעיר שכן ראינו ג"כ בעומד מלימודו (אמירת שיחה) לפני התפלה.

וע' בלא סי' רל"ג ס"ק ח' שכתב: ומ"מ נ"ל דאם נטל ידיו לתפלה, אע"פ שהפסיק אח"כ בלימודו, כגון בזמן שדורשין, א"צ ליטול שנית ... ומ"מ בשבת שמפסיקין במכירת המצות, נ"ל שצריך ליטול שנית לתפילת מוסף, אא"כ לא הסיח דעתו. וע' כלל סי' רל"ג אות ט"ו שכתב ע"ז: אבל הא"ר שם חלק על דברי המ"א הנז' וכתב דכל זמן שהוא בבית הכנסת, אף שמפסיקין במכירת המצות, א"צ ליטול עוד, דמסתמא לא הסיח דעתו, ע"כ. וכך הסיק להלכה ג"כ בלא סי' רל"ג ס"ק י"ח.

והוסיף הלא שם: ואם נטל ידיו לאכילה ואכל, מ"מ צריך ליטול לתפלה, כיון שלא נטל לתפלה. וכ"פ הלא שם ס"ק י"ט. אך וע' בלקט הקמח החדש ס"ק צ' שהביא, בשם חומת ירושלים סי' ל"ט: נטילת ידים לסעודה מועיל רק לתפלה בתוך הסעודה ולא לאחר ברכת המזון.

ומצוה לחזור אחר מים עד מיל לק"ש ולתפלה בין בשחרית בין במנחה וערבית (משא"כ לתלמוד תורה והזכרת השם בשאר ברכות, די בנקיון בכל דבר שמנקה), וסמך לנטילה זו, שנאמר: ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה' לשמיע בקול תודה וגו'. וצריך ליטול עד הפרק, דהיינו עד חבור האצבעות לכף היד, ויקח עוד מים בכפו וישפשף כפות הידים זו בזו לנקותם, לקיים ארחץ בנקיון כפי. אך אין צריך כלי ולא כח נותן ולא מים כשרים ולא שאר דברים המעכבים בנטילת ידים לסעודה (אך בפועל ע' לעיל לגבי מנהג הרבי - ש.ס.), ואין צריך לברך על נטילה זו (סדור אדמו"ר הזקן עמ' 2; ע' ג"כ שו"ע אדמו"ר סימננו מהד"ת סוף סע' א'. וע' בשו"ע ובפוסקים, סי' צ"ב וסי' רל"ג, וכן בבדי השלחן סי' י"ב ס"ק ט', שהדין לחזור אחר מים עד מיל: היינו אם היו ידיו מלוכלכות).

מד. המקיז דם מהכתפים ולא נטל ידיו, מפחד ז' ימים (שו"ע סע' י"ט).

וע' בשולחן שלמה - ערכי רפואה - ח"א עמ' רי"ב וח"ב עמ' נ"ה, שאין צורך ליטול ידים אחר בדיקת דם או אחר תרומת דם, כי באלה אין ההקזה לשם טיפול, ובדברים הסגולים אין לנו אלא מה שכתוב.

המגלה ולא נטל ידיו, מפחד ג' ימים (שו"ע שם).

בין אם גלה עצמו בידו, בין גלחו לו אחרים ... והמגלה לאחרים הוא צריך ג"כ נטילת ידים - כלל אות צ"ב. אך כתב בשלח שבט הקהתי ח"ב סי' ה': בעת שעושים תגלחת (שקורין חלאקען), אלו המגלים מקצת שערותיו של הקטן, אין צריכין ליטול ידיהם. ואיתא באור לציון ח"ב עמ' רע"ח הערה ה': נראה פשוט שמגלה שכתב בשו"ע ... היינו דוקא מגלה ראשו, אבל המגלה זקנו, אין צריך נטילת ידים. עוד כתב כלאח, אות צ"ג: ולא שנא בין אם העביר שערו על ידי תער או על ידי מספריים.

הנוטל צפרניו ולא נטל ידיו, מפחד יום אחד - ואינו יודע ממה מפחד (שו"ע שם).

מה. רוחץ אדם פניו ורגליו בכל יום בשביל כבוד קונו, שנאמר (פרשת נח, ט, 1): כי בצלם אלקים עשה את האדם (שו"ע אדמו"ר סע' כ"א; מ"ב ס"ק ב'). ובמדינותינו שאין אנו הולכים יחפים, אין צריך לרחוץ רגליו שחרית [פמ"ג] (מ"ב שם; שלחן הזהב עמ' 212).

וע' סי' א' מה שכתבנו בשם ספר משמרת שלום ובשם ספר בדי השלחן, שהטובל לפני התפלה מרויח הרי שרוחץ רגליו בכל יום.

וכל מצותיך אמת

בהלכות שמירת גוף ונפש ובל תשחית סע' ט' פוסק אדמו"ר להקפיד **שלא לנעול מנעליו בעוד שרגליו לחות** ממי הרחיצה, ומוסיף שם: וכן באנפלאות שלנו. וע' תורת מנחם התנועדות תשמ"ג ח"א עמ' 383 שמביא הרבי בשם מחצית השקל: איתא בערבי פסחים דף קיא ע"ב שלא ינעול מנעליו בעוד שרגליו לחות ממי הרחיצה, שהיא סכנה לעורת דעינא, והעולם אין מקפידים בכך, ושומר פתאים ה'. וכתב הרבי שם עמ' 384: גם אני בעצמי איני נזהר בענין זה. ומציין הרבי שם עוד, בשם שו"ת צמח צדק, שבענינים של סכנה עליהם נאמר שומר פתאים ה', יכולים להתנהג כן לכתחילה - ולא רק פתי.

מו. **הרוחץ פניו ולא נגבם יפה**, פניו מתבקעות, או עולה בהן שחין (שו"ע סע' כ'), ורפואתו לרוחץ הרבה במי תרדין (שו"ע אדמו"ר סע' כ').

מז. **צריך ליזהר בתפלה או באכילה שלא ליגע בשוק וירך ובמקומות המכוסים באדם לפי שיש שם מלמולי זיעה**, וכן שלא לחכך בראשו, אבל **מקומות המגולים** בראש ובפניו ובמקום המגולה שבזרועותיו אין להקפיד (שו"ע סע' כ"א).

וע' בשל"ה שער האותיות אות ט' שמביא **מאנשי מעשה שהיו נוהגים שהיו מעמידים כלי מלא מים במקום שהיו לומדים**, מחמת שהידים עסקניות, ותכף מיד כשנגעו במקום המכוסה, טהרו האצבעות, ולא היו צריכים לבטל ולצעוק מים - מאסך לכל המחנות ס"ק קכ"ח, מובא לעיל.

מח. פסק בשל"ה אדמו"ר: **הנוגע בבעלי חיים טמאים**, אינו צריך נטילה (שו"ע אדמו"ר סי' צ"ז סע' ג'), ונראה שדייק כך ממה שתקנו נט"י לנוגע בכינה דוקא, לעיל סי' ד' - ש.ס.), אך דעת הכ"ח (סי' ד' אות פ"א) שיש להחמיר ליטול ידיהם היכא דאפשר, וכתב ההלכה ברורה (עמ' ק"ב): וכן הנוגע בבעלי חיים טהורים, טוב להחמיר שיטול ידיו, אלא אם כן יודע שהם נקיים.

מט. **על הפחה ... אין צריך ליטול ידיו**, דלא כהמון העם (חיי אדם כלל ז' סע' ז').

ובשולח שבת הקהתי ח"א סי' ט', כתב: אבל שמעתי שהיו צדיקים מתלמידי בעש"ט שנטלו ידיהם אחרי הפחה, וכעת יצא לאור מכת"י ספר מקור חיים לבעל חות יאיר, ועיי"ש (בסי' ד' ס"ד) שכתב דתינוקות של בית רבן מזהירים ליטול ידיהם אף בהפחה, ויש להניחן על מנהגן, וירגילים בכך, להנהיגם בטהרה ובנקיות, אף כי מצד הדין אין קפידא כלל, ע"כ.

סי' ה' – כוונת הברכות

א. יכוין בברכות **פירוש המלות** (שו"ע סע' א'), כמו שאמרו חז"ל (ברכות מ"ז) שלא יזרוק הברכה מפיו, אלא יכוין בעת האמירה, ויברך בנחת (מ"ב ס"ק א').

והוסיף ה"ב (שם): "וז"ל ספר חסידים סי' מ"ו: כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפירות או על המצות השגורות בפי כל אדם, **יכוין לבו לשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו** ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם, וצוהו על המצות, **ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג** ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב, ועל דבר זה חרה אף ה' בעמו ושלח לנו ביד ישעיה ואמר: יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני, ולבו רחק ממני ... וע"ש עוד מה שהאריך בגדול העונש עבור זה, עכ"ל. ובספר **יסוד ושורש העבודה** שער האשמורת ריש פ"ב, כתב, וז"ל: ומי שאינו מכוין **ומצייר במחשבתו כמשמעות הברכה** שאמר נגדו ית' ממש לנוכח, ברור לכל בר שכל שברכה כזו כאלו לא ברך כלל, וענשו גדול, שבטל ברכה שתקנו אנשי כנה"ג, וגורם העדר הנחת מהבורא ית' ... עוד מוסיף סרה שאכל ושתה בלא ברכה, כי ברכה כזו כלא נחשב ... ולא זאת אלא אף זאת שיש לו עונש שהוציא שם שמים לבטלה.

וע' באריכות בשו"ע אדמו"ר (הלכות ברכת המזון סי' קפ"ה סע' א' וב') את השיטות השונות לגבי הכוונות המעכבות בברכות.

למסקנה (פרט ל"שמונה-עשרה" שדינו מיוחד ואין ההבנה מברכה שניה מעכבת, ע"ש), גם לדעה המחמירה, התיבות בהן הכוונה מעכבת הן (כלשון אדמו"ר הזקן שם): **ברוך, ה', ומלכות, וענין שמברך עליו** כגון בורא פרי האדמה או שהכל נהיה בדברו, וכן בברכות המצות, אבל שאר נוסח הברכה בברכות הארוכות, ואפילו תיבות המעכבות אפילו בדיעבד כגון ברית ותורה בברכת הארץ ומלכות בית דוד בבונה ירושלים, אין מעכבות אלא אמירתן ולא הבנתן.

ב. השם הנכבד והנורא, **אסור לקרותו ככתבו**, כמו שאמרו חז"ל: ההוגה את השם באותיותיו אין לו חלק לעוה"ב, אלא צריך לקרותו כאלו היה כתוב שם אדנ' (מ"ב ס"ק ב').

והאיסור להגות השם באותיותיו באחד מן הב':

- שאינו מזכיר שמות האותיות, אלא שקורא אותיות שם הו', ד' אותיות ככתבן וכנקודותיהן;
- שמזכיר שמות האותיות בפיו (שו"ת הר צבי או"ח ח"א סי' ה', ובדומה בבן איש חי פ' וישלח סע' י"א ובכה"ח אות ט' בשם שער המצות, ובשם הרדב"ז).

אלא יאמר: יו"ד קה וי"ו קה (חיי אדם כלל ו' אות כ"ז).

וכן בשלל חתם סופר ח"ה - השמטות, סי' קצ"ב (מובא בפתחי תשובה על או"ח), כתב: ובאמת העולם נזהרים ואומרים: יו"ד ק"י וי"ו ק"י. וכ"פ בעוד יוסף חי פ' ויחי סע' כ"ו, וכ"פ ביביע אומר ח"ט או"ח סי' י"ב לגבי אמירת לשם יחוד. וע"ע בבא"ח (שם) שכתב לומר, כשקורא פתיחת אליהו ז"ל, או שאר לשונות זהה: אות יו"ד ואות ה"א ואות ו"ו ואות ה"א.

ג. גם היה האר"י ז"ל (נ)זהר מלהוציא בפיו שום שם משמות הקודש או של המלאכים, אפילו אותם הכתובים בספרים, ולא היה זוכר אותם באמצע הדרוש, אלא כדרך זה: כשהיה זוכר מטטרו"ן, היה אומר מ"ם טי"ת, וכשהיה זוכר סמאל, היה אומר סמ"ך מ"ם, וכן כיוצא בזה. אמנם שמות המלאכים שהם נמצאים בבני אדם הנקראים בשמותם, כגון מיכאל וגבריאל, מותר להזכירם ואין בהם חשש איסור, שעה"מ ... וכתב שעה"מ פ' משפטים שהמזכיר סמאל עובר על 'ושם אלהים אחרים לא תזכירו' ע"ש, ולא עוד אלא שגם הוא אסור להזכיר מעין דברים אלו, כגון אלו בני אדם הרגילים לומר בלשון לע"ז איל דיאב'לו וכיוצא בדברים אלו, אין להזכירם כלל, לפי שהם **השדים** הם בחלקן, ומתגבר כח כשמזכירים אותם, שער הכוונות בדרוש א' של תפילת ערבית, יעו"ש (כה"ח אות י').

בספר תורה לשמה, סי' תצ"א, כתב: **ושמות המלאכים** ... מה שהזהר האדם מלהזכיר את שמותם, הטעם הוא מפני שהם מתקנאים כאשר מזכירים שמותם למטה, ומתגרים באדם, גם כאשר ישמעו מזכירים שמותם למטה, יהיו חרדים כי יחשבו שרוצים להשביעם על פעולת איזה דבר ... אבל שמות הקודש ... אסור להזכירם מחמת גודל קדושת השם עצמו, עכ"ל. ולהעיר: בסוף ההלל, הביא אדמו"ר הזקן בסדורו - עמ' קכ"ד - : ויאמר: **זבדי"ה** ישמרני ויחיני כו'. וכתב ע"ז בעל השער הכולל בספרו (מודפס בסוף סדור תורה אור, סוף פ' ל"ז): כי שם זבדיה מותר להזכיר מפני שהוא ג"כ שם אדם בתנ"ך (עזרא ח' ודברי הימים כמה פעמים) והוא כמו השמות מיכאל גבריאל כמ"ש בספר נגיד ומצוה (סדר הקריאה בכל יום) שאם שמו כשם אדם, מותר להזכירו בשמו. וע"ע בספר שמירת הגוף והנפש ח"א עמ' רפ"ד-רפ"ה.

ד. כשיזכיר **השם**, יכוין פירוש קריאתו באדנות שהוא **אדון הכל**, ויכוין בכתבתו **ביו"ד קא, שהיה והיה ויהיה** (שו"ע סע' א'). ובביאור הגר"א כתב דלפי עומק הדין, א"צ לכוין אלא פירוש קריאתו, דבכל מקום הולכין אחר הקריאה, אף שיש בהכתיבה סודות גדולות; לבד בקריאת שמע, שם צריך לכוין ג"כ שהיה וכו', ע"ש (מ"ב ס"ק ג').

ה. היות שהגר"א זי"ע הוציא מרבינו יונה בספר היראה דדי רק בב' שמות של ק"ש, אבל בשאר שמות מספיק כוונת אדון כל בלי ה' הוה ויהי', נהי דסוגית השו"ע והפוסקים נוטים לכל מקום, אמנם בשמות הבאים דרך הלימוד, אולי כו"ע מודים להגר"א דדי בכוונות הקריאה, לא הכתיבה (שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' ק"ח).

ו. לפי הקבלה, יש לכוין אף שילוב הוי' ואדנ', דהיינו שבהא האחרונה של שם הוי', יכוין שם אדנות; וגם יצייר בשם השילוב של הוי' אדנ' (בא"ח פרשת וישב סע' ג'; אול"צ ח"ב עמ' כ"ו).

ולמעיר מספר התניא בשער היחוד והאמונה פ"ז: וזהו שילוב שם אדנות בשם הוי"ה, כי שם הוי"ה מורה שהוא למעלה מן הזמן, שהוא היה הוה ויהיה ברגע א', כמ"ש [בר"מ פרשת פנחס], וכן למעלה מבחי' מקום, כי הוא מהוה תמיד את כל בחי' המקום כולו מלמעלה עד למטה ולד' סטריין. והנה, אף על פי שהוא ית' למעלה מהמקום והזמן, אף על פי כן הוא נמצא גם למטה במקום וזמן, דהיינו שמתיוחד במדת מלכותו שממנה נמשך ונתהווה המקום והזמן, וזהו יחודא תתאה [שילוב הוי"ה באדנות ב"ה], דהיינו שמהותו ועצמותו יתברך, הנקרא בשם אין סוף ברוך הוא, מלא את כל הארץ ממש בזמן ומקום.

ז. במקום שגם כתיבתו היא באלף דלי"ת, א"צ לכוין אלא שהוא אדון הכל (שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק ג').

ח. פסק בש"ע (סע' א'): ובהזכירו אלקים, יכוין שהוא תקיף, בעל היכולת ובעל הכחות כולם. ובשונה קצת פסק אדמו"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' ג', ע"פ לשון הטור): וכשיזכיר שם אלקים, יכוין שהוא תקיף ואמיץ אשר לו היכולת בעליונים ובתחתונים.

ט. במקום שנמצא שם הו"י בנקודת אלקים, לכאורה צריך לכוין פי' קריאתו: שהוא תקיף וכו', ופי' כתיבתו: היה הוה ויהיה (תהלה לדוד סע' א').

כתב לי הרב לוי ראסקין שליט"א: להעיר משער הכולל פרק לא אות י"א: מה שתמיד כשנכתב אד' הוי' קורין אד' אלקים, הוא בזהר ואתחנן דף י"ס ע"ב.

י. על אף שטוב לכוין בכ"ז בכל השמות שבתפילה, מכל מקום עיקר החיוב לכוין אינו אלא בשם ה' שבברכות (והוא מלשון מרן המחבר שכתב דיכין בברכות), וכל שכן בפסוק ראשון של קריאת שמע (אול"צ שם).

יא. לגבי **הזמן המתאים** לכוון את הכוונות הנ"ל, כתב *במנחת שלמה* (ח"ב סי' ד' אות י"ד): אע"ג שמלשון רש"י ... ורבינו יונה מבואר שהכוונה היא ממש בעת ההזכרה, מ"מ לענ"ד ... נראה כיון שאנשים פשוטים ... עלולים מאד לשבש בכך את התיבה, ולכן **בתפילה**, שהיא תחנונים, טוב לכוין **מקודם** שמוציא מפיו, כדרך המתחנן שיודע ומכון קודם שמוציא מפיו, **ובק"ש**, שזה רק קריאה, יכול לכוין **גם אח"כ**. *בהלכה ברורה* (עמ' קי"ד) כתב שטוב שיכוין כל הכוונות הנ"ל קודם שיתחיל בהזכרת שם ה'.

בשולחן שבת הלוי ח"ז סי' ק"ח, כתב: בענין מחלוקת הא"ר והשו"ע אם לכוון לפני התיבה או בשעת אמירת התיבה, דדעת הא"ר כרבינו בחיי לפני התיבה, כמדומני שהמנהג כמשמעות הטור והשו"ע דלאו כא"ר, איברא שמעתי מצדיקים שנהגו גם כא"ר.

יב. בספר *שומר אמונים* לגה"צ רבי אהרן ראטה זי"ע (ח"ב עמ' רפ"ג) כתוב בשם סדור דעת קדושים (לגה"ק מבוטשאטש), לומר בכל יום בבוקר קודם ברכת התורה ... **והריני מכין מעתה עד למחר** בעת הזאת בכל פעם שאזכיר שם הוי' הקדוש, שהוא בכתבתו היה הוה ויהיה, ובקריאתו אדני', שהוא אדון הכל, וכשאזכיר שם אלקים, שהוא תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם, עילת העילות וסיבת הסיבות (והדברים הובאו בהערות איש מצליח עמ' ע"ג). ובדומה כתב ג"כ בלקוטי *מהל"ח* (סוף סדר רחיצת פניו ידיו ורגליו - ושם כתב לכוון בברכת ענט"י שמברך בבוקר) בשם הגה"ק מבוטשאטש.

אך כתב בספר *הלכה ברורה* (עמ' קט"ו): ובאמת שלא מצאנו כן בדברי שאר פוסקים, והוא חידוש גדול לומר שתועיל מסירת מודעה זו. ואולי אף הפוסקים הנ"ל שכתבו כן אין כוונתם אלא לרווחא דמילתא, ועל צד היותר טוב אם קרה שלא יכוין (באמת איתא בספר שלחן הטהור, סוף סי' ה' אחרי שהביא נוסח תפילה לומר בבוקר ובה פרטי כוונת הברכות לכל היום; ויועיל לו זה התפלה אם על ידי אונס ישכח מלכוין באיזה שם - ש.ס.). אבל לכתחילה, אף הם מודים שאין לסמוך על זה.

לעומתו כתב *בהליכות שלמה* (- תפלה, עמ' ב') שכיון שדבר זה (כוונת השמות - ש.ס.) לא נזכר בגמרא, לכן אפשר שיש לסמוך על הנוסח הנדפס בסידורים בשם האשל אברהם, להתנות בתחלת היום על כל היום, כיון שבדורותינו החלשים קשה לכוין בכל פעם. ובמשך היום יכוון בכל פעם כוונה כללית, שזהו שמו של רבון העולמים. ובהערה שם כתב: אולם תנאי זה אינו מועיל

לפסוק ראשון של ק"ש (כמו שכתב האשל אברהם), ונראה שהוא הדין לברכה ראשונה של שמונה עשרה.

להשלמת היריעה, נעתיק את דברי ספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים (עמ' י"ט, בשם הרב הקדוש מאפטא זצ"ל): טעם שתקנו לומר אדון עולם קודם התפלה ואחר התפלה, כי הוא כמוסר מודעה שעל כוונה זו יזכור השמות. והנה **אדון עולם** כו' הוא הקדמה לשם **אדני'**. בלי ראשית כו' ולו **העוז והמשרה** הוא הקדמה לשם **אלקים**, דהיינו תקיף ובעל היכולת. **והוא היה והוא הוה וכו'** הוא הקדמה לשם **הוי'** ב"ה. ע"כ צריך לכון מאוד באמרו אדון עולם, ואח"כ על הקדמה זו יזכור כל השמות.

יג. לגבי **כוונות השמות ועוד כוונות ע"פ הקבלה**, נעתיק את דבריו החשובים של הכף החיים, וז"ל: ועיקר הכוונה הוא שיבין פי' המלות, שהקב"ה משגיח על בריותיו ומפרנסן ... וכן כל מקום שנזכר כוונה בדברי הפשטנים, הוא פי' המילות, שיבין מה שהוא אומר ... אבל לא שמות וכוונות, **כי אין אתנו יודע בזאת, ואפילו הלומדים בכתבי האר"י ז"ל לא יעשו זאת**, כי אפשר יקצצו בנטיעות, אם לא עד אשר ילמדו מפי סופרים וספרים וכולי האי ואולי, אם יבינו הענין, **ושב ואל תעשה עדיף** (כה"ח סי' נ"א אות ל"ד).

ולהעיר מדברי **שולח הרי"ש** סי' קנ"ז בשם הרב הגדול רבי שמשון מקינון בעל ספר כריתות, מובא ג"כ בספר **דרך מצותיך** לרבינו הצמח צדק, שורש מצות התפלה, ריש עמ' קי"ח: **אני מתפלל לדעת זה התינוק**; דברי הר"ש מקינון מובאים ג"כ ב**חיי אדם**, סדר התפלה כלל י"ח סע' ב', ושם עוד: ואפילו הלומדים כתבי האר"י, אינו מבין רק המלות ולא הענין, ואפילו אחד מאלף לא ימצא שבקי בזה, וה' יראה ללבב. וע' ג"כ בספר **קשר גדול** - סי' י"ב, סע' י"ב וי"ג - למרן החיד"א: מי שאין לו יד בקבלה, אין לומר ולהזכיר **ואפילו להרהר** הסודות הכתובים בסדור האר"י ז"ל באין מבין, והוא קרוב להפסד רחמנא לצלן; מי שאין לו יד בדרך הסוד, אל יתפלל מתוך סדור האר"י כי הוא יוהרא וגונב דעת. וע' גם בדברי רבי יוסף **חיים זצ"ל** בסוף קונטרס סוד ישרים **שבשולח רב פעלים** ח"ג: ולא ישר בעיני דרך אותם האנשים המצפצים בחכמת הקבלה **והם נגשים לתפוס הסיודור של רבינו הרש"ש ז"ל** ולכוין בו ע"י הסתכלות עיניהם בסיודור, דהא ודאי טלית זו של הכונות נאה להשרידים אשר תורת הסוד אומנתם ואין להם עסק במילי דעלמא, ויגעו בלימוד חכמה זו בעיון ולא בגרסא בלבד, ע"ש עוד באורך. נסיים בדברי האדמו"ר האמצעי מחב"ד בהקדמת ספרו **אמרי בינה** בענין זה: ולא לעלות במעלות ומדרגות כונות ושמות ויחודים הנהוג בין המקובלים, כי לא חפץ ה' באלה כי אם בכונה אחת לבד, לקשר נפשו אל אמתת עצמותו ית' דוקא **(וע"ז אמר כי האלקים עשה את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים)** וכל לבבות דורש ה', יש שמגמתו רק לבא אל עומק הכונה והיחוד שע"פ קבלה לבד, לומר רזי לי רזי לי כו', ואין לבבו נכון באמת ובתמים לעצמותו ית' לבד ... **לאנשים כערכי מחוייב אני להודיע האמת שלא ילכו בגדולות ונפלאות להטעות עצמם בכונות פרטיות שלא לה' אחד המה רק**

וכל מצותיך אמת

להשוב חשבונו רבים להשביע נפשם לבד, ולא זאת הדרך ישכון בה אחדות ה', שהוא דוקא בבחינת הבטול והעדר הרגשת עצמו מכל וכל, כידוע, וכאשר ידוע לכל אשר חפץ בקרבת אלקים, שכל שהנפש שפלה ונמוכה ביותר, שם ישכון א"ס ב"ה ...

יד. במקום שאין אנו רוצים להזכיר שם של אדנות, י"ל '**השם**', ולא כמו שאומרים המון עם: '**אדושם**', כי אין זה דרך כבוד של מעלה, אלא י"ל בלשון התנא (יומא פ"ג מ"ח, פ"ד מ"ב ופ"ו מ"ב - ש.ס.): '**השם**' (ט"ז סי' תרכ"א סוף ס"ק ב'; ע"ע כה"ח אות י"א).

העיר לי הרב לוי ראסקין שליט"א: מובא בקצ"ש, ולמ מנהגו להקל בזה, כן נשמע כלפ מהרבי, גם בפסקי תשובות הביא כמה מקילים בזה.

וע' בלקט הקמח החדש ס"ק ו', שכתב: שמעתי מחסידי לובביץ, כשמזכירים בלימוד השם, אומרים "הוי".

טו. צריך ליזהר שלא ידלג שום תיבה, **כאילו מונה מעות**, וכן לא יבליעם, אלא יוציאם כולן בשפתיו (דרכי משה ס"ק א'; כה"ח אות ב').

טז. **אסור לעשות מלאכה** בעודו מברך (שו"ע סי' קצ"א סע' ג').

ובדומה בש"ע סי' קפ"ג סע' י"ב. בשו"ע קאי בברכת המזון, אך ע' בש"ע אדמ"ר סי' קפ"ג סע' י"ד שכתב שלכתחלה, נכון הוא ג"כ בשאר ברכות, וז"ל שם: אסור לעשות מלאכה בעודו מברך מפני שנראה כמברך בדרך עראי ומקרה, **אפילו תשמיש קל אסור לעשות** אע"פ שאינו מונעו מלכוין, ואצ"ל שלא יעסוק בדבר שצריך לשום לב אליו **ואפילו הוא דבר מצוה, כגון עסק התורה**. שנמצא פונה לבבו מכונות הברכה, וזה אינו נכון לכתחלה גם **בשאר ברכות**, שכיון שכולם צריכים כונה לכתחלה לדברי הכל, וכן בקריאת שמע אפילו מפרק שני ואילך, עכ"ל. ובחסד לאלפים סע' ב' כתב: אסור לעסוק בשום עסק אפילו כל דהוא בהיותו מברך, כגון לובש מלבושיו או הולך **אנא ואנא**, או מנגב ידיו וכדומה, לא תהא כזאת לברך ה' דרך עראי.

יז. בנוגע להקפדה **להתפלל מתוך הסדור**, אומר הרבי (תורת מנחם - התועדויות תשמ"ג ח"א, עמ' 145): כ"ק מו"ח אדמו"ר נהג להתפלל את כל התפלות מתוך הסידור (מלבד ענינים מיוחדים) - אע"פ שבדאי ידע את כל התפלות בעל-פה, וכן נוהג גם אני - כפי שראיתי את הנהגתו של כ"ק מו"ח אדמו"ר. וע' אגרות קודש (של הרבי) ח"ז עמ' שס"ב: במענה על מכתבו ... בו כתב על ענין המחשבות זרות שמבלבלים אותו מזמן לזמן וביותר בזמן התפלה. והנה עליו להתפלל מתוך הסידור וגם במקום שצריך להתבונן צריך להיות הסידור פתוח לפניו וכשירגיש שמתחילות מחשבות לשוטט ביט בסידור וידוע מרז"ל אותיות מאירות.

יח. אם אחד **מספר חסדי ה'** שעשה לו, ומתחלה מזכיר השם ורוצה לגמור דבריו מה שעשה לו ה', אסור להפסיקו בדברים, שמא מתוך כך לא יגמור דבריו, ונמצא שהזכיר שם שמים בחנם, אבל אם רוצה לקלל שום אדם והתחיל בשם, מצוה להפסיקו, שלא יגמור דבריו ולא יחטא (מ"ב ס"ק ג').

יט. קודם שיברך איזה ברכה, צריך **לדעת איזה ברכה** שהוא צריך לברך, כדי שבשעה שהוא מזכיר את השם יתברך שהוא עיקר הברכה, ידע מה שיסיים (קצור שו"ע סי' ו' סע' א').

כ. ראוי לאדם שירגיל את עצמו לומר את **הברכות בקול רם**, כי הקול מעורר את הכוונה (קצור שו"ע שם).

כא. כשהוא מברך, יהא **פיו נקי מן הרוק וגם שאר דבר לא יהא בתוך פיו**, שנאמר (תהלים ע"א, ח): ימלא פי תהלתך (קצור שו"ע סי' ו' סע' ב'; כה"ח אות ג').

כב. באיסור **הזכרת שם שמים לבטלה**, ע' באריכות ברכי יוסף חו"מ סי' ל"ד סע' י"ז.

סי' ו' – דין ברכת אשר יצר ואלקי נשמה ופירושו

א. **כשיצא מבית הכסא** יברך אשר יצר את האדם בחכמה (שו"ע סע' א' - ראה שם באריכות את פירוש הברכה).

ב. כתב הרמ"א (סי' ד' סע' א', על דברי השו"ע "ירחץ ידיו ויברך על נטילת ידים"): "יא גם אשר יצר, ואפילו לא עשה צרכיו, וכן נהגו (והוא ע"פ דברי האבודרהם). וכ"פ בשו"ע אדמ"ר (בסימנו סע' א', ובדומה במ"ב סי' ד' ס"ק ד'): אע"פ שמדינא דגמרא א"צ לברך ברכת אשר יצר אלא כשעושה צרכיו, מ"מ נהגו העולם לברך בכל שחרית תיכף אחר ברכת על נטילת ידים, ברכת אשר יצר, לפי שבכל יום נעשה האדם בריה חדשה, לכן שייך לברך בכל יום ויום אשר יצר את האדם בחכמה, והרוצה להסתלק מהספק יזהר לעשות צרכיו תיכף ומיד אחר נטילת ידים שחרית, וכשיצא מבית הכסא, יטול ידיו פעם שנית ויברך אשר יצר ... וטוב שלא יברך ברכת על נטילת ידים עד לאחר נטילה שנית שנוטל אחר יציאתו מבית הכסא, ובפרט אם צריך לנקביו, שאז אסור לו לברך (שו"ע אדמו"ר סע' א').

בבדי השלחן סי' ה' ס"ק ב', כתב: ומי שאינו יכול לעשות צרכיו תיכף, מ"מ יכול לברך אשר יצר, ואע"פ שאדמו"ר ז"ל נקיט בלשנו "והרוצה להסתלק מהספק", וכ"כ המג"א, לא אמרינן בזה ספק ברכות להקל, הואיל וכבר נהגו לברך, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל ... והכי דייק לשון אדמו"ר ז"ל "והרוצה" להסתלק מהספק, שהרוצה להחמיר יש לו תקנה, אבל מן הדין יכול לסמוך על המנהג ולברך בלא עשיית צרכיו.

אך דעת הכה"ח (סי' ד' אות ט') וההלכה ברורה (סי' ד', עמ' נ"ח) שאם לא עשה צרכיו בבוקר, אינו מברך אשר יצר כלל.

ג. והמדקדק באורחותיו ראוי שיברכה בעמידה (פסקי תשובות עמ' ס"ו, לגבי ברכת אשר יצר. ושם בהערה 6: כדין כל ברכות השבת, שלכתחלה ראוי לעמוד בהם, וכדכתב בסידור יעב"ץ ועוד פוסקים, וכדכתבין בריש סי' רי"ח ובהליכות שלמה פ"ב אות ל' שכן נהג הגרש"ז אויערבאך זצ"ל).

ד. אשה ... לא תברך ברכת אשר יצר בפני אנשים (חסד לאלפים סי' ג' סע' ד').

ה. על הפתח, אינו מברך (אשר יצר) (חיי אדם כלל ז' סע' ז').

וכל מצותיך אמת

בלקט הקמח החדש סי' ז' ס"ק ט"ו כתב: ע' ישועת יעקב רס"י ד' בהגה"ה: מ"מ מי שרוחות מצערות אותו והוקל לו ע"י הפחה, צריך במחשבתו לומר הודאה או אפילו בפיו בלי שם ומלכות איזה הודאה.

ו. פסק השלע (סע' ג', ע"פ תוספות בברכות ובפסחים): **ברכת אלקי נשמה אינה פותחת בברוך, מפני שהוא ברכת ההודאה, וברכת ההודאות אין פותחות בברוך; וכתבו ע"ז הפוסקים (שו"ע אדמו"ר סע' ז'; מ"ב ס"ק י"ב): ומ"מ טוב לסמכה לברכת אשר יצר, כדי שתהא ברכה הסמוכה לחברתה שדי לה בברוך שבתחלת ברכה ראשונה.**

לעו"ז כתב **בבן איש חי** (פ' וישב סע' ב'): יסמוך ברכה זו של אלקי וכו' לברכת אשר יצר, כי ברכה זו צריכה להיות סמוכה לחברתה, ויש סוד בדבר, כנזכר בשער הכונות.

וכן דעת הגר"א המובאת בביאור הג"א סי' מ"ו ובמעשה רב אות ו', שאלקי נשמה היא סמוכה לחברתה - הביאו המ"ב ס"ק י"ב - ; וכ"פ בערך השלחן ע"פ ספר הקנה. ובספרו עוד יוסף חי פ' וישב' ז' הוסיף רבינו בעל הבא"ח: ויש טועין לחשוב בהיכא דאין להם לברך "אשר יצר" דלא עשו גדולים ולא קטנים ובאים לברך "אלקי נשמה" וכו', יקדימו לברך ברכת "הנותן לשכוי בינה" קודם ברכה זו של אלקי נשמה וכו' כדי שתהיה סמוכה לברכה שפותחת בברוך, **וטעות הוא בידם**, דהכונה במאמר **סמוכה לחברתה היינו דוקא ברכת אשר יצר**, וגם כי בזה שמקדימים ברכת השכוי מבלבלים הכוונות הרמוזים בהם ומהפכים את הסדר. ועל כן אם האדם יכול לסמוך אותה לברכת אשר יצר, הנה מה טוב, ואם אי אפשר לו והוא מוכרח לברך ברכה זו של אלקי, יברך, ואף על גב דאינה סמוכה, ע"כ. וכן בספר שלחן השחור סע' ב' שהיא ברכה הסמוכה לחברתה, והוסיף שהמפסיק עושה פגם גדול, וצ"י לשער הכוונות ב', א'. וכן כתב **הכלל** כאן אות ג' ובסי' מ"ו אות ז', שהיא ברכה הסמוכה לחברתה (וביאר ע"פ שער הכוונות דרש ברכת השחר שהטעם: לפי שהיא כנגד אמא המחוברת תדיר עם אבא), וכ"פ **בהגהות איש מצליח**. ולהעיר מפור וז' בסוף הסימן, בשם **הראש בתשובה** (שו"ת הרא"ש כלל ד' סי' א'), וז"ל: ובבוקר לא יפסיק בין ברכת אשר יצר לאלקי נשמה, כי היא סמוכה לה.

ז. **בברכה ארכה** כמו ברכת קריאת שמע ו'**אשר יצר**' וכיוצא בו, מותר לכתחלה לענות קדיש וקדושה ואמן ד'הא-ל-הקדוש' ו'שומע תפלה'... ואפילו שהיה כדי לגמר את כלה (חיי אדם הלכות ברכות ותפלות כלל ה' אות י"ג; שארית יוסף עמ' פ"ב, שם ביאר, לגבי ברכת אשר יצר: לאחר שהתחיל בתיבות אשר יצר. וע"ע להלן סוף סי' ז').

ח. **המשכים לקום ויודע שיצטרך עוד לישן** פעם ב' שינת קבע, יאמר אלקי נשמה בלי חתימה, וכשירצה לישן פעם ב', יאמר ברכת המפיל בלי פתיחה,

רק יאמר ברוך המפיל חבלי כו' עד החתימה ולא עד בכלל, וכשיקום בפעם ב', יאמר אלקי נשמה כו' עם החתימה (שו"ע אדמו"ר סע' ח', ע"פ מ"א סוף ס"ק ח' בשם סדר היום, מובא ג"כ בבאר היטב סוף הסימן). וה"מ היינו אם הוא קם ממטתו לומר תיקון חצות או ללמוד, אלא שרוצה לחזור לישון, אבל אם אינו מתעורר לקום, אע"פ שעתה ניעור ודעתו לישון, א"צ לומר כלל (שערי תשובה ס"ק ו', ע"פ כסף משנה על רמב"ם הלכות תפלה פ"ז ה"ג).

ט. אף אם לא בירך ברכת אשר יצר עד אחר שהתפלל י"ח, יברך אותה אחר התפלה (כך משמע מדברי הרמ"א סוף סי' נ"ב ומדברי שו"ע אדמו"ר סי' נ"ב סוף סע' א', וכן מדברי המ"ב סי' ס"ו ס"ק כ"ג בשם דרך החיים, ולא כשיטה לפיה כבר יצא בברכת רפאינו - ע' ציץ אליעזר ח' י"א סי' ד').

י. כתב הל"ב (ס"ק י"ב, וע' ג"כ במ"ב סי' נ"ב ס"ק ט'): אם לא בירך ברכת אלקי נשמה עד אחר שהתפלל י"ח, אינו מברך עוד לאחר התפלה, שכיון שכבר אמר מחיה המתים, הוא דומה למחזיר נשמות [פר"ח], ובשעת מפקפק מאוד בדין זה ומסיק דע"כ, אם בעת שאמר ברכת מחיה המתים היה בדעתו לברך אלקי נשמה אחר התפלה, רשאי אח"כ לברך ... וכן משמע בפמ"ג.

אך מדברי של"ע אדמ"ר (סי' נ"ב סוף סע' א') שכתב, לגבי מי שלא בירך ברכות השחר והתפלל: ומ"מ יאמר כל הברכות שמחויב לברך בבקר ... ויש מי שאומר שלא יברך ברכת אלקי נשמה מפני שיצא בברכת מחיה המתים שבתפלה, וטוב לחוש לדבריו לכתחלה לברך אותה קודם התפלה; יוצא שבדיעבד, יברך את כל הברכות (וע' מראי מקומות וצינונים לשו"ע אדמו"ר הזקן על אתר, שכך יש לדייק ג"כ מדברי הרמ"א סוף סי' נ"ב).

לעו"ז, לדעת ההלכה ברורה (ה"ג סוף עמ' שס"ז) וההגהות איש מצליח (על מ"ב ס"ק י"ב), אין לברך אלקי נשמה אחר שהתפלל י"ח אף אם כיון בפירוש שאינו רוצה לצאת.

יא. צריך להפסיק מעט בין אלקי לנשמה, כדי שלא יהיה נשמע שהנשמה היא אלקיו ח"ו (מ"ב סי' מ"ו ס"ק ג'; בא"ח פ' וישב סע' ב').

וע' בסדור אדמו"ר עמ' ב' שם יש פסיק בין "אלקי" לבין "נשמה", וכך העיר בלקט ציונים והערות לשל"ע אדמו"ר, עמ' 80.

יב. לגבי **מנהג אמירת התהלים**, כתב *הלל* (ס"ק ה') בשם הלבוש: אותם שאומרים תהלים, טוב יותר שיאמרו קודם התפלה.

אך במנהג ישראל *תורה* (סע' א') כתב בשם הבעש"ט הק' שלא יאמר תהלים קודם התפלה בדביקות, שלא יחלש גופו ולא יוכל אח"כ להתפלל בדביקות, רק יתפלל בדביקות ואח"כ יאמר תהלים. והוסיף (במנהג ישראל תורה שם) דמזה נמשך המנהג כהיום לומר תהלים אחר התפלה, אף דאין אנו במדריגה זו.

עוד כתב שם (סע' ב') שהמנהג לומר תהלים אחר התפלה כפי שמחולק לימי החודש הובא בא"ר סוף סימן א' בשם השל"ה.

מנהג חב"ד:

בימים שאין אומרים תחנון ובמילא א"א למנצח גו' יענך, אומרים אחר התפלה לפני אמירת תהלים את המזמור **למנצח יענך**, אבל לא בתור סדר התפלה כי אם בסדר תחנונים.

(וידוע המנהג שקיבל אדמו"ר הזקן) ... מרבו בשם רבו מורנו הבעש"ט, לאמר הקאפיטל תהלים המתאים **למספר שנותיו** אחר תפלת שחרית קודם אמירת **השיעור תהלים בכל יום** כנהוג (כפי שמחולק לימי החודש - ש.ס.). כמה מהחסידים נוהגין לומר גם הקאפיטל תהלים של **שנות האדמו"ר** (ספר המנהגים - חב"ד, עמ' 17).

וע"ע *התקשרות* גליון תשנ"ח עמ' 16 שדן בזמן המתאים להוספות לשיעור התהלים. וע' *תורת מנחם התוועדויות* - תשמ"ט, ח"ג עמ' 399, שמנהג אמירת המזמור המתאים למספר שנותיו שייך גם לקטנים.

סי' ז' – דין לברך אשר יצר כל היום אחר הטלת מים

א. כל היום, כשעושה צרכיו, בין קטנים בין גדולים, מברך **אשר יצר, ולא על נטילת ידיים**, ואף אם רוצה ללמוד או להתפלל מיד (שו"ע סע' א'), כי לא תיקנו חכמים לברך על הנטילה אלא בשחר, משום דנעשה כבריה חדשה, כמו שנתבאר בסי' ד'; ובנטילת ידיים לאכילה, משום סרך תרומה (שו"ע אדמו"ר סע' א').

ע' בלקט הקמח החדש ס"ק ד' * שכתב: טעה בעשה צרכיו וברך על נטילת ידיים, אי בכלל ברכה לבטלה היא: לשו"ת מן השמים (לג-לד), בכל עת שיצא מבית הכסא שצריך ליטול ידיים, צריך לברך על נטילת ידיים לתורה ולתפלה ע"ש ... וכיון דיחידאי היא, יש חשש, וצריך לומר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, כבברכה לבטלה.

ב. המטיל מים ... **אם נזהר שלא ליגע** בערותו, אינו צריך ליטול ידיו כלל, אפילו אם רצה להתפלל מיד. מ"מ, נכון הדבר שירחוץ ידיו קודם שילמוד או שיזכיר את השם, משום שנאמר (עמוס ד, יב): הכון לקראת אלקיך ישראל (שו"ע אדמו"ר סע' ב', ע"פ שו"ע סע' ב').

ג. אע"פ שדעת השו"ע (סע' ג') שהמטיל מים והסיח דעתו מלהטיל מים, ואח"כ נמלך **והטיל מים פעם אחרת**, צריך לברך ב' פעמים אשר יצר, הרי שהאחרונים (ובראשם הב"ח) חלקו עליו, ולמעשה מורים כל הפוסקים (שו"ע אדמו"ר סע' ג'; מ"ב ס"ק ו'; בא"ח פ' ויצא סע' י"ב; הלכה ברורה עמ' קכ"ט) שאין לברך אשר יצר אלא פעם אחת, ועולה לו אף למה שהטיל בתחלה. ולכתחילה, נכון ליזהר לברך תיכף אשר יצר אחר הטלת מים, דשמא יצטרך עוד אח"כ להטיל מים; וה"ה בגדולים (מ"ב ס"ק ו').

ד. לגבי **הזמן המירבי** בו עדיין יכול לברך אשר יצר:

- דעת הפוסקים **האשכנזים** (הגאון מליסא בדרך החיים, דיני אונן, סי' רמ"ז סע' א' - ע' סדור אדמוה"ז עמ' 722; מ"ב ס"ק א' ועוד) שאפילו **שהה זמן רב (ואפילו כל היום)**, יברך אשר יצר.

- דעת הב"א (פ' ויצא סע' י"ב) **והגר' צ אבא שאול ז"ל** (אול"צ ח"ב עמ' כ"ו) שאם עבר יותר **מחצי שעה**, לא יברך אשר יצר בשם ומלכות.

- דעת הג"ע יוסף שליט"א (שו"ת יחיה דעת ח"ד סוף סי' ה'; שו"ת אוצרות יוסף סי' י"ט) שאחר **72 דקות**, שוב לא יברך אשר יצר בשם ומלכות.

ואם נזכר **לאחר שהתחיל לו תאוה**, כתבו הפוסקים (מ"ב שם; הלכה ברורה עמ' קכ"ח) שמכל מקום לא יברך עד שיעשה שוב צרכיו. ואפילו עדיין יכול להעמיד עצמו עד שיעור פרסה, מכל מקום, מאחר שכבר מתאוה שוב לצרכיו, ראשונה כבר עברה, והרי זה כאכל ונתעכל המזון במיעו, שהפסיד ברכה אחרונה (פסקי תשובות עמ' ס"ז).

ה. **אם נסתפק אם בריך או לא**, לא יברך בשם ומלכות, ויהרהר שם ומלכות בלבד (בא"ח פ' ויצא סע' י"ב).

ובמאסף לכל המחנות ס"ק ג' בשם הא"א מבוטשאטש מה"ק: **כשמסופק אם בריך** אשר יצר, גם דקי"ל שבכל ברכות, אם נסתפק אם בריך, אינו מברך רק בשל תורה, וברכת אשר יצר הוא רק מדרבנן, עם כל זה שייך כעין חזקה שמסתמא היה בשב ואל תעשה מלאמרו עד שסבר איזה הכרע שאמר ודאי ... אך לומר בנוסח רחמנא או להרהר שמות הק', בכהאי גוונא הוא מוציא עצמו מכל שום ספק, וכן הוא על צד היותר טוב (והוסיף במאסף לכל המחנות שם שבספר תורת אביגדור נתן עצה שיטיל מים פעם ב' ויתכוין לפטור גם את הברכה הראשונה).

ו. **אין שיעור להשתין מים**, כי אפילו לטפה אחת חייב לברך, שאם יסתם הנקב מלהוציא הטפה ההיא, היה קשה לו, וחייב להודות (שו"ע סע' ד'). ולכן כשאדם רוצה לילך לבית הכנסת להתפלל, או הולך לאכול, ובודק את עצמו שמא יצטרך לנקביו, ומטפטף מעט, צריך לברך אשר יצר, כיון שנפתחו נקביו (שו"ע אדמו"ר סע' ד').

ז. פסק בש"ע אדמו"ר (סע' ו'): **מי ששותה סם המשלשל**, ובדעתו לפנות הבני מעיים עד שתכלה הזוהמא מהם, כיון שלא הסיח דעתו מעשיית צרכיו, לפיכך לא יברך אשר יצר עד אחר גמר ההוצאה.

הל"ב (ס"ק ב') הביא דעה זו, אך לדעתו המנהג כדעה החולקת לפיה יברך בכל פעם, פרט למקרה של שלשול חזק, שמרגיש שמיד יצטרך לפנות שנית, שאז אסור לו לברך.

ח. מי שאכל דבר **שצריך לברך ברכה אחרונה**, ושכח ולא בירך, והטיל מים, ונזכר קודם שבירך אשר יצר, יברך תחלה אשר יצר ואח"כ הברכה האחרונה, מפני שתדיר קודם לשאינו תדיר (שו"ע אדמו"ר סע' ז'; מ"ב ס"ק ב').

והטעם שאשר יצר נקרא תדיר: כיון שלא יתכן שיעבור היום בלא שיעשה צרכיו, אבל באכילה ושתייה, יכול אדם שלא לאכול או לשתות יום אחד או יותר, כי אם בסעודה - חיי משה, והוא *על שאלת מהרש"ל* סי' צ"ז.

כתב *הכלל* (אות א'): ואם הטיל מים **קודם ברכת המזון**, בחדושי רבי עקיבא איגר ... כתב דצריך עיון איזה יקדים (כי הרי ברהמ"ז דאורייתא ואולי יש להקדימו - ש.ס.) אבל מדברי הרוח חיים ... משמע ברכת אשר יצר קודם, ע"ש, וכן יש לנהוג, דחיישינן שמא ישכח (וע' בספר שלחן הזהב עמ' 252 שהביא כמה טעמים להעדיף הקדמת אשר יצר לברכת המזון, אך ע"ע להלן);

אך *בהלכה ברורה* (עמ' קל"ה) כתב שאם אכל מספיק פת כדי שחיובו יהיה מדאורייתא, ושאינו חושש שמא ישכח לברך אשר יצר, יקדים בברכת המזון; ובדומה כתב (בעמ' קל"ו) לגבי אמירת ברכת מעין שלוש לפני אשר יצר, כי לרוב הפוסקים ברכה זו מדאורייתא (בירור הלכה, על הלכה ברורה שם).

וקצת נראה שכך דעת *שלע אדמור*, שפסק (בהלכות נטילת ידים סי' קס"ה סע' ב'): אכל דבר שחייב לברך *בורא נפשות רבות* ברכה אחרונה ושכח והטיל מים, יברך תחלה אשר יצר ואח"כ בורא נפשות רבות, מפני שברכת אשר יצר תדירה יותר, וכל התדיר מחבירו קודם לחבירו (וע' לקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר, עמ' 85, שהפנה להלכה זו).

ט. לגבי מי שיש לו שקית לאיסוף שתן (**קטטר**), כתבו (בשולחן שלמה - ערכי רפואה - ח"ב עמ' קמ"א) *בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל*, שאם הוא באופן שהשתן נוזל תמיד לתוך השקית, יברך רק פעם אחת, בברכות השחר, ויכון להוציא כל היום. ועוד שם: מ"ש בשו"ת הר צבי (או"ח סי' ו') שיברך כל היום (כלומר אחר כל פעם לאחר שמטיל מים באופן זה), נראה דהיינו דוקא בשעה שיודע בבירור שהטפטוף נפסק, אך גם בזה

צ"ע, ויותר נראה שיסתפק בברכה שבירך בבוקר. אך בהלכה ברורה (עמ' קל"א) כתב שבכגון זה יברך כשפסקו טיפות לצאת.

לגבי אמירת דברים שבקדושה ליד קטטר, כתבו בשולחן שלמה (שם) שמותר בכל דבר שבקדושה, ואין צריך לכסות את השקית או את הצינור המחובר לקטטר, כי הם לשימוש חד פעמי ואין עליהם דין של עביט, וגם המי רגלים עצמם מכוסים תמיד באופן שבשום פעם לא מרגישים סרחון, ועע"ש.

י. מי שהחל לברך ברכת 'אשר יצר', ובאמצע הברכה שמע קדיש או קדושה, אם כבר התחיל בתיבות אשר יצר, פוסק ועונה כדרך שפוסק באמצע קריאת שמע וברכותיה ... אבל אם נמצא בתחלת הברכה, דהיינו שאמר רק 'ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם' או שהגיע כבר לחתימת הברכה, ואמר 'ברוך אתה ה' ', לא יפסיק כלל (הלכה ברורה עמ' קל"ב, ע"פ חיי אדם ושדי חמד. דברי הח"א הובאו לעיל סי' ו' בלשונם).

סי' ח' – הלכות ציצית ועטיפתו

נקדים בסקירה קצרה אודות מצות התכלת בזמן הזה:

מצות ציצית כוללת שתי מצות: **הא'** שיהיו ציציותיו בקצות הכסות, והוא שנאמר: **ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם**, וזהו יקרא **לבן**, לפי שהוא צמר לבן או פשתן לבן, כפי התנאים והעיקרים שנתבארו בגמ' בדיני הציצית; והמצוה **השנית** לתת חוט של צמר תכלת כרוך על אותן הציצית, והחוט הזה נקרא **תכלת**, שנאמר **ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת**. ואינו נמצא בידינו היום, לפי שאין אנו יודעים לצובעו, שאין כל מין תכלת בצמר נקרא תכלת, אלא תכלת ידועה שאי אפשר לעשותה היום, ועל כן אנו עושים בלבן לבדו (פירוש המשניות לרמב"ם - מסכת מנחות, תחילת פ"ד).

ידוע שבדור שלפנינו, המציא (בשנת תרמ"ט - ש.ס.) **הגאון ר' גרשון חנוך מראדזין זצ"ל** (בנו של רבי יעקב ליינר, האדמו"ר מאיז'ביצה – ראדזין, בן המי שילוח, רבי מרדכי יוסף ליינר מאיז'ביצה, בעצמו תלמיד רבי מנחם מנדל מקוצק זי"ע – ש.ס.) החלזון שצובעים ממנו התכלת (*"הדיינא"*, *Sepia officinalis* בשמו המדעי - ש.ס.), ונחלקו עליו גדולי דורו, ומהם הגאון מקוטנא בשו"ת ישועות מלכו (חאו"ח סי' ב. וע' בכ"ז במאסף לכל המחנות סי' ט' סע' י"ד - ש.ס.), ורמז כן בקצרה הערוך השלחן או"ח (סי' ט אות יב) (*הגוף יוסף שליטא בכף החיים – יו"ד – סי' קי"ח, אות א'*).

והגאון רבי יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל, במאמריו שנדפסו בקובץ "ההר" (שנות **תרצ"ב** – תרצ"ה) כתב גם כן לבאר סימני החלזון, אלא שהוכיח שהיא בריה חדשה (הלכה ברורה עמ' קצ"א. לדעה זו, חלזון התכלת הוא הנקרא סגולית, *Janthina janthina* בשמו המדעי - ש.ס.).

לדעה אחרת, חלזון התכלת הוא הארגמון קהה-קוציט (הוא הנקרא חלזון הפורפורה, *Murex trunculus* בשמו המדעי). הוכחות לשיטה זו מובאות בספר "לולאות תכלת לרה"ג שלמה יעקב טייטלבוים שיח", בספר כליל תכלת לרה"ג אליהו טבגר שיח' ובספר התכלת לרה"ג מנחם בורשטיין שיח'; ע"ע תחומין ח"ט עמ' 423 ואילך וחט"ז עמ' 412 ואילך.

וכתב לי הר"ג מאיר מאוזו שליטא (המכתב צולם בראש הספר): "בזמננו שאנו קרובים לגאולה ב"ה, נתגלתה התכלת כמעט בוודאות (לא של ראדזין ולא של הרב הרצוג, אלא ארגמון קהה-קוציט). ואני מטיל תכלת בלג של שבת בלג. וסימנך תן כבוד לעמך תהלה ליראיך את תכלת. וזה סימן לגאולה ב"ה, ע"ל.

למעשה, רוב גדולי דורנו לא קיבלו את חידוש התכלת, בין השאר בגלל דברי **הארי ז"ל** (פרי עץ חיים שער הציצית, פ"ה): האמת הוא שבזמן הזה, אחר החרבן, אין בנו כח להטיל תכלת, כי אין אנו משיגין ובדומה כתב אדמו"ר הזקן (בלקוטי תורה פ' שלח, מ"ה, ד'). וע' בשו"ת דברי יואל לרבי יואל מסאטמאר זצ"ל, ח"א יו"ד סי' מ"ד סע' ג', שביאר שמה שהשתמשו בתכלת לציצית אע"פ שהתכלת הוא מדם חלזון שהוא דג טמא, הוא מפני שתכלת

וכל מצותיך אמת

דומה לרקיע ולכסא הכבוד, והרי בפני הכסא נראים הטמא והטהור יחדיו, כמו נשר ואריה שבמרכבה. אך הרי מבואר בגמרא ברכות דף נ"ט שהיום שחרב בית המקדש, לא נראה הרקיע בטהרתו. יוצא כי אחר חורבן בטל הטעם לזכור ע"י התכלת את היושב על הכסא. וע' שם עוד שמבאר עפ"ז מה שאנו אומרים שושנת יעקב צהלה ושמחה בראותם יחד **תכלת מרדכי**: אפשר לומר בזמן גלותם לא היה להם תכלת, אלא שאז בישועה שהיה להם ע"י מרדכי ואסתר, היה אתחלתא דגאולה ממש, שנתעלה אז כח הקדושה ביתר שאת, ותיכף אח"כ בשנה האחרת התחילו לבנות הבית המקדש ונתגלה מצות התכלת. ולכן הבינו ממה שלבש מרדכי התכלת כי הגיע עת דודים ושערי השמים פתוחים לגאולתן של ישראל, ובוזה היה שמחה רבה, עכ"ל.

וע' ספר **תורה שלמה** - מילואים לפרשת תרומה עמ' ו' ואילך, המודפסים אחר המילואים לפרשת כי תשא - שהאריך בסוגית התכלת בזמן הזה, ושם: ולתרוץ את גדולי ישראל בדור ההוא, ועי"ז את כלל ישראל החרדים על דבר ה', שנמנעו מללבוש תכלת, נ"ל שיש לזה ארבעה נימוקים: א. יש חוסר בסימני החלזון. ב. דבר התלוי במראה אי אפשר ללמוד מתוך הספר, וצריך שימוש, וכיון שנפסקה פעם, שוב אי אפשר לחדשה ... ג. להרמב"ם לא היתה תכלת אע"פ שהיה ידוע לו החלזון ואופן הצביעה. ד. הטעם של האר"י שאין חיוב תכלת בזמן החורבן, יש לו סמוכין במדרש חז"ל שנתגלה בימינו (ובהמשך מרחיב בכל אחת מנקודות אלו).

מנהג חב"ד שלא להטיל פתיל תכלת גם היום, מקורו באגרות קודש **אדמו"ר הרשב"א** (ח"א עמ' שנ"א). באגרות קודש **הרבי חלק י"ז עמ' רל"ב**, איתא: במש"כ ע"ד חלזון ותכלת בהנגוע לפועל עתה בציצית - הרי ידוע אשר הרעישו ע"ז והתנגדו לזה, וגם ע"פ נגלה, גדולי עולם בעת יצא חידוש זה מראדזין. וגם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) נ"ע לא הסכים על החידוש בשום אופן. ואין עתה תחת ידי מכתבו בזה. אבל זכורני שמביא שע"פ קבלה יהיה ענין התכלת רק לעת"ל. ואנו אין לנו אלא דברי כ"ק אדמו"ר. ועיין ג"כ סוכה לב, סע"ב: רב אחא הוה **מהדר** כו' הואיל ונפיק מפומי דרב כהנא.

וכן בשולחן אור לציון ח"ב עמ' רע"ט כתב: מי שלא נהגו אבותיו לשים פתיל שיש אומרים שהוא פתיל תכלת, לא יתן חוטים אלו בטליתו - ובהערה שם: שיש לחוש בזה שנראה כמזלזל במנהג אבותיו שלא נהגו לחוש לאומרים שהוא פתיל תכלת, ועוד כיון שאינו ודאי, יש לחוש משום תולה קלא אילן בבגדו ואומר תכלת הוא (ראה ב"מ ס"א ע"ב).

גיסי היקר הרה"ג ר' דוד בירדוגו שליט"א הפנה את תשומת לבי לדברי זקנו הגה"ק המלאך רבי רפאל בירדוגו זצ"ל בספר **תורות אמת** חלק או"ח סי' ח', וז"ל: ומ"מ קשה לי למה בכל המצות עושין זכר לזמן הקודם כמו ספירת העומר דחיוב התורה הוא דוקא מיום הביאכם וכו'. ובולוב ניטל ז' זכר למקדש. וגם בזה היל"ל אפי' צבע איסטיס וקלא אילן, זכר למצות תכלת, ומה מפסיד, לא יהיה אלא לבן! ונראה דאם יעשו קלא אילן, תשתכח תורת תכלת, שיאמרו: זהו תכלת שאמרה תורה, ואפי' ימצא חלזון יעשו איסטיס, מה שאין כן בהנך שעשו זכר למקדש ... ואמת שפעם א' עלה על דעתי לעשות חוט תכלת מאיסטיס מצד שאפשר שזהו תכלת האמור בתורה ומצד זכר למקדש. אך קיימתי בעצמי ואל תטוש תורת אמן.

וכל מצותיך אמת

ועוד בשלף הרב הראשי תשמ"ח-תשמ"ט (לגר"מ אליהו זצ"ל - ח"ב עמ' 230-231 לשאלה בענין הטלת פתיל תכלת): שאלה זו עלתה על שלחן הרבנים וטרם הוכרעה. להלכה - כיוון שבעינן שהחוטים יהיו לכתחילה בצבע הטלית, לכן אין טעם להוסיף חוט בצבע אחר, אא"כ אותו אדם חושב שזכה למצוא את התכלת האמיתית הכתובה בתורה (ובהערה 2 שם: בזהר כתוב, שהתכלת תתגלה רק כאשר המשיח יבוא). וכן בספר ישועות מרדכי (תפילות הנהגות וסגולות בכתב יד קודשו של הגה"ר מרדכי אליהו), עמ' 104, כתב הרה"ג זצ"ל: אני הולך בשיטת זוהר הקדוש שרק בביאת המשיח יתגלה התכלת.

כאן המקום להעתיק את דברי חברי יוסף על מה שכתב השו"ע (סי' כ"ד סע' ג') דטוב להסתכל בציצית וכו': ויכוין כאלו יש בו תכלת, דאזתה ההארה לא נפסקה - האר"י זצוק"ל.

להשלמת הענין, נעתיק את דברי הרבי בלקוטי שיחות (ח"ח, פרשת שלח, שיחה ב', בסוף השיחה - עמ' 104 בלקוטי שיחות המתורגם לעברית): אחד ההבדלים שבין חוטי ה'תכלת' שבציצית לבין חוטי ה'לבן' הוא שחוטי התכלת רומזים לעבודה הרוחנית של יראה, "סור מרע" ואילו חוטי הלבן רומזים לאהבה, "ועשה טוב". וזהו ההסבר, בפנימיות הענינים, לכך שרש"י מפרש תחילה "פתיל תכלת", ולאחר מכן "ושמונה חוטים..." - כי תחילת העבודה היא סור מרע, ומכך מגיעים לאחר מכן לקיום כללות מצות ציצית - "שמונה חוטים" - אשר "שקולה כנגד כל המצוות". אך למרות זאת, מכך שבזמננו אין תכלת, וכל שמונת החוטים (אף אלו שקשורים מצד עצמם ל"תכלת") הם "לבן", נלמדת ההוראה שהעבודה העיקרית היא בקו האהבה, ע"כ. וע"ע מה שכתבנו להלן סי' כ"ד בשם הרבי בתורת מנחם - התנועדות חכ"ח, שאותו ענין שה' נמשך פעם ע"י תכלת, נמשך גם היום, אלא שנמשך ע"י חוטי לבן.

ובדומה ראיתי בעבודת ישראל למגיד מקו'ניץ, על אבות פ"ג: בזמן הבית, כשהיו ישראל בגדולה ושלוח, היו צריכין לתכלת, להזכיר היראה; ועכשיו אין צריכין לתכלת, כי בלא זה לבבות ישראל נכנעים מגודל הצרות העוברים עלינו, ואדרבה צריך לחוט לבן להזכיר שאף על פי כן חסד הבורא עלינו, ולא יעזבנו לנצח, ע"כ. וכן ע' ראשית חכמה שער הקדושה פ"ו, שכתב, בדרך המוסר: ולכך פירשו (ברכות נז:) שכל הגוונים יפים לחלום חוץ מגוון תכלת, המורה על הדין הגמור שהוא תכלית הכל והוא דין נפשות ... ונראה לי שסוד זה נרמז בפרשת ציצית במלות: והיה לכם לציצית, שסופי תיבות "המת", כי ענין זכירות הציצית הוא לזכור יום המיתה על ידי החלזון.

א. כל הקורא קריאת שמע בלא ציצית מעיד עדות שקר בעצמו (שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב סי' כ"ד ס"ק ג' - ע"פ זהר).

והוא שלא כדעת התוס' בברכות י"ד; ד"ה ומנח. וע"ע שלף ח"ד סי' ב' עמ' י"ב. וכן הוא שלא כדעת הערוך השלחן שכתב בסע' א': ובאמת נראה דהזוהר ג"כ כוננו כן: כשנושא בגד בד' כנפות בלא ציצית, דלבד שעובר בעשה, הוי עדות שקר, שנושא בגד בת ד' כנפות ולא הטיל בו ציצית, ע"כ.

וכל מצותיך אמת

ורצוי לזרז על **חשיבות התפילה בטלית גדול**, ע"פ דברי **הקיצור של"א**, ל"א, ד', ריש הלכות ציצית, וז"ל: ודע מה שכתב האר"י ז"ל בכתביו, כי סוד של טלית גדול אין לו שיעור וערך, כמו שהאריך בעל עמק המלך ובעל מצות שמורים, כי **טלית גימטריא אין סוף** במילוי כזה: אל"ף יו"ד נו"ן סמ"ך ו"ו פ"א, להורות כמו שהא"ס הוא מקיף לכל העולמות, כך בחינת הטלית הוא המקיף, סוד אור מקיף גדול, כי אור המקיף הוא משמר לאדם מכל רע, ולכן **כל המניח הטלית עם כונתו, ניצל מהגליות של הקליפו'**, רמז כי טלית ג' גליות, כי בזכות הטלית וכונת הטלית, ניצל מכל גליות, הן מקליפות והן מאומות העולם, ע"כ אשרי לו מי שתמיד מתפלל בטלית, דודאי שמצילו בעולם הזה מכל הקליפות שלא ישלטו בו להחטיו, ואחר מותו מתלבשם אותו מאותו אור לבן שמבריה כל הקליפות ומלאכי חבל' שלא ישלטו בו, וע"ז יזכר לחי עה"ב למעלה העליונה, עכ"ל מ"ש דף י"א ע"ד. ע"כ יש להזהיר **כמה ההמונים אפי' לומדי' שמתפללים בבה"כ בלי התלבשות טלית גדול, אלא סומכין על לבישתן טלית קטן**, אף על גב שיש להם בתוך עמודין שקורין שטענ"דיר, טלית גדול, מכל מקום, **מחמ' קלות דעתן ועצלותן**, אין מניחין טלית גדול, ואין יודעין איך בחינת סוד טלית קטן ובחי' סוד טלית גדול המה רחוקים זה מזה ...

כאן המקום להעתיק את דברי רבינו **הב"א** קרוב לתחילת ספרו, וז"ל: ולפי האמור דאין אחיזה לחיצונים באור המקיף, דלכך נתקנא הנחש באדם הראשון, בעבור אור המקיף שהוא היה ערום ממנו שאין לו אחיזה בו, הנה בזה מובן בסייעתא דשמיא הטעם שמצות ציצית מסוגלת לזכור את מצות ה', כדכתיב: וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', והוא כי **הציצית הוא בחינת אור המקיף, כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל, ולכך יש בו כח לדחות את הקליפות**.

וע"ע בזה בדברי **ש"ת** ישכיל עבדי המובאים להלן, סי' כ"ד.

ב. כשיתחיל להתעטף, **קודם שיתעטף לגמרי, יברך מעומד** להתעטף בציצית (שו"ע אדמו"ר ס"ב).

וע' להלן מה הזמן המדויק לברכה למנהגים השונים, וע"ע בזה באריכות במאסף לכל המחנות ס"ק ו'. לשון **השולח** ס"ע א': יתעטף בציצית ויברך מעומד. וע' בלקט יושר הלכות ציצית ס"ע ג' שם כתב שבשעה שמשמיה על ראשו, הפך (בעל תרומת הדשן - ש.ס.) פניו למזרח, והוי מברך. ובהערות שבהוצאת מכון ירושלים, הערה 20, איתא: לא מצאתי בפוסקים חידוש זה שיש להפוך פניו למזרח כשמברך על הטלית ... וראה עוד לקמן ... שגם לגבי ק"ש על המיטה הקפיד רבינו לפנות למזרח, וראה במ"א סי' רכ"ג ס"ק ב' (שם כתב המ"א, לגבי ברכת הטוב והמטיב, כשילדה אשתו זכר: ישתחוה נגד מזרח ויברך - ש.ס.),

וכן **העטיפה** בציצית אמרו חז"ל שצריך להיות דוקא **מעומד** ומצאו לזה סמך ורמז מן התורה: נאמר כאן בציצית והיה לכם, ונאמר בעומר וספרתם לכם. מה לכם האמור בעומר צריך להיות מעומד, כמו שיתבאר לקמן בסימן תפ"ט

וכל מצותיך אמת

(שם בסע' ד': הספירה צריך לברך מעומד, שנאמר: בקמה, ודרשו חכמים: אל תקרא בקמה אלא בקומה - ש.ס.), **אף כאן מעומד** (שו"ע אדמו"ר סע' ד'; מ"ב ס"ק ב).

בלקט ציונים והערות לשלע אדמו"ר, עמ' 94, כתב: ובדיעבד, אם מתעטף מיושב, ראה סי' תפ"ט סע' ד' שכתב רבינו גבי ספירת העומר (שממש למדים שהעטיפה צ"ל מעומד) דאם ספר ספירת העומר מיושב, יצא ידי חובתו ... וכ"כ רבינו בסי' תקפ"ה סע' א' גבי תקיעת שופר, עכ"ל.

ויש להיזהר **גם בט"ק** בזה, אפילו בלבישה, כ"ש בברכתו, אם כבר לבשו (**מקור חיים** לבעל חות יאיר, סע' א'; וכן בבא"ח פ' בראשית סע' ו', כתב: בין בטלית גדול בין בטלית קטן, יברך מעומד; **שלוש שבט הקהתי** ח"א סי' י"א - ובה"ג סי' ו' הביא זאת בשם ספר היראה לרבינו יונה).

עוד כשבט **הקהתי** ח"א שם: ואפילו לובש הט"ק בידים שאינן נקיות או במקום שאינו נקי, כגון בבהכ"ס או בבית המרחץ, ג"כ צריך לקיים המצוה כדינו, דהיינו מעומד.

וכתב הרב [האר"י] זלה"ה דאף **הסרת הטלית, מעומד** (שלמי צבור דיני ציצית סע' ח'). י"א כשהוא מתעטף, מתעטף בימין, **וכשהוא נוטל, נוטל בשמאל** (שיטה מקובצת שבגליון מסכת ערכין ב.; בשם רש"י כתב יד; מובא בציצית הלכה למעשה עמ' קס"ח).

ג. להתעטף בציצית, **הב' של בציצית** בשוא (כך מנוקד בסדור אדמו"ר עמ' 12).

ואע"פ שבשו"ע אדמו"ר סע' ב' פסק כהמ"א שהב' בפתח, הרי ע"פ קבלה וע"פ דקדוק, צ"ל בשוא (וכפי שמנוקד בסדור) - **שער הכולל** פ"ב אות ה', וכ"פ ג"כ ה"ב ס"ק י'; **בא"ח** פ' בראשית סע' ב'; **הלכה ברורה** עמ' קנ"ג. ודרך אגב: **אלף שבפוסקים הלל מילת"שוא** כתובה בוא"ו, העיר לי הר"ג לוי יצחק ראסקין שליט"א שבהקדמת התקוני זהר (דף ז:): כתוב"שבא צב"א.

בכ"ח סי' כ"ד ס"ק י"ב כתב: וז"ל שער הכוונות בדרוש הנז': כשתברך **להתעטף בציצית, תכוין בר"ת שהם ל"ב חוטי הציציות**, והם סוד ל"ב נתיבות חכמה, עכ"ל, וכ"כ החס"ל. וכתב עוד בשם החס"ל שזה **סגולה שלא יכאבו לו שיניו, שהם ל"ב**. ובדומה כתב בקיצור שולחן ערוך לגלר טולידאנו הנהגת לבישת הציצית סע' ה'.

ד. על אף שלהלכה (שו"ע סע' ב'), אין עטיפת הישמעאלים, דהיינו כסוי הראש, מעכבת במצות ציצית, נכון הדבר **להתעטף כעטיפת הישמעאלים** בשעת ברכה, ויעמוד כך כדי הילוך ד' אמות, ובזה יוצא לכל הדעות (שו"ע אדמו"ר סע' ו').

וכל מצותיך אמת

כתב רבינו הטור: וסדר עטיפתו פירשו הגאונים : **כעטיפת הישמעאלים**, שהיא עטיפה גמורה. ובעל העטור (שער ב' פ"ג) כתב דלא בעינן כולי האי, אלא כדרך בני אדם שמתכסין בכסותו ועוסקין במלאכתו, פעמים בכיסוי הראש ופעמים בגילוי הראש, ע"כ. וע' ב"י בשם בעל העיטור, שלשיתו, המובא במו"ק כד. : כל עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים אינה עטיפה, לא נאמר אלא לגבי אבל. ופסק מרן בש"ע ס"ב' כדעת בעל העיטור, **אך פסקו כל האחרונים להתעטף כעטיפת הישמעאלים לשיעור הליכת ארבע אמות, וכדעת האר"י ז"ל בשער הכוונות.**

ה. סדר העטיפה, למעשה:

משנה ברורה:

- הסכימו רוב האחרונים דלכתחילה צריך להיות הברכה קודם העטיפה, דהיינו **בשעה שהוא אווזו בידו** ורוצה להתעטף בו, דזהו עובר לעשייתו ממש, ולא יקדים בשעה **שעדין הטלית מקופלת, דזהו עובר דעובר** (מ"ב ס"ק ב').

וע' ש"ת באר משה ח"ג סי' ד' שהאריך באיסור להתחיל בברכה בעוד הטלית עדיין על כתיפו, ובכלל בעוד הטלית מקופלת. וע"ע בח"ח סי' מ"ב שנושא ונותן במהו הזמן המתאים להסרת הכובע הגדול מעל ראשו, ולמסקנה כותב שהוא כשגומר את כל הברכה, בכהרף עין, ע"ש. אחר כך ראיתי בדומה בלקט הקמח החדש, ס"ק ג', שכתב: העולם נוהגים בתנועה שמניח הטלית על ראשו, להסיר הכובע ג"כ, משום כבוד הברכה שלא לברך בכובע הקטנה, ואין זה בגדר הפסק.

- בשעת עטיפה מכסה ראשו בהטלית עד שיגיע **עד פיו**, ומשליך **כל הארבע ציציות** לצד שמאל כדי הילוך ד"א, ואח"כ יסיר העטיפה עד שהשל ראש יהיה נראה קצת ... ויעמיד כ"א מהציצית על מקומה ... ולא כמו שנוהגין איזה אנשים שמושכין הטלית על עצמן עד שמגיע הראש לחצי אורך הטלית ומתעטפין בו, דזהו איננו נקרא עטיפה (מ"ב ס"ק ד').

בן איש חי / הלכה ברורה:

- בכל יום, כשמוציא הטלית גדול מן הכיס ללבושו, **ינשק** בתחלה את הציציות של ארבע כנפות ביחד ואחר כך **פותחו ומברך** ומתעטף. והוא הדין בעת שפושטו מעליו ומקפלו, דגם כן אחר הקפול יאוזו בידו הארבע ציציות וינשקם, ואחר כך יניחו בכיס, וכן יעשה בטלית קטן ... וכן האשה, כשהיא מכינה לבעלה טלית הקטן עם בגדים התחתונים

שמחליפם בערב שבת, גם כן תזהר לנשק הציציות, ואחר כך תקפלנו ותכין אותו עם בגדיו (עוד יוסף חי פ' בראשית סע' ה').

- סדר עטיפת הטלית גדול הוא כך: אחר סיום הברכה, תעטף בו **ראשך בלבד**, ולא כאותם המתחכמים לעטף בו כל גופם מתחלה, דאין לנו אלא דברי האר"י ז"ל, ואחר שעטפת בו ראשך, יהיו הארבע כנפות יורדין על הכתפיים לצד פנים, שנים על צד ימין ושנים על צד שמאל, אז תאחז תחלה **בשנים של צד ימין, ותשליכם לאחוריך לצד שמאל**, שיהיו כרוכים סביב צוארך על כתף השמאלי לאחור, ושתיים השמאליים ישארו תלויים נגד פניך, **ותמתין מעט** שעור מהלך ארבע אמות או פחות מעט, ותחזור ותשליך אותם השנים השמאליים גם כן **לאחוריך לצד שמאל**, באופן שעתה נעשו כל הארבע כנפות תלויים לאחוריך ביחד בצד שמאל, **ותמתין שעור מהלך ארבע אמות**, ואז תוריד הטלית הכרוך בצוארך על כל גופך, ועתה תהיה מעוטף בו ראשך וגופך ביחד; כן מפורש בספר הכוונות, דרוש הציצית פרק א' ... וכן מפורש להדיא בסידור רבינו הרש"ש ז"ל (בא"ח פרשת בראשית סע' ה', וע' ג"כ עוד יוסף חי פ' בראשית, ו').

וע' כף החיים אות ז' שהביא לכאורה סתירה בין דברי האר"י בשער הכוונות - בדרושי ציצית פ"א (שם הביא שישליך את ד' הציציות מאחוריו בצד שמאל) לבין דבריו שם פ"ב (לפיהם ישליך מאחוריו לצד שמאל רק את ב' הציציות שמצד ימין) - וכתב שהדרך הנ"ל (בבא"ח) באה לפתור את הסתירה - ע"ש.

- ועתה באתי להזהיר על דבר אחד בזה, והוא כי כאשר יניח הטלית על ראשו, לא יוריד ראש הטלית על כל הפנים שלו ... **לא יגיע ראש הטלית אלא עד המצח באופן שיהיו עניו גלויים** ונראין גם אחר השלכת הכנפות לאחוריו, וזהו העטוף הנכון (עוד יוסף חי פ' בראשית סע' י"א).

וכ"פ ג"כ בשלח איש מצליח ח"א סי' ה' ובהלכה ברורה עמ' קמ"ה, וע"ע שלח אוצרות יוסף סי' כ"ב. וע' בהערות שיהי אלעזר שעל שו"ת איש מצליח הנ"ל, שהתייחס לדברי הרבי מחב"ד המובאים להלן בנ"ד.

- קיים אצל הספרדים מנהג דומה למובא בבא"ח לעיל, אך ללא הורדת הטלית על הכתפיים לפני השלכת הציציות מימין ומשמאל לאחוריו, וכך

וכל מצותיך אמת

היא דעת הגא' יוסף שליטא (ע' בין השאר הליכות עולם על דברי הבא"ח הנ"ל;
שלת יחזק ח"ה סי' א'; הלכה ברורה עמ' קמ"ה).

מנהג חב"ד:

- מנהגנו בלבישת טלית גדול: מניחים הט"ג מקופל על כתף ימין
ובודקים הציצית. בשעת הבדיקה אומרים ברכי נפשי גו'. אח"כ לוקחים
הטלית מן הכתף, פושטים אותו, מנשקים שפת הטלית, מחזיר אותו
מכנגד פניו לאחוריו ומתחיל ברכת להתעטף בציצית, סיום הברכה
סמוך לכריכת ב' כנפות ימין סביב צוארו לאחוריו בצד שמאל.
בעטיפת ט"ג אין צריך לכסות ראשו עד פיו, אבל נוהגין לכסות
בחלקו העליון של הט"ג גם העינים (ספר המנהגים - חב"ד, עמ' 3).

מנהגנו בלבישת טלית גדול: מניחים הט"ג מקופל על כתף ימין;
בשער הכוונות ב, ג: וכאשר האדם לובש מלבושיו, בכל פעם שלובשם, צריך לקחת ב'
צדי הלבוש ביד ימנו, בצד ימינו.

ובודקים הציצית:

לגבי מה לבדוק וכן לגבי הפרדת החוטים - ע' להלן.

בשעת הבדיקה אומרים ברכי נפשי גו':

כסדר אדמו"ר עמ' 12 : בשעת בדיקת הציצית יאמר זה: 'ברכי נפשי את ה', ה' אלקי
גדלת מאד, הוד והדר לבשת. עוטה אור כשלמה, נוטה שמים כיריעה' (תהלים קד א',
ב').

אח"כ לוקחים הטלית מן הכתף, פושטים אותו, מנשקים שפת הטלית:

כאשכבתא דרבי עמ' 21 המביא את הנהגת אדמו"ר הרש"ב, כתב: וקודם העטיפה נשק
את שפת הטלית בג' מקומות בצד הטלית שמונה על הראש, כמו שנוהגים הרבה
(אשר מעולם הייתי סובר שהוא מנהג אנשים פשוטים) - הביאוהו בציצית הלכה
למעשה עמ' קמ"ב ובשארית יוסף עמ' קכ"ח הערה כ"ט כמנהג חב"ד.

מחזיר אותו מכנגד פניו לאחוריו ומתחיל ברכת להתעטף בציצית:

ע' בענין זה שלת שארית יהודה לאחי אדמו"ר הזקן או"ח סי' א'. וע' שלת דברי נחמיה
או"ח סי' ט' שנושא ונותן בשנוי לשון אדמו"ר הזקן בין מה שכתב בשו"ע שלו לבין
מה שכתב בסידור, אודות זמן אמירת הברכה; וע' התקשרות גליון תרפ"ד עמ' 16, וכן
נתיבים בשדה השליחות עמ' קנ"ט, שהזמן המדויק להתחלת הברכה היא כשהטלית
מאחוריו לפני התחלת כיסוי הגוף בטלית, ע"מ שתהיה הברכה "עובר לעשייתו". וע'
ספר ציצית - הלכה למעשה, עמ' קמ"ג הערה 81: והנה ע"פ מנהג חב"ד "הרוצים
לקבל עליהם עול מלכות שמים שלימה להיות כל דבריהם מכוונים בכוונה פנימית,
מכסים ראשם בשני מקיפים" (ספר המאמרים תש"ז עמ' 185. ספר המנהגים - חב"ד

עמ' 9 בשולי הגליון) ... צריך להניח תחילה את חלק הטלית על הראש ואח"כ להתחיל בברכה, ע"כ. וע' תורת מנחם - התוועדות תשמ"ח ח"ד עמ' 164: מנהג החסידים לחבוש הכובע על גבי ה"יארמולקע" ... בדוגמת שני המקיפים שבנשמה - חי' ויחידה. וי"ל, שע"ז שמקשרים שני המקיפים דנשמה עם מקיפים גשמיים (כובע ו"יארמולקע"), ניתוסף יותר בהמשכה וגילוי דשני המקיפים שבנשמה - ובהערה 33 שם: ראה סה"מ תרפ"ג ע' קמ.

סיום הברכה סמוך לכריכת ב' כנפות ימין סביב צוארו לאחוריו בצד שמאל:
כאשכנחא דרבי שם כתב שהרבי הרש"ב היה מדקדק להשוות ב' הכנפות הימניות זל"ז וכן ב' הכנפות השמאליות בדיוק מאד מקודם להעטיפה, שיהיו כן גם בעת העטיפה - הובא בציצית הלכה למעשה עמ' קמ"ה. בדומה ראיתי שכתב בדברי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - מצות ציצית, סע' ל"ה: הניח הטלית על שתי כתפיו מזה ומזה באופן ששתי הציצית מלפניו ושתיים מאחוריו לעומתן, ושם הוסיף עוד: ולא תחב הציצית תוך החגורה, ואמר: כיון שהטלית היא בחי' אור מקיף, ע"כ אין נכון לתחוב אותו לקצרו בצמצום, ע"כ. אך ע' בלקט הקמח החדש ס"ק כ"ז שכתב: ישנם שתוחבים בחגורה, צדיקי וחסידים ויזניץ ריזון טשערנבול זידיטשוב וכו' ... בברכי יוסף מרבו בעל פרי הארץ, שלא יגרור על הארץ, יתחוב בחגורתו ומאחוריו, ע"כ. וע' בלקט הקמח החדש שם שהאריך בזה.

בעטיפת ט"ג אין צריך לכסות ראשו עד פיו, אבל נוהגין לכסות בחלקו העליון של הט"ג גם העיניים:

לגבי כסוי העיניים ומה שהקשו ע"ז, ע' אלק אדמור ח' י"ג עמ' רכ"ה: ובמה שיש מקשים שאין אפשר שעיטפת הישמעאלים תהי' באופן שהעיניים מכוסים דאי אפשר להליכה באופן זה, כמדומה שאפילו בימינו כמה מהישמעאלים הולכים כזה בכמה מדינות - בשביל להגן על עיניהם מהחול שבאוויר הבא מרוחות בלתי מצויות ואפילו רוח מצוי, ורואים הנעשים מתחת וגם במרחק איזה אמות - כיון שבטלית תלוי באופן חפשי ולא חבוש על העיניים, והוא ע"ד ההנהגה שלא להביט מחוץ לד' אמות.

- ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ארבע אמות אחר הברכה (סדור אדמוה"ז עמ' 12). ובשעת עטיפת הטלית גדול יאמר זה (תהלים ל"ו, ח' - י"א): 'מה יקר חסדך אלהים ובני אדם בצל כנפיך יחסיין. ירויך מדשן ביתך ונחל עדניך תשקם. כי עמך מקור חיים באורך נרָאָה אור. משך חסדך לידעך וצדקתך לישרי לב' (סדור אדמוה"ז שם).

ו. כתב בשולח הרד"ל (ח"ג שאלה אלף) בשם ר"ס פרשת בא: כשיתעטף הישראל בטלית, צריך שישליך ד' הכנפות על צד השמאלי ולא יהיה מהם כלום על צד הימין, לתקן את יצר הרע, דכתיב: ולא תתורו וכו'; אך הרד"ל בעצמו חולק שם על דברי רס"ג. ובמנהג ישראל תורה (עמ' ס"ה) כתב שמנהג רבים

להשליך הציצית גם לצד ימין, ולפי הנראה נמשך להם מדברי הרדב"ז. וע"ע שם (עמ' ס"ו) שמנהג זה מובא ג"כ בארצות החיים למלבי"ם.

ז. כתב הש"ע (סע' ג'): טליתות קטנים שלנו שאנו נוהגים ללבוש, אע"פ שאין בהם עיטוף, יוצאין בהם ידי חובת ציצית, וטוב להניח אותו על ראשו, רחבו לקומתו, ולהתעטף בו, ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ד' אמות, ואח"כ ימשכנו מעל ראשו וילבשנו. וכתב ע"ז הל"ב (ס"ק ז'): ונראה דהנהגין שלא לברך כלל על הט"ק רק פוטרין אותו בברכת הט"ג, אין צריך כלל להתעטף בו.

אמנם יש לציין כי הנהגה זו (להתעטף בט"ק – וכן לברך אז ברכת להתעטף בציצית – ש.ס.) לא נתפשטה, ואין העולם עושים עטיפה בטלית קטן; ורק חכמי המקובלים ותלמידיהם ועוד מקצת מקומות נהגו בזאת עפ"י האר"י ז"ל שנהג כן (פסקי תשובות עמ' פ"ב. להעיר מבא"ח פ' בראשית סע' ו': וכל אדם אם יעשה כן, הנה מה טוב; וע"כ הלכה ברורה עמ' שנ"ד).

ח. אחר העטיפה, מחזיר שתי ציציות לפניו ושתיים לאחריו, כדי שיהיה מסובב במצות (שו"ע סע' ד').

בארצות החיים – לב הארץ סי' ח' סע' ד' – כתב, ע"פ כתבי האר"י ז"ל: וילבש צד ימין של הטלית תחלה, ואח"כ צד שמאל.

כתב בשבט הקהתי – ח"ב סי' י': **בבעלזא** נוהגין שמתעטפין הגוף בטלית באופן שכל הד' **ציצית הם לפניו**, וצ"ב הטעם, דהא איתא (בסי' ח' ס"ד) מחזיר שתי ציציות לפניו ושתיים לאחריו כדי שיהא מסובב במצות; ברם מצאתי בא"ר (בסו"ס י') שכתב, וז"ל: כתב בש"ע אריז"ל: טלית גדול צריך שיקף האדם הראש וכל הגוף פנים ואחור עד החזה, ע"כ, ונמצא לפי"ז דכל הציצית מונחים לפניו. וע' בשו"ת הרדב"ז (סי' אלף תקע"א) (נ"ל שצ"ל: ח"ג סי' אלף (תקע"א) – ש.ס.) שכתב טעם שיהי' ד' ציצית לפניו, וכתב: הילכך, מכל הנ"ל, משמע כי **בשעת קריאת שמע מיהת צריך שיהיו כל הציצית לפניו**, כיון דלשיטת ר' סעדיה גאון, הציצית הוא לתקן היצה"ר, צריך שיהי' לפניו, שהרי סרסור הלב הם העינים, דכ' ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם, עיי"ש.

ובלקט הקמח החדש סי' כ"א ס"ק ט"ז, מצאתי: *שלת בית יעקב* (לרבי יעקב אב"ד צויזמיר – ש.ס.) סי' צ"ב כתב: מה שנוהגים שמשמים הטלית על כתפיהם, שיהיו ב' לפניו וב' לאחריו, ועדיף, שעיי"ז לא נגררין הציצית ע"ג קרקע, אכן דרך השואל שנוהגים שמחלקים רוחב הטלית ומשימים ב' ידיהם באמצע רחבו כדי שיהיה ב' ציציות לפניו ושני ציציות לאחריו, זה היותר נכון, אף דלפעמים נגררים עיי"ז הציציות, אין חשש, דרק בקבע אסור,

וכל מצותיך אמת

וע"פ סוד, בשעת ק"ש יהיו כל הד' ציצית לפניו, וכן לדעתו בשבת או בתענית במנחה יהיו כולם לפניו, ע"ש.

אך ע' שלח תורה לשמה סי' ל"ט שכתב על מנהג העולם כשעומדין להתפלל תפילת העמידה של לחש, שמניחים ב' כנפות הטלית לצד פנים והשתים נשארינן לאחור: דברים אלו ודאי יש בהם טעם וע"פ הסוד, ואינם מנהג בעלמא, אלא בכלל המצות הם, והנה הם דברים עתיקים מן הראשונים, ואפשר כי הם קבלה מן משה רבנו עליו השלום.

ט. **אם לא בירך** קודם שיתעטף בציצית, יברך לאחר שנתעטף, כל עוד הטלית על גופו (הלכה ברורה עמ' קמ"ב).

ואף על פי שהלכה רווחת בידינו שכל המצוות, מברך עליהן עובר לעשייתן ... ואם עבר ובירך הרי ברכתו היא ברכה לבטלה, מכל מקום דוקא במצוה שעשייתה נסתיימה, אין לברך לאחר עשייתה, מה שאין כן במצוה שעשייתה נמשכת, ומכיון שעשיית מצות הציצית נמשכת כל זמן שהטלית על גופו, רשאי לברך ברכת "להתעטף בציצית" על המצוה (הלכה ברורה שם, ע"פ שו"ע סי' ח' סע' י'; שו"ת יביע אומר ח"ח, חלק יו"ד סי' כ"ז).

וז"ל הרבי באגרות קודש (ח"ח עמ' ש"ס): ובמה שהעיר דענין מצות ציצית אם מקיים המצוה בכל שעה שמלושב בציצית או רק בשעה ראשונה ועל דרך נטילת לולב. הנה מובן הדבר גם ממה שנאמר וראיתם אותו וזכרתם, וכמו שהזכירה בכל עת מצוה היא הרי גם סיבתה היא הראיה כן הוא, ומפורש הדבר בראשונים בספר היראה לרבנו יונה קרוב לתחלתו שכותב וז"ל: **עיקר מצות ציצית ללבשו תמיד** (כן הוא גירסת הגר"א בביאורו לשו"ע או"ח ריש סימן כ"ד וכן הוא גם דעתו של הגר"א, ראה שם). ובפסקי דינים לאדמו"ר הצמח צדק או"ח סי' ב' ס"ק ז' משמע דעתו שבכל שעה זהו מצוה דאורייתא (ולא רק הידור דרבנן), וראה ג"כ בפירוש האבן עזרא במדבר ט"ו ל"ט שגם שם מוכח כן.

י. **אותן שאין מתכסים בטליתם אלא הראש וסביב הצואר בלבד** ואין מקפידין לכסות את הגוף, צריך למחות בידם, דעיקר העיטוף הוא בגוף לכולי עלמא, ולא נחלקו ... אלא אם צריך ג"כ לכסות הראש בטליתו, אבל כסוי הראש בלבד בלי כסוי הגוף, לכולי עלמא לא נקרא כסות כלל (שו"ע אדמו"ר סע' ח').

יא. נהגו לעשות **עטרה** לטלית מחתיכת משי לסימן שאותן ציצית שלפניו יהיו לעולם לפניו ולא יורידו למטה, שמעלין בקודש ואין מורידין (שו"ע אדמו"ר סע' ט' - ע"פ של"ה; מ"ב ס"ק ט').

והוא כמו שאמרו חז"ל: קרש שזכה בצפון היה לעולם בצפון - **לב שם**. וע' שלח באר משה ח"ה סי' ג' שהביא את דברי אביו הגה"צ ר' אברהם שטערן זצ"ל הי"ד בספרו שלחן אש, וז"ל: ולענ"ד להשל"ה הקדוש ה"נ כשקושר חוטי הציצית, יקשור תחילה הב' ציציות שלפניו

וכל מצותיך אמת

קודם הב' שלאחריו, ועל הצד ימין תחילה ואח"כ של שמאל שלפניו, והדר הימין ואח"כ השמאל של ב' ציציות שלאחריו.

והאר"י ז"ל לא היה מקפיד על זה (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב שם).

למעשה:

דעת הבן איש חי (פ' בראשית סע' ח'):

אין להקפיד להניח סימן בטלית לשים תמיד צד אחד של הטלית על הראש ולא יהפך, כמו שיש נוהגים להקפיד בכך ולעשות סימן, כי מפורש בדברי רבינו האר"י ז"ל דאין להקפיד על כך, וילבוש כאשר יזדמן לו.

וע' בשולחן רב פעלים ח"ב סי' כ' שביאר שלדעת האר"י ז"ל, י"ל שאין כאן מעלה יתירה לצד המונח על הראש על צד השני כלל, אלא שניהם שווים במעלה.

דעת המ"ב:

המ"ב (ס"ק ט') הביא את מנהג העולם, וכן את מנהג האר"י ז"ל, ולמעשה כתב (בסי' י' ס"ק ל"ג) להקל (להפוך מטה ומעלה) אם נקרע למעלה וכיוצא בזה.

מנהג חב"ד:

תופרים בפנים למעלה "ביטנה" של משי, ואין עושים עטרה. בזה מרויחים מחד את הענין דמעלין כו' שהביא השל"ה, ולאידך מרויחים שאין עושין עטרה הניכרת לכל, כי כתב הלבוש שכשעושה עטרה, נראה כאילו שנעשתה הטלית בעיקר לכסות הראש, והרי כסות ראש פטורה מציצית (ע' אשכבתא דרבי עמ' 23; ציצית הלכה למעשה עמ' ר"ל).

וע' באשכבתא דרבי (שם) עוד טעם למנהג: שלטליתותיהם של חסידי אדמו"ר הזקן היתה עטרה של כסף, וכשלקחו את אדמו"ר הזקן למאסר אחר חג הסוכות תקנ"ט, נדבו החסידים את העטרות לקופת ההצלה, ונראה שמאז לא עושים חסידי חב"ד עטרה לטלית.

ומה שהבטנה היא של משי, ע' בספר ציצית הלכה למעשה (שם) בשם הרבי, שהוא משום 'זה א-לי ואנוהו'.

וע"ע בערוך השלחן סע' י' שכתב: אצלינו עושים (במקום עטרה) זה שתופרים חתיכה תחת ראש הטלית שלא יתקלקל מפני הזיעה, וממילא שיש היכר צד מעלה וצד מטה.

יב. **על טלית קטן** יכול לברך להתעטף, אע"פ שאינו מתעטף אלא לובשו (שו"ע ס' ו'). ויש אומרים שמברכין עליו **על מצות ציצית**, וכן נוהגין, ואין לשנות (ד"א ס' ו', וכ"ה בספר המנהגים ח"ב עמ' 3, וכ"פ בהלכה ברורה עמ' קנ"ט, אך ע"ע להלן).

לעומתם, בספר פסקי חכמי המערב (מנהגי מרוקו) ח"א עמ' 18 כתבו: על טלית קטן מברך **להתעטף** אפילו שאינו מתעטף. נציין עוד כי לעומת ברכת להתעטף בציצית, המוזכרת בש"ס (מנחות מב.), ברכת על מצות ציצית מקורה בספרי הראשונים.

בדיעבד, אם בירך בכל טלית קטן להתעטף, או שבירך על טלית גדול על מצות ציצית, יצא (מ"ב ס"ק י"ז).

וע"ע להלן סי' זה **לגבי ברכה על טלית קטן**, אם לובשו כשאין ידיו נקיות, או אם לבשו בלילה ולא החליפו בבוקר, וכן להלן סי' ט"ז לגבי ט"ק שאין בו שיעור; שבכל הני יתכוון לפטור את הט"ק בברכה על הט"ג (שהוא או חבירו יברך).

בהלכה ברורה עמ' קנ"ט, אחר שכתב כדעת הרמ"א, הוסיף **שאם עתיד ללבוש ט"ג, לא יברך על הטלית הקטן**, ויפטור אותו בברכה על הטלית הגדול (וכך מובא להלן לנהוג בפועל, בשם הרבה אחרונים).

ג. קודם שיברך, **יעיין בחוטי הציצית** אם הם כשרים, כדי שלא יברך לבטלה (שו"ע ס' ט'), והיינו שיעיין שמא נפסקו מהם איזו חוטין, וכן צריך לעיין באותו חלק של **ציצית המונח על כנף** הבגד, שמא נפסק חוט אחד (שו"ע אדמו"ר ס' י"ג; מ"ב ס"ק כ"א).

למעשה בסדור אדמו"ר (עמ' 12) כתב: בכל יום כשמתעטף בהם קודם הברכה, יעיין ויבדוק בחוטין אם הם כשרים **ובפרט על הכנף והגדיל** (הגדיל הוא מקום החוליות והקשרים – ש.ס.).

לעומת זאת, **בשולח יחזקאל דעת** (ח"ו סי' א') דייק מדברי הרא"ש שהבדיקה אינה אלא מדברי חסידות, ולכן הסיק: אין צורך מן הדין לבדוק הציציות בכל פעם שלובש הטלית, ורק ממדת חסידות נכון לבדוק הציצית קודם ברכה, אם יש לו פנאי לכך; ואם הצניע הטלית במקום שמור, אין צורך לבדוק כלל. וכ"פ בילקוט יוסף (ח"א עמ' כ'), **בהלכה ברורה** (עמ' קס"ג) **ובהגהות איש מצליח** (על מ"ב ס"ק כ"ב).

וכל מצותיך אמת

לגבי שבת, כתב אדמלר הזקן (קונטרס אחרון ס"ק ב') שכן עמא דבר לבדוק את הציצית בשבת, וכ"פ הב"א (פ' בראשית סע' ג'), וההלכה ברורה (ולשיטתו: למי שמחמיר על עצמו לבדוק חוטי הציצית - עמ' קס"ד).

וז"ל ה"ב (ס"ק כ'): משמע מדברי הב"ח וא"ר דגם בשבת יש לבדוק הטלית (מ"ב ס"ק כ'), אך בביאור הלכה סי' י"ג (סוף ד"ה קודם שיצא בו) כתב: והנכון שביום ערב שבת קדש יבדוק הטלית בעת הנחתו בהתיק שלו, ואז לא יצטרך לבדוק בשבת, כמו שפסק המ"א לעיל בסימן ח' ע"ש.

יד. פסק בש"ע אדמלר (סע' י"ג): אע"פ שבדק הציצית אתמול, צריך לחזור ולבדקם למחר, ואין אומרים: **העמידן על חזקתן** שהם עכשיו כמו שהיו תמול שלשום, משום דאם לא יבדקם בשעת הברכה, לא יבדקם לעולם, ובודאי אי אפשר להעמידן לעולם בחזקת כשרות, כיון שדרכן לפסוק ע"י דריסת הרגלים או מחמת סבות אחרות, לכן תקנו חכמים שיבדוק בכל יום ויום. אבל באותו היום שכבר בדקו פעם אחת, שוב אינו צריך לבדוק, אפילו אם הסיר טליתו מעליו והסירה דעתו מללבוש עוד. וכ"פ ב"ב (ס"ק כ"ב). וע' לעיל שלשיטת השולח יחזיק דעת, הבדיקה ממדת חסידות בלבד.

בלקט ציונים והערות לש"ע אדמו"ר, עמ' 97, דייק מדברי אדמו"ר הזקן הנ"ל: לפי"ז משמע **דהשואל טלית מחבירו ויודע שבעל הבית כבר בדק היום** את הציצית, לא צריך לבדוק עוד פעם, דבזה לא אמרינן דאם לא יבדקם בשעת הברכה, לא יבדקם לעולם.

טו. לגבי **בדיקת הציציות של הטלית הקטן**, כאשר איננו מברך עליו (אלא פוטר את ברכתו בברכה על הטלית הגדול), נחלקו הפוסקים: לדעת הש"ע (סע' ט') **וה"ל** (ס"ק ח') לפיהם חיוב הבדיקה: כדי שלא יברך ברכה לבטלה, אין צורך מעיקר הדין כאן בבדיקה;

אך לדעת ה"א (ס"ק י"ב), **ש"ע אדמלר** (סע' י"ד), **ה"ב** (ס"ק כ"ב) - ראה גם שונה הלכות סע' ט'), **ועוד אחרונים**, יש להחשיב גם כן את החשש שמא ילבש טלית שאינה מצויצת (ויוצא כי עובר ח"ו על מ"ע), וחייב לבדוק את ציציות הט"ק בכל יום גם אם איננו מברך עליו.

וכן מפורש בקצות השלחן (סי' ז' סע' ז'): יש לבדוק בכל יום את ציצית הט"ק ולהפריד החוטים זה מזה, ובאגרות קודש אדמלר (בחלק ו' עמ' ר"ב (תרגום לעברית): ובטח בודק

וכל מצותיך אמת

כל יום את הציצית של הטלית גדול וגם של הטלית קטן כפי שהדין והמנהג הוא; ובחלק י"א עמ' שפ"ח: יהיה לבוש טלית קטן כשר בציציות בדוקות בכל יום כדין).

לעו"ז כתב במנהג ישראל תורה (סע' ו') שהעולם רגילים להקל ואין בודקין אלא בטלית שמברכין עליו.

טז. צריך להפריד חוטי הציצית זה מזה (שו"ע סע' ז'), כי התורה קראתן ציצית, ואין לשון ציצית אלא חוטין נפרדין, כמו שערות הנפרדין, כמ"ש (יחזקאל ח, ג): 'ויקחני בציצת ראשי' (שו"ע אדמו"ר סע' י"ב). ואם נשתהא לבא לבית הכנסת, ובעוד שיפריד הציצית, יתבטל מלהתפלל עם הציבור, א"צ להפרידן (מ"א ס"ק י'; שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב ס"ק י"ח).

וכתב בביאור הלכה ד"ה צריך להפריד וכו' שטעם המ"א הוא דהיום אין זה רק זכר לזמן התכלת שהיה צריך אז מדינא להפריד התכלת מן הלבן; אך הוסיף: ועיין בביאור הגר"א שהשיג ע"ז ודעתו דגם היום צריך מן הדין להפריד כל חוט זה מזה, ולדעה זו נשאר הביאור הלכה בצ"ע אם יכול לברך כשחוטי הציצית מסובכין אחד בחבירו.

כתב האר"י: ציצית, ר"ת: צדיק יפריד ציציותיו תמיד (מ"ב שם). מהנהגות הרבי המובאות בספר מעשה מלך (עמ' 2): בודק את הציציות של הט"ג באופן שמפריד את הציציות, ומונה בכל כנף פעמיים 1-2-3-4.

ובהערה 10 שם: מפי ריל"ג, וכן הורה לר' לייבל ביסטריצקי, ואמר שזהו סגולה, ע"כ. וע' בקובץ אהלי ליובאוויטש גליון ג' עמ' 5 ואילך, מאמר הרב יעקב הלוי הורוביץ, בו מובא מעשה ברי"ל ביסטריצקי שתקפו אותו יסורים גדולים בשיניים, בשנים הראשונות לנשיאות, והורה לו הרבי לבדוק את הציציות באופן הנ"ל, שכך היו עושים בטשערנאביל כל יום. וע' במאמר שם הערה 2: בספר שלחן מלכים על קיצור שלחן ערוך סי' ט' (ב'טעם הצבי' ס"ק ט) הביא רמז נאה לקשר שבין בדיקת הציצית לשיניים, מלשון חכמים במשנתם: "שנים אווזין בטלית", פל': מי שיש לו כאב שיניים, יאחז בטלית - יבדוק ציציותיו.

יז. לגבי הפרדת החוטים בשבת, נחלקו הפוסקים: השערי תשובה (ס"ק ט') והבא"ח - שנהא' (פ' בראשית סע' ג') אוסרים,

כל עוד וכמה פוסקים (מתוכם הבא"ח בעצמו - שנהא' ב' - פ' נח, סע' כ"א; הלכה ברורה עמ' קס"א) מתירים (אך ע' בהליכות עולם ח"א פרשת בראשית, א', שכתב שאם חוטי הציצית חדשים והסתכבו לאחר קשירתם, אין להפרידם בשבת, כי זה גמר מלאכתו, ונחשב למתקן מנא).

וכל מצותיך אמת

בפסקי תשובות (עמ' קס"א) מחלק בין מסובכים בחזק, שאז אוסר להפרידם, לבין מסובכים זה בזה מעט, שאז מותר;

בציצית הלכה למעשה (עמ' קכ"ט הערה 27 בשם לקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר, עמ' 97) מביא שמועה בשם הרבי, שאם מחזיק בידו הקשר לפני שמפריד הציציות שנסתבכו, יש לו היכר שאף אם הקשר רפוי, לא יבוא להדקו בשבת (ולכן בכגון זה אין בעיה להפריד את החוטים. להעיר שבלקט ציונים והערות שם כתב שהשמועה היא "בלי אחריות כלל וכלל").

יח. מי שנשתהה לבא לבית הכנסת ובעוד שיתעסק בבדיקת הציצית, יתבטל מלהתפלל עם הציבור, וכן מי שבא לבית הכנסת וקראוהו לעלות לספר תורה, ועדיין לא לבש טליתו, כיון שהציבור ממתינים עליו, לכן משום טורח הציבור, רשאי ללבוש הטלית בלא בדיקת הציצית, דכיון שהוא יודע שאתמול היו הציצית שלימות, מעמידין אותן בחזקטן (שו"ע אדמו"ר ס' ט"ו; מ"ב ס"ק כ"ב; בא"ח פ' בראשית ס' ג').

והוסיף ה"ח שם בשם הח"א: ומ"מ, נכון לעיין קצת מאי דאפשר. בלקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר, עמ' 97, כתב: ע' תהלה לדוד ס"ק ו' דגם אח"כ אין צריך לבדוק כיון שיצא הדבר בהיתר, וכן משמע ממ"ש רבינו בס' י"ג דכל הבדיקה הוא בשעת הברכה דאם לא יבדקם אז לא יבדקם לעולם, אבל אם כבר לבש הטלית בברכה, לא צריך לבדוק, עכ"ל.

יט. יכוין בהתעטפו שצונו הקב"ה להתעטף בו כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם (שו"ע ס' ח'), שנאמר (פרשת שלח טו, טז): 'וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' (שו"ע אדמו"ר י"ז).

וכתב ע"ז הב"ח, פ' בראשית ס' א': וכתבו האחרונים ז"ל, מי שאינו עושה כן, עליו נאמר: ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה.

וזה מלבד הכונה שצריך לכוין בלבישה לקיים מצות ציצית (מ"ב ס"ק י"ט; בא"ח שם).

וע' ביאור הלכה סי' ס' ד"ה וי"א, שכתב: ועיין בב"ח ובפמ"ג בסימן ח' ובסימן תרכ"ה, דמשמע מדבריהם דמצות ציצית וסוכה, הכונה בהם לעיכובא, כמו בשאר מצות, ולפ"ז, אם קראוהו לתורה ולוקח טלית הקהל לעלות לבימה, שאז זמנו בהול ומסתמא אינו מכוין אז בלבישתו לקיים המ"ע של ציצית, וממילא עובר בזה על מ"ע, אם לא כשמכוין לשם מצוה, ואז יוכל לברך ג"כ, והעולם אינם נזהרין בזה, ואולי שטעמם, דכיון שאין רוצה ללבוש אז את הטלית ואינו לובשו אלא מפני כבוד התורה לשעה קלה, אין זה לבישה

וכל מצותיך אמת

המחייבתו בציצית, דומיא דמי שלובש להראות לקונה מידתו, שפטור אז מציצית. וע' ספר זה השלחן שכתב ע"ז: ושמעתי שגם מרן החזון איש זצ"ל הסכים לסברא זו, ולכן צריך ליהדר בזה לכוין לשם מצוה בכל לבישה שלובש, עכ"ל. אך ע' שולחן אבן ישראל לרה"ג ר' ישראל יעקב פישר זצ"ל, ח"ח או"ח סי' א', שכתב על דברי הביאור הלכה הנ"ל: כבר כתבתי בזה בספרי על הרמב"ם בה' ציצית פ"א הי"א, דדברי הביאור הלכה תמוהים, וא"צ לחוש לזה, עיי"ש.

ועוד יכוין בעטיפתו כמ"ש בזהר להמשיך עליו מלכותו ית' אשר היא מלכות כל עולמים וכו', לייחודה עלינו ע"י מצוה זו, והוא כענין 'שום תשים עליך מלך' (תניא פ' מ"א).

מי שפותר בברכתו גם את הברכה על הטלית הקטן שעליו (ע' להלן), פשוט שצריך גם לכוון זאת בעת הברכה.

בבא"ז פ' בראשית סע' ב' כתב: נכון שירגיל עצמו להוסיף בנוסח לשם יחוד ... עוד דברים אלו: והריני מוכן לברך על עטיפת הטלית כתיקון חז"ל, והריני מכוין לפטור בברכה זו גם הטלית קטן שעלי.

בדיעבד, אם כוון רק כוונת קיום המצוה, יצא (מ"ב שם). היכא שמובן לפי הענין שעשייתו (מצוה – ש.ס.) היא כדי לצאת, אע"פ שלא כוון בפירוש, יצא ... וכ"ז לענין בדיעבד, אבל לכתחילה, ודאי צריך ליהדר לכוין קודם כל מצוה לצאת ידי חובת המצוה (ל"ב סי' ס' ס"ק י'; שארית יוסף עמ' צ"ט).

כ. **טוב להסתכל** בציצית בשעת עטיפה כשמברך עליהם, שנאמר: ' וראיתם אותו וזכרתם וגו' ; ראייה מביא לידי זכירה, וזכירה מביא לידי עשייה (שו"ע אדמו"ר סי' כ"ד סע' ה' – ע' להלן סי' כ"ד).

כא. **אם לובש טלית קטן בעוד שאין ידיו נקיות**, ילבשנו בלא ברכה, וכשיטול ידיו, ימשמש בציצית ויברך עליו, או כשילבש טלית אחר, יברך עליו, ויכוין לפטור גם את זה, ואין צריך למשמש בציצית של ראשון (שו"ע סע' י'). **והרי נהוג בזמנינו לברך על טלית גדול ולכוין לפטור בזה הטלית קטן** (מ"ב ס"ק כ"ד; אג"ק הרבי חלק ט"ז עמ' רע"א; שו"ע הקצר עמ' 31; הלכה ברורה עמ' קנ"ט).

ולהעיר מאשל אברהם מבוטשאטש מה"ת: וגליתי דעתי פעם אחת על כל ימי חיי: ברכה הסתמית שעל הטלית גדול קאי גם על הט"ק גם אם אשכח בשום פעם מלכוון להוציא הט"ק בהברכה. וז"ל 'לוח היום יום' לתאריך י"ד סיון: בלבישת טלית קטן בידים נקיות ובמקום שמותר לברך, מברכים "על מצות ציצית" – כיון שאין בט"ק שלנו שיטור עיטוף.

וכל מצותיך אמת

אם אסור לברך, אזי קודם התפלה – **אם אינו לובש טלית גדול** – ימשמש בד' ציציותיו ויברך אז, ע"כ. וע"ע סדור אדמ"ר הזקן עם ציונים מקורות והערות לרב ראסקין שליט"א, עמ' נ"ט הערה 143, וכן התקשרות גליון תת"א עמ' 18-19 - ש.ס. וע"ע להלן בשם קצות השלחן סי' ז' סע' ז', וכן בשם סידור שער מנחם, שבחורים שאין לובשים ט"ג, אם ישנו עם ט"ק ולא פשטו אותו כלל, טוב שישמעו הברכה מאחר המברך על ט"ג, ויכונו לצאת י"ח. וע' בספר ציצית הלכה למעשה, עמ' קל"ח-ט', שכתב: מי שנשאר לישון בטלית קטן ... למעשה הנשואים ייצאו בברכת טלית גדול, והבחורים יכינו לעצמם שני טלית-קטן, ובכל בוקר יחליפו אחר (ע"מ שיוכלו לברך – ש.ס.) - מובא להלן. נסיים בדברי הדרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - מצות ציצית, סע' ל"ב: על טלית קטן לא היה מברך, וכן נהגו אבותינו הקדושים, רק שיש לכיון בברכת להתעטף בעת עטיפת הטלית גדול לפטור גם הט"ק, וגילה דעתו להתלמידים בחורים שאין מתעטפים בטלית גדול בכל זאת שב ואל תעשה עדיף, שלא לברך על הטלית קטן. ובהערה שם: עיין בספרו נמוקי או"ח סי' ט"ז שביירר טעמו שלא יברך על טלית קטן, וכן מבואר באשל אברהם מהד"ת ... שדעתו ג"כ שבחור שאינו מתעטף בטלית גדול לא יברך הברכה, אך כתב עצה שנשוי יברך ברכתו על טלית גדול בקול רם, והשאירו נשוי ישמע ממנו ויכוין לפטור גם הט"ק, עכ"ל.

כב. על אף שפסק השל"ע (סע' י"א, וכן להלן סי' כ"ד סע' א') שעיקר מצות טלית קטן ללבושו על בגדיו, כדי שתמיד יראה ויזכור המצות, ובדומה בשל"ע אדמ"ר (סע' י"ח); הרי ל"פ כתבי הא"י"ל, אין ללבוש את הטלית הקטן על מלבושיו.

וז"ל מהרח"ו בשער הכונות (ז', ב'): גם הטלית קטן היה לובשו למטה משאר מלבושיו ע"ג חלוקן, שלא כאותם המתיהרים ... וטעות גדול הוא בידם, הפך האמת. ובפרי עץ חיים (י"ד, ג'): טלית גדול הוא למעלה מכל המלבושים וטלית קטן הוא למטה תחת כל המלבושים, ושלא כדעת קצת המקובלים שמניחין אותו למעלה מן המלבושים, והוא שיבוש. אמנם יניחנו על החלוקן, וטעם הדבר הוא כי ענין ציצית קטן הוא בחי' הפנימית של ג"ת דיצירה, וטלית גדול הוא בחי' החיצונית שלהם, עכ"ל. ע"ע בכ"ז: לקוטי שיחות חלק ל"ג פרשת שלח שיחה ג', וע' הערה 3 שם; יל"ד ח"ב סי' א' (שם העיר ע"פ דברי הב"י בסי' כ"ג ועוד אחרונים שהמנהג ללבוש את הטלית הקטן תחת בגדיו); ש"ת הרב הראשי להגר"מ אליהו זצ"ל תש"נ-תשנ"ג עמ' 283.

למעשה, נהגו בני אשכנז ללבוש את הט"ק על הגופיה, תחת שאר הבגדים, כאשר הציציות מבחוץ (אותן הלובשים אותו תחת הבגדים, יזהרו שילבשו אותו באופן שיראו הציצית תמיד, שע"י ראייתן יזכרו המצות תמיד – שו"ע אדמו"ר סע' י"ח; מ"ב ס"ק כ"ה).

בשעת הדחק, כגון שהולך בין העכו"ם וחושש שלא ילעיגו עליו, יכול לתחבם בהכנפות, אך בשעת הברכה, יהיו מגולין לפחות כדי הילוך ד' אמות (שו"ע אדמו"ר סע' י"ט; מ"ב שם);

אך מנהג בני ספרד להצניע את הציציות תחת בגדיהם ולא להוציאן (ע' ספר פתיל תכלת - שכולו דן במנהג להכניס את ציציות הט"ק תחת בגדיו; אור לצינון ח"ב עמ' כ"ז; הלכה ברורה עמ' קס"ו. אך להעיר מספר באר משה לרה"ג ר' כלפון משה הכהן זי"ע אב"ד ג'רבה, סי' כ"ד, שהמנהג פה (אי ג'רבה - ש.ס.) ללובשו על החלוק, ועליו הבגד הנקרא סדריי"א (בגד בלי שרוולים שהיו לובשים אותו מעל החולצה) והציציות נראים מבחוץ, כי הם ארוכים יותר מהסדריי"א).

וז"ל הגר"מ אליהו זצ"ל בשלח הרב הראשי תש"נ-תשנ"ג עמ' 283: למעשה אנו נוהגים להכניס את הציציות בתוך הבגדים, אך אם אדם חושב שבהוצאת ציציות מעל המלבושים יקבל יותר יראת שמים, או שרוצה לחנך אחרים בכך – מותר, ע"כ. ובדומה איתא במקור נאמן עמ' ט'.

בכל אופן, מי שמצניע את הציציות יכניס את הציציות לתוך הכנף ולא יכניסם במכנסיים (מ"ב ס"ק כ"ו).

וע' באריכות בשלח וישב הים ח"א סי' ג' שע"פ דעת האר"י, אין איסור כלל בגלוי הציציות לחוץ, והעיקר שיוכל להוציא את הציציות בכל שעה ורגע ע"מ להסתכל בהם, ושע"פ זה המכנסים הציציות תוך המכנסיים שלהם, אינם מקיימים את המצוה על הצד היותר טוב.

בלקוטי שיחות (ח' ל"ג עמ' 95 ואילך), מוכיח הרבי שלדעת האריז"ל, גם הציציות צריכים להיות מבפנים; אך מוסיף שמנהג חב"ד בפועל הוא כמובא בשו"ע אדמו"ר הזקן (סע' י"ח) להוציא את הציציות מבחוץ. ושם עוד שמנהג האריז"ל איננו הוראה לרבים אלא רק לאלה שאצלם מאיר הראיה בפנימיות. וע"ש בהערה 32, שכתב: ואולי מנהג כמה וכמה בדורנו, שלא רק שהט"ק הוא למטה מתחת לבגדים, אלא שהט"ק תחוב במכנסיים, ורק הציציות מוציאים אותן, שע"ז עוד לובשים בגד עליון – הוא לחוש לדעת כתבי האריז"ל. וע"ע שם הערה 23, בה מזכיר הרבי הנהגת אנשי מעשה (הובא בלקוטי מהרי"ח מצות ציצית) שלובשים שני ט"ק, א' תחת הבגדים על חלוקו כדעת האריז"ל, וא' על הבגדים כדעת הטור-שו"ע, אך הוסיף: ולא ראיתי נוהגין כן במדינתנו.

כג. לגבי לבישת טלית קטן ישירות על הגוף, על אף שאין בזה איסור (אור לצינון ח"ב עמ' כ"ח; הלכה ברורה עמ' קס"ז); מן הראוי להחמיר משום כבוד המצוה (הלכה ברורה שם; מנהג ישראל תורה עמ' ס"ח). וע' לעיל שמפורש בשער הכוונות (ז', ב') שהאר"י היה לובש את הט"ק למטה משאר מלבושיו ע"ג חלוקו.

כד. כתב השל"ע (סי' כ"ד סע' א'): טוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום, כדי שיזכור המצות בכל רגע (וע' להלן סי' כ"ד מה שהבאנו ע"ז בשם האגרות משה).

וע"פ הפוסקים (שו"ע אדמו"ר סי' ח' סע' כ'; מ"ב סי' ח' ס"ק א'), רצוי **שלא לילך ד' אמות ללא ציצית.**

בדרך האפשר נ"ל לחדש, בדומה למה שהבאנו לעיל סי' א' בשם ליקוטי מהר"ח (שמה שדוד המלך לקח משאול את צפחת המים (ש"א כו, יב) היה ביודעו ששאול המלך חסיד, וודאי לא ילך ד"א אחר שינה ללא נט"י, ולכן לא יוכל לרדוף אחריו), שמה שקרע דוד את מעילו של שאול (ש"א כד, ד : ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט) היה כדי לפסול את טליתו, ולמנוע ממנו לרדוף אחריו. אח"כ מצאתי קצת סמך לדבר במדרש שוחר טוב (תהילים ז): ויכרת את כנף המעיל. מה כתיב: ויך לב דוד אותו (ש"א כד, ה) ? ... רבי נחמיה אמר: שביטלו ממצות ציצית שעה אחת ...

ויותר מזה כתב **הצמח צדק** (פסקי דינים הלכות הנהגת אדם בבוקר סע' ז): אבל **שישב שעה ממש בלי ציצית, זה לא יעשה שום אדם עכשיו ח"ו ...** בציצית נזהרין כל העולם ואין זה מדת חסידות לבד ... והגר"א עצמו סק"א כתב ... כי עיקר מצות ציצית ללבשו תמיד כו'.

נעתיק את דברי הציץ אליעזר חי"ד סי' מ"ט, ב', בשם מהר"י אלגאזי: מרוב החום, קצת אנשים חולצים בביתם קצת מבגדיהם, ופושטין גם הטלית קטן והולכים בלא ציצית ... אין זה נכון ולא ראוי לעשותו, דטלית קטן צריך להיותו עליו תמיד כדי שיראהו ויזכור המצות וליזהר שלא לילך ד' אמות בזולתו, ולפום צערא אגרא, וכך היו נזהרים חכמי התלמוד.

כה. ברלא (סי' כ"א סע' ג') כתב **שנוהגים להקל לשכב בטלית קטן.** וכתב ע"ז **הל"א** (ס"ק ב'): ובכתבי האר"י כתוב על פי הסוד שיש לשכב בטלית קטן, וכ"כ **הל"ב** (סי' כ"א ס"ק ט"ו, וע"ע בספר הלכה ברורה עמ' ת').

וז"ל **הבן איש חי** (פ' בראשית סע' ט'): יזהר שלא יסיר הטלית קטן מעליו בשום זמן, הן בעת שינה, הן בעת תשמיש המטה, ורק כשיכנס למרחץ, יסירנו.

נעתיק את דברי **הכל"ח** סי' כ"א אות ט"ו: וז"ל שער הכוונות בדרוש א' של תפילת ערבית: צריך ליזהר שלא להסיר מעליו ציצית קטן לא ביום ולא בלילה, וישכב עמו בלילה ויועיל מאוד לבטל כוחות החיצונים, ואין זמן שצריך להסיר אותו מעליו אלא בכניסתו לבית המרחץ. וראיה לדבר ממ"ש בגמרא דברכות: כשנכנס דוד למרחץ וראה עצמו ערום, אמר: אוי לי שאני ערום מן המצות, עד שנסתכל במילה וכו'. ואם בהיותו ישן היה מסיר ציצית קטן, א"כ למה לא היה מצטער בכל לילה שהיה נשאר בלי שום מצוה. אלא ודאי שאין זמן שיהיה פטור מן הציצית קטן אלא דוקא במרחץ, עכ"ל, ועי"ש סודן של דברים - עכ"ל הכה"ח. וכן ע' כל"ח סי' ר"מ אות ס', ומאסף לכל המחנות סי' כ"א ס"ק י"ז.

וכל מצותיך אמת

וע"ע בשארית יוסף עמ' צ"ד שכתב: טוב ונכון שלא להסיר את הטלית קטן מעליו גם בעת השינה, וכן מנהגינו, עכ"ל. ובספר אהלך באמתך, פ"י סע' ח', כתב: גם הנהג לישון בביתו בלי טלית קטן, כשהוא יושן בדרך ברכבת בקרון שינה או במלון של נכרים וכל כה"ג, שאין מזוזה בפתח חדרו, נכון שישן בטלית קטן.

וכתב בליקוטי מהר"ח שלישי ב"ק הוא סגולה **להנצל מטומאת קרי ר"ל**.

וכן בסדור אדמו"ר (עמ' ז'), ובספר המנהגים – ח"ד (עמ' 4): המדקדקים נוהגין **לישון בט"ק**.

ובסדור (שם) מביא לזה **ג' טעמים**: (1) כדי שאם יישן על היום לא יהיה ערום בלא מצות, וגם לא יצטרך ללבשו קודם נט"י לעבור על קדושת הזהר שנתבאר בדין השכמת הבקר, (2) וכן ע"פ הסוד יש מצוה בלבישת טלית קטן גם בלילה (וע' להלן ריש סי' י"ח מה שכתבנו בשם הרבי הצמח צדק זי"ע ליזהר לישון בלילה בט"ק המיוחד ליום ולילה - ע"ש הטעם - ש.ס.).

כו. אם לבש טלית בלא בדיקה **ומצא אותו פסול, או שנפסלו ציציותיו אח"כ**, ולובש **טלית אחר, צריך לברך פעם אחרת**, אם לא שהיה בדעתו בפירוש בשעת ברכה על כל מה שילבש אח"כ (מ"ב ס"ק ל', וכך משמע ג"כ משו"ע אדמו"ר סע' כ"א).

כז. פסק השול"ע (סע' י"ג): הלובש טלית קטן ומברך עליו, וכשהולך לבית הכנסת, מתעטף בטלית גדול, צריך לברך עליו, **דהליכה מביתו לבית הכנסת חשיבה הפסק**, ואם מתפלל בתוך ביתו, אם היה דעתו מתחלה גם על טלית גדול ולא הפסיק בינתים בשיחה או בדברים אחרים, אינו צריך לחזור ולברך.

ע' בקונטרס אחרון - לאדמו"ר הזקן - סע' ה' על שו"ע אדמו"ר סע' כ"ב, וכן בל"ב ס"ק ל"ג, שההליכה עצמה לא חשיבה הפסק, אלא שנוי המקום הוא הפסק. עפ"ז הוסיף הל"ב שם: ולפ"ז ה"ה אם כשיצא מביתו חזר מיד לביתו ולבש שם הטלית גדול, צריך לברך עליו אף דהיה דעתו גם על הט"ג בשעת ברכה.

כח. אע"פ שפסק השו"ע (סע' י"ד): אם פשט טליתו, אפילו היה דעתו לחזור ולהתעטף בו מיד, צריך לברך כשיחזור ויתעטף בו; חלקו עליו רוב האחרונים, ולהלכה, **אם היה דעתו להתעטף בו מיד** ולא הסיח דעתו מלבישתו, אינו מברך עליו כשיחזור וילבשנו ע"פ שו"ע אדמו"ר סע' כ"ג; מ"ב ס"ק ל"ח).

והוסיף בשו"ע אדמו"ר שם: אבל אם כשפשטו לא היה דעתו לחזור וללבוש עד לאחר כמה שעות, אזי אפילו אם אח"כ נמלך ללבוש תיכף ומיד, צריך לחזור ולברך עליו אפילו נשאר עליו טלית קטן ... וכתב בלקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר: לפי"ז, מי שהוריד הטלית ונזכר אח"כ שעוד לו התפלל מוסף וכדומה, ולבוש הטלית עוד פעם, חייב לברך שנית אף אם נשאר עליו טלית קטן, עכ"ל. אך ע' להלן שהבאנו מסדור אדמו"ר - הובא ג"כ בלקט ציונים שם - שאם נמלך ללבוש את הט"ג מיד, ושיש עליו ט"ק, בכגון זה לא יברך שוב, ושלא כבשו"ע אדמו"ר ובמ"ב.

ואפילו אם שינה מקומו בינתיים, כגון שפשט אותו ליכנס לבית הכסא ... לא הוי השנוי מקום בזה הפסק, כיון שחזר ולבש אותו טלית עצמו. ואינו דומה למה דהסכימו הפוסקים בסימן כ"ה ... דאם פשט תפילין אדעתא ליכנס לבית הכסא, הוי הפסק ע"י זה, דשאני התם, כיון דבית הכסא אסור בתפילין, הוי הפסק גמור, משא"כ בטלית, דמדינא אינו אסור רק דאינו נכון לעשות כן (מ"ב ס"ק ל"ז).

כט. אם פשט את טליתו בתוך התפילה (ולא קיפלו), אפילו לא היה בפירוש דעתו ללבושו שוב, אלא פשטו בסתמא, הוי כמו שפשט אותו על דעת לחזור (ע"פ מ"ב ס"ק ל"ח), ואינו מברך שוב.

ל. אם כשפשט את הטלית היתה דעתו ללבוש אותו רק אחר איזה זמן, כתב הל"ב (ס"ק ל"ז) שלכו"ע צריך לחזור ולברך ואפילו אם נשאר עליו טלית קטן, דתיכף שפשטו, אזדא לו המצוה.

ועפ"ז כתב בבניאור הלכה (ד"ה וי"א שאין מברכין וכו') שהיוצא מבית המרחץ צריך ברכה שנית על הטלית קטן. אך הוסיף שם שהעולם אין נוהגין ליזהר בזה ... ויותר טוב שיכוין בבקר בעת הברכה שלא תפסור בברכה זו להט"ק רק עד שיפשטנו בבית המרחץ, ואז יוכל לברך אח"כ לכו"ע.

למעשה, כתב בפסקי תשובות (עמ' ק' הערה 245) שכבר כתבו כמה מגדולי האחרונים (עיין בין השאר ציץ אליעזר חלק י"ג סי' ד' - ש.ס.) שאין נוהגין כן, ומישיבים המנהג שאין מברכים על הט"ק אחר היציאה מבית המרחץ, דאינו בכלל הפסק גדול.

הפנה בפסקי תשובות שם בין השאר לארצות החיים למלבי"ם. וע"ע בן איש חי פרשת בראשית סע' י', שכתב: פושטו להכנס לטבילה, לא יברך כשלובוש בעת שיצא, משום ספק ברכות, אף על גב דמפורש בספר הכונות, דרבינו האר"י ז"ל היה מנהגו לברך על טלית קטן

אחר טבילה, ואין אומרים ספק ברכות כנגד רבינו האר"י ז"ל, מכל מקום יש לומר דשאני רבינו האר"י ז"ל שהיה מתעכב בטבילה ועושה בה כונות הרבה, ונעשה היסח דעת טפי.

וכך נראה לי ג"כ לדעת אדמו"ר הזקן שהחשיב כהפסק דוקא **כמה שעות** (בשו"ע אדמו"ר סע' כ"ג. וע"ע ציצית הלכה למעשה עמ' קע"ז).

לעומת זאת, דעת האול"צ (ח"ב עמ' רע"ט) ודעת ההלכה ברורה (עמ' קע"ז) שאם שהה זמן ממושך של **חצי שעה** או יותר, כשחוזר ללבוש את הטלית, יחזור ויברך.

לגבי המחליף ט"ק אחר הטבילה במקוה, כגון בע"ש – ע' להלן.

לא. אם פשט את טליתו **שלא על מנת ללבושו מיד, ונמלך ללבושו תיכף ומיד**, בזה כתבו אדמו"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ג) והג"ב (ס"ק ל"ז) שצריך לחזור ולברך אפילו אם נשאר עליו ט"ק; אך בסדורו (עמ' ז') פסק אדמו"ר הזקן שבכגון זה, לא יברך שוב אם נשאר עליו טלית קטן.

לב. **הפושט טליתו סתם**, שלא היה בדעתו כלום, לא שיחזור וילבשו מיד, ולא שלא יחזור וילבשו מיד, אם כשפשט הטלית **נשאר עדין עליו טלית קטן**, אם כן לא הסיח דעתו מהמצוה, לכן כשיחזור וילבוש את הטלית שפשט מתחלה, אין צריך לברך עליו (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ה; מ"ב ס"ק ל"ח).

לג. אם **כשפשט הטלית** (בסתם – ש.ס.), **לא נשאר עליו שום בגד שיש בו ציצית** ... צריך לחזור ולברך עליו (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ה). וכתב בביאור הלכה (ד"ה אם פשט) שהעצה היעוצה שלא יצטרך לחזור ולברך (לכל הדעות): שיכוין בשעת ברכה שאם יצטרך לפשטו, שיחזור וילבשו.

לד. **בנפלה טליתו** שלא במתכוין, וחוזר ומתעטף בה, אע"פ שלדעת השול"ע (סע' ט"ו) ושל"ע אדמו"ר (סע' כ"ו), **והבא"ח** (עוד יוסף חי פ' בראשית סע' ג') יברך אם נפלה כולה מגופו, ולדעת הג"ב (ס"ק מ"א) יברך אם נפלה אפילו רובה;

הרי **למעשה לא יברך אפילו אם נפלה כולה**. כך פסקו הכל"ח (כי חוששים לאחת הדעות המובאת בריטב"א, וסב"ל), הג"ע יוסף שליט"א (ע' הלכה ברורה עמ' קע"ח ושל"ע אוצרות יוסף עמ' קכ"א), הפסקי תשובות (עמ' ק"ב, שכתב שמנהג העולם שלא לברך שוב), החיי משה (עמ' נ"ה) בשם הרבה פוסקים, וכן הסיק ג"כ בציצית -

הלכה למעשה (עמ' קע"ט) מדברי אדמו"ר הזקן בסידור (סדור אדמו"ר עמ' ז'), אולם יש לציין שלדעת אדמו"ר הזקן: דוקא אם לובש טלית קטן (אחרת דעתו כפי שבשו"ע אדמו"ר סע' כ"ו, שרק אם מקצת לא נפל (ומה שנשאר על ידו, לא מועיל), לא יברך שוב, אחרת יברך).

וכתב באור לציון (ח"ב עמ' רע"ט): פשט טליתו או נפלה מעליו **לקראת סוף התפילה**, לא יחזור להתעטף בה, כדי שלא להכנס לספק ברכה.

לה. אם בירך על הטלית ונפל **מידו קודם שנתעטף בו**, והגביהו ולבשו, אין צריך לברך שנית. ואפילו נפסלו אז ציציותיו, והיה לו ציצית מזומנים ותקנם מיד, א"צ לברך שנית, דכיון שעדיין לא עשה מצותו, לא הסיח דעתו (מ"ב ס"ק מ"א).

לו. אם **החליף בגדיו** ולובש טלית קטן אחר, אפילו שהוא לובשו תיכף ומיד אחר שפשט הראשון, יברך על זה החדש, וכן הוא הדין בטלית גדול (בא"ח פ' בראשית סע' י', הובא ג"כ בכה"ח אות נ"ה).

ועפ"ז פשוט כי אלו הנוהגים בערב שבת ויו"ט להחליף הט"ק של חול בשל שבת, או אלו המחליפים ט"ק ישן בט"ק חדש, צריכים לברך עליו, ואף שהיה דעתם בעת ברכתם בבוקר להחליף אחת"צ הט"ק, אינו מועיל לפטור הט"ק השני (פסקי תשובות עמ' צ"ט).

לז. כתב **בחסד לאלפים** (סע' י"א): ראיתי מנהג עמי הארץ, שכשרואים בחבריהם **שלבש הטלית הפוך** ... (ע"ש דהיינו: שהפך את הפנים לחוץ) מוחין וגוערין בו, ואומרים לו: ראה הטלית הפוך, כי סוברים שאינו יוצא ידי חובה בכך, ותכף חוזר והופכו ומברך עליו. וזה מנהג בורות, כי אין להקפיד על זה כלל, ואלמלא לא היו מברכין שנית, החרשתי, ואנא נמי, כשמגידי לי, מהפכנא ליה, כדי לא למעבד מילתא דתהו בה אינשי (דהיינו: אני הופך אותו, כדי לא לעשות דבר המתמיה אנשים – ש.ס.), אך מה שחוזרין לברך ישתקע הדבר כי היא ברכה לבטלה! אך **בלקט הקמח החדש** (ס"ק כ"ג) תמה על דבריו ש"אין להקפיד על זה כלל", ממה דאיתא בשו"ע סי' ב' שלא להפוך לבושו (ויישב שי"ל ששיטת החדש לאלפים שה"מ, בחלוקו בלבד). וע"ע מה שכתבנו בסוף סי' י"א (פסקה: עשיית שני נקבים – מנהג חב"ד) שכאשר תולין ציציות הטלית הקטן בב' נקבים, יש לכתחילה להקפיד על הצדדים פנים-חוץ (גם) משקולים של הלכות ציצית.

לח. נפסק בש"ע (סע' ט"ז): **הלן בטליתו בלילה**, צריך לברך עליו בבוקר אף אם לא פשטו, וטוב למשמש בו בשעת ברכה.

בזה פסק השו"ע כדעת הרמב"ם (הל' ציצית פ"ג ה"ז – וע' להלן ריש סי' י"ח) הסובר שאף כסות יום פטורה מציצית בלילה, וא"כ הרי שעבר זמן פטור בלילה, וחייב לברך בבוקר.

אך (כדי לחוש לדעת הרא"ש – הלכות ציצית סי' א' – לפיה כסות יום חייבת בציצית גם בלילה, ולכן אין הלילה מפסיק כלל ואין לו מה לברך בבוקר) **פסקו האחרונים** (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ז; מ"ב ס"ק מ"ב) שאין לברך על טלית שלן בו,

ולמעשה מוסיפים (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב שם) שכדי לצאת לדברי הכל, **טוב שיברך על טלית אחר** (כגון הטלית הגדול) ויפטור גם את זה שלן בו.

העצה לבחורים האשכנזים שאינם לובשים טלית גדול: שיהיה להם שני טליתות קטנים ויחליף בכל בוקר, כדי שיוכל לברך לכל הדעות (ע"פ ציצית הלכה למעשה עמ' קל"ח; פסקי תשובות עמ' פ"ח), (ו)אם ישנו עם הט"ק ולא פשטו אותו כלל, טוב שישמעו הברכה מאחר המברך על ט"ג ויכוונו לצאת י"ח (קצות השלחן סי' ז' סע' ז'; סידור שער מנחם עמ' כ"ח).

לט. **הישן ביום**, טוב שלא יסיר מעליו הטלית קטן לגמרי, רק שיתכסה בו בעת השינה, וכשלוּבשו אח"כ, א"צ ברכה, כיון שלא הסיר ממנו לגמרי (שו"ע אדמו"ר סע' ל'; מ"ב ס"ק מ"ב, שביאר: הישן ביום שינת הצהריים ומסיר מעליו הט"ק, יש דעות בין הפוסקים אם זה בכלל היסח הדעת, ע"כ מהנכון שעכ"פ יכסה בו בשעת השינה, ואח"כ אין צריך ברכה לכו"ע).

מ. נתכסה בבגד שהוא חייב בציצית **ולא הטיל בו ציצית**, ביטל מצות ציצית (שו"ע סע' י"ז).

וע' בלקט הקמח החדש ס"ק צ' שכתב דברים חריפים בשם היפה ללב, וז"ל: ביטל מצות ציצית, לגמ' ברכות קראו עם הארץ, לזהר הקדוש משפטים הוי יצא מכלל ישראל (יפה ללב ח"א ס"ק כ"ו). ובח"ב בקו"א כ"ה סק"ד כתב שהוא כגוי, ולעתידי יגרשוהו מארץ ישראל (זהר וישב).

מא. לגבי **כסוי הראש בטלית** גדול בזמן התפילה, כתב הַלַב (ס"ק ד'): כסוי זה מכניע לב האדם ומביאו לידי יראת שמים, ועיין בט"ז שדעתו דנכון **שלא**

יסיר הכובע הקטן שעל ראשו בעת התפילה אף שהוא מכסה ראשו בהטלית ג"כ, וכתב הב"ח דצריך שיהא הטלית על ראשו **מתחלת התפלה עד סופה**.

ובעוד יוסף חי פ' בראשית, ו', איתא: כתב רבנו הרב חיים ויטל ז"ל בשער הכונות, בסדר נוסח תפלה, דף נא עמוד ד, וז"ל: ... ולפעמים בימי החום, אחר שהיה מורי ז"ל מסיר תפלין של ראש מעל ראשו, היה מעביר הטלית מעל ראשו ומורידו על כתפיו, ואחר כך מסיר תפלין של יד, ואחר כך מסיר הטלית לגמרי, עכ"ל. נמצאנו למדין: **כל זמן שעדיין התפלין של ראש בראשו, לא יסיר הטלית מעל ראשו**. ועל כן אותם בני אדם שדרכם בימי החום להסיר הטלית מעל ראשם ומורידין אותו על כתפם כל משך התפלה - לא יפה הם עושים. ואפילו אם יהיו נזהרים להניחו על ראשם בתפלת העמידה, גם כן טועין הם, כי כל זמן שעדיין התפלין של ראש בראשו, לא יסיר הטלית מעל ראשו. מיהו, בשבת ויום טוב שאין לובשים תפלין - אם מסירין אחר תפלת העמידה הטלית מעל ראשם ומניחים אותו על כתפם, אין כאן חשש, ע"כ.

מב. עוד ב"ב (שם): משמע בגמרא **שבחור** לא היה מכסה ראשו בטלית אפילו הוא ת"ח. אך דעת הפוסקים הספרדים (כה"ח אות י"ב; הלכה ברורה עמ' קמ"ז) שגם בחור מכסה ראשו בטלית בשעת התפלה, למצוה מן המובחר.

מג. מכל מקום, המנהג **בהרבה עדות אשכנז**, שבחורים רווקים אינם לובשים כלל טלית גדול, וזאת על אף דברי המ"ב (סי' י"ז ס"ק י') שהוא דבר תמוה.

במהל"ל, הלכות נשואין, נתן סימן מדכתיב (פרשת כי תצא - כב, יב): 'גדילים תעשה לך', וסמך ליה (שם, יג): 'כי יקח איש אשה'; כבני יששכר (חדש תשרי מאמר י"ג אות ב') נתן טעם אחר: שהעיסוף מורה על אור מקיף הבא משמחה של מצוה, והרי מי ששרוי בלא אשה שרוי בלא שמחה. וע"ע בספר הנשואין כהלכתם ח"ב עמ' תפ"ז הערה 141.

וע' תורת מנחם - התועדויות תשט"ז ח"א (חט"ו) עמ' 109: אחד הענינים שנפעלים ע"י הנישואין הוא - שאז מתחיל הענין דלימוד התורה בטהרה. והנה, טהרה הוא ענין מקיף ... וההסברה בזה ... שבשעת הנישואין מתגלה כח הא"ס, והרי כח הא"ס הוא למעלה מהשתלשלות, ובהתאם לכך פועל ענין הנישואין שיהי' לימוד התורה בטהרה, שזהו ענין המקיף שלמעלה מהשתלשלות. וזהו גם א' הטעמים שנהגו ישראל להתעטף בטלית גדול אחרי הנישואין דוקא. - טלית קטן, לובשים גם קודם הנישואין, כיון שטלית קטן אינו אמיתית ענין המקיף, שהרי אינו מקיף את כל הגוף (אלא צצריך לדייק שיהי' כשיעור); משא"כ טלית גדול, שמקיף את כל הגוף, ומתעטפים בו בשעת לבישתו על כל פנים (ובפרט להדיעה שמצות ציצית היא בעטיפה דוקא, וצ"ל מעוטף בטליתו במשך כל התפלה). וטעם הדבר - כאמור - כיון שבשעת הנישואין מתגלה כח הא"ס שלמעלה מהשתלשלות, בחינת המקיף, ולכן מתחילים אז להתעטף בטלית גדול, שהוא ענין המקיף.

וכל מצותיך אמת

בפסקי תשובות עמ' פ"א כתב: אולם מנהג זה שלא יתעטפו בחורים בטלית נתפשט בעיקר במדינות פולין וליטא ובמקצת שאר מדינות אירופא, עפ"י גדולי ישראל שבמדינות ההם שסמכו סמיכה של ממש על דברי המג"א ... לפטור בחור מטלית, ומקצתן אף הוסיפו טעמים לשבח עפ"י תורת הקבלה. אבל בכמה ממדינות אירופא וכן בכל קהילות הספרדים, מתעטפים הבחורים בטלית, ע"כ. וע"ע בספר מנהגי הקהילות ח"א עמ' פ"ט ואילך, בהערות "באר שבע", אודות השתלשלות המנהג לפטור בחורים מטלית. להעיר מספר דרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - מצות ציצית, סע' ל"ז: בחורים קודם נשיאתם לא היו מתעטפים בבית מדרשו בטלית גדול, אבל אם אירע שבאו בחורים מגליל העליון ואשכנז, לא מיחה בהם לשנות מנהגם להתפלל בט"ג.

מנהג חב"ד (מובא בספר המנהגים עמ' 3) אף הוא שהתפלה בטלית גדול - לאחר הנשואין; וזאת: על אף שאדמו"ר הזקן לא הביא מנהג זה לא בשו"ע שלו ולא בסדור.

מד. לגבי **כסוי התפילין בטלית**, נפסק בש"ע: תפילין של ראש, טוב להיותם גלויים ונראים (שו"ע סי' כ"ז סע' י"א); כמו שנאמר (פרשת כי תבוא, כה, י'): 'וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך', ודרשו חז"ל: אלו תפילין שבראש (שו"ע אדמו"ר סי' כ"ז סע' כ"ג).

אולם בכתבי הא"י, מובא כי צריך לכסות את התפילין של ראש בטלית הגדול (מ"א סי' ח' ס"ק ג'; כה"ח סי' ח' אות ד').

מכל זה הסיקו הפוסקים (מ"א שם; שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב סי' ח' ס"ק ד') שיש ליזהר שלא לכסות (לגמרי - ש.ס.) את התפילין של ראש בטלית גדול, רק שתהא מגולה קצת.

למעשה, רצוי לכסות בטלית גדול את המעברתא של התפילין של ראש, וחלק מן הבית עצמו (ציצית - הלכה למעשה - עמ' קנ"ח-ט - ע"פ נימוקי אורח חיים סי' רע"א ס"ק ב' - וכתב שם שכן נהג הרבי).

ולהעיר מהתקשרות גליון רכ"ג עמ' 20: מעשה רב: בתפילין של ראש ... ראינו שהרבי היה מכסה בטליתו את המעברתא וחלק מהקציצה, וזאת כנראה כדי לצאת ידי דעת המקובלים האומרים לכסות את כל הבית [ואולי הכוונה רק לפעולת-כיסוי, ולא שיהיה מכוסה כל הזמן, כיוון שכמדומני, פעמים רבות החליקה הטלית מעל המעברתא, ולא ראינו שיתקן זאת הרבי].

אך מצאנו שיטה אחרת, והיא שיטת *הבן איש חי* (פרשת וירא סע' י"ח), שכתב: ודע כי אף על גב דמרן ז"ל בסוף סימן כז כתב: תפילין של ראש, טוב להניחם גלויים, הנה המקובלים ז"ל סבירא להו לכסות בטלית, שיוריד הטלית עד סוף המצח, וטעמם ונימוקם עמם על פי הסוד, וזה עיקר. וכן בסדור איש מצליח (עמ' 45, ע"פ שו"ת איש מצליח ח"א חאו"ח סי' ט'), כתב שהיות שלדעת מרן "טוב" לגלות תש"ר, ולדעת האר"י "צריך לכסותו", עדיף לעשות כהאר"י ז"ל.

מה. אין נכון להניח הטלית בלא קיפול בלילה, ואם שכח ולא קפלו ועבר עליו הלילה, אז כשילבשנו למחרת, ינערנו תחלה (וע' במדרש תלפיות ערך הבדלה, עמ' 159, שהוא מפני שהקליפות מתדבקים בטלית, והיא סכנה גדולה - ל"ע), וכנזכר באחרונים, גם כתוב באחרונים שכל אדם יקפל טליתו כל יום אחר התפילה בידו, ולא יתנונו לשמש לקפלו, דקשה למזל, גם יזהר כשיחלוץ הטלית, וכן התפילין, יחלוץ ביד שמאל, שהיא יד כהה, להראות שקשה עליו פרידתו (בא"ח פ' נח סע' ט"ז).

מו. נוהגין תיכף אחר הבדלה לקפל הטלית, שיעסוק תיכף במצוה אחר ההבדלה (דרך החיים סי' צ"ז סע' י"ב).

וע' לקוטי מהל"ח סדר הבדלה מוצ"ש, בסופו: ובקיצור של"ה כתב בשם מהרי"ל לקפל הטלית כשמתחיל הש"צ ויהי נועם, להראות שעד עתה היה אסור במלאכה, ע"ש, והמעין במהרי"ל יראה שלא כתב שם לקפול כשאומר ויהי נועם וגם אינו הטעם להראות שעד עתה היה אסור במלאכה, רק כמ"ש המג"א - סי' ש', ש.ס. - : כדי להתעסק במצוה מיד ... ומסדר דברי המג"א נראה לקפל אחר הבדלה, וכ"כ בסידור דרך החיים שכן המנהג, ע"ש, עכ"ל. וע' חקרי מנהגים ח"א עמ' קל"ט שכתב שמנהג חב"ד כדברי הדרך החיים.

סי' ט' – איזה בגדים חייבים בציצית ואיזה פטורים מציצית

א. נחלקו אמוראים (מנחות לט:) ובעקבותם רבותינו הראשונים בשאלה: מהם סוגי הבדים המחייבים הטלת ציציות מדאורייתא (בבגד העשוי מהם).

להלכה, דעת השולע (סע' א') שאין חייב בציצית מן התורה אלא בגד פשתים או של צמר רחלים, אבל בגדי שאר מינים, אין חייבים אלא מדרבנן.

זוהי דעת הרי"ף והרמב"ם, שפסקו כרב נחמן. יש להעיר כי בכל התורה, לא נקרא צמר סתם אלא צמר רחלים לבד, אבל של עזים נקרא נוצה, ושל גמלים ושל ארנבים, אע"פ שהם נקראים צמר, מ"מ אין נקרא צמר סתם אלא בשם לווי: צמר גמלים, צמר ארנבים - שולע אדמור סע' ח'. וצמר רחלים: הוא הדין אילים זכרים - בלב ס"ק ב'.

אך ודעת הרמ"א (סע' א') שכולהו חייבין מדאורייתא.

זוהי דעת התוס' במנחות, הרא"ש, והמרדכי, שפסקו כרבא.

ב. י"א שאין לעשות טלית של פשתן (שו"ע סע' ו'; והוא כי חכמים אסרו להטיל בה תכלת, שהוא הרי מצמר - ע' יבמות ד'; שמא יטילו תכלת גם בכסות לילה, ונמצא לובש כלאים שלא במקום מצוה - ע"פ שו"ע אדמו"ר סע' ב'; מ"ב ס"ק י"ז. וע' ג"כ באריכות בארצות החיים למלבי"ם, על שו"ע סע' ב'. נעיר עוד שלהלכה דעת השולע שאין הלכה כן, אך עכ"ז הוסיף: ירא שמים ... עושה טלית של צמר רחלים שהוא חייב בציצית מן התורה בלי פקפוק (שו"ע סע' ו').

ומיהו אם אי אפשר רק בטלית של פשתן, מוטב שיעשה טלית של פשתן וציצית של פשתן, משיתבטל ממצות ציצית (רמ"א סע' ו'), בזמן הזה, כיון שאין תכלת מצוי ... אם אי אפשר לו רק בטלית של פשתן (שו"ע אדמו"ר סע' ב'. הלשון בסדור אדמו"ר עמ' ז': בשעת הדחק גדול).

בשולע אדמור (סע' ד' - ע' להלן), בלבב (ס"ק ה') וכן בבא"ח (פרשת נח סע' א'), פסקו שהרוצה לקיים מצוה מן המובחר יזהר שיהיה לו הן טלית גדול הן טלית קטן של צמר.

בלבב ס"ק ו' כתב בשם מעשה רב שיש להקל בדין זה, ושם מובא שהגר"א היה הולך בט"ק של שאר מינים, אך ע' בהליכות שלמה - תפלה עמ' ל"ב הערה כ"ה שכתב בשם הגר"ש סלאנט ז"ל, שהגר"א ז"ל הרי היה מעוטף בטלית גדול של צמר, כל היום, ולכן לבש ט"ק

משאר מינים, כדי לקיים גם מ"ע של לא תסור! - וראה עוד טעמים למנהג הגר"א בפסקי תשובות עמ' ק"ז הערה 19.

ג. **ציצית של פשתים או של צמר רחלים, פוטרם בכל מיני בגדים, חוץ מפשתים לצמר או של צמר לפשתים, בזמן הזה דליכא תכלת, מפני שהם כלאים** (שו"ע סע' ב').

י"א **שלא לעשות ציצית של פשתים כלל** אפילו בשאר מינים (רמ"א סע' ב'; גזירה שמא יטילו גם כן בבגד של צמר - שו"ע אדמו"ר סע' ג'), והכי נהוג (רמ"א שם).

אבל אם אי אפשר לו רק בציצית של פשתים, מותר, וכמו שנתבאר בטלית של פשתן (שו"ע אדמו"ר סע' ג', וכן במ"ב ס"ק ח', שבשעת הדחק יש לסמוך על המקילין, וע"ע מ"ב ס"ק י"ח).

ד. נכון הדבר **שלא יברך** על טלית שיש בה תערובות חוטי משי, אם ציציותיה הן של צמר, וכל שכן אם כולה של משי או מינים אחרים והציצית הן של צמר, רק שיברך על טלית אחרת ויפטר גם את זו (שו"ע אדמו"ר סע' ה'), או שישמע הברכה מאחר שמברך, שיכוין להוציא, והוא יכוין לצאת י"ח (קצות השלחן סי' ו' סע' א').

ובל"ב (ס"ק י"ג) : טוב יותר שיעשה הטלית כולו של צמר **בלי תערובות כלל** של שאר המינים, ובזה יתנאה למעלה. וע' בב"א (פ' נח סע' ב') שכתב: ירא שמים יעשה חקירה בטליתות שקונה, שיש נראין של צמר רחלים ואילים, אך באמת הם צמר גמלים או של עזים, ויש שהשתי צמר והערב מין אחר, דאלו גרועים טפי.

וע' פסקי תשובות (עמ' ק"ט - ק"י) שכתב להקפיד לקנות טליתות במקום נאמן המוחזק בכשרות שעושים טליתות מבד שכולו מצמר רחלים נקי **בלי תערובת כלל**. וע"ע בש"א שבט הקהתי ח"ב סי' י' הדן בזה.

ה. **ציצית של שאר מינים, אין פוטרם אלא במינם**, כגון משי לבגד משי, וצמר גפן לצמר גפן, אבל שלא במינם, אין פוטרם (שו"ע סע' ג').

טלית שהשתי שלה של צמר והערב של משי, או שאר מינים, וכן להיפך, אין תקנה לטלית זו לדברי האומרים דציצית של צמר אין פוטרם בבגדים של שאר מינים – ש"ע אדמו"ר סע' ה'.

1. יש אומרים (מהר"ם מרוטנבורג – ש.ס.) שאין ציצית של צמר ופשתים פוטרין בגדים של שאר מינים אלא א"כ יהיו הציצית צמר ופשתים יחדיו, דהיינו ב' חוטין תכלת וב' חוטין פשתים, שנאמר: צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך, אבל ציצית של צמר לבד או של פשתים לבד, אין פוטרין אלא במינן. ואף על פי שאין המנהג כן, שהרי מטילין ציצית של צמר בטלית של משי, מ"מ כל ירא שמים יחמיר לעצמו לעשות ציצית של משי בטלית של משי, וכן בשאר המינים. ומפני שיש אומרים שכל בגד שאינו מצמר ופשתים אינו חייב בציצית כלל מן התורה, אלא מדברי סופרים, לכן הרוצה לקיים מצוה זו מן המובחר יזהר שיהיה לו טלית גדול וטלית קטן של צמר לבן, ויטיל בהם ציצית של צמר לבן, ובזה מקיים מצות ציצית בלא שום פקפוק (שו"ע אדמו"ר סע' ד').

וע' בבא"ז פ' נח סע' א' שכתב לחוש לדברי המהר"ם מרוטנבורג, ושם הוסיף: אבל אם הטלית של משי, קשה למצוא ציציות של משי מתוקנים לשמה כהלכתם אליבא דכולי עלמא, יען דסבירא ליה לגדול אחד שהביאו ברכי יוסף ז"ל סעיף קטן ב', דבמשי צריך שתהיה סריקתו ומשיכתו לשמה, כי הסריקה וההמשכה במשי היא כטווייה דצמר, עיין שם, ולפי זה קשה הדבר למצוא ציציות של משי מתוקנים, לסברא זו, עכ"ל. ויותר מזה איתא בקצות השולחן סי' ו' סע' י"ד: וציצית של משי טוויין לשמה לא שכיחי, ומצוה להזהיר את המון העם על הציצית של משי, כי רבה המכשלה בזה.

2. צמר שלא נטווה, שנתערב עם משי או שאר מינים שלא נטוו, ועשה מהם טלית, אם הרוב של צמר, יעשה ציצית של צמר, ואם הרוב של שאר מינים, יכולים לעשות ציצית של שאר מינים (שו"ע אדמו"ר סע' ו').

3. אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים, יש להסתפק בו (שו"ע סע' ד'), ולכן אין לעשות כל הד' ציציות אלא ממין אחד (שו"ע אדמו"ר סע' ז').

וע' בבדי השולחן סי' ו' ס"ק ג', שמסתפק בהטיל ציציות מב' סוגים, אם יועיל שיוריד רק את הציציות ממין א' ושיחליפם, או שיצטרך קודם להוריד את כל הציציות, ונשאר בצ"ע.

4. י"א שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית, והמדקדקים נוהגים כן (שו"ע סע' ה'). והאשכנזים אין נוהגין לעשות הציצית רק לבנים, אף בבגדים צבועים, ואין לשנות (רמ"א סע' ה').

במה שנעשה על ידי ישון כמראה גע"ל (= צהוב - ש.ס.) ... נהגו שלא להקפיד בזה (אשל אברהם מבוטשאטש, על דברי הרמ"א הנ"ל).

ומשום שאמרו חז"ל שנתעטף הקב"ה כשליח צבור, וכתבי: 'לבושה כתלג חירור' (דניאל ז, ט - ותרגמו: לבושו כשלג לבן - ש.ס.) (שו"ע אדמו"ר סע' ט'), ראוי לכל מדקדק במעשיו לעשות ג"כ **הטלית קטן וגדול לבנים**, כדי שיהיה יוצא לדברי הכל כשיעשה הציצית לבנים (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב ס"ק ט"ז).

וע' שולח דבר חברון - או"ח סי' י"ז, שנשאל: האם ראוי להשתדל שצבע חוטי הציצית יהיה בצבע הטלית גם **בבגד טלית של חייל**, ואם יש להוציא את הציציות מעל למדים (מפאת ההסוואה, החיילים אינם מורשים להבליט מעל בגדיהם שום פריט לבוש שאינו בצבע מסוה)? וענה: אודות נושא זה שהעלית בשאלתך, יראה לי להשיב שיש ללבוש חוטי הציצית הדומים לצבע הטלית ... שיש עניין ללכת עם ציציות בחוץ (כמבואר בשו"ע או"ח סימן ח סעיף יא) ... ואף שבהגהת הרמ"א ... נזכר שהאשכנזים אין נוהגים לעשות הציצית רק לבנים, כאן הוא בגדר אי אפשר, ולכן **יצבע הציציות באותו צבע של המדים**.

י. ומה **ששפת הבגד כעין תכלת** בטליתות שלנו, בתר עיקר הבגד אזלינן (מ"ב ס"ק ט"ז). **ובערוך השלחן** (סי' ט' סע' כ"ו, ובדומה בבא"ח פ' נח סע' י"א): זה שאנו עושין בקצה הטליתות מראה רקיע, וקורין לזה תכלת, הוא לנוי בעלמא.

וע' בשלע הקצר (עמ' 48 בהערה) שמביא שיהודי מצרים לפני אלפיים שנה (ועוד לפני חרבן בית שני) לא היה להם תכלת, ועשו פסי שחור על טליתם 'זכר לתכלת'. וכן אח"כ עשו יהודים בכ"מ פסי שחור על טליתם - זכר לתכלת, ועשו צבע שחור דוקא כדי שיהא זכר לחרבן. גם **במנהג ישראל תורה** (עמ' ס"ט) הביא מנהג זה בשם הפמ"ג (א"א ס"ק ו'), והוסיף: וכחיום המנהג לעשות צדדי הטלית בצבע שחור, ולפי הנראה הוא ג"כ מטעם הנזכר זכר לתכלת, דמבואר ברמב"ם (הובא בב"י ד"ה וכתב הרמב"ם) דצבע שחור דומה לתכלת.

וע' בספר **ציצית הלכה למעשה** עמ' נ"ד הערה 45, שם כתב ע"פ שבועון כפר חב"ד גליון 400, שהסוג הנמכר כיום כטלית 'חב"ד מיוחד' שהפסים שבו רחבים יותר, מיוצר ע"פ הצעת הגר"י לנדא ז"ל אב"ד בני ברק, בהתאם לצורת הטלית גדול של כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב נ"ע, ושיערו ... שכן יוצרו הטליתות בשעתו בבית המלאכה של הגאון החסיד בעל שו"ת דברי נחמיה נ"ע, שעסק בזה לפי הוראות כ"ק אדמו"ר האמצעי נ"ע. ועוד שם שנהג הרבי להשתמש לסירוגין בשני סוגי הטליתות. וע"ע בהתקשרות גליון מ"ז עמ' 13-14 שם פירסום אגרת הרבי לרב יעקב לנדא זצ"ל בה מתענין הרבי אודות נכונות השמועה.

יא. צבע הטלית **לדעת רבותינו המקובלים**: כתב רבינו **הבן איש חי** (פרשת נח סע' י"א): יזהר לעשות גוף הטלית וחוטין של הציציות **הכל לבן**, בין בטלית גדול בין בטלית קטן, רמז לדבר: והיו

העטופים ללבן (פרשת ויצא ל, מב: והיה העטופים ללבן – ש.ס.), וטליתות שיש בהם **צבע מצדדין לנוי, לא איכפת**, כי הרי הצבע הוא מעט מן המעט בגוף הטלית דרובו לבן. אך בספר דברי שלום (מנהגי הרש"ש ובית אל, עמ' קס"ו), כתב, אחר שהביא את דברי הבא"ח: מ"מ נראה בעיני דע"פ **הסוד** דהיותר מהודר **לא להוסיף שום צבע** ואפילו להידור, דגרע טפי, וכמו שכתב הרב חסד לאלפים [סימן ט' ס"ק ג'], דהיותר נכון **שאפילו חוטי תפירת האימרא וכדומה יהיו לבנים**, וסימנך והיה העטופים ללבן.

יב. **לבושים של עור** פטורים מן הציצית, שנאמר: על כנפי בגדיהם, ואין נקרא בגד אלא שנארג (שו"ע אדמו"ר סי' י' סע' ז' ע"פ לבוש; מ"ב סי' י' ס"ק י"א).

יג. לגבי **בגד העשוי מניילון**, מצאנו בפוסקים של הדורות האחרונים ג' גישות:

- בשו"ת **הר צבי** (אורח חיים ח"א סי' ט') כתב לחלק בין ניילון ארוג, החייב בציצית, לבין העשוי כולו חתיכה, דפטור מציצית.

- באגרות **משה** (אורח חיים ח"ב סי' א') כתב לחייב בציצית רק מינים החייבים אריגה, ועפ"ז פטר מציצית בגדים מעור או מניילון אפילו ארוגים.

- בציץ **אליעזר** (ח' י"ב סי' ג') כתב לפטור מציצית רק מינים שתחילת הוויתן הטבעית אינה בצורת אריגה (בדוגמת העור); משא"כ ניילון. למסקנה כתב: מכל האמור נראה להלכה דהדעת נוטה דבגדי ניילון והדומה להן חייבים בציצית, ובפרט כשעשויים בדרך של אריגה ... אך לענין ברכה כדאי שלא לברך עליהם. ובדומה פסק **הג"ע יוסף שלישא** בתשובה כתב - יד (הלכה ברורה עמ' קפ"ט).

יד. **בגדי כהונה** אי מחויבים בציצית: נ"ל דפטור, כמו כסותך, פרט לשל שאול, כן של הקדש (לקט הקמח החדש ס"ק ל"א בשם שו"ת זכר ישעיה).

סי' י' – דיני כנפות הטלית

א. טלית שאין לה ד' כנפות, פטורה (שו"ע סע' א'; שנאמר (כי תצא כב, יב) 'על ארבע כנפות כסותך' - שו"ע אדמו"ר סע' א'). יש לה יותר מד', חייבת (שו"ע שם; שנאמר (שם) '... אשר תכסה בו' - שו"ע אדמו"ר שם), ועושה לה ארבע ציציות בארבע כנפיה המרוחקות זו מזו יותר (שו"ע סע' א'; משום שנאמר: 'על ד' כנפות', והמרוחקות זו מזו הן יותר ניכרים שהן כנפות - שו"ע אדמו"ר סע' ג').

ואם ... הטיל לחמש כנפות, עבר על בל תוסיף (שו"ע אדמו"ר סע' ב'; מ"ב ס"ק ד'). ונחלקו הפוסקים אם די בהסרת הציצית הנוספת, או שיצטרך אז להסיר את כל חמשת הציציות (ציצית - הלכה פסוקה עמ' צ"ד; הלכה ברורה עמ' ר"י).

ב. אע"פ שהלכה שבעלת ה' כנפות או יותר, חייבת, מ"מ טוב ליהדר לכתחילה שלא לעשות בשום בגד יותר מד' כנפות, מפני שיש חולקין ופוטרינן אותו מן הציצית (שו"ע אדמו"ר סע' ה'; מ"ב ס"ק ג'; הלכה ברורה עמ' ר"ט).

וכתב הפמ"ג דלדעת הפוסקין, אותן טליתות קטנים שלנו שיש בית הצואר, מ"מ רוב סתום, ומיהו אם אירע שרוב פתוח, יעשה בקאלנער (= צוארון - ש.ס.) שעושים החייטים קצת עגול (מ"ב ס"ק ג').

וע' בבא"פ נח סע' ח' שאם נקרעת הטלית ונעשית בת ה' כנפות, צריך להחזיר הציציות ויחזור ויטילם אחר התפירה ... משום תעשה ולא מן העשוי אליבא דמאן דאמר פטורה ... ודבר זה ימצא הרבה בטלית גדול שעושין אותו משתי חתיכות שתופרים אותם ביחד, ולפעמים יבלו חוטי התפירה ויהיו נחלקים זה מזה.

ג. אם היה לה תחלה ג', וחתך כנף אחת לשנים, נעשית בעלת ד', וחייבת בציצית, וצריך שתהיה החתיכה גדולה וניכרת (ל"ב ס"ק ז'. ובביאור הלכה ד"ה יש, כתב דלכאורה נראה שצריך שיהיה עכ"פ הפסק בין שתי הקרנות ג' אצבעות).

ועיין בפמ"ג שכתב בדוקא אם חתך מקצת עד שע"ז נראה אותו המקום כשני קרנים, אבל אם לא חתך כלום, רק פגימה בסכין קרע בהקדן עד שנחלק אותו המקום לשנים, לא נעשית ע"ז בת ד', עד שיהא רוב פתוח (מ"ב ס"ק ז'. וע' שו"ע סע' ז', להלן) (בכ"ז, ע' איורים במשנה ברורה עם פאר הלכה עמ' 27).

ד. **כפל קרנות טליתו וקשרם או תפרם** ודומה כאלו קיצען ואין לה כנפות, אעפ"כ לא נפטרה (שו"ע ס' ג').

דכל כמה שלא חתכם לגמרי מן הטלית, מכלל דעדיין הוא צריך להם, וסופם לחזור לתחלתם, ועדין הם נחשבים - **שלוש** אדמור ס' ו'; **ל**ב ס"ק ח'. ומטעם זה יוכל להטיל עתה הציצית בכפל אף למטה מקשר אגודל, אם כשיתפשט יהיה למעלה מקשר אגודל - **ל**ב שם.

ה. אם **הכניס שפת הבגד** לפנים ותפרו עד שאינו ניכר כלל הכפל למעלה, **כדרך שהחייטים עושים**, נראה דלכ"ע מהני תפירה זו (ביאור הלכה ד"ה לא נפטרה). מ"מ ישראל קדושים הם ואין נוהגים לעשות מכפלת כלל בטלית וט"ק, וכפי שנהגו בכל הדורות מקדמת דנא (פסקי תשובות עמ' קי"ד הערה 22).

בערוך השלחן ס' ח' הביא את דברי המ"ב, וכתב עליהם: ונכון הוא, ומ"מ נ"ל דלעשות כן בעיגול ולפטרו מציצת, לא מהני לדעת התוס'.

ו. אם היה הבגד עגול וכפל מקצת משפתו עליו ותפרו עד **שנעשה מרובע** ... יטיל בו ציצית ולא יברך (ביאור הלכה ד"ה ואין לה, בשם ארצות החיים).

ז. **טלית של בגד וכנפיה של עור** חייבת, היא של עור וכנפיה של בגד פטורה (שו"ע ס' ד'). והוא הדין אם רוב הטלית מבגד, שחייבת, ואם הרוב מעור, פטורה, לפי שהכל הולך אחר עיקר הבגד (ע"פ שו"ע אדמו"ר ס' ח').

ח. אם הטלית של עור, ובגד תפור תחתיה, פטורה, אבל אם היא של בגד ועור תפור תחתיה, חייבת, לפי **שהתחתון טפל לעיקר הבגד** (שו"ע אדמו"ר ס' ט'; מ"ב ס"ק י"א).

אך ע' כ"ח אות י"ב שכתב: אמנם המור וקציעה מסתפק בזה ע"ש וכתב וז"ל ואלו היה בא מעשה לידי, בשניהם ... הייתי מטיל ציצית ... ולא יברך עליהם. ועפ"ז פסק בשארית יוסף עמ' קע"ו שלכתחלה ראוי להטיל בו ציציות ולא יברך עליו.

ט. היו לה ג' כנפות ועשה בהם ג' ציציות, ושוב עשה לה כנף ד' ועשה גם בו ציצית, פסולה, משום **תעשה ולא מן העשוי** (שו"ע ס' ה' - והיינו שהתורה אמרה: 'גדילים תעשה', ולא מן העשוי כבר בפסול - שו"ע אדמו"ר ס' י'). וכן הדין אם אפילו לא עשה בה אלא ציצית אחת או אפילו לא כרך אלא חוליא אחת, ואח"כ השלימה לד' כנפות ועשה בהן ציצית, צריך להתיר החוליות או הציצית שנעשה בפסול, ולחזור להטיל בטלית (שו"ע אדמו"ר ס' י"א).

י. אם מתחילה היו לטלית ד' כנפות עם ציציות כדון, ואח"כ נחתך כנף אחד ונעשה עגול, נחלקו בזה הפוסקים:

לדעת הג"ב (ס"ק י"ב וס"ק י"ד), אף אם תיקן את הכנף והטיל בה ציצית מחדש, הרי שאר הציציות נתבטלו וצריך להתירם ולחזור לקשרם,

אך לדעת הג"ע יוסף שליט"א (מובא בהלכה ברורה עמ' רי"ז, והוא ע"פ שו"ת מהרי"ל החדשות סי' ו'; שו"ת רב פעלים, ועוד פוסקים), **לא אומרים 'תעשה ולא מן העשוי' אם כשנעשה, נעשה בכשרות, כגון הכא, ולכן לא יצטרך להוריד את הציציות ולהטילם מחדש.**

יא. מלבושים שהם **פתוחים מן הצדדין למטה** ויש להם ד' כנפות לצד מטה, **ולמעלה הם סתומים**, אם רובו סתום, פטור, ואם רובו פתוח, חייב (שו"ע סע' ז').

ברובו סתום, אם עשה בו ציצית ואח"כ פתח רובו, פסולים משום תעשה ולא מן העשוי (מ"ב ס"ק כ"ד).

וע' להלן דעת אדמ"ר הזקן שיעשה טלית קטן פתוחה לגמרי מד' צדדיו.

יב. לגבי מה שרובו פתוח, חייב, היינו דוקא רוב מכל הבגד, ולא כמו שעושים החייטין ט"ק שתופרין אותו מן הצדדין ו**מניחין בו נקב שמכניסין בו הידים**, ותופרין למטה מהנקב, ומניחין רוב פתוח, ומודדין רק מתחת הידים, וזה טעות גמור, כי אז לא נקרא בת ד' כנפות, וקרוב הדבר שהמברך מברך לבטלה ... אלא צריך למדוד אף מה שלמעלה מן הידים, **והנקב חשוב ג"כ כאלו הוא סתום** (מ"ב ס"ק כ"ה, ע' ג"כ ביאור הלכה ד"ה רובו פתוח חייב; וע' איור במ"ב עם פאר הלכה עמ' 40).

יג. לגבי **בגד שיש לו שרוולים**, פשוט לכו"ע (ע' ביאור הלכה ד"ה רוב פתוח חייב) שמקום השרוול נחשב סתום;

אך כתב הא"י: טלית קטן, יותר טוב שלא יהיה בו בתי זרועות (מ"ב סי' ט"ז סוף ס"ק ג'). ובל' אדמ"ר הזקן (סדור אדמוה"ז עמ' 10): אין צריך לומר שלא לעשות בתי זרועות.

יד. קאפ"ה שהיא פתוחה בענין שיש לה ד' כנפות, אם יקבעו בה אשטרינג"ה (הוא דבר המחבר צדדי הבגד אחת אל אחת – ז"ב ס"ק כ"ח. וע' בלקט הקמח החדש ס"ק י"ז שכתב: מה שכתב השלחן ערוך אישטרינג"ה, היא בלשון לאטיין כמו חבל) לעשותה כסתומה, כדי לפוטרה מציצית, אינו מועיל תקון זה אם לא תהיה קבועה מחצי ארכה ולמטה לכל הפחות, וגם שתהיה קבועה **למטה מהחגור**, למען יהיה **הרוב הסתום רוב הנראה לעינים**, דאל"כ יאסר משום מראית העין (שו"ע סע' ח').

ודוקא כשקובע **רצועה המחברת**, אבל אם קובע הקרסים המחברים ב' כנפי המלבוש, אפילו אם קובע אותן למטה מן החגור, אין מועיל כלום ליפטר מן הציצית, כיון שהוא יכול לפתוח את הקרסים בקל, אין זה חשוב חיבור כלל, אם לא **שהקרסים נכפפות מאד** בענין שאי אפשר לפותחן אלא על ידי מעשה, אזי הן חשובין חיבור ומועלין לפטור מן הציצית, אם הם קבועים מהחגור ולמטה (שו"ע אדמו"ר סע' י"ז; מ"ב ס"ק כ"ט).

טו. לגבי מראית העין (ע' סע' הקודם), ההולך בט"ק תמיד תחת בגדיו ... י"ל דלא שייך בזה מראית העין (מ"ב ס"ק ל' בשם חידושי רבי עקיבא איגר).

טז. בנוסף, כאשר אין הסגירה כזו שפוטרת מציצית, יזהר **שלא לקבוע בו קרסים למטה מן החגור ... מפני מראית העין** (שו"ע אדמו"ר סע' י"ח), שיחשדו שמברך עליו ברכה לבטלה (הלכה ברורה עמ' רכ"ט).

ובזה, דין **כפתורים** הנפתחים בנקל **כדין קרסים** הנפתחים בנקל, ושניהם מופרכים (ע"פ בירור הלכה על הלכה ברורה שם, בשם אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא לסימן י').

יז. טלית קטן **שסוגרים אותו על ידי לחצנים בצדדיו**, עד שנראה שאין לו ארבע כנפות, יש להסתפק בזה אם מקיים באותה שעה מצות ציצית, שהרי רוב הבגד נסגר על ידי ההידוק בלחצנים; אבל אחר שפתח את כל הלחצנים, הטלית כשרה, ואין לחוש בזה משום "תעשה ולא מן העשוי", אחר שהטלית נעשתה מתחלתה בכשרות (שארית יוסף עמ' קפ"ד).

יח. למעשה, כתב **אדמו"ר הזקן בסדור** (ריש הלכות ציצית עמ' 10): צריך ליהזר בט"ק שלנו להיות **פתוח לגמרי מב' צדדיו**, ולא יחבר שם אפילו בקרסים, ומכ"ש

בתפירה, אפי' מחציו ולמעלה, ואין צריך לומר שלא לעשות בתי זרועות (הובא לעיל).

ט. הכנפים צריך שיהיו מרובעות, ולא שיהיו עגולות (שו"ע סע' ט'). בביאור הלכה (ד"ה ולא שיהיו עגולות) נסתפק במה נחשב לעיגול, ונשאר בצ"ע.

וז"ל הביאור הלכה שם: צ"ע עד כמה נקרא בשם עגולות, דאין סברא לאמר דע"י משהו שיעגל חודו של הכנף תפטר שוב הבגד מציצית, דלא יהא עדיף ריבוע הבגד מריבוע המזבח, דקי"ל בזבחים ס"ב דריבוע המזבח וכן הקרנות מעכב, ואפ"ה קי"ל בחולין י"ח דאם נפגם המזבח פחות מטפח ... כשר ... אך אפשר דיש לחלק בין המזבח, שהוא גדול בכמותו, לעניינו.

בהערות שבסוף קצות השלחן ח"א (עמ' פ"ה) כתב הגרא"ח נאה: וראיתי להעתיק בזה לענין ריבוע של קרן מש"כ בס' "תורת האהל" להגאון מוהרמ"י ז"ל דיסקין ... שנשאל כמה שיעור עיגול של כנף שיהא פטור מן הציצית ... והשיב דמדאורייתא בעיגול כל שהוא פטור, אבל מדרבנן אינו פטור עד שיעגל משיעור הכנף דהיינו מן ג' אצבעות עד ג' אצבעות משני הצדדין (והיינו לפי מסקנתו שם: עיגול ברדיוס 6 ס"מ).

וגם באול"צ ח"ב עמ' כ"ט פסק מסברא שמדת העגול צ"ל ע"פ רדיוס של ג' אצבעות, וכתב בסוף דבריו: ושור"ר שכן כתב מסברא במור וקציעה בסימן י', ע"כ. אך ע' ערוך השלחן סע' ד' וסע' כ"ב, שהסתפק במהי מידת העיגול, וכתב מסברא שצריך להיות המשך עיגול של ג' טפחים.

כ. מצנפת פטורה, אפילו של ארצות המערב, שב' ראשיה מושלכים על כתפיהם וגופם, ואע"פ שמתכסה בה ראשו ורובו, פטור, כיון שעיקרה לכסות הראש, ד'כסותן' אמר רחמנא, ולא כסות הראש (שו"ע סע' י').

בארצ"ח למלבי"ם חלק על דברי השו"ע וחייב בציצית מצנפת שמתכסה בה ראשו ורובו; בביאור הלכה דחה את ראיות המלבי"ם, אך הסיק שהרוצה להחמיר יעשה קרן א' עגול.

כא. סודר שנותנין על הצואר במלכות ארץ ישראל ... פטורים (שו"ע סע' י"א), ואע"פ שנהנה בו בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים, מ"מ, כיון שעיקר הנחתם אינה להנאת כיסוי, אלא להשתמש בהם לצרור בהם מעות ולקנח הזיעה, לא מקרי כסות כלל (שו"ע אדמו"ר סע' כ"א).

עפ"ז, כתב בשו"ע הקצ"ר (עמ' 45) שבגד שלא נועד להיות לבוש אלא עשוי בעיקר להשתמש בו (**כמו מגבת וכד'**) – פטור מן הציצית גם כשמשתמשים בו דרך מלבוש.

ובביאור הלכה (ד"ה סודר) הביא אף הוא את הסיבות הנ"ל לפטור סודר מציצית (כי משתמש בו לקנח את הידים ולצרר בו מעות כו', ע"ש), אך כתב על זה: ולפי זה נראה במקומינו שנתפשט מחדש ג"כ להעלות כמין חתיכה גדולה של אמה ויותר על הכתפים, ואין בזה שום טעם מאלה הטעמים כפי הידוע לנו, שחייב בציצית. אך לטעמים אחרים שהביא בב"י דאפשר דדוקא דרך לבישה ולא העלאה או משום דאינו רק לכבוד ולא מפני הקור והחום, אפשר דיש להקל, אך הרבה חולקים על אלו הטעמים, כמבואר בב"י ובד"מ (ע' להלן – ש.ס.), ע"כ ירא שמים יעשה קרן עגולה.

כב. חיוב ציצית בחליפות:

בבית יוסף (סוף סי' י') דן רבי יוסף קארו בגלימות שלובשים מעל הבגדים, והרי גלימות אלו פתוחות מלמעלה למטה, ונמצא שיש להם **ארבע כנפות מקדימה**, ועפ"ז שואל למה אנו פוטרין אותן מציצית.

תשובת הב"י: ולי נראה שהטעם שלא נהגו להטיל בהם ציצית, משום דלא מקרי כסות אלא הבא להגין על האדם מפני החום והקור, וזכר לדבר (איוב כד, ז) : 'ואין כסות בקרה', והגלימא אין לובשין אותה להגן **אלא מפני כבוד**, שהרי אפילו יש לאדם כמה מלבושים, אינו יוצא לחוץ בלא גלימא, ואע"פ שפעמים נהנה מחומה, כיון שתחלת עשייתה אינו להתחמם בה, לא חשיב כסות, ופטור. **אי נמי**: כיון שאם היינו מחייבים אותם בציצית, היו נפסקין בכל עת הציציות התחתונות בדריכת הרגלים, והיה צריך בכל עת לתקנם, איכא למימר דלא חייבה תורה בכך, דכל '**דרכיה דרכי נועם**' (משלי ג, יז), וכל מקום שהלכה רופפת בידך, הלך אחר המנהג.

אך **בדרכי משה** ס"ק ו' לא קיבל את תירוצי הב"י, וז"ל : וכל זה איננו שוה לי, דעל תירוצ הראשון קשה לי, דרוב טליתות שלנו שאנו לובשים בשעת התפלה, שאינן להגן כלל, רק לובשין אותן כדי לצאת בהן ידי חובת ציצית, א"כ לא מיקרי כסות, ופטורים מציצית, וא"כ אנו לא מקיימין בהן מצות ציצית ומברכין ברכה לבטלה! ועל תירוצ השני קשה לי מן ציצית הכסת שדרשו (גיטין נו.) שנקרא כן על שם שציציותיו היו נגררים אחריו, ולא חששו למה שהוצרך לתקנם בכל עת!

ותירץ הד"מ: ולי נראה לישב המנהג, כי מאחר שמצות ציצית היא שיחזיר שתי **ציציות לפניו ושתיים לאחוריו**, כמו שנתבאר לעיל בסימן ח' ... אבל במלבושים שלנו שכל הארבע כנפות לפניו ואי אפשר להלבישן בענין אחר, אין זה חייב בציצית, ולכן נהגו להקל.

ועפ"ז, פסק הר"א (סע' י"ב) : מלבושים של גלילות בני אשכנז וספרד, הואיל ואין כנפיהם עשוין שיהיו שנים לפניהם ושנים לאחריהם מכוונים זו כנגד זו, פטורים.

ובשלש אדמולר (סע' כ"ב) הוסיף: מפני שעיקר מצות ציצית הוא שיהיה ב' ציצית לפניו וב' ציצית לאחוריו, כמו שנתבאר בסימן ח'; אבל באלו המלבושים שכל הד' כנפות הם מלפניו ואי אפשר ללבשם בענין אחר, יש לומר שלא חייבה אותן התורה כלל, ולכן נהגו להקל, אבל כל ירא שמים יחמיר לעצמו לעשות **קרן אחת עגולה** כדי שלא יהיה לו ד' כנפות מרובעים.

ובדומה כתב ב"ב ס"ק ל"ו. וכ"כ ג"כ בב"א פ' נח סע' ט', שהוסיף: ואע"פ שלא נהגו העולם לחוש לזה, המחמיר תבוא עליו ברכה.

בסדור אדמולר (עמ' ז') כתב: מלבושים שלנו ... צריך לזהר לעשות **הכנפות שלמעלה עגולות, כמו שנהגו עכשיו מקרוב**, ולא מרובעים כמקדם, כדי לפטור מציצית לדברי הכל.

בסדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות, עמ' ס"ב, הערה 157, כתב הרב ראסקין שיח' : ובהתקשרות (גליון תס"א עמ' 17) תמה על אי הזהירות בזה כהיום, ונראה לומר כי לרוב המעילים שלנו, אין קרן מרובע למעלה.

ע"פ כל זה יוצא כי החליפות שלנו פטורות מציצית (גם לדעת הרמ"א ואדמו"ר הזקן) כי ד' הכנפות הם מלפניו (סברת הד"מ), וגם לא שייך כאן חומרא כי הרי לרוב, ב' הכנפות העליונות אינן מרובעות, ולכן אין צורך לעגל כנפות.

כג. **לגבי פראקים, סרטוקים וכו'** שחלוקים מאחורה ויש בהם רוב פתוח, כתב ה"ב (ס"ק ל"ו): בימינו, באותן הבגדים שנהגו מחדש לעשותן פתוח מאחריהם (והוא הבגד הנקרא קאפט"ע), **ומצוי הוא כמה פעמים שרובו פתוח**, ולפי דברי הד"מ, חייב הוא בציצית, שהרי ב' כנפות שלאחוריו מכוונות כנגד ב' כנפות שלפניו, ע"כ הרוצה לפטור עצמו מחוייב לעשות שם **עכ"פ קרן אחת מאותן ד' כנפות, עגולה**, ותפטר מן הציצית ... ויותר טוב שיעגל עוד שתי קרנות, כדי שתשאר רק בת שלש, כי עתה היא בת ששה.

לגבי מדידת ה"רוב פתוח", ומוודדים מתחילת הבגד למעלה סמוך לצואר (וכפל הצוארון אינו מן החשבון, כי הדרך תמיד להשתמש בבגד כשהצוארון מקופל), ואין ענין כלל להחמיר

וכל מצותיך אמת

ולמדוד מתחת לאצילי ידיו, כי נקב(י) השרוולים נחשבים כסתום - פסקי תשובות עמ' קכ"ג הערה 95.

וע' ביד שאל סוף הסימן, שכתב: וראיתי בספר ערוך השלחן שהוא מצדד בכל יכולתו לפטור מציצית אותן הבגדים שקורין סערדיטין או קאפאטיס, שפתוחים לפניו ולאחריו ויש בהם ד' כנפות, והוא פטרם מציצית, הביא ראיות על זה ע"ש; ולענ"ד דודאי אינו כדאי למצא קולות והיתרים בדבר שנוכל לתקן בנקל ולתפור הצד מאחוריו, כי אפילו הבגד אינו פתוח מאחוריו, טרחו הב"י והדרכי משה למצא היתר ע"ז, והבו דלא להוסיף עליה ... בודאי ראוי לתפור הצד מאחורי ולא לכנסו לחשש ביטול מצות עשה מדאורייתא, וכן הסכים בספר משנה ברורה, ועכ"פ יראה שרוב הבגד יהי' נתפר, ואם לאו, יעשה קרן אחת עגולה, והמשנה ברורה כתב שיעשה ויעגל עוד שתי קרנות ע"ש.

באול"צ ח"ב עמ' כ"ט, אחרי שהביא את דברי הב"י הנ"ל לפיהם גלימות פטורות מציצית, הביא את דברי המ"א שירא שמים יעשה קרן אחת עגולה, והסיק שיש להזהר לפחות בחליפות ובגדי צמר שחיוכם מן התורה לדעת מרן ... שיעשה בהם קרן אחת עגולה; בהלכה ברורה עמ' רכ"ז פסק בדומה למ"ב שנהגו לעגל אחת הכנפות מאחור, בלי להבחין בין צמר לשאר חומרים.

כד. **לגבי חולצות שיש להם ד' כנפות**, כתב באול"צ (ח"ב עמ' כ"ט) : ואף שבחולצות המצויות כיום, שגם בהם ד' כנפות, שנים מלמעלה ושנים מלמטה, לא שייכים הטעמים שהביא בב"י, מ"מ יש לסמוך על הטעם שהביא הרמ"א שם בסעיף י"ב, שצריך שיהיו שני כנפות מלפנים ושני כנפות מאחור, ובחולצה, כל הכנפות מלפנים, ובפרט שאין החולצות עשויות מצמר, ולכן אין צריך להחמיר בחולצות אלו (וכ"פ בשארית יוסף עמ' קפ"ג ג"כ).

כה. **לגבי סדינים**,

פסק השול"ע (סי' י"ח סע' ב') : סדינים, אע"פ שאדם ישן בהם בבקר, אין מטילין בהם ציצית. והטעם: כיון שעיקרם לא נעשה אלא בשביל הלילה (שו"ע אדמו"ר סי' י"ח סע' ה'; מ"ב סי' י"ח ס"ק ח').

והוסיף אדמו"ר הזקן שם: לדברי האומרים כסות לילה חייב בציצית אם לובשו ביום, צריך להטיל הציצית לסדינים וכרים, שהרי אדם ישן בהם בבוקר, ואעפ"כ המנהג פשוט שלא להטיל בהם ציצית כלל ... מפני שיש אומרים שלא חייבה תורה אלא אותן בגדים שאדם מתכסה בהן דרך לבישה, שנאמר: 'אשר תכסה בה', אבל דרך הצעה, כגון סדינים וכרים, אינן נקראים כסות כלל; ובדומה כתב הל"ב שם.

אך הסיקו בשלש אדמור (שם), בלב (שם), בבא (פ'רשת לך לך סע' ט"ז) ובכח (סי' י"ח אות י"ז), ש(כיון שיש חולקין על סברא זו), אם הסדינים ... של צמר, יעשה קרן אחת עגולה, כדי לפטור מן הציצית לדברי הכל.

ואולם בהערות איש מצליח (על סי' י"ח), כתב: ומ"מ נ"ל כיון שמרן בב"י מעיד שהמנהג פשוט שלא להטיל ציצית אפילו לסדינים של צמר, וכ"כ מו"ר ברית כהונה זצ"ל (מע' ד' אות י"ד) שכן המנהג בג'רבא ע"ש, ומסתמא גם במקומות אחרים, הנח להם לישראל שיש להם על מה שיסמוכו, והמחמיר תע"ב.

בספר פסקי הסדור לגרא"ח נאה (עמ' י'), דייק מדברי אדמו"ר הזקן בסדור (סדור אדמו"ר עמ' ז') שלמעשה לא מחלק אדמו"ר הזקן בין מכסה של צמר למכסה של שאר מינים, ובכולם מחייב שיעשה בהם קרן אחת עגולה לפטור מציצית.

וע' בהתקשרות גליון רי"ד עמ' 19: ומהרה"ג הרה"ח ר' אברהם צבי הכהן ז"ל שמענו [וכנראה שמע זאת מהרה"ח ר' שמחה גורודצקי ע"ה] שהרה"ח ר' אליעזר קפלן ... ז"ל היה מקפיד על זה ביותר עם הבחורים שהיה אחראי (גשמי) עליהם בשיבת תומכי תמימים, ומי שמצאו בשמיכה בעלת ד' כנפות, היה מקיצו שיעגל בה פינה; אך בגליון תס"א עמ' 16 כתבו סייג לדברים: אבל מלבד סיפור זה, לא שמענו ולא ראינו נזהרים בכך, ובדבר ההווה ורגיל, הווי "לא ראינו" ראייה, ע"ש.

כו. **כסתות הגדולים הממולאים נוצות**, נראה שהם בכלל קרנות עגולות, שכמו שקרן עגול בשטח פני הבגד ועליונותו פוטר מציצית (ונראה שבזה אזלינן בתר עליונות הכנף אם יש תפור תחתיו בגד אחר, גם שמה שתחתיו הוא מרובע, כיון שמה שהוא עליון הוא עגול, פטור מציצית), כן העיגול שבעובי הבגד פוטר גם כן מציצית לכולי עלמא היטב (אשל אברהם מבוסשאטש סי' י"ח, על שו"ע סי' י"ח סע' ב').

כז. המתכסה בסדין **בשעת התספורת** אינו צריך לחוש לכך שאותו סדין יש לו ארבע כנפות ואין בו ציצית (הלכה ברורה עמ' שע"ו).

כח. **בדין שכפ"ץ** (אפוד מגן): יש לפטור מציצית ... דאיתא בחתן סופר ... דיש חילוק בין ציצית לכלאים, דבציצית כתיב: אשר תכסה בה, וכסות לא מקרי אלא בגד הבא להגן מקור וחום, וגדולה מזה כתב הב"י (בסוף סי' י') דכל שאינו להגן מקור אינו מחויב בציצית ... ולפ"ז בהך בגד העשוי להגן

וכל מצותיך אמת

מדברים המזיקים, אינו נהנה מהנאת הלבוש, ואדרבה הבגד הוי עליו לעול
כבד ולמשא (ממאמר הרה"ג ר' שמאי גרוס שליט"א שבספר אהלי שם ח"ח עמ' קמ"ד,
הודפס ג"כ בספרו שו"ת שבט הקהתי ח"ד סי' ד').

סי' י"א – דיני חוטי הציצית

המלאכות הדרושות להכנת חוטי הציצית הן:

(1) גזיזת הצמר (2) ניפוץ (הוא סריקת הצמר במסרק ע"מ להפריד בין שערותיו, ובכדי להסיר ממנו את הפסולת) (3) טויה (עשיית החוט) (4) שזירה (גלגול חוט אחד על השני בחווק).

א. יש מחמירין לנפצן (את החוטים - ש.ס.) לשמן, והמנהג להקל בנפוץ (רמ"א סע' א', וכ"פ בשו"ע אדמו"ר סע' ג', שכתב: ויש בעלי נפש שמחמירין על עצמן אפילו בניפוץ הצמר, אבל אין נוהגין כן), דמה דכתיב 'תעשה לך' היינו מטויה ואילך, שאז היא עיקר עשיית הגדילים (מ"ב ס"ק ג' - שהוסיף שם: ועיין בדרישה בשם מהר"ל מפראג שמסכים דלכתחילה יש להחמיר לנפץ לשמה).

ב. החוטין צריך שיהיו **טוויין לשמן** (שנאמר: תעשה לך - לשם חובתך - שו"ע אדמו"ר סע' ג'), **שיאמר** בתחלת הטווי שהוא עושה כן לשם ציצית, או שיאמר **לאשה**: טווי לי ציצת לטלית (שו"ע סע' א'), וצריך ג"כ שתהא מחשבה להאשה לשמה (ביאור הלכה ד"ה שיאמר לאשה). ואם לא היו טוויין לשמן, פסולים (שו"ע סע' א'). וה"ה אם האשה בעצמה אומרת שהיא טווה לשם ציצית, דמהני, וגם נאמנת על כך שאמרה, משא"כ בעו"ג וחרש שוטה וקטן, שאינם נאמנים (מ"ב ס"ק ז'). וכתב אדמו"ר **הזקן בסדור** (עמ' ז'): צריך להזהיר לנשים העושות ציצית שתוציא בפיה בפירוש בתחילת הטוויה שהיא עושה כן לשם ציצית, וכן בהתחלת השזירה.

לגבי הטלת ציצית בטלית וקשירת הקשרים כו' ע"י אשה, ע' להלן סי' י"ד שצריך להזהר לכתחילה. אבל **טויה ושזירה**, עושין גם **לכתחלה** על ידי הנשים (בא"ח פ' לך לך סע' ב').

ג. בש"ע (כנ"ל) כתב: **שיאמר** בתחלת הטווי שהוא עושה כן לשם ציצית, וכתב ע"ז **ה"ב** (ס"ק ד'): בפרוש, לא במחשבה בעלמא, ואפילו בדיעבד, צ"ע אי מהני מחשבה. אך בלקט **ציונים והערות לש"ע אדמו"ר** (עמ' 132) כתב, בשם **שולח צמח צדק** (או"ח סי' ב' אות ד') שבדיעבד, סגי במחשבה לחוד.

ואם אמר בתחלת הטוויה שעושה לשם ציצית, די בזה ליומא אחרא ... דכל העושה, על דעת ראשונה עושה (מ"ב ס"ק ה').

ד. **טוואן נכרי** וישראל עומד על גבו ואומר שיעשה לשמן, להרמב"ם פסול, להרא"ש כשר (שו"ע ס' ב'). ונוהגין שיסייע מעט (רמ"א ס' ב'). אחרת, פוסקים דפסולין, וה"ה לגבי שזירה (ע"פ שו"ע אדמו"ר ס' ד', וע"ע להלן).

אבל אם טוון או שזרן **חרש שוטה וקטן** וגדול עומד על גביו ואומר להם שיעשו לשם ציצית, כשר (שו"ע אדמו"ר ס' ד'). ועומד על גביו אינו נקרא באומר לו פעם אחת קודם העשייה, רק צריך להזהירו בכל שעה, שלא יסיח דעתו כלל (ביאור הלכה ד"ה טוואן עכו"ם).

ולכתחילה יש להחמיר שלא לעשות ע"י עכו"ם וחרש שוטה וקטן, אפילו עומד על גביו (ביאור הלכה שם).

ופשוט שיש להקפיד לקנות חוטי ציצית עם הכשר וממקום נאמן, ולהעיר מדברי הרה"ג ר' יוסף משאש זצ"ל כאוצר המכתבים ח"ג סי' אלף תשסא: ועוד מצאתי רמאות גדולה אצל מוכרי ציציות שקונים חוטי צמר מהערביות, וחותרים אותם כמדת ציציות, ומוכרים אותם וחוזרים בהם על הפתחים, ע"כ. וע"ע להלן ריש סי' כ'.

ה. **מומר לתיאבון** שאין מטריח לעשות ציצית בבגדו, מותר לטוות ומהימן כשאמר שטווה לשמה, וכ"ש אם הוא עובר רק על שאר עבירות לתיאבון, אבל **מומר להכעיס**, אפיקורס הוא לכל התורה כולה, ובודאי אדעתא דנפשיה עביד לכו"ע (מ"ב ס"ק ז').

בלקט ציונים והערות לשלח אדמו"ר, עמ' 124, כתב שמשמע מדברי אדמו"ר הזקן בסי' ל"ט וכן ביו"ד סי' ב' בקו"א, שפוסל גם מומר לתיאבון, אך בספר ציצית הלכה למעשה עמ' פ"ו הערה 21 נשאר בצע"ג על דבריו.

ו. **וצריכין שזירה** (שנאמר: פתיל תכלת, שיהיה טווי ושזור כעין פתילה, ומה תכלת טווי ושזור, אף לבן כן, שהרי הוקשו זה לזה - שו"ע אדמו"ר ס' ב'), ושיהיו **שזורין לשמן** (שנאמר: תעשה לך - לשם חובתך - שו"ע אדמו"ר ס' ג') (שו"ע ס' ב').

ואם לא היו ... שזורין לשמן, פסולין (שו"ע אדמו"ר ס' ג'; מ"ב ס"ק ט"ו).

ז. נחלקו גדולי הדורות האחרונים בענין **ציצית הנטוים ושזורים ע"י מכונה** אם כשרים הם למצוה ... ולמעשה שומר נפשו ירחק מציצית מכונה (פסקי תשובות עמ' קכ"ה).

וכל מצותיך אמת

ע"ע: שערי הלכה ומנהג ח"א עמ' מ"ג; שערים מצויינים בהלכה סי' ט' סע' ד'; שלח מנחת יצחק ח"ב סי' צ"ו-צ"ח; שלח באר משה ח"ז קונטרס עלעקטריק ח"ב, סי' א'; ציצית הלכה למעשה עמ' פ"ו; הלכה ברורה עמ' רל"ו; שלח אוצרות יוסף סי' ל'.

להעיר כי בשלח אור לציין ח"א או"ח סי' ב' וח"ב עמ' רע"ט פסק שאין לברך על טלית שהציציות שבה נטו על ידי מכונה.

ח. **אופן השזירה: בראשונים** (ספר העיטור, ערוך ועוד) מפורש שהשזירה: היינו שכל חוט עשוי משני חוטים.

ב"ב (ס"ק י"ד) כתב: שזירה: היינו שיכפלים אחר הטוויה לשנים וישזרם, **ואם כפל כל חוט לשמונה ושזרו, ג"כ לית לך בה.**

אך בביאור הלכה, (ד"ה וצריכין שזירה) כתב: ועיין בארצה"ח שהביא די"א **דלמצוה מן המובחר טוב שיהיה כל חוט כפול לשמונה.**

בארצות החיים שם ב"המאיר לארץ" ס"ק י"ב, כותב רבינו בעל המלבי"ם: אבל בראש ספר מעשה רוקח ה' ציצית (פ"י ה"י) וז"ל: יהיה החוט כפול משמונה חוטים, נראה דשמעתי מפי ר' עודד התימני דכן מצוה מן המובחר, **שיהיה בין כולם רנ"ו, רמז לכנפי החיות**, וכשר הדבר לעשות כן הואיל ויצא מפיו, ע"כ.

אח"כ ראיתי שכן מובא בפרי עץ חיים שער הציצית ריש פ"א, שכתב שח' פעמים ח' בכל כנף הם ס"ד כנפי כל ד' חיות, וכללותן הם רנ"ו, כמנין רנ"ו כנפי חיות, ע"ש.

וכ"פ **הב"א** (פ' נח סע' י').

וז"ל **הב"א** שם: מצוה מן המובחר לעשות חוטי הציצית שזורין משמונה חוטים, שיהיה כל חוט מהשמונה כפול שמונה, שאז בזה יהיו כל חוטים של ארבע כנפות מאתים חמישים ושש חוטים, רמז לכנפי החיות ... ובספר לב חיים סי' פ"ו הביא כמה ספרים דכתבו כן, ולכן **כל אדם יזהר לכתחילה בזה** – ע"ע שם.

וכן מובא למעשה בספרי זמננו (ציצית הלכה למעשה עמ' פ"ו; פסקי תשובות עמ' קל"ב; הלכה ברורה עמ' ר"מ; הגהות איש מצליח בשם הכה"ח אות יו"ד).

וראיתי בספר נפש חיה על שו"ע או"ח רמז נפלא, וז"ל: ויש גם אסמכתא למנין כפילת שמונה, דהנה מעיל של כהן גדול היה בן ד' כנפות, עיין רמב"ם (הל' כלי המקדש פ"ט ה"ג), ובתקוני הזהר (תקונא עשיראה דף כ"ה ע"ב) מבואר **שהרימונים שבשולי**

וכל מצותיך אמת

המעיל היו במקום הציצית, והנה הרימונים היו כפולי שמונה – עיין יומא (ע"א ע"ב), ולכן נהגו כן גם בציצית.

ט. טוב לעשות החוטין **בינונים, לא עבים ולא דקים**, משום זה א-לי ואנוהו (מ"ב ס"ק ע"א בשם א"ר, וכ"פ במ"א סי' י"ב ס"ק ו'). אצל הרבי, פעמים שהיו חוטי הציצית עבים ופעמים שהיו דקים, ולהעיר מא"ק כ"ק אדמו"ר הריי"ץ (ח"ז עמ' כ"ט) שביקש לשלוח לו פתילים הכי דקים (ע"פ הערת הרב י"י בקשי שיח', משפיע בישיבת תומכי תמימים - אור יהודה).

י. **אם נתפרקו משזירתן** ונעשו ט"ז (לפי מציאות של שזירה לב' – ש.ס.), כשרים, והוא שישתייר בשזור כדי עניבה (שו"ע סע' ג').

ה"ה אם נתפרק ב' חוטין ונעשו ארבעה, ג"כ בעינן שישתייר כדי עניבה דאל"ה, פסול, דהוי כמו שנחסרו לו ב' חוטין בציציותיו, דפסול, אם לא דקדק בשעת עשייה שיהיה לעולם ד' ראשים מצד אחד, וכדלקמן בריש סימן י"ב (מ"ב ס"ק ט"ז; ע' ג"כ בדומה בשו"ע אדמו"ר סי' י"ב סע' ז').

ודע ... דהשו"ע מיירי דוקא בשזור כל חוט לשנים, אבל אם כפול ושזור לארבעה או לשמנה, כמו שמצוי בזמנינו, ונתפרקו ליו", אפילו אם לא נשתייר כדי עניבה, כשר, דהא עכ"פ נשארו החוטין שזור לשנים (מ"ב ס"ק י"ז).

כאשר נתפרקה השזירה באופן הפוסל, נראה דאפילו אם ירצה אח"כ לשזרם, לא מהני, משום תעשה ולא מן העשוי (ביאור הלכה ד"ה והוא, וכ"פ ג"כ בהלכה ברורה עמ' רמ"ב).

יא. **אם נפסק השזירה בחוט במקום הנקב**, אפשר דכשר ... אח"כ מצאתי שכעין זה **מסתפק** הפמ"ג ... לענין אם נפסק השזירה במקום סיום הגדיל, ולמטה השזירה קיים (ביאור הלכה ד"ה ונעשו).

יב. **אורך החוטים** השמונה, אין פחות מד' גודלים, וי"א י"ב גודלים, וכן **נוהגין** (שו"ע סע' ד').

שיעור רוחב **אגודל** במדה שלנו הוא 2 סנטימטר – שיעורי תורה לגרא"ח נאה עמ' רמ"ט. ובהגהות איש מצליח על מ"ב ס"ק י"ט הביא את דברי הגרא"ח נאה, והוסיף: וכן

וכל מצותיך אמת

נקטי חכמי הספרדים בזמננו, ולדעת החזון איש ז"ל הוא 2.5 ס"מ, ע"כ. וע' להלן שהי"ב הגדלים מחולקים שליש גדיל - היינו קשרים וכריכות - ושני שליש ענף.

ולמעלה, אין להם שיעור (שו"ע שם). ויכול **להאריכם** כמו שירצה, וטוב לעשות כן, כדי שאפילו אם יפסקו, ישאר בהם י"ב גודלין (שו"ע אדמו"ר סע' ט', ובדומה במ"ב ס"ק כ"א).

דברי אדמו"ר הזקן והמ"ב, מה"א ס"ק ו', שכתב: ור"י היה עושה ארוכין משום גרדומין; והוא מדברי המרדכי במנחות סי' תתק"מ, הובא בב"י. ולכאורה קשה, דהרי מסתבר ההיפך, שכלל שהציציות יהיו ארוכות יותר, כך יגדל הסכוי שיפסקו! ובדרך האפשר, י"ל שכוונת הדברים: **שאם נגזר** שיפסקו ציציותיו, יוכלו להיפסק ושישאר עדיין י"ב גודלין - ש.ס. .

אם עשאו ארוך יותר מדאי, יכול לקצרו, ואין בזה משום תעשה ולא מן העשוי (רמ"א סע' ד').

א' מהחוטמים יהיה יותר ארוך, כדי שיכרוך בו הגדיל (שו"ע סע' ד').

ואם אין לו חוט א' ארוך כל כך ... יכול לכרוך קצת כריכות בחוט זה, וקצת כריכות בחוט אחר, כי כן בזמן שהיה תכלת מצוי, היו כורכין קצת כריכות בתכלת וקצתם בחוטי הלבן - *ש"ע אדמו"ר סע' ח'; זב ס"ק כ"ב*.

ושיעור הנזכר יהיה בציצית לאחר שנקשר, מלבד מה שמונח על קרן הבגד (רמ"א סע' ד').

למנהג חב"ד, בטלית קטן שהגדיל מתחיל בצמוד לנקבים, מתחילין לחשוב מקשר ראשון, אע"פ שמונח על הכנף, ופשוט (בדי השלחן סי' ו' ס"ק מ"ג).

יג. אם הוא בדרך ואין לו ציצית אחרות כי אם קצרות מי"ב גודלין, יוכל לסמוך ע"ד המחבר דמיקל ... ובפרט לפי מה שכתב הלבוש דמן התורה אין שיעור לאורך הציצית, ממילא אין עובר על מצות עשה ... אך לענין ברכה, יש להחמיר, לפי מה דנוהגין כדעה שניה דצריך י"ב גודלין (ביאור הלכה ד"ה יותר ארוך).

יד. אין עושין הציציות מהצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם, ולא מהנימין הנתלשים מהבהמה, ולא משירי שתי שהאורג משייר בסוף

הבגד, והטעם משום **ביזוי מצוה** (שו"ע סע' ה'), והוא הדין כל מיני צמר הגרועין, שאין בגד נעשית מהן, פסולין לציצית (שו"ע אדמו"ר סע' י'; מ"ב ס"ק כ"ו).

טו. אם עשאים **מצמר גזול**, פסולים, דכתיב: ועשו להם: משלהם (שו"ע סע' ו' - ע"ע פרטים ברמ"א סע' ו', ובאריכות בשו"ע אדמו"ר סע' י"א - י"ב, ובמ"ב).

טז. **חוטין שאולין**, הלואה היא, דלא הדרי בעינייהו, וכדידיה דמי (שו"ע סע' ז'). וע"ע באריכות - להלן סי' י"ד - בדברי שו"ע אדמו"ר סי' י"ד סע' י"ד).

פירוש הדברים: מהדרשה הנ"ל: ועשו להם: משלהם, יוצא כי צריכים להיות החוטין בבעלותו. ובא דין זה כאן להשמיענו שחוטין שאולין כן בבעלותו, כי אין הוא צריך להחזיר את החוטין שהשאל עצמם - ש.ס.

יז. **המשתחוה לבהמה**, צמרה פסול לציצית (שו"ע סע' ח'), משום דמאוס הוא לגבוה (שו"ע אדמו"ר סע' י"ג).

המשתחוה לפשתן נטוע, כשר לציצית, שהרי נשתנה (שו"ע סע' ח').

שהרי מקודם היה כעץ בעלמא, ועכשיו שעשה ממנו חוטין, הרי מראה הראשון חלף הלך לו ממנו לגמרי - *ש"ע אדמ"ר שם*.

יח. כתב הפמ"ג: **מודר הנאה מצמר**, אסור בציצית מצמר (דבעינן תעשה לך: משלך - וכיון שהוא מודר הנאה מהצמר, אין זה חשוב שלו; כמבואר בשו"ע - סי' תרמ"ט ס"ב - דמודר הנאה מלולב אינו יכול לצאת בו ביום ראשון, דלא נחשב 'לכם' - פירוש עוז והדר), אבל **מודר הנאה מחבירו**, אפשר שיכול ליקח **טליתו** (דכיון שגם הטלית אסור לו בהנאה, אם כן באמת הוא פטור מלהטיל בה ציצית, כיון שנחשב שאין הטלית שלו - פירוש עוז והדר), דמצות, לאו ליהנות נתנו; ולא נהירא, דהלא הוא מתהנא מהבגד עצמו (ואל"כ, יהיה מותר כלאים בהטלית עצמו! - שהרי אין זה נחשב ללבישה - פירוש עוז והדר); ואולי כוונתו ליטול **ציצית** מהמודר, ומה שכתב טליתו, לא דק בלישנא (ביאור הלכה ד"ה המשתחוה לבהמה).

יט. יעשה נקב באורך הטלית, **לא למעלה מג' אצבעות**, מפני שאינו נקרא כנף (אלא בגד - שו"ע אדמו"ר סע' י"ד), **ולא למטה מהשיעור שיש מקשר גודל עד הציפורן**, משום שנאמר **על הכנף**, ואם היה למטה ממלא קשר

גודל, היה תחת הכנף (שו"ע סע' ט'). ומודדין זה ביושר, ולא באלכסון מן הקרן (רמ"א סע' ט').

לא למעלה מג' אצבעות: והיינו לא למעלה מ- 6 סנטימטר (פחות אחד ורבע מילימטר) - שיעורי תורה לגרא"ח נאה עמ' רס"ז. וזאת: משפת הטלית שלאורך הטלית; לגבי שפת הטלית שלרוחב הטלית - ע' להלן - ש.ס. .

ולא למטה מהשיעור שיש מקשר גודל עד הציפורן: שיעור "קשר גודל": לפי שלע אדמ"ר סע' ט"ז, הוא לערך ב' גודלין; וע"ע כדי השלחן סי' ו' ס"ק ז' שכתב שמהסדור משמע שהוא פחות מגודל ומחצה. ובשיעורי תורה עמ' ע"ר כתב: אך לכתחלה יזהר מאד להרחיק הנקב ... כשיעור 4 סנטימטר.

ולענין הלכה למעשה, נראה שהמקום הנכון ביותר לעשות בו הנקב, כדי שיצא ידי חובה לכל הדעות, הוא בתחלת הסנטימטר החמישי משפת הבגד, ויהיה הנקב כולו בתוך הסנטימטר החמישי (הלכה ברורה עמ' רנ"ז).

כ. כתב השל"ע (סע' י'): יש אומרים שבתוך רוחב הבגד אין לו שיעור, וי"א שדין רוחב הבגד כדין האורך, ונראין דבריהם. וכדעה אחרונה זו סתמו בשל"ע אדמ"ר (סע' י"ז), בסדור אדמו"ר (עמ' 10), בכ"ח (אות ל'), ובהלכה ברורה (עמ' רס"א).

כא. אם עשה הנקב למעלה מג' גודלין, אע"פ שכשקושר הציצית בבגד, עושה החוטין קצרים על הכנף כדי להקמיט הכנפות, ומתכפל עד שבא הנקב למטה מג' גודלין, אפילו הכי, פסול (שו"ע אדמו"ר סע' י"ד; מ"ב ס"ק מ"א).

כב. ואם עשה הנקב למעלה מג' גודלין, ואחר שהטיל הציצית בנקב, חתך בנקב כדי שיתלו הציצית למטה מג' גודלין, פסול, משום שנאמר: גדילים תעשה וגו', ולא מן העשוי כבר בפיסול (שו"ע אדמו"ר סע' ט"ו; מ"ב ס"ק מ"ג).

כג. אם היו רחוק מהכנף מלא קשר גודל, ונתקו מחוטי הערב עד שלא נשאר בו כשיעור (בסדור אדמו"ר עמ' ו', הנוסח: אפילו נפסק סמוך להנקב שהציצית תלויה בו ולא נשתייר אלא משהו עד הנקב), כשר, כיון שהיה בו כשיעור בשעה שהטיל בו ציצית זה (שו"ע סע' י').

וכל מצותיך אמת

הדין זהה אם ניתקו מחוטי השתי או הערב ונתרחב הנקב וירדו **הציציות** למטה ממלא קשר אגודל, אחר הטלת הציציות – ע' **שלע אדמלר** סע' י"ח; **לב** ס"ק מ"ח. והטעם: שלא הקפידה תורה על זה שלא תהא הציצית תחת הכנף **אלא בשעת עשייה**, שנאמר: ועשו להם ציצית על כנפי וגו' – **שלע אדמלר** שם.

ולפי"ז, כאשר רוצים להחליף הציצית באיזה בגד, צריכים ליזהר לבדוק את השעור עוד פעם לראות אולי זה נפחת ע"י הכביסה, או משום סיבה אחרת – **לקט ציונים והערות לשלע אדמלר**, עמ' 127. וע"ע בכ"ז להלן סי' ט"ו, וכן בסדור **אדמו"ר** עמ' 10.

ואין צריך לתפור הקרע כל שנשתייר משהו (סדור **אדמו"ר** עמ' 10), אבל אם נפסקה ציצית הראשונה וצריך לעשות ציצית אחרת, צריך לתפור הקרע תחלה (סדור **אדמו"ר** עמ' ו'; מ"ב ס"ק נ').

כד. וכן אם עשה הנקב **למעלה מקשר אגודל**, וע"י הקשירה **נתקפל** הבגד עד שהוא פחות מקשר אגודל, כשר, כיון שיש עכ"פ השיעור בהכנף (מ"ב ס"ק מ"א).

כה. ונוהגין לעשות **אימרא סביב הנקב**, שלא ינתק שם ויהיה פחות מכשיעור, וכן עושין **אימרא בשפת הבגד** למטה, מהאי טעמא (רמ"א סע' י'). אף בדדיעבד כשר, מ"מ טוב לעשות כן כדי שלא יבואו הרואים לומר שהוא פסול, דכו"ע לאו דינא גמירי (מ"ב ס"ק נ"א בשם הב"י).

כו. אם **הגדיל** (של הטלית – ש.ס.) שקורין אריליזא הוא רחב, **לא יטיל בו ציצית**, ואם הטיל בו, פסול, דעל כנפי בגדיהם כתיב, וזה אינו נחשב מהבגד, **אבל עולה הוא לשיעור** מלא קשר גודל ולהרחקת ג' אצבעות, כיון שהנקב בתוך הבגד (שו"ע סע' י"א). וטוב שימדוד שיעור קשר גודל בלא הגדיל, ויהיה תוך ג' אצבעות עם הגדיל (רמ"א סע' י"א).

בבאור מהו "גדיל הטלית", כתב **בשלע אדמלר** סע' י"ט שהוא הנקרא לייסט, שגודלין בשפת הבגד **כדי שיהיה חזק**, אך **בלב** ס"ק נ"ד הביא ב' דעות: (1) דעת הפרי מגדים (משבצות זהב ס"ק י"ז): מה שמניחין **קצת חוטי שתי בלא ערב**, ובסוף אורגים. (2) דעת השלחן שלמה: מה שאנו קורין אותו בלשוננו קרייע"ס. וע' **בציונים והערות שבלב עם פירוש עוז והדר**, אות קכ"ה, שכתבו שפירוש זה האחרון הוא כפירוש **אדמו"ר** הזקן הנ"ל.

כז. **בשלע אדמלר** (סע' כ"ב) כתב: אם בשפת הבגד **בולטין חוטי שתי בלא ערב** או **ערב בלא שתי**, יש להסתפק אם אלו החוטים נחשבים בכלל הבגד או

לאו, כיון שאינן כאריג גמור, לכן צריך לזהר שלא יהיה הנקב למעלה מג' גודלין משפת החוטיין הללו, שמא הן נחשבין בכלל הבגד, ואם משך החוטיין הוא רחב הרבה, יחתוך קצתו, וגם יזהר למדוד מלא קשר אגודל לבד מאלו החוטיין, שמא אינם נחשבים בכלל הבגד.

בדומה כתב ה"ק ס"ק נ"ז: אם הגדיל רחב ב' אצבעות או ג', יחתוך מקצתו, וה"ה אם חוטי השתי בולטין בלא ערב או ערב בלא שתי, יש ספק אם עולין למנין, וע"כ **יחתוך אותם במקום הכנפות**. ע"פ כ"ז כתב בפסקי תשובות (עמ' קמ"ז): מה שנהוג גם בזמננו שבשולי הטלית והט"ק יוצאים חוטי השתי בלא הערב, וקושרים החוטים אגודות אגודות (וקורים אותם בל"א פרענזלע"ן), ואין שום מקור בהלכה או מנהג בעשייתן, ואינם אלא לנוי ... יש לזהר שלא יהיו **בכנפות** הטלית והט"ק, כי ספק אם נכנסים לשיעור הבגד לענין המקום המדויק של נקב השחלת הציציות, ולכן כשקונה טלית או ט"ק חדשה, יבדוק הכנפות לפני הטלת הציציות, ואם ישנם פרענזלע"ן אלו שם, יזהר לחתכם ולסלקן ... ואם הטיל הציציות בעוד שישנם ... ואפילו בכנף אחד ... צריך להתיר הציציות ולחתוך ... ולהטיל שוב הציציות ... משום חשש דתעשה ולא מן העשוי. וע' ספר ציצית הלכה למעשה עמ' צ"ד הערה 12 שכתב שי"א שנהגו בליובאוויטש לגזור את החוטים סביב כל הטלית, ושיש מי שפירש שהוא בכדי לצאת ידי הסוברים שע"י החוטים נחשב כאילו יש יותר מד' כנפות, שיש הפוטרם בגד כזה מציצית.

כח. נוהגין לתפור **חתיכת בגד בכנפי הטלית** ... (ע' טעם להלן סי' ט"ו) במקום הטלת הציציות, חתיכת בגד של ג' גודלין על ג' גודלין ... שיהיה הציצית תלויה על מקום הראוי להיות כנף, ואפילו אם החתיכה ההיא שנותנין בכנפות הטלית היא של עור, אין בכך כלום, שהרי הטלית של בגד וכנפיה של עור חייבת בציצית, כמ"ש סי' יו"ד (שו"ע אדמו"ר סי' ט"ו סע' י"ד; מ"ב סי' ט"ו ס"ק ט"ז על שו"ע סי' ט"ו סע' ד', ע"ש).

מנהג חב"ד: הכנפות של ט"ק (למעשה, ה"ה של ט"ג – ע"פ ציצית הלכה למעשה עמ' צ"ה) תפורים מתחת במשי, כן הוא מנהג בית רבינו (אגרות קודש הרבי ח"ב עמ' ל"ג; שערי הלכה ומנהג ח"א עמ' מ"ה).

וע' בדרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע): וכן הארבע כנפות שהציצית תלויה בהם היו חתיכת משי.

בגד שתפור תחתיו לחיזוק כל השטח, כנהוג ... בדיעבד, אם עשה הנקב או ב' נקבים בהציצית רק בהתחתון והציצית תחוב רק בהם, או **שהעליון נקרע ועי"ז חיבור הציצית רק בהתחתון, י"ל דפסול**, כן י"ל מסברא היטב (אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא סי' י"א).

וכל מצותיך אמת

הדברים מובאים בלקט ציונים והערות לש"ע אדמו"ר, עמ' 127. כן הביאם בספר ציצית הלכה למעשה עמ' צ"ה הערה 15, אך שם נשאר בצ"ע.

ואם מחוברים הציצית רק בעליון והתחתון מפורק שם ואינו מחובר לעליון כנ"ל, י"ל דקיל. וגם אם מחובר התחתון בהתפירה שם אחר הטלת הציצית בעליון לבד, או אולי גם בהיה מחובר מקודם, י"ל דכשר (אשל אברהם מבוטשאטש מהדורא תנינא שם).

כט. החוטים שעושים בהם **התפירה סביב הנקבים**, צריכים ליזהר שלא יהיה ממין בגד הטלית (פסקי תשובות עמ' קמ"ו ע"פ שו"ע סי' ט"ו סע' ד' – והטעם (ע"פ רש"י) : דחיישינן שישתייר מחוט התפירה, ויניחנו ויוסיף עליו שבעה חוטין לשם ציצית), ולכן בטלית של צמר, תופרים **האימרה סביב הנקבים מחוט ממין כותנה וכד'**, ובטלית מכותנה תופרים סביב הנקבים בחוט ממשי או חוט סנטטי (פסקי תשובות שם).

אבל התפירה שבשפת הטלית א"צ להקפיד שיהיה החוט ממין אחר, כיון שאינו במקום הכשר לתליית ציצית, כיון שהוא למטה משיעור קשר גודל; וכמו"כ **חתיכת הבד שתופרים בכנף הטלית**, שנוהגין היום לעשותו גדול יותר מג' אצבעות על ג' אצבעות ... נמצא שאפשר לתפרו לטלית סביב, אפילו בחוט ממין הטלית ... כיון שאין התפירה במקום הראוי להטלת הציציות (פסקי תשובות שם הערה 174).

ל. **מנין חוטי הציציות בכל כנף**, ארבעה כפולים שהם שמונה, ואם הוסיף, פסול (שו"ע סע' י"ב).

ולהעיר מבעל הטורים על התורה, פ' שלח (על פסוק טו, לט): ויש בכל א' שמונה חוטין, שימנע מלעשות עבירה, **כשמונה איבריו המרגיליו את האדם לעבירה**, ואלו הן: אזנים עינים פה חוטם ידים רגלים הערוה והלב. ואם שמר עצמו מעבירה, זוכה לעלות **למעלה מח' רקיעים**, דכתיב: והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים. ואם עבר בהן עבירה, נידון **בשמונה דינין** כו' ע"ש.

לא. יחתוך ראשי החוטין הארבעה, ויתחבם בכנף, ויכפלם, ואז יהיו ח' (שו"ע סע' י"ב).

יזהר לחתוך ראשי החוטין לעשותם ח' קודם שיכרוך, שאם כרך אפילו חוליא אחד וקשר אפילו קשר אחד, ואח"כ חתכן, פסול משום תעשה ולא מן העשוי, שהרי בפיסול עשאו (שו"ע סע' י"ג).

לב. יש לספק דצריך שיתחוב **כל החוטין ביחד**, דאם תחבן בזה אחר זה, א"כ תחיבת החוטין הראשונים היו בפיסול, ומה שיתכשרו בהוספת החוטין האחרונים, הו"ל תעשה ולא מן העשוי, ונראה דבדיעבד ודאי כשר (כה"ה אות מ'. וע' בדומה בפ"ת על שו"ע או"ח סי' י"א סע' ט').

בספר הלכה ברורה עמ' רס"ז וכן בספר ציצית - הלכה למעשה, עמ' קי"א, מובאת הנהגה זו בשם "יש מחמירים".

לג. באור מצות ציצית מן התורה: כתוב בתורה: 'גדילים תעשה לך' (כי תצא כ"ב, י"ב), וכתוב 'ועשו להם ציצית' (שלה טו, לה):

'גדילים תעשה לך' : הקשרים והכריכות ביחד הם נקראים גדיל, ואין לגדיל שעור מן התורה, ואפילו חוליא אחת (אפילו של ג' כריכות - מ"ב ס"ק ס"ג; הלכה ברורה עמ' רס"ח. וע"ע להלן מה שכתבנו בדין כשרות הגדיל בדיעבד או בשעת הדחק), כשר, ובלבד שיעשה בסוף הכריכה קשר, משום דהכריכה אינה מתקיימת בלא קשר לאחריה, ונמצא שאין כאן גדיל.

'ועשו להם ציצית': ציצית הם חוטין נפרדין, ואם כרך הכל ולא הניח אפילו משהו ענף, פסול, שהרי נאמר ציצית.

(ע"פ שו"ע אדמו"ר סע' כ"ה, כ"ו, כ"ט; וע"ע ביאור הלכה ד"ה אין פחות).

בלקט הקמח החדש ס"ק ע"ו איתא: אם עשה כולו ענף או כולו גדיל, פסול (ב"י, מרדכי ...), ואם התיר הגדיל, להגהת רבי עקיבא איגר פסול משום תעשה ולא מן העשוי, ותורת חיים סק"כ חולק, דזה אין בגדר תעשה ולא מן העשוי, דעושה הענף. ואם ענף בתחילה ובסופו גדיל, פסול, ב"י.

לד. יקח ד' חוטים מצד זה וד' מצד זה (ע' מלבושי יו"ט בשם מהר"ש בדרשותיו, דאם אירע שהיו ג' **מצד זה וחמש מצד זה**, אין לחוש, וכשר - דעת תורה למהרש"ם), ויקשור שני פעמים (כי האחד לא יתקיים, ואינו חשוב קשר כלל - שו"ע אדמו"ר סע' כ"ח) זה על גב זה, ואח"כ יכרוך חוט הארוך, סביב השבעה, קצת כריכות, וקושר שני פעמים זה על גב זה, וחוזר וכורך, וכן יעשה עד שישלים

לחמש קשרים כפולים וארבעה אוירים ביניהם מלאים כריכות (שו"ע סע' י"ד).

מן הדין, עכשיו שאין לנו תכלת, אין אנו צריכין לדקדק במנין החוליות, ולא במנין הקשרים שבין החוליות, ומכל מקום, המנהג פשוט בכל ישראל משנים קדמוניות, לעשות ה' קשרים (כדברי השו"ע הנ"ל - ש.ס.), משום שנאמר: וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', וכל המצות הם תרי"ג, וציצית בגימטריא ת"ר, וח' חוטי, וה' קשרים, עולה תרי"ג - שלש אדמ"ר סע' כ"ז. מקור דברי אדמו"ר הזקן הוא פירוש רש"י על שלח טו, לט. וע' תוספות מנחות לט. ד"ה לא יפחות, וכן במפרשי רש"י, תירוצ' לקושיא דציצת הרי כתיב חסר יו"ד שני. וע"ע ישכיל עבדי ח"ו השמטות סי' ב'.

וע' תורת מנחם - התוועדויות תשי"ג ח"ג (ח"ט) עמ' 12: ולכאורה אינו מובן: מאחר שמטרת המצוה היא לזכור את כל המצוות, למה צריכים גם טלית? העיקר הם הציצית שמזכירים על התרי"ג מצוות ... וא"כ היה אפשר לקחת רק ציצית, ולשם מה צריכים גם טלית? אלא הפשט בזה הוא: טלית הוא מקיף, שהרי אין זה מזון שנכנס בתוכו ובפנימיותו, אלא לבוש המקיף את האדם מבחוץ, היינו, שאינו יכול להשיגו בהבנתו, וצריך לידע שתרי"ג המצוות הנרמזות בציצית נמשכות ובאות מ"טלית", היינו מענין שלמעלה מהשכל.

וע' בדומה בתורת מנחם - התוועדויות תשי"ט ח"ג (חכ"ו), עמ' 58: במצות ציצית ישנם הטלית והציצית, שענינם מקיף ופנימי. אבל המצוה עצמה היא הציצית ולא הטלית, ומ"מ, הציצית צריכים להיות תלויים בטלית דוקא ... התכלית היא העבודה הפנימית, אבל היסוד לזה הוא רעותא דליבא ומסירות נפש. - מסירות נפש היא יסוד העבודה ותכלית העבודה, אבל העבודה עצמה היא פנימית.

לה. צריך שיהיו כל הכרוך והקשרים (היינו הגדיל - ע"פ רמ"א סע' ד', שו"ע אדמו"ר סע' כ"ט) רוחב ארבעה גודלים, והענף שמונה גודלים (שו"ע סע' י"ד - וע' לעיל שגודל = 2 ס"מ).

ואם האריך הציצית, יראה ששלישיתו יהיה גדיל, וב' חלקים ענף (רמ"א סע' י"ד). לדעת שלש אדמ"ר (סע' כ"ט) משמע שהוא משום נוי ציצית, אך כבאלו (פ' נח סע' י"ג) כתב: כי יש טעם בזה על פי הסוד (והביאו הכה"ח אות מ"ו, שהוסיף: ועיין שער הכוונות בדרושי הציצית דרוש ו').

לו. לגבי מספרי הכריכות, על אף שפסק בשלש (סע' י"ד) שנוהגים לכוון באויר ראשון ז' כריכות ובשני ט' ובשלישי י"א וברביעי י"ג, שעולים כלם מ', כמנין ה' אחד שעולים ל"ט, ועם השם הם מ', הרי הסכימו הפוסקים, מתוכם שלש אדמ"ר (סע' ל'); ל"ב (ס"ק ע'); הלכה ברורה (עמ' ע"ר), ועוד,

שכורכים באויר הראשון ז' כריכות **ובשני ח'** ובג' י"א וברביעי י"ג כריכות, שעולים כולם למספר ל"ט, כמנין הוי"ה אח"ד.

וע' במטה משה לרבינו משה מפרעמסלא תלמיד המהרש"ל, עמוד העבודה, חלק ראשון סע' י"ב, שהוסיף עוד טעם, וז"ל: וכמו כן מצאתי בשם רבי אבן, לפי שהוא כמנין כוז"ו שהוא בגימ' טל, וסמך לדבר: טל אורות טליך, אורות בגימ' ציצית וה' קשרי' וח' חוטינ.

ובציצית של ר' שלמה מלכו היה באויר ראשון יו"ד כריכות ואח"כ ה' כו', כשם הוי"ה (מ"ב ס"ק ע' בשם המ"א).

ובילקוט שלש (ע"פ שמ"ש ומגן ח"ג או"ח סימן ל"ב אות ב'), כתב: סדר הכריכות בציצית: בטלית גדול נוהגים לעשות ט"ל כריכות, דהיינו שבע, שמונה, אחת עשרה, שלוש עשרה, וסימנך זמן חיינו יאריך יגדיל; ובטלית קטן נוהגים לעשות כ"ו כריכות, כסדר שם הוי"ה, דהיינו עשר, חמש, שש, חמש.

נעיר כי שיטה זו מובאת בכף החיים של רבי חיים פלאגי סי' י' אות ד'; וכך מובא ג"כ בספר ברית כהונה ח"א עמ' קמ"ו ובספר עלי הדס עמ' 60 בתור "מנהג ג'רבא". בבן איש חי פ' לך סע' ח', כתב: אע"פ שהכריכות של הציצית עשאם כמספר שם הוי"ה, כי יש שמנהגם בכך ואין נוהגין בכריכות של ט"ל, הרי זה מותר להתירם, ואין בזה חשש מוחק את השם, כמו שכתבו האחרונים ז"ל, ע"כ. ודבריו כדברי השערי תשובה ס"ק י' - ע"ש.

אך הברכי יוסף (ס"ק ט'), הכלל (אות מ"ז), האור לציון (ח"ב עמ' רע"ט), ההלכה ברורה (עמ' רע"א) והמקור נאמן (עמ' ח') כתבו שנכון יותר לעשות ל"ט כריכות בט"ק כמו בט"ג, ושכך דעת האר"י זצ"ל.

לו. גם בין הנוהגים לכרוך ז', ח', י"א, י"ג כריכות, קיימים **חילוקי מנהגים**, וכדלהלן:

מנהג חב"ד:

יש נוהגין לכרוך הכריכות שבכל אויר חוליות חוליות, דהיינו לאחר שכרך ג' כריכות הראשונות, ירחיק מעט, ויחזור ויכרוך ג' פעמים באותו אויר עצמו, ואח"כ יכרוך א' מאויר הראשון, ויצרף לזה ב' מאויר השני, וירחיק מעט ויכרוך עוד ג' פעמים, וכן יעשה עד כלות הל"ט כריכות בי"ג חוליות קטנות, וכן היו עושין בזמן שהיה תכלת (שו"ע אדמו"ר סע' ל"א).

דברי אדמו"ר הזקן אלו מבוארים יותר ב**כף ח' (אות מ"ז)**: וסדר כריכות החוליות הוא כך: בתחלה יקשור שני קשרים סמוך לכנף, ויכרוך שלשה פעמים, וירחיק מעט, ויחזור ויכרוך ג"פ, וירחיק מעט, ויכרוך כריכה אחת. ויקשור שני קשרים אחרים. ויכרוך שני כריכות, וירחיק מעט כדי שיצטרפו עם כריכה הראשונה, ויהיו שלשה, שהם חוליא אחת, ויחזור ויכרוך שלשה פעמים, וירחיק מעט, ויכרוך ג' פעמים. ויקשור שני קשרים. ויכרוך ג' כריכות וירחיק מעט, ויכרוך ג"פ וירחיק מעט, ויכרוך ג"פ וירחיק מעט, ויכרוך שני כריכות. ויקשור שני קשרים. ויכרוך אחת, וירחיק מעט כדי שתצטרף עם השנים ויהיו שלשה, ואח"כ יעשה ד' חוליות על זה הדרך, שהם שני עשר כריכות, ויהיו י"ג, וקושר ב"פ, והרי נשלמו ט"ל כריכות שהם י"ג חוליות וה' קשרים וד' אוירים, ר"ז אות ל"א, חס"ל אות ט' עם הרחבת לשון.

וע"ע **אגרות קודש הרבי חלק י"א עמ' שס"ב**; מובא ג"כ בטעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' תר"י למטה: בנוגע לחוליות הציצית, הנה ידוע מנהגנו לעשות ג' א' ואח"כ ב' ג' וכו' בכדי לצרף הב' לא' כמובן.

אופן כריכת החוליות: יוצרים באמצעות השמש, **עניבה** – מסביב לשבעת החוטים, **וכורכים את השמש בתוך עניבה זו, מלמטה למעלה, שלש פעמים, סביב שבעת החוטים** ... לאחר מכן, מותחים את השמש ומהדקים את שלשת הכריכות, כך ששלשתם יוצרים ביחד "חוליה" אחת ... (שו"ע הקצר עמ' 58; ע' ג"כ ציצית הלכה למעשה, עמ' קי"ז ואילך).

נציין שבפסקי **תשובות (עמ' קנ"ב הע' 219)**, כתב: ומה שנוהגין רבים מאלו העושים חוליות ע"י השחלת חוט השמש בכל ג' כריכות, לא מצאתי לזה מקור – וע"ע שם. וע"ע בספר **נתיבים**

וכל מצותיך אמת

בשדה השליחות עמ' קס"ד אודות מנהג אחר בכריכת החוליות, שהיה נפוץ בעבר בקרב חסידי חב"ד.

ע"ע מנהגי הרבי בענין הטלת ציציות להלן סוף סי' י"ח.

מנהג הספרדים:

מנהג הספרדים **שבכל כריכה** מכניס ראש החוט מבפנים, כדי שיתקיימו ויתחזקו הכריכות (הלכה ברורה עמ' ע"ר, וציין שם למאמר מרדכי ס"ק י"ז).

מנהג האשכנזים:

עושין את הכריכות בלי קשר עניבה עם השמש (פסקי תשובות שם, ע"פ פרישה ס"ק י"ז).

לח. לפי ש'נוי הוא לציצית' שיהיה **אורך כל חוליות בשוה**, לכן באויר הראשון, שהכריכות הם מועטים, ירחיקם זו מזו, ובאויר השני יקרבתם זו לזו מעט, ובשלישי יקרבתם יותר, וברביעי יותר, עד שיהיה מדה אחת לכולם (שו"ע אדמו"ר סע' ל'; מ"ב ס"ק ס"ח).

וברעיא מהימנא כתוב שיהיה בין קשר לקשר כמלא רוחב אגודל, לבד מהקשרים (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ט; מ"ב ס"ק ס"ח).

לט. כל השיעורים ... במנין החוליות או הכריכות או הקשרים, אינן אלא לכתחילה, אבל **בדיעבד** שכבר גמר עשיית הציצית, או **בשעת הדחק**, כגון בערב שבת עם חשיכה, שאין לו פנאי, העמידו דבריהם על דין תורה, ודי בחוליא א' ובקשר אחד, ויכול לברך עליהם (שו"ע אדמו"ר סע' ל"ב).

ובל"ב ס"ק ס"ו כתב: אפי' אם לא כרך רק ג' **כריכות** ועשה ע"ג קשר למעלה, דגם זה הוא הל"מ, מתקיים בזה שם גדיל, ובזה כבר נגמר המצוה מדאורייתא ... ויותר טוב שיעשה אז גם הקשר הראשון שקודם החוליא כמו שאנו נוהגין, כדי לצאת גם דעת מקצת הפוסקים שסוברים דע"ז הקשר כיוונו חז"ל שהוא דאורייתא. וע"ע בלקט הקמח החדש ס"ק ע"א שהביא עוד דעות אחרונים במהי קשירה שיוצא בה מן התורה.

אם עשה חוליא אחת בערב שבת עם חשיכה, צריך להשלים תיכף אחר השבת, דאל"כ, הוא עובר על דברי חכמים, ויש שנכשלין בזה (מ"ב ס"ק ס"ו).

מ. על אף שדעת הש"ע (ס"ע י"ד) והר"א (ס"ע ג') לעשות בסוף כל חוט, קשר, כדי שיעמוד בשזירתו, כתבו כמה אחרונים שאין נוהגין כן, מפני שאינם רוצים להוסיף על ה' קשרים ... ובפרט אם החוטין שזורין יפה, דלא שכיח כלל שיתפרקו.

דעה זו השניה שאין עושין קשרים בסוף כל חוט, מובאת בלא ס"ק כ"ג, וכן כיש בתרא בש"ע אדמ"ר ס"ע ל"ג וב"ב ס"ק י"ח; והוא למעשה מנהג חב"ד, כפי שמובא בציצית הלכה למעשה עמ' קט"ו הערה 48 ובהתקשרות גליון קי"ז עמ' 20.

אך בב"א (פ' נח ס"ע י"ד) כתב: יקשור ראשי כל חוט וחוט של הציציות כדי שלא יתפרדו משזירתן, וכן העיד רבינו מהר"ח ז"ל על רבינו האר"י ז"ל שהיה עושה כן, וכן העיד מהר"ש ז"ל על רבינו מהר"ח ז"ל. וכן בהגהות איש מצליח, כתב: אולם הכה"ח (אות י"ג) הביא דברי מהר"ח ז"ל בשער הכוונות שכתב: ראיתי למורי ז"ל שלא היה מוחה בזה, ואדרבא נ"ל שהיה חפץ בקשירת ראשיהם ע"כ, וכ"כ האחרונים.

להעיר מש"ל שבת הלוי ח"י סי' ח': ומה ששאל כבוד תורתו בענין מחלוקת האחרונים באו"ח סי' י"א בענין אם טוב לעשות קשר בסוף הציצית לשמור על השזירה, ועלה בדעת כבודו עצה פשוטה: דהיינו לטבול קצות הציצית בדבק שקוף, דאין בו חשש מוסיף על הקשרים, אמנם יש טוען דאולי ע"י הדבק מבטל דין שזירה מן החוט, הנה אם משום הא, לא הייתי חושש, דלענ"ד דע"ז לא בטל דין שזירה מן החוט כיון שהוא שזור באמת, ואולי עצת כבודו בכלל דברי הגה"ק אשל אברהם שיעשה שאר תחבולות חוץ קשירה, איברא היות שהן השו"ע בסי"ד והרמ"א בס"ג מסכימים לעשות קשר, וכן הובא מהאר"י זי"ע, וכן מרבינו חיים ויטאל זי"ע, ועוד הרבה גדולי הדורות, אם כן דרך זה עיקר, וא"צ להתחכם.

מא. י"א שצריך לדקדק שיתלה הציציות לאורך הטלית, דבעינן שתהא נוטפת על הקרן (שנאמר: על כנפי בגדיהם – שו"ע אדמו"ר ס"ע ל"ד) ואם היה ברחבו, לא היה נוטף, שהרי כלפי קרקע היה תלוי (שו"ע ס"ע ט"ו).

בש"ע אדמ"ר שם הוסיף: ולכן ב' ציצית התחתונות יהיו תלוים לאורך הבגד, דכשיעטוף בו ... יהיו הציציות נוגעים ומכים על הקרן ... ובב' ציצית העליונים, פעמים צריך שיהיה

הגדיל תלוי לאורך הבגד, ולפעמים לרחבו, והכל לפי עטיפתו. וע"ע ביאור הלכה ד"ה לאורך הטלית.

על דברי השו"ע "דבעינן שתהא נוטפת על הקרן", כתב הל"ב (ס"ק ע"ג): היינו בין בשעת התליה או אחר כך **אם נשמטו לצד מטה, יחזירם** (וכך היא דעת אדמו"ר הזקן ג"כ בסדור אדמו"ר עמ' 10, וכפי שציין התהלה לדוד, ע' להלן), וכ"ז לכתחילה, אבל בדיעבד, אין קפידא בזה, אך עכ"פ יזהר מאוד שלא יהיו הציצית תלויים באלכסון על קרן זוית, מפני שהוא מנהג הקראי"ם שעושין כן, ואם תלויים, מצוה להחזירם למקומן.

לעומת שיטת המחמירים (אדמו"ר הזקן, מ"ב), נציין את שיטת המקילים, והם הברכי יוסף (ס"ק ז' – מובא ג"כ בשערי תשובה ס"ק י"א) שכתב שהעולם אינם נזהרים בזה (והוסיף: ונראה דסומכים עמ"ש ... בהגמ"י דחזר בו מהר"ם ואמר דהכל נוטף על הכנף, ולא אימעיט אלא שלא יהא קשור הציצית באלכסון על קרן זוית ע"ש), והתהלה לדוד (ס"ק י"א) שכתב על דברי השו"ע (שי"א שצריך לדקדק שיתלה הציצית לאורך הטלית): לכאורה היינו דוקא בשעת עשיה (אך הוסיף: והרב ז"ל בסידור החמיר בזה אף לאחר תליות הציצית, וצ"ע).

נכון כשקושר הקשר העליון, **יקשרנה מדובק לצד הכנף**, כדי שתחזיק שם ולא תפול למטה, ואף שע"י זה נתכווץ מעט הכנף ולא יהיה בו אורך קשר אגודל, לית לן בה, דכיווץ לאו כלום הוא, כיון שבהתפשטותו יש השיעור, דאזלינן אחרי ההתפשטות (ערוך השלחן סע' י"ט), ומובא בלקט יושר (הלכות ציצית סע' י') שכך נהג בעל תרומת הדשן.

לגבי החזרת הציצית שתהא נוטפת על הקרן, כתב השערי תשובה (ס"ק י"א): יש שמדקדקין שלא לעשות כן **בשבת**, דהו"ל כמתקן, ואין לחוש לזה, שאין זה תיקון בגופו של בגד.

מב. עשיית שני נקבים – מנהג חב"ד:

כתב הל"י סוף סי' י"א בשם בעל העיטור: דרך הציצית שנעשה שני נקבים בטלית, ונטיל הציציות בתוכם, ונוציא אותם לצד אחד (טעם בעל העיטור מובא בב"י ובב"ח בסוף הסימן, והוא כי אתא בספרי: 'על ארבע כנפות', ארבע ולא שמנה, ומבאר בעל העיטור שהרי כשיש נקב אחד בלבד, אפשר להפוך את הציצית לכל צד, והוא כאילו היו בו שמנה ציציות). אך הפטיר הב"י: ומעולם לא ראינו מי שחשש לדבר זה כלל, וכבר אמרו בירושלמי (יבמות פ"ז ה"ז): כל מקום שהלכה רופפת בידך, צא וראה מה הצבור נוהג,

וכל מצותיך אמת

ובכמה מקומות בתלמוד, אמרו (ברכות מה.): פוק חזי מאי עמא דבר, והבא להחמיר על עצמו בכיוצא בזה מיחזי כיוהרא, ואינו מן המחמירין אלא מן המתמיהין.

הלא ס"ק י"ג הביא את דברי הב"י, והוסיף: והב"ח כתב דבטלית קטן, יעשה ב' נקבים, דבזה לא מיחזי כיוהרא, כיון שאינו נראה לכל, וכ"כ בכוונות שהאר"י נהג כן. וז"ל שלע אדמור סע' ל"ה: י"א שאין לעשות הציצית בבגד כמו שאנו עושים, אלא יעשה ב' נקבים בבגד, ויטיל הציצית בנקב האחד, ויוציאם דרך נקב הב', ואין הלכה כי"א אלו, והבא להחמיר על עצמו ולעשות כדבריהם, לא יעשה כן אלא בטלית קטן, כדי שלא יהיה נראה לכל ומתחזי כיוהרא.

בנוגע למנהג חב"ד למעשה:

בטלית קטן: יש לעשות ב' נקבים מרוחקים (משפת הבגד - ש.ס.) כמלא קשר גודל באורך ורוחב, ויכניס הד' חוטין בנקב זה ויוציאם בנקב זה, ויכפלים ויקשרם ויהדקם סמוך לבגד ממש, כדי שיהא הקשר הראשון למעלה מקשר גודל. וצריך לזהר להיות הציצית תלויות על צד העליון, שהוא צד החיצון של הבגד כשהוא לבוש בו, ולא על צד התחתון הפנימי (עכ"ז ע' שו"ת שבט הקהתי ח"ו סי' ז' שבדיעבד ודאי יצא), שנאמר: וראיתם אותו וזכרתם וגו', למען תזכרו וגו' ... , ויש מדקדקים לעשות הנקבים **באלכסון** קצת, בכדי שכשתהא הציצית תלויה למטה לשולי הבגד, תהא נוטפת (פירוש נוגעת) ומכה שם תוך מלא קשר גודל (והיינו על הקרן – וע' שו"ע סע' ט"ו, הובא לעיל – ש.ס.) מהזויות בשולי הבגד לרחבו, לחוש לדברי המצריכים כן (סדור אדמוה"ז עמ' ו').

להעיר מלקושי מהל"ח – סדר מצות ציצית: שמעתי מאדמו"ר הגה"ק בעל קדושת יו"ט זצללה"ה שכאשר הראה את דברי התניא הנ"ל לפני מר אביו אדמו"ר גאון ישראל וקדושו בעל ייטב לב זצללה"ה, צוה מיד להתיר לו הציצית מהט"ק ולקשרם כדברי הגה"ק התניא.

צורת הנקבים: בצורה כזו ששני הנקבים וקדקד הטלית מהווים משולש שווה שוקיים.

ע' ציור בסוף ספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' תר"ז; וכן בשערי הלכה ומנהג ח"א עמ' מ"ד. וע' בהערות הרב ראסקין שליט"א לסדור אדמו"ר הזקן שבהוצאתו, עמ' מ"ח, שהוא שלא כדעת הגר"ח נאה המובאת בשיעורי תורה עמ' ע"ר - רע"ג.

בטלית גדול: כאן מנהג חב"ד להוסיף נקב קטן בצד הנקב, והעברת החוטים היא באופן שונה מאשר בטלית קטן.

וביאור הענין: הרי ראינו לעיל שמצד יוהרא, אין לקשור את הציציות בט"ג כמו שתיארנו לגבי ט"ק. אך לאידך, הרי רוצה אדמו"ר הזקן להבטיח: (1) שתהא הציצית "תולה ומנטפת", והיינו נוגעת ומכה על הקרן, ולא תהיה תלויה כלפי קרקע (כנ"ל, ע"פ שו"ע סע' ט"ו) (2) שיתחיל הגדיל על הכנף, ולא די במה שמקום הנקב על הכנף.

שנאמר **גדילים** תעשה לך **על ארבע כנפות** - יש להעיר שדרשה זו איננה מובאת בש"ס, והיא דרשת אדמו"ר הזקן בסדור (סדור אדמו"ר עמ' 10), ע' בכ"ז בהערות הרב ראסקין שליט"א על הסדור, עמ' ל"ז ול"ט. ובעמ' ל"ז העיר, בשם הא"א מבוטשאטש, שהרי יוצא כי הקפדת אדמו"ר הזקן כאן היא רק שהגדיל יהיה למעלה משיעור קשר אגודל מהשפה התחתונה של הבגד, ובה איננו מקפיד בענין הרוחב; וע"ע בספר עוזר ישראל עמ' קכ"ב שהעיר בדומה.

והרי הכנף ממוקם בין הקרן לבגד, והיינו בין אגודל וחצי (או 2 אגודלים) ל- 3 אגודלים. עפכ"ז, כתב בסדור אדמו"ר הזקן (עמ' 10): אם הטלית דקה ורכה ואינו תפור חתיכת בגד (שקורין כנפות) בכנפותיה, להקשותה ולחזקה כנהוג מקדם, ולזאת גם אם יהדק וידחק קשר הראשון על צדי הטלית, לא יועיל כלום שלא תרד הציצית אחר כך ממקומה למטה ממלא קשר גודל בקל וממילא, וטורח הוא לעיין ולהשגיח על זה תמיד, ובפרט בשעת התפלה; אזי **עצה טובה לו לעשות עוד נקב קטן סמוך לשפת הטלית שמצדה לרחבה**, למעלה מקשר גודל מהזווית שלמטה, ולהעביר שם חוט הכורך שהוא הארוך, **אחר שעשה הקשר העליון כראוי**, קודם שיתחיל לכרוך ... ברם כגון דא צריך לאודועי שזה שנתבאר כאן בסתם שקשירת הציצית על הכנף הוא **על צידי הטלית ברחבה** באין הפרש והבדל בין כנפות התחתונות לעליונות, זהו לפי מנהג שנתפשט בינינו להגביה צידי הטלית על הכתף מכאן ומכאן, כדי שיהיה ב' ציצית לאחריו ושנים לפניו, להיות מסובב במצות, ואזי גם ציצית העליונות הקשורות על רוחב הטלית הן נוטפות ותלוין על הקרן, ולא כלפי קרקע.

וכן בספר *משמרת שלום* סי' ג' סע' ג' הביא את הדברים בשם סדור אדמו"ר; וע' ג"כ *שולח אדמו"ר* סע' ל"ד.

וכל מצותיך אמת

להשלמת הענין, נעתיק את דברי הגרא"ח נאה בספרו *שיעורי תורה*, עמ' רע"ג, על הנ"ל: ואדמו"ר ז"ל בסידור כתב: עצה טובה לו לעשות עוד נקב קטן סמוך לשפת הטלית ... אחר שעשה הקשר העליון כראוי, קודם שיתחיל לכרוך. הנה דקדק בלשונו **שמקודם יעשה הקשר העליון** כראוי, ואח"כ **יכניס חוט הכורך בנקב הקטן** שאצל שפת הטלית, הגם שיותר קל ויותר יפה הוא להכניס חוט הכורך בנקב הקטן תיכף אחר שהכניס הד' חוטין לנקב הגדול, ואח"כ יעשה הקשר, **ונראה כוונתו** דאם יכניס חוט הכורך תיכף לנקב הקטן, נמצא שחוט הכורך תלוי בשני נקבים, שנקב א' הוא למטה מן השיעור, וצריך ששני הנקבים יהיו בתוך השיעור כנ"ל. אבל אם כבר עשה הקשר הראשון כראוי, הרי הציצית כל הד' חוטין כבר קשורין להטלית ותלויין ועומדין כבר בנקב הגדול, שהוא בתוך השיעור, ואח"כ לא אכפת לו מה שמכניס עוד פעם חוט הכורך בנקב הקטן, אחרי שכבר נתלו ונקשרו החוטים כדין.

וע' ספר *ציצית הלכה למעשה* עמ' קי"ז הערה *57: אם **העביר** את השמש לפני קשר **כפול** ראשון, נמצא שהציצית תלויה מצד אחד למטה מקשר גדול, והיא **פסולה וצריך להתירה ולקושרה מחדש**, והגרא"ח נאה ז"ל היה נוהג תמיד לבדוק ולדקדק ע"ז, ולהעיר לגדולים וטובים שלא שמו לב לכך.

מג. עשיית ב' נקבים – מנהג הספרדים ועדות המזרח:

העיד רבינו מהרח"ו ז"ל על רבינו האר"י ז"ל, שהיה נוהג לעשות בטלית קטן דוקא שני נקבים סמוכים זה לזה, כעין נקודת צירי, בכל כנף מארבע כנפות, והיה מוציא חוטי הציצית דרך שני הנקבים ההם, באופן שיהיו שני קצוות חוטי הציצית מתגלים בצד אחד החיצון, וסברא זו הביאה בספר האגור, אך רבינו האר"י ז"ל לא היה עושה כן בטלית גדול, אלא רק בטלית קטן, ומהרש"ו ז"ל העיד על אביו מהרח"ו שלא היה עושה כן אפילו בטלית קטן, ובודאי רבינו המהרח"ו ז"ל הבין מרבינו האר"י ז"ל שאין דבר זה מעכב, ורק רבינו האר"י ז"ל, אחר שנהג בכך בילדותו כמנהג האשכנזים, לא שינה מנהגו, **ואנחנו, מנהגנו לעשות נקב אחד אפילו בטלית קטן**, ושמעתי שגם אצל החסידים בירושלים תבנה ותכונן, המנהג פשוט לעשות נקב אחד, בין בטלית גדול, בין בטלית קטן, **ומסתמא כך היה מנהגו של רבינו הרש"ש ז"ל** (בא"ח פ' נח סע' ט"ו; כה"ח אות כ"ד).

ומי שקנה בגד של ארבע כנפות שיש בו שני נקבים, ורוצה להטיל ציצית בנקב אחד, רשאי לעשות כן, ואין צריך לסתום הנקב השני (הלכה ברורה עמ' רנ"ח).

מד. עשיית ב' נקבים – מנהג עדות אשכנז:

אחר שהביא את דברי הב"י ואת דברי הב"ח, הביא הל"ב (ס"ק ל"ט) את מנהג האר"י לעשות ב' נקבים בט"ק, והוסיף (שם): וכן נתפשט המנהג במדינת פולין, אמנם במדינת הגר (=הונגריה - ש.ס.) ובאשכנז, אין נוהגין כן, ונהרא נהרא ופשטיה. בפסקי תשובות (עמ' קמ"ב) כתב עוד שגם יוצאי ארצות רוסיא וליטא אין נוהגין כן ... ומנהג זה נשתרש בעיקר אצל עדות החסידים מכל ארצות מוצאיהם.

להעיר מספר דברי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - מצות ציצית, סע' מ': בטלית קטן היו שני נקבים על הכנפות שהציצית תחובים בו, ובטלית גדול רק נקב אחד, והידוק הציצית בטלית קטן סמוך לבגד ממש. ובהערה שם הפנה הגאון המחבר לספרו מאסף לכל המחנות סי' י"א ס"ק ס"ה, שם הביא טעם ע"פ הסוד למה שעושים ב' נקבים בט"ק דוקא. וכ"ז בדומה למנהג חב"ד המובא לעיל.

מה. הטלת הציציות צריכה להיות לשמה (ע"פ שו"ע סי' י"ד סע' ב'); צריך לזהר לכתחילה, קודם התליה בבגד, שיוציא בשפתיו בפירוש שתולה כל אלו הציצית לשם ציצית (מ"ב סי' י"ד ס"ק ח'; בא"ח פ' לך לך סע' ג'; הליכות עולם ח"א עמ' ט'; וכן ע' שו"ע אדמו"ר סי' ל"ב סע' ל"א).

וע' בבדי השלחן סי' ו' ס"ק ל"ח, שכתב: דעת אדמו"ר נראה דס"ל דהתליה קיל טפי מהטויה והשזירה - והיינו בדיעבד, אם לא הוציא בשפתיו - ש.ס. - שגבי טויה הציצית בס' י"א כתב "שיאמר" כו' שהוא עושה כן לשם ציצית, ובס' י"ד גבי תלית הציצית כתב: אם הטיל כו' שלא בכוונה, פי' "שלא נתכוין" לשם מצות ציצית.

כתב הב"ח פ' לך לך סע' ג': כל אדם יזהר שלא לסמוך בתלית החוטין ותיקונם אלא על אדם ירא שמים ומוחזק בכשרות ובקי יודע לכוון לשם מצוה ולעשות כל הדברים כתיקונם, ועל כן יזהר לומר בפיו מקודם: הרני מטיל ציציות אלו לשם מצות ציצית; יען דיש אומרים: כל דבר הצריך כונה לשמה, צריך להוציא הכונה בשפתיו, וכמו שכתבו האחרונים בדין הטויה והשזירה; וטוב לומר: לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו', הריני מוכן להטיל ציציות בארבע כנפות הבגד הזה כמו שצינו ה' אלהינו בתורתו: ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם, ונאמר: גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה, ויהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו, כשם שאנחנו מקיימים מצוה זו בחוטי לבן, כך תזכינו לקיים אותה כתקנה בחוטי תכלת, ככתוב בתורה: ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, ויהי נועם וכו'.

לכתחילה, נכון לומר לשם מצות ציצית קודם תחיבת הציצית, כדי שתהא גם התחיבה לשמה (בדי השלחן סי' ו' ס"ק מ').

מו. בספר *מדרש פנחס* כתב בשם הרב הצדיק הקדוש מוהר"ר פנחס מקאריץ זצוק"ל שהי' מקפיד בענין עשיית קשירת הציצית, שיהיו **בלא הפסק דיבור** (ספר טעמי המנהגים ומקורי הדינים עמ' י', בקונטרס אחרון סע' י"ז),

אד *במנחת יצחק* (ח"ט סי' ח' סע' ו') כתב על מנהג זה: נראה דהוי רק **מדת חסידות** שלא להפסיק משום שהכל ביחד רומזים לאחדות השם.

מז. י"א שאין לתת שום בגד בנקבי הטלית שמכניסים בה הציציות (דבעינן שיהיו הציצית מונח על הכנף ולא על דבר שהוא מונח על הכנף – מ"ב ס"ק ע"ד),

ויש מתירין (כי אין עושין כן אלא לחזק הבגד שלא יקרע ובטל הוא לגבי בגד – מ"ב ס"ק ע"ה), וכן נהגו (שו"ע סע' ט"ו).

מח. טוב לזהר **שלא לחתוך הציצית בסכין**, על דרך שנאמר: לא תניף עליהם ברזל וגו', אלא ינשכם בשיניו (שו"ע אדמו"ר סע' כ"ד).

הנהגה זו מובאת בספר *עולת תמיד* לרבי שמואל ברבי יוסף מקראקא זצ"ל, בשם המטה משה; ובמטה משה עמוד העבודה ח"א סע' י"ג כתב שכך מצא בשם הרב דוד בר מנחם. וע' ג"כ ב*אח פ' לך* סע' ט'.

בספר *כף החיים* לרבי חיים פלאג'י (סי' י' סע' י"ב), וכן ב*מלח לרבי יעקב חיים סופר* (סי' י"א ס"ק י"ז), איתא: שלשים ושנים שינים הם נגד שלשים ושנים חוטין, ובספר דרך ישרה כתב דסגולת הציצית הלא היא שלא יהא לו כאב שינים, יעוין שם.

כתב בחיי משה (עמ' ס"ה): שמעתי ממקור נאמן בשם אדמו"ר מגור זי"ע בעל אמרי אמת, שמותר לחתוך במספרים את חוטי הציצית כדי להשוותם שיהיו נאים.

וע' *שולחן שבת הקהתי* ח"ד סי' ו', שכתב: וכהיום שכיחי מיני סכינים עשוי מפלסטיק, לכו"ע אין חשש אם מחתך בסכין העשוי מפלסטיק.

מט. **הטלת ציצית בלילה**: ע' להלן סי' י"ח.

סי' י"ב – דברים הפוסלים בציצית

א. פסילת ציצית על ידי פסיקת חוטיין:

- **דעה ראשונה (הרא"ש):** אם חוט אחד נפסק כולו, והיינו שמשני צדדיו נשאר פחות מכדי עניבה (ע' להלן אם הכוונה: בענף או בגדיל – ש.ס.), פסול (ואפילו אם בצירוף ב' השיורים יהיה כדי עניבה, אפילו הכי פסול – ע' שו"ע אדמו"ר סע' ב' ומ"ב ס"ק ג').

ולכן אם נזהר לתת בעת עשיית הציצית את הד' ראשים שמצד אחד, תמיד ביחד, לא יפסל הציצית לדעה זו אפילו אם יפסקו ד' הראשים של צד א' לגמרי, עד שיפסקו ב' ראשים, א' מכל צד, שמא הם ראשי אותו החוט.

- **דעה שניה (ר"ת):** צריך (בכדי שהציצית תהיה כשרה, בנוסף לתנאי כשרות הנ"ל – ע' שו"ע אדמו"ר סע' ג') שיהיו ב' חוטיין שלמים לגמרי: והיינו שישאר מב' צדיהם של כל אחד מהם, י"ב גודלין

(= לכל הפחות: 24 ס"מ – שיעורי תורה עמ' רע"ג – ד'. והטעם לדרישה זו: מפני שזהו שיעור ומנין חוטי לבן בזמן שהיה תכלת, ולכן אף עכשיו שאנו צריכים להשלים ב' חוטי לבן במקום ב' חוטי תכלת, מ"מ להשלמה זו, די בחוטיין הפסוקים שיש בהם כדי עניבה ... – שו"ע אדמו"ר סע' ג').

ולכן אם נפסקו ג' חוטיין, ונשאר בכל אחד מהם פחות מי"ב גודלין, פסול, לדעה זו, שמא ג' חוטיין שונים הם, ורק חוט אחד נשאר שלם.

להלכה, כתבו הפוסקים:

של"ע (סע' א'): הלכה כסברא ראשונה (וכ"פ בהלכה ברורה עמ' רע"ו – ש.ס.) מיהו היכא דאפשר, טוב לחוש לסברת רבינו תם.

ר"א (סע' א'): ונוהגין כר"ת.

אדמ"ר הזקן: בשל"ע אדמ"ר (סע' ד') פסק: מנהג העולם להחמיר כסברא האחרונה, אבל בשעת הדחק, כגון במקום שאין ציצית מצויים לתקן, יש לסמוך על סברא ראשונה, כי כן עיקר; אך בסדור אדמו"ר (עמ' 12) לא הזכיר

כלל את המצב של שעת הדחק, וז"ל שם: ואם נפסקו ב' ראשין, אפי' יוצאים מצד אחד של הקשר, אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ד' ראשין עומדים לעולם מצד אחד, פסולה, אם לא נשתייר באחד מהם כדי עניבה, וכל שכן אם אחד יוצא מצד זה ואחד מצד שני; ואם נפסק ג' ראשין, פסול בכל ענין אפילו נשתייר בכל אחד מהן הרבה יותר מכדי עניבה (ע"ע בסמוך אודות שיטת אדמו"ר הזקן בסדור).

מ"מ, טוב יותר לחוש להחליף הציצית היכא דאפשר, אפילו לא נפסק אלא ראש אחד מהח', דודאי דמנין הל"ב חוטין, אית בהו רזין עילאין, וראשן מגיע השמימה (כה"ח אות י"ב).

ובדומה באשל אברהם מבוטשאטש ריש הסימן בשם הרב מנחם מענדיל מרומינוב, וכן בהלכה ברורה עמ' רע"ח. ולהעיר ג"כ מספר השיחות התש"ד לרבי הריי"ץ – עמ' נ"ב בתרגום לעברית: מי שיש בו יראת שמים יעלה על דעתו לבדוק את הציצית אם הן בהידור, לא רק שאין הוא רוצה בפשרות, כמו לדוגמא שעל פי דין הציצית כשרות גם בז' חוטים, אלא הוא יבדוק אם הן אכן מהודרות, ע"כ. להעיר עוד מילקוט יוסף ח"א עמ' כ"ד: יש להקפיד שכל שמונת החוטים של הציצית יהיה אורכם לא פחות משנים עשר גודלים ... כי יש פוסקים רבים שסוברים שהדבר מעכב אף בדיעבד, ע"כ. אך ע' שלש שבט הקהתי ח"ד סי' ה' וסי' ח', שהמנהג בבעלזא, שלא להחליף את הציציות כל עוד שלא נפסלו.

ועיין לקוטי מהר"ם שיק (פר' כי תצא) בשם צדיק א', דהסגולה שיש בציצית לשמור אדם מעבירה (ע' שו"ע סי' כ"ד, להלן - ש.ס.), הוא רק כשיש ל"ב חוטין שלמים (חיי משה עמ' ס"ח, וכן ע' בספר מנהג ישראל תורה שהאריך בכ"ז).

בלקוטי מהר"ם שיק שם, הדיוק מדברי רש"י ריש פרשת כי תצא: לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע, שדוקא "אלא" (חוטין שלמים), גמטריה ל"ב, שומר מן העבירה, ע"ש.

וע' בשלש באר משה ח"ח סי' מ"ו שהביא שמורנו החתם סופר זי"ע אמר פעם בדרך מליצה, לפני התלמידים, שמעולם לא הלך בציצית כשרין, וכשהתלמידים עמדו משתוממים, הסביר להם כי מפורש בשו"ע: כשחוט אחד חסר מהציצית הן כשרין, והוא מעולם לא הלך בט"ק או ט"ג שהיה חוט א' חסר, שיהיה צריך לומר שכשרין הם עדיין. והוסיף ע"ז בעל שו"ת באר משה: וכנראה משום שאז חסרין כל הני סגולות הנ"ל (שלא יכאבו לו שיניו שהם ל"ב, וכן שהוא כאילו קיים כל התורה כולה - ש.ס.), וחסר אחד מהל"ב נתיבות החכמה, והבן.

ב. נחלקו הראשונים בענין מהותי ומשמעותי מאוד, והוא המקום ממנו מודדים את ה"כדי עניבה",

וז"ל השל"ע (סע' ג'): **כדי עניבה, לרש"י: מן הענף, ולר"י: אפילו נחתך כל הענף, ולא נשאר כדי עניבה אלא מן הגדיל, כשר. ומנהג העולם כרש"י, והיכא דלא אפשר** (כגון במקום שאין ציצית מצויים – שו"ע אדמו"ר סע' ו'; מ"ב ס"ק י"ג), **יש לסמוך על ר"י.**

כתב ע"ז בשל"ע אדמ"ר (סע' ו', ובדומה כתב המ"ב בביאור הלכה ד"ה יש לסמוך): ומ"מ באותו מקצת גדיל שנשתייר, **יתיר ממנו קצת כריכות, כדי שיהיה בו ג"כ ענף מעט, כגון אם נשתייר מן הגדיל ג' חוליות, יתיר ממנו ב' חוליות, ויניח חוליא אחת, כדי שיהיה שליש גדיל ושני שליש ענף. ומ"מ, לא יברך על ציצית אלו, דספק ברכות להקל, וגם לא יצא בהם בשבת לרשות הרבים** (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב ס"ק י"ג).

לעו"ז, מסקנת חברי יוסף (בסוף הסימן) שסמכין אר"י וסמ"ג והרא"ש ורי"ו ... לברך עליה ולצאת בה בשבת ... והכי מוכח מסתמות דברי מרן ... וכן משמע קצת מסתמות מור"ם בדרכי משה ובהגהה.

ובהלכה ברורה (עמ' רפ"ז) כתב: אם רצה אף לברך עליה ולצאת בה בשבת לרשות הרבים במקום שאין עירוב, יש לו על מה שיסמוך.

ג. יש להעיר שדעת אדמ"ר הזקן בסדור (סדור אדמו"ר עמ' 12) **לחומרא** (ולכאורה יותר מדעת רש"י הנ"ל, וכך הקשה התהלה לדוד על השל"ה ועל אדמו"ר הזקן, אך ע' בהערות הרב ראסקין שליט"א בסדור אדמו"ר שבהוצאתו, עמ' נ"ד), וז"ל (בסדור שם): **אם נפסק אפי' חוט א' מעיקרו, דהיינו על הכנף או אפי' תוך הגדיל, פסולה** (ולכאורה הרי לשיטת רש"י הפסול הוא רק אם נפסקו שם ב' ראשים, כי עדיין נשאר ראש אחד שלם – וזו קושיית התהלה לדוד - ש.ס.), **אבל אם נפסק א' מן הראשין היוצאין חוץ לגדיל, כשרה, אפילו נפסק לגמרי. סיכום שיטת אדמו"ר הזקן מלווה באיורים: ע' בשו"ע הקצר (עמ' 64).**

ודעת הל"ב (ע' ביאור הלכה, ד"ה יש לסמוך) שיש לפסול את הציצית אם נפסק חוט **בין מקום הנקב לבין הקשר הכפול השני** (וע' איור במשנה ברורה עם פאר הלכה עמ' 99), וכ"פ בהלכה ברורה (עמ' רפ"ח) ג"כ.

ד. עוד נחלקו הפוסקים בהגדרת "כדי עניבה":

שיטת השלע (סע' א') והל"ב (ס"ק א'), וכן בביאור הלכה ד"ה אם נפסקו), ש"כדי עניבה", היינו: **כדי עניבת כל החוטים הפסוקים ביחד.**

שיטת הלא (ס"ק ב') ושלע אדמ"ר (סע' א') שכדי עניבה, היינו: כדי לעשות בו עניבה על כל חוט וחוט משאר חוטי הפסוקין מד' חוטי הארוכים, על כל אחד ואחד בפני עצמו, דהיינו: אם נפסקו כל הח' חוטי, צריך להיות בחוט הנפסק מד' חוטי הארוכים, ג' פעמים כדי עניבה על חוט אחד (לשון שו"ע אדמו"ר).

ה. בנוסף לכל הנ"ל, עוד נחלקו הפוסקים בעובי החוטים שאמורה ה"כדי עניבה" לענוב:

כתב השלע (סע' ב'): היכא דצריך כדי עניבה, ומתוך שהחוטים עבים, אינו יכול לענובם, ואלו היו דקים, היה בהם כדי עניבה, כשר.

והוסיף ע"ז הר"א: ומשערין בחוטי ביונים (דברי עצמו),

וכ"פ בשלע אדמ"ר (סע' ה'). למעשה, נקט בשיעורי תורה לגרא"ח נאה (עמ' רע"ד - וכן בהלכה ברורה עמ' רע"ט: אם נפסקו כל שמונת החוטים) בשיעור של 4 ס"מ,

ובדומה הוא בביאור הלכה (ד"ה אם נפסקו) שכתב שע"כ ... לא הוי עכ"פ יותר משני גודלין (והיינו 4 ס"מ - ש.ס. ובהגהות איש מצליח על מ"ב ס"ק א' פסק כדעת הביאור הלכה).

ו. שאלה: חוטי הציצית שנפסקו וחזר וקשרן, אם מועיל מה שנעשו שלמים ע"י קשירה? ומסקי האחרונים דדינא הכי: אם מתחלה, קודם שעשה הציצית מהחוטי, נפסקו החוטי וקשרן בקשר קיימא, ואח"כ עשה מהן ציצית, כשר, דקשירה הוי חיבור גמור, וכן לאחר שנעשה בהכשר, דהיינו אם נפסק ראש אחד לאחר הטלת הציצית בהבגד, אף אם לא נשתייר בו כדי עניבה, מהני לקשרו עתה, ואף אם יפסק אח"כ ראש השני מאותו החוט, יהיה כשר, כיון שבעת הקשירה, היה הציצית כשר, אבל אם יתקצרו החוטי באופן שנפסלו הציצית ע"ז, כגון שנפסקו שני ראשין ולא נשתיירו כדי

עניבה, או שנפסק החוט במקום הנקב, לא מהני מה שחזר אח"כ וקשר, דזהו בכלל תעשה ולא מן העשוי דפסול (מ"ב ס"ק ז' - וע' בדומה להלן סי' ט"ו, בדברי השו"ע אדמו"ר סי' ט"ו סע' ג' וד').

אך יש פוסלים גם באופן בו הכשיר המ"ב, משום תעשה ולא מן העשוי (הובא בהלכה ברורה עמ' רפ"ה - ע"ש ג"כ ב"שער הציון" עמ' רפ"ו).

ז. פשוט **דכשנפסלים הציצית, צריך לפשטו**, ולא מהני לעמוד על עמדו שלא ילך ד' אמות, דאין דין ד' אמות אלא להולך בלי ציצית, **גם לא יתקן הציצית בעוד הטלית עליו**, אלא פושטו ומתקנו (מ"ב ס"ק י"ג).

ח. בשו"ע הזכיר מה שאנו נוהגים לדקדק בעת עשיית הציצית **לתת סימן בד' ראשים** בענין שלעולם הד' ראשים הם מצד אחד של הקשר והד' ראשים מצד האחר (ע' שו"ע סע' א'), והוא לתועלת אם יפסקו החוטין (ע' לעיל "דעת הראש").

והנה מנהג העולם לסמן את הד' חוטין שמצד א' ע"י שעונבין אותן יחד קודם כריכת החוליא הראשונה (בדי השלחן סי' ו' ס"ק מ"ט).

סי' י"ג – דיני ציצית בשבת

א. ארבע ציציות מעכבין זה את זה, **שכל זמן שאין בה כל הארבע**, אינה מצוייצת כהלכתה, **והיוצא בה לרשות הרבים בשבת חייב חטאת** (שו"ע סע' א'), לפי שהציצית התלויה בה אין בהם מצוה, והרי הם כמשאוי, ואע"פ שהן מחוברין לטלית, אינן בטלים לגבי הטלית, מפני שהם חשובים בעיניו ודעתו עליהם עד שישלים כל הד' ציצית (שו"ע אדמו"ר סע' א', עע"ש באריכות).

ב. **וה"ה לכל שאר פסולים**, כגון שהיה הבגד סתום רובו או שהיו הציצית עשויין שלא במקומן למעלה מג' אצבעות או למטה מקשר אגודל, וכל כה"ג, או שהיה ארבע כנפות קטן משיעור הכתוב בסימן ט"ז ע"ש, בכל אלו אסור לצאת בהן אפי' לכרמלית (מ"ב ס"ק ב').

אך ע' ש"ת מנחת יצחק ח"ד סי' ו', שכתב שדעת המהרש"ם והחזון איש שגם בטלית שאין בו שיעור, בטל הציצית לבגד, ואפשר לצאת בו לרה"ר.

ג. **אם היא מצוייצת כהלכתה**, מותר לצאת בה לרשות הרבים, בין טלית קטן בין טלית גדול, **אפילו בזמן הזה שאין לנו תכלת** (שו"ע סע' ב'), **בין ביום בין בלילה**, ואע"פ שלילה לאו זמן ציצית הוא, מפני שהציצית הכשרים הם מנוי הבגד ותכשיטו, כמו האימרא וכיוצא בה (שו"ע אדמו"ר סע' ב'; מ"ב ס"ק ד').

ד. ומוקמינן לטלית אחזקתיה שהוא מצויץ כהלכתו, ואין צריך לבדקו קודם שיצא בו (רמ"א סע' ב'), אם כבר בדקו אותו היום (שו"ע אדמו"ר סע' ג'; מ"ב ס"ק ז').

ה. אם נודע לו **בשבת**, כשהוא **בכרמלית**, שהטלית שעליו פסול, לא יסרנו מעליו עד שיגיע לביתו, **דגדול כבוד הבריות** (שו"ע סע' ג'), דלא העמידו **דבריהם** במקום כבוד הבריות, ואפילו בטליתות שלנו שאינם אלא לשם מצוה, ואינם גנאי בהפשטתן (שו"ע אדמו"ר סע' ח').

וכ"ז דוקא בשבת, כיון שאינו יכול להטיל ציצית מחמת איסור שבת, אין איסור מן התורה ללבוש טלית בלא ציצית, שהרי לא אמרה תורה: לא תלבש בגד בלא ציצית, אלא לאחר שילבשנו, מצות עשה להטיל בו ציצית, וכיון שאינו יכול להטיל, אינו עובר (שו"ע אדמו"ר סע' ו').

ואפילו טלית קטן שתחת בגדיו, אין צריך לפשוט (רמ"א סע' ג').

וע' לקט הקמח החדש ס"ק ט"ו שכתב: שמעתי לספר "ממוסרניקים" **הרוצה לברר בעצמו במדת השתוות**, שיצא לשוק מקום אסיפת אנשים, בכובע על ראשו באופן משונה וכו', ובודאי יצחקו ממנו בני אדם, אם לא יעשה עליו רושם צחקם. והשאלה באיש כזה, אם יפשוט טליתו בכרמלית, כיון דאינו קפיד ולא מתבייש. אמנם כשפושטו ויניח ברחוב, חשש שיזלזלו בו הגוים, וגם טלית קטן, להפשיט בגדיו, הוא חילול לשם ישראל, ואת זה אין בידו למחול.

ו. דעת הרמ"א (סע' ג') שה"ה אם נפסק אחד מן הציציות **ומתבייש** (אבל אם אין מתבייש, אין כאן ההיתר דכבוד הבריות - מ"ב ס"ק י"ב) **לישב בלא טלית**, דיוכל ללבושו בלא ברכה מכח כבוד הבריות, ודוקא **בשבת**, דאסור לעשות ציציות.

במה דברים אמורים, כשלא ידע קודם שבת שנפסלה טליתו, אבל אם ידע בו קודם שבת, אסור ללבושו בשבת, דהיה לו לתקן מאתמול (שו"ע אדמו"ר סע' ז'). וכן ההיתר דוקא אם אין יכול להשיג בבהכ"נ טלית שאולה (מ"ב ס"ק י"ד).

אך לדעת מרן הבית יוסף, אינו רשאי ללבוש הטלית אפילו בלא ברכה, וכן הלכה לפי מנהג הספרדים ועדות המזרח (דלא דמי יושב בפני הקהל בלא טלית, לפושטו בשוק) (הלכה ברורה עמ' רצ"ז).

ז. ואפילו בחול, אם נודע לו שטליתו הקטן פסול כשהוא ברשות הרבים או בבית הכנסת, א"צ לפשוטו ... (ד) **גדול כבוד הבריות ודוחה את איסור של תורה בשב ואל תעשה**, ומ"מ צריך למהר ולילך לביתו להפשיטו מעליו (שו"ע אדמו"ר סע' ד'; מ"ב ס"ק ט"ז).

ח. כתב המ"א דאם אין ציצית בעיר, דינו **בחול** כמו בשבת (מ"ב ס"ק ט"ז).

ט. דין **בדיקת ציצית בשבת** ודין הפרדת החוטים בשבת: ע' לעיל סי' ח'.

סי' י"ד - דיני ציצית שעשאן א"י ונשים - וטלית שאולה

א. ציצית שעשאן (פי': **שהטילן** - מ"א ס"ק א'; שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק א') **אינו יהודי**, פסול, דכתיב (פ' שלח, במדבר טו, לח): 'דבר אל בני ישראל', לאפוקי אינו יהודי; **והאשה** כשרה לעשות (שו"ע סע' א'. וע' הלכה ברורה עמ' ש"ה שמנהג הספרדים להקל כדעה זו).

ויש מחמירים להצריך אנשים שיעשו אותן, וטוב לעשות כן לכתחלה (רמ"א סע' א', וכ"פ ג"כ הבא"ח פ' לך לך סע' ב').

ב. והוסיף בש"ע אדמו"ר: ולפי דבריהם (של המחמירים - ש.ס.) אף קטן פסול **להטיל** ציצית בבגד, ואפילו אם הגדול עומד על גביו ואומר לו שיעשה לשם מצות ציצית, אבל הטויה והשזירה כשר בנשים וקטנים אפילו לכתחלה לדברי הכל; והלכה כסברא הראשונה (להתיר הטלת ציצית ע"י אשה או קטן - ש.ס.), ומ"מ טוב לזהר לכתחלה כסברא האחרונה (שו"ע אדמו"ר סע' ב'; ובדומה במ"ב ס"ק ד').

אבל אם הוא בן י"ג שנים ויום אחד, אף שלא הביא ב' שערות, אפילו לכתחלה, אין להחמיר (מ"ב ס"ק ד'; בא"ח פ' לך לך סע' ב').

ולא דמי למה שנפסק בש"ע אדמו"ר סי' ל"ט סע' א' ובל"ב שם ס"ק ג' שתפילין שכתבן קטן שלא ידוע בודאי שהביא ב' שערות, פסולין; כי כאן מעיקר הדין קטן כשר לעשיית ציצית, כנ"ל - ש.ס.

והארצות החיים מיקל אפילו לכתחלה על ידי קטן, וכ"ז דוקא בגדול עומד על גבו, המלמדהו לעשות לשמה (מ"ב שם, וכ"פ בהלכה ברורה עמ' ש"ח, לספרדים).

ג. וכתב בביאור הלכה (ד"ה להצריך): ופשוט דקטן לעצמו מותר להטיל ציצית לכו"ע אם רק הגיע לחינוך, שהוא מחוייב מדרבנן במצות ציצית, ומקרי בר לבישה להוציא את עצמו בציציותיו, ויותר נ"ל דאפילו אם כבר נעשה גדול בן י"ג שנה, אין צריך להתיר ציציותיו, דהרי כדעבד דמיא, ובדיעבד אין לחוש ... וכ"ז אם יודע בעצמו שהטילם אז לשמה.

אך כתב ע"ז בפסקי תשובות (עמ' קס"ה): ויש שנתחבטו בחידוש של הביאור הלכה ... ואם כי יש ליישב הלכה זו בכמה אנפי, מכל מקום אנשי מעשה

מחמירים בזה ומקפידים ליתן לבניהם כאשר מגיעים לגיל בר מצוה ט"ק חדש אשר הציציות ניתלו עליו לשמה על ידי גדול.

ד. **וסומא** ודאי מותר לעשות (ציציות - ש.ס.) (ערוך השלחן סע' ז'; הלכה ברורה עמ' ש"ט).

ה. הטיל ישראל ציציות בבגד **בלא כוונה** (פירוש: שלא נתכוין לשם מצות ציצית - שו"ע אדמו"ר סע' ג'), אם אין ציציות אחרים (מצויים) להכשירו (וגם אי אפשר לו להתיר הציצית ולהחזיר ולהטילם בטלית בכוונה, כגון שהוא שבת - שו"ע אדמו"ר סע' ג'), יש לסמוך על הרמב"ם שמכשיר, אבל לא יברך עליו (שו"ע סע' ב').

וע' מה שכתבנו בסוף סי' י"א שצריך להזהר לכתחילה קודם תלית הציציות, שיוציא בשפתיו בפירוש שתולה את הציציות לשם ציצית (ע"פ מ"ב ובא"ח. וע"ע שם שכתבנו בשם בדי השלחן שלכתחלה, יגיד זאת לפני התחיבה).

וכתב בביאור הלכה (סי' י"ד ד"ה בלי כוונה): ואם חשב **במהשבתו** לשמה, נ"ל דיוכל לברך עליו ... ודע עוד דנ"ל דאפי' אם הכוונה לשמה לא היה רק בתליית ציצית ראשונה והשאר הטיל בסתמא, מ"מ יוכל לברך, דאמרינן: כל העושה, על דעת ראשונה הוא עושה, אף דלכאורה הם שתי פעולות נפרדות.

ו. **השואל** מחבירו טלית **שאינה מצויצת**, פטור מלהטיל בה ציצית כל ל' יום, דכתיב: כסותך, ולא של אחרים. אבל אחר ל' יום, חייב מדרבנן, מפני שנראית כשלו (שו"ע סע' ג' - דעת ההלכה ברורה עמ' שי"ח - ע"פ שו"ת יוסף אומץ סי' ל' להחיד"א, שאז צריך להטיל בה ציצית כששואל את הטלית), ואם החזירו תוך ל' וחזר ולקחו, אינו מצטרף, רק בעינן ל' יום רצופים (רמ"א סע' ג').

אם רוצה להטיל בה ציצית תוך שלשים יום ולברך עליו, הרשות בידו, ואינה ברכה לבטלה, ואע"פ שהוא פטור מן הדבר, יכול לומר 'וצונו להתעטף', כמו שהנשים מברכין על כל המצות שהן פטורות מהם מהטעם שיתבאר בסי' י"ז, ע"ש (שו"ע אדמו"ר סע' ה'; מ"ב ס"ק ט'),

וממילא יכול לצאת בו בשבת לרשות הרבים, דנז' הוא לבגד (מ"ב שם).

וכ"ז למנהג האשכנזים והחסידים, אך למנהג הספרדים ועדות המזרח שקבלו עליהם הוראות מרן השלחן ערוך, אינו רשאי לברך עליו (הלכה ברורה עמ' שי"ד. אך ע' מה שכתבנו בריש סי' י"ז בשם החיד"א). ולדעה זו, אף לאחר ל' יום, שאז חייבת הטלית בציצית, הרי כל החיוב מדרבנן משום מראית העין, ולא יברך על הטלית (ע"פ הלכה ברורה עמ' שט"ו).

ז. **שאלה** כשהיא **מצויצת**, מברך עליה מיד (שו"ע סע' ג'), משום **דאדעתא דהכי** השאילו לו, שיברך עליו, וכיון שאי אפשר שיברך ברכה המחוייבת על טלית שאולה, אנן סהדי דנתכוין המשאיל בלשון המועיל, ואם אי אפשר לו לברך עליו אלא א"כ היא שלו, הרי היא שלו **במתנה על מנת להחזיר** (שו"ע אדמו"ר סע' ו').

כתב אדמו"ר הזקן בסדורו (עמ' ז', סוף הלכות ציצית), וז"ל: השואל טלית מחבירו **יבקש** ממנו שיתן לו **במתנה ע"מ להחזיר** כדי שיוכל לברך עליה לדברי הכל, כי מהיות טוב כו'. ובדומה בל"ב ס"ק י"א כתב דלכתחלה בודאי יותר טוב לבקש מהמשאיל שיתן לו במתנה על מנת להחזיר, כי חשש לדעת רש"ל והט"ז לפיה אין לברך אא"כ נתן לו בפירוש במתנה על מנת להחזיר.

ואם אין המשאיל יודע מה היא מתנה על מנת להחזיר, ראוי שיסביר לו הדבר קודם שיברך על הטלית (הלכה ברורה עמ' שי"ט).

וכ"ז דוקא בטלית המיוחדת למצות ציצית, אבל המשאיל לחבירו מלבוש של ד' כנפות שאדם לובש אותו **דרך מלבוש בעלמא** ... אין השואל צריך לברך עליו (שו"ע אדמו"ר סע' ז'). והוסיף בשל"ע אדמו"ר (שם) שאם ירצה לברך, הרשות בידו, כמו שנתבאר לעיל; אך הל"ב (ס"ק י"א) הביא מחלוקת אם יכול לברך, ולכן הסיק בעצה שהביא הדרך חיים, שיכון ... שלא לקנות, כדי שלא יצטרך לברך לכלי עלמא, לבד מהטלית ששאל בעת התפלה לצאת בו.

ח. כששאל טלית מחבירו, צריך **להחזירו** להנותן **בזמנו**, והיינו אם היום יצא בו בעליו, ישיב לו עכ"פ למחר קודם התפלה, כדי שיהיה לו בעצמו ג"כ במה לצאת, ואם לא החזיר לו, והנותן אין לו טלית אחר, נראה **דנעקר המתנה למפרע**, ולא קרינא ביה 'כסותך' [ואף שיש לו ט"ק, מ"מ מסתברא דאדעתא דהכי, לא נתן לו] ... אחר שיצא בו, צריך לחזור ולתנו **לבעליו במתנה**, כדי שיהיה של בעלים, שהרי נעשה שלו (ומ"מ אין זה מעכב, ואפילו לא אמר לו כן, אלא החזירה לו בסתם, יצא ידי חובה – הלכה ברורה עמ' ש"כ) ... נ"ל פשוט **דאם נתקלקל**

הטלית או אחת מציציותיה אצל השואל, אף שהיה ע"י אונס, ולא החזיר לו כמו שלקחה, **אינו יוצא במצוה** (מ"ב ס"ק י"ב).

ואם נתלכלכה הטלית, יכבסנה קודם שיחזירנה לבעלים (הלכה ברורה עמ' ש"כ).

ט. פשוט הוא ד... טלית שאולה, כיון ששאלו להתפלל בו ואם כן צריך לברך עליו, דהוא כשלו; **ממילא צריך לבדוק**, אם לא כשנוטל מיד המשאיל אחר תפלתו (באור הלכה סי' ח' ד"ה קודם שיברך).

י. השואל מחבירו טלית מצוייצת **כדי לעלות לדוכן או לעלות לקרות בספר תורה או לירד לפני התיבה**, אם המשאיל יודע **שהשואל לובשו לשם מצות ציצית**, א"כ אדעתא דהכי השאילו, שיברך עליו, והוי כאלו נתנה לו במתנה על מנת להחזיר, ולכן **מברך עליו** השואל ברכה מחוייבת כאלו היתה שלו ממש, אבל אם אין בדעת המשאיל שהשואל לובשה לשם מצות ציצית, רק שהוא סובר שאינו לובשו **אלא מפני כבוד הציבור**, א"כ אין עלינו לומר דהוי כאלו נתן לו במתנה על מנת להחזיר, ולכן **אין צריך** השואל **לברך עליה** ברכה מחוייבת (שו"ע אדמו"ר סע' ח' – ובדומה פסק בהלכה ברורה עמ' שי"ט).

לגבי השאלה אם **מותר** אז לברך, פסק בש"ע אדמו"ר שאם רצה לברך, הרשות בידו, כמו שנתבאר לעיל (שו"ע אדמו"ר שם), אך מכל מקום הרי כתב בסדור (סדור אדמו"ר עמ' ז') שהשואל טלית מחבירו יבקש ממנו שיתן לו במתנה ע"מ להחזיר, כדי שיוכל לברך עליה לדברי הכל, כי מהיות טוב כו' (וכנ"ל). למעשה ע' במילואים לסדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות לרי"ל ראסקין שליט"א (עמ' תרס"ח) שמסיק (ממעשה ברבי הרי"ף) שלא בירך על טלית כשכיבדוהו בסנדקאות) **שכדאי להימנע מלברך על טלית שלובשים רק לכבוד**.

ב"ב (ס"ק י"א) פסק (כנ"ל לגבי מלבוש עם ד' כנפות שלובש דרך מלבוש בעלמא) שמאחר וישנה מחלוקת אם יכול לברך, יכון שלא לקנות, כדי שלא יצטרך לברך לכולי עלמא.

יא. **טליתות של קהל** כעין שלנו המצויות בבתי כנסיות, **צריך לברך** עליו לכולי עלמא **אפילו כשלובשו רק לעבור לפני התיבה או לעלות לתורה**, משום דטלית של קהל, אדעתא דהכי קנוהו מתחלה, שכל מי שלובש אותו, שיהיה שלו, כמו באתרוג (מ"ב ס"ק י"א; קצור שו"ע סי' ט' סע' י"א; בא"ח פ' לך לך סע' ה')

אך דעת הגרש"ז אויערבאך זצ"ל המובאת בהליכות שלמה - תפלה - עמ' ל"ב, שטלית של קהל שלובש לכבוד הצבור בלבד א"צ לברך עליה אפילו כשמכסה בה את ראשו.

יב. **שוכר** דינו כשואל ... ובעיטור מצאתי שכתב: ושכירות מספקא לן (דשמא עדיף משאולה וחייב מדאורייתא - מ"ב עוז והדר המבואר) (מ"ב ס"ק י').

ג. כתבו השל"ע ורוב הפוסקים האחרונים: מותר ליטול טלית חבירו (שלא מדעתו – שו"ע אדמו"ר סע' ט'; מ"ב ס"ק י"ג) ולברך עליה, ובלבד שיקפל אותה אם מצאה מקופלת (שו"ע סע' ד'), דאם לא יקפלנה, יקפיד בעל הטלית, והוה שואל שלא מדעת, הנקרא גזלן (שו"ע אדמו"ר סע' ט').

הטעם להיתר השימוש מובא בשל"ע אדמו"ר סע' ט', וז"ל: כיון דליכא הכא חשש כילוי קרנא, שאינו מתעטף בה אלא לפי שעה ומחזירה לו אחר כך, וניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין חסרון כיס, עכ"ל. וכתב הח"א אות ט"ז: דוקא אם הציציות מונחים כך בבה"כ על האצטבא או בחלון שאין בו דלת ומנעול מותר ליטול, דאמרינן: כיון שהניחו כך ולא הצניעו בדלת ומנעול, לא קפיד, וניחא ליה לאינש למעבד מצוה בממוניה ... אבל אם הטלית מונח בתיבה או בחלון שיש בו דלת ומנעול, לא אמרינן שיביא מפתח ויפתח התיבה או החלון ויקח הטלית משום דניחא ליה וכו', דודאי הבעלים מקפידים על זה, עכ"ל.

וע' בלקט ציונים והערות לשל"ע אדמו"ר, עמ' 150, שכתב: וע' בפתחי עולם אות י"א שאם יש בשבת יום אסיפה, כגון לשמוע ש"ץ, ומרוב הדחיקות יזוץ הטלית וכה"ג, אסור ליקח שלא מדעתו, דכעין זה, לא מושלי אינשי.

בשל"ע אדמו"ר סע' י"א כתב עוד: כשמתעטף בטליתו של חבירו שלא מדעתו, אין צריך לברך עליו, שהרי כאן לא שייך לומר דהוה כאלו נתן לו במתנה ע"מ להחזיר, כיון שאין בעל הטלית יודע מאומה, אבל אם ירצה לברך, הרשות בידו; אך בהלכה ברורה עמ' ש"כ כתב דאז נכון יותר שלא יברך, ואם ירצה לברך, יש לו על מה שיסמוך.

והוסיף אדמו"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' ט', על הצורך לקפל את טלית חבירו אחר השימוש): ואין צריך לקפלה כסדר קיפולו הראשון דוקא, אלא אפילו אם מקפל בענין אחר, די בכך, ובשבת אין צריך לקפל כלל.

אך כתב הל"ב (ס"ק ט"ו): יקפל אותה כקיפולה הראשון, ובשבת יקפל אותה ולא כקיפולה הראשון, והמ"א מיקל בשבת שלא לקפל כלל.

בקטן שייך נמי סברא זו (דניחא ליה לאינש שיעשה מצוה בממונו במקום שאין חסרון כיס - ש.ס.) ... דגם בקטן, אף דאינו מחויב במצות, בכל זאת, אם עשה איזה מהמצות, נוטל שכר כמו המצוה ועושה (מאסף לכל המצוות ס"ק ל"ב).

על אף פסק השו"ע; כתב בערוך השלחן (סע' י"א): ונלע"ד אף שרבותינו פסקו הדין הזה דבסתמא מותר ליקח טלית חבירו שלא מדעתו ולהתפלל בו מטעם דודאי ניחא ליה, מיהו אנן חזינן דהרבה מקפידים בזה מאד, ובפרט כשהטלית הוא חדש ונקי, וגם יש בני אדם שאין סובלין כלל שאדם אחר ילבש בגד שלהם מטעם זיעה ונקיות, ונלע"ד שמאד יש להתיישב בדין זה.

ובדומה כתב הבל"ח (פ' לך לך סע' ו'): **בזמן הזה** חזינן, רובא דעלמא קפדי שלא ילבשו אחרים ציצית ותפילין שלהם, ולכן אין ליקח מן השמש ציצית ותפילין של אחרים שלא מדעת בעלים, אלא אם כן יודע השמש בבירור שהבעלים לא קפדי, ואין כל הדעות שוות בדברים אלו, הלא גם אנכי מכיר בעצמי דאנא מאינשי דקפדי בזה, והטעמים שונים.

וז"ל ההלכה ברורה (עמ' שכ"ג): אם הדבר ידוע **שבעל הטלית מקפיד** שלא ישתמש מישוהו אחר בטליתו, כגון שידוע שבעל הטלית הוא איסטניס המקפיד שלא ילבש מישוהו אחר בגד שלו, או כגון שבעל הטלית מקפל ומניח הטלית בארון וסוגר הדלת במפתח, וכל שכן כשבעל הטלית אומר בפירוש לשמש בית הכנסת שלא ישאל טליתו לאחרים, **אסור לקחת** הטלית ולהשתמש בה, וכל שכן שאסור לברך עליה. **וירא שמים ימנע עצמו** מלקחת טלית שאולה **שלא מדעת חבירו**, מפני שבזמנינו, **רבים מקפידים** שלא ילבש אחר הטלית שלהם, וכל שיש אפילו ספק שמא אין הבעלים מסכים בלב שלם שיתעטף אחר בטלית שלו, יש לחוש לאיסור אם מתעטף בה, **וכל שכן שאין לברך עליה**.

וע"ע להלן בסוף הסימן בדין שאלת טלית.

יד. וה"ה **בתפילין** (שמותר ליטלם - ש.ס.) (רמ"א סע' ד').

בספר המנהגים - ח"ד, עמ' 5 בהערות, מובאת בשם הרבי ראייה מהלכה זו נגד שו"ת אבני נזר - או"ח סי' קפ"ג בסוף - שכתב דהמניח תפילין של ראש של **אחר**, לא שפיר עביד, כיון שהבעלים ישנו אח"כ הקשר לפי ראשם, ונמצא דלא הוי קשר של קיימא, ולא יצא הראשון ידי חובתו, ומצוה לפרסם הדבר. וכתב ע"ז הרבי (ע"ש): אבל כבר נהגו העולם דלא כן

וכל מצותיך אמת

וראיה חזקה להמנהג הוא מ"ש בפשיטות בשו"ע או"ח סי' י"ד ס"ד, הועתק ג"כ בשו"ע לרבנו סע' י"ב דמותר להתלבש בתפילין של חבירו וכו'. והועתק בכמה אחרונים ובשום מקום לא נתבאר שבמה דברים אמורים, כשמדת הראש מתאמת, שבאמת רק לעתים רחוקות מזדמן כך.

וצריך לברך עליהם, מפני שהתפילין חובת הגוף הם, ואין צריך שיהיו התפילין שלו דוקא, רק יזהר לקפלם אם מצאן מקופלים, ושלא יוציאן ממקום שהונחו שם, שמא יקפיד עליו בעל התפילין, והוה מצוה הבאה בעבירה (שו"ע אדמו"ר סע' י"ב).

אך ע' לעיל **שהבאת** אוסר ליטול תפילין של חבירו ללא רשותו, אם לא שידוע בבירור שלא קפיד; ו**בהגהות** איש מצליח (על מ"ב סי' כ"ה ס"ק ג') מתיר לקחת תפילין של חבירו בשעת הדחק בלבד.

טו. אָפֶל אסור ללמוד **מספרים של חבירו** בלא דעתו, וחיישינן שמא יקרע אותם בלמודו (רמ"א סע' ד'), (וזאת) אפילו באקראי בעלמא (שו"ע אדמו"ר סע' י"ג).

וכתב **הגב** (ס"ק ט"ז, בשפ הפמ"ג): והעולם נוהגין, כשמוציאין סידור תפלה או מחזור בבהכ"נ, שלוקחין אותו כדי להתפלל בו, ואיני יודע היתר לזה, דמה שנא סידור מספרים? (מ"ב ס"ק ט"ז בשם הפמ"ג).

וראווי לכל ישראל למחול ולפרסם דניחא ליה למעבד מצוה בספריו, ולא יענש שום אדם בסיבתו (כה"ח אות ל"א).

אך מצאנו פוסקים המקילים, ובפרט בזמננו:

בערוך **השלחן** (סע' י"ג): ומ"מ לעיין בעלמא, נוהגין היתר, וכן ליקח סידור ומחזור בלי ידיעת הבעלים, דרובא דעלמא אינם מקפידים בזה.

וכן בלקוטי **מהל"ח** (סדר ברכת השחר סוף ד"ה הנה קודם שמתחיל): ולפע"ד, נראה דקפידת הש"ע על הספרים לא היה אלא בזמניהם, שלא היה הדפוס מצוי, משא"כ בזמנינו, שלוקחין סידור בעד איזה פרוטות, לית מאן דקפיד ע"ז, אך באם הוא סידור יקר או שאר ספרים יקרים, אז יש ליזהר בזה גם בזמן הזה.

וכל מצותיך אמת

בספר *זכו ממתקים* ח"ב עמ' ג' מובא: בישיבת קול תורה, מטו משמו של רבינו (הגרש"ז אויערבאך זצ"ל – ש.ס.) שמותר להשתמש בספר של אי-מי, אם הלה לא ציין להדיא בספר שאסור להשתמש בו, או שלא לקחתו ללא רשות; ושם עוד: ובלבד ששומר על הספר.

ובשו"ת *דבר חברון* או"ח סי' ל', כתב, ע"פ פסק הרמ"א (בחז"מ סי' רצ"ב סע' כ') שבמפקיד ספרים אצל תלמיד חכם, מותר לקרוא ולהעתיק ממנו: לכן נראה שספר שהושאר מונח על השולחן בבית המדרש ובעליו לא הכניסו לתא, יהיה מותר לעיין בו בתנאי שלא יהיה זה לימוד קבוע כמו שלומדים בגמרא, כי יכול להיגרם נזק לספר, אבל עיון בעלמא יהיה מותר ובהערה 17 שם: לגבי מה שנוהגים בישיבות להניח ספרים על השולחן באופן מרוכז, נראה שצריך בכל מקום לדעת את הלך הרוח של התלמידים, ובמקום שבאופן כללי התלמידים מרשים להשתמש, יצטרך מי שאינו מרשה לסמן זאת בספר.

וע"ע *בשולחן שבת הלוי* ח"י סי' ק"ז, שנשאל על קריאה במגילה של חבריו ללא בקשת רשות, וכתב: כמדומני דגם בקריאה פ"א מנהג העולם להחמיר **בספרים שהם בגלילה**, מלבד אם יודע שבעליו מסתמא לא יקפידו - אך כתב עוד שם שבדיעבד, ודאי דיוצאים ידי חובתם, דנקטינן דהקורא במגילה גזולה יצא ידי קריאה.

ובכח"ל (אות ל"א): המניחים סידורי תפלות בבה"כ, מאחר דנהוג עלמא ליקח סידור לתפילה מן הבא בידו, סתמו כפירושו דהמניחו שם אינו מקפיד וניחא ליה דלעביד מצוה בממוניה כל שיחזיר ויניחנו במקום שהיה, ומעיקרא נמי לא יוציאנו **ממקום למקום** בלי ידיעת בעלים, דמשכחת לה שבאותו הפרק יבקשנו בעליו לצרכו ולא ימצאנו ויכעוס על הנוטלו.

ובהגהות איש מצליח (על מ"ב ס"ק ט"ז) מחלק, בשם הרה"ג ר' מאיר מאזוז שליט"א, בין סדור תפלה רגיל, לסדור מיוחד שקפיד עליה, ע"ש.

טז. לא התירו להתעטף **בטלית של חבריו שלא מדעתו** אלא **באקראי** בעלמא, אבל בקביעות, אסור, שמא יקפיד בעל הטלית; ואפילו באקראי, לא התירו להתעטף אלא במקום שהניח בעלים, אבל לא יוציאנה מאותו מקום למקום אחר, כגון מבית הכנסת לביתו או מבית בעלים לבית הכנסת, ואפילו יחזור ויניחנה במקום שנטלה משם, אסור, דלא ניחא ליה לאינש שיטלטלו חפציו במקום שאין מיוחדים לו (שו"ע אדמו"ר סע' י'; מ"ב ס"ק י"ג).

להעיר מדברי ה^רמ"א חו"מ סי' קס"ג סוף סע' ו': נמצא בתקנות קדומות שלא להוציא טלית או ספר מבית הכנסת בלי רשות בעלים; מובא במחצית השקל סוף סימנו - שם: טלית וס"ת.

יז. בכל גווני, ראוי לזהר, **כשבעליו עמו**, שישאלנו, ואין סומכין על החזקה במקום שיכולין לברר בקל, וכ"ש אם יודע בו שהוא מקפיד (מ"ב ס"ק י"ג בשם הפמ"ג).

יח. כשם שטלית שאולה אינה בתורת חיוב ציצית, כך **ציצית שאולין** אינן ציצית כלל, ואינן פוטרין את הבגד, שנאמר: 'ועשו להם': משלהם. ואינן נקראין שאולין אלא אם כן התנה עמו המשאיל שיחזיר לו אותן החוטין בעצמן ששאלם ממנו, אבל אם אינו צריך להחזיר לו אותן החוטין בעצמן, אין זה נקרא שאלה אלא הלואה, והרי הם כשלו ממש, ולכן מותר להטיל אותם בבגד אפילו לכתחלה. ואפילו התנה עם המשאיל שיחזיר לו אותן החוטין עצמן, אפ"ה אינן פסולין אלא אם כן אין המשאיל יודע שהוא שואל אותם ממנו לשם ציצית, רק שהוא סובר שרוצה לעשות בהם מלאכה אחרת, אבל אם המשאיל יודע שהשואל רוצה להטיל החוטין בבגד לשם ציצית ואדעתא דהכי השאילם לו, מותר השואל להטילם בבגד ואפילו לכתחילה, דהוה כאלו נתנה לו במתנה ע"מ להחזיר (שו"ע אדמו"ר ס' י"ד. וע' לעיל - סי' י"א - בדברי השו"ע סי' י"א ס' ז').

יט. **טלית של שותפין** חייבת בציצית, דכתיב: 'על כנפי בגדיהם' (שו"ע ס' ה'), לשון רבים, לרבות של שותפין (שו"ע אדמו"ר ס' ט"ו).

ואיירי שחבירו מרוצה שילך חבירו בו ... אבל שותפין ויש בו ציצית, ואחד מקפיד על חבירו שלא ילך בו, אפילו יש בו כדי חלוקה, ובכל חלק שיעור טלית, אפילו הכי, אם לובשו בגזילה ומברך עליו, עובר בלא תשא, כי חלק האחד שבו ב' ציצית אינן שלו, וכ"ש אם אין בו עדיין ציצית [פמ"ג], ולפ"ז, **בטלית שנשאיר להיורש מאביו**, ושאר אחיו מקפידין עליו, יש לזהר שלא לברך עליו עד שיתפשרו ביניהם (מ"ב ס"ק י"ח).

כ. **טלית של שותפות נכרי וישראל או איש ואשה**, חייבת בציצית ולא יברך עליה (מ"ב ס"ק י"ז בשם ארצה"ח).

סי' ט"ו – אם להתיר ציצית מבגד לבגד ודין נקרע הטלית

א. מותר להתיר ציצית מטלית זה וליתנם בטלית אחר (שו"ע סע' א')

ואין בזה משום ביזוי מצוה לבגד שמתירין ממנו, כיון שעושין מיד בבגד אחר - ש"ע אדמור סע' א'; גם אפילו מטלית גדול לט"ק, שט"ג וטלית קטן שוים - ז"ב ס"ק א'. אבל הרב לב חיים ז"ל סימן צב פקפק בזה, משום דעל פי הסוד, טלית גדול יש בו מעלה רבה על טלית קטן, והאמת איתו בזה - ב"א פ' לך לך סע' כ"א.

אבל שלא להניחם בבגד אחר, לא (שו"ע שם), מפני שהוא מבטל בחנם מצות בגד זה שמתיר אותם ממנה; אבל אם אינו מבטל מצותה, כגון שהוא רוצה לעשות מהבגד בגד אחר שלא יהיה לה ד' כנפות, או שהוא רוצה למכרה לנכרי, מותר להתיר הציצית ממנו, כיון שאז אין הבגד בר חיובא, אינו מבטל שום מצוה ממנו בהתרת הציצית ... וכל שכן אם הוא מתיר הציצית ממנו כדי לעשות בו ציצית אחרים יותר יפים, או מפני שנפסק אחד מהראשים והוא רוצה להטיל בו ציצית אחרים שלמים, אע"פ שהציצית הראשונים כשרים (שו"ע אדמו"ר סע' ה'; מ"ב ס"ק ג'. וע' בדומה בבן איש חי פ' לך לך סע' ז').

וכן היכא דאסור, היינו דוקא בטלית של בר חיובא, אבל מותר להתיר הציצית מטלית של מתים (רמ"א סע' א').

ב. וכן אם נפסק כנף אחד ורוצה לחדש ארבעתם **בשביל נוי** שיהיו שווים ודומין זה לזה, מותר להסיר כל השלש האחרות ולעשות הארבע כנפות חדשים שיהיו שווים יחד בשביל נוי מצוה (בא"ח פ' לך לך סע' ז').

ג. אין להתיר ציצית מטלית של גדול וליתנם בטלית של קטן דחיובו רק מדרבנן, ובפמ"ג נסתפק אם מותר ציצית מטלית של צמר ליתנם בטלית של שאר מינים להפוסקים לעיל בסי' ט' ס"א דשאר מינים הוא רק מדרבנן, והארצות החיים מיקל בזה (מ"ב ס"ק א').

ד. במקום שהציצית הם שלמים וראוים להננות לבגד אחר [לאפוקי אם הם רק כדי עניבה], יש מן האחרונים שכתבו דיזהר להתיר הקשרים והכריכות שלהם ולא להפסיק ולקרוע אותן, כדי שלא יכלה אותן, וכבר אחז"ל: לא ישפוך אדם מי בורו ואחרים צריכין להם, והחיי אדם כתב: במקום שקשה

בעיניו הטרחה להתיר, מותר לנתקם, ואין בזה משום בל תשחית, כיון שאין עושה דרך השחתה (מ"ב ס"ק ג').

ה. אם נפסק חוט אחד מהח' חוטין, אע"פ שנשתייר בו כדי עניבה, אסור לכתחלה לעשותו בבגד אחר, **דקודם עשיית החוטין** בבגד, צריך להיות **כל חוט** מהח' חוטין **ארוך י"ב גודלין** (שו"ע אדמו"ר סע' ב').

ו. ואם ירצה לקשור בחוט שנפסק עוד חוט אחר כדי להשלימה לי"ב גודלין, הרשות בידו, ויכול לעשותה בבגד אחר אפילו לכתחלה, משום דהקשירה חשובה חיבור גמור כאלו הן חוט אחד ממש (שו"ע אדמו"ר סע' ג').

במה דברים אמורים שהקשירה מועלת לעשותן חוט אחד, כשנקשרו קודם עשיית החוטין בבגד, אבל אם לאחר שהטיל בבגד נפסק חוט אחד מד' חוטין הארוכין ולא נשתייר בו כדי עניבה, **בענין שהציצית פסולה**, אין מועיל לו לתקנו ע"י שיקשור בו עוד חוט, כיון שכבר נפסלה הציצית ... שהרי אמרה תורה: 'גדילים תעשה', ולא מן העשוי כבר בפסול (שו"ע אדמו"ר סע' ד'; וע' בדומה מ"ב סי' י"ב ס"ק ז' - מובא לעיל סוף סי' י"ב).

ז. אם נפלה הציצית מכנף הבגד כשהיא בשלמותה עם כל הקשרים והכריכות, דהיינו שנחתך מן הנקב עד שפת הבגד, ורוצה לחזור ולהניחה בכנף כמות שהיא, ולתפור משפת הבגד עד הנקב, יש אומרים שאינו רשאי לעשות כן, אלא יתיר חוטי הציצית ויחזור ויקשרם מחדש אחר שיתקן ויתפור שפת הבגד עד הנקב (הלכה ברורה עמ' 340).

ובהערות שבהלכה ברורה שם ציין לשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סי' א'. ועוד בהערות שם: ועיין בארצות החיים שכתב להקל בכיוצא בזה בנקרע הבד המבדיל בין הנקבים שבטלית קטן שעשו בו שני נקבים, ורוצה להחזיר הציצית למקומה על ידי שיתפור חוט בין שני הנקבים להחזירם למקומם.

ח. אינו יכול ליקח הכנף כמו שהוא עם הציציות ולתופרו בבגד אחר, משום דעל כנפי בגדיהם בעינן, וכנף זה לא היה מבגד זה בשעת עשייה (שו"ע סע' ב'). עיין רמ"א סק"ג, ומוכח מדבריו דדוקא כנף שאין בו שיעור להתעטף ... אבל אם היה בהחתיכה שיעור שיהיה בו כדי להתעטף, מותר לצרף אותו לבגד אחר אפילו עם ציציותיו, אבל הט"ז בסק"ג פליג ע"ז ואוסר, וכן משמע בלבוש ודה"ח (מ"ב ס"ק ה').

ט. בלא הציצית, מותר לחברו (היינו לחבר כנף לטלית - ש.ס.) אם הוא מחזיק עכ"פ שלש אצבעות על שלש (ע' להלן דברי השו"ע סע' ד' - ש.ס.), ואח"כ יטיל בו ציצית, ומכל שאר הבגד, אין צריך להתיר כלל (את הציציות - ש.ס.), ודווקא אם קודם שנתחבר לה הכנף היה ג"כ בת חיובא, כגון שלא נקרע ממנה הכנף בעיגול, אבל אם נקרע ממנו בעיגול ונעשית בת ג' ונפטרה מציצית, צריך להתיר כל הציצית ולהטילה מחדש אחר שנעשית בת ד', דאל"ה, הוי תעשה ולא מן העשוי (מ"ב ס"ק ו').

י. טלית מצוייצת כהלכתה שחלקיה לשתיים, ובכל חלק יש בו שיעור להתעטף, ונשאר לכל אחת מהם ציצית אחת או שתיים, אין בו משום תעשה ולא מן העשוי (שו"ע סע' ג'),

ולכן אם נמלך לחזור ולתפרם כבראשונה, א"צ להתיר הציצית ולחזור ולהטילם כשיתפרם, שהרי לא נפסלו הציצית במה שחלקו הטלית לשתיים, כיון שהציצית נשארו תלויין בחתיכת בגד שיש בו שיעור טלית ויש בה ד' כנפות, ולכן עדיין שם ציצית כשרים עליהם (שו"ע אדמו"ר סע' ח'; אך במ"ב ס"ק ט' כתב דטוב להחמיר כדעה המצריכה מתחילה להתיר הציצית מן חלק אחד ורק אח"כ יתפרנו).

במה דברים אמורים, שבכל חלק וחלק לבדו יש בו שיעור טלית שחייבת בציצית, אבל אם בחלק אחד ממנה, אין בו שיעור טלית, אזי כשירצה לחזור ולתפרם, צריך להתיר הציצית מהחלק שאין בו שיעור טלית ולחזור ולהטיל אחר שיתפרם (שו"ע אדמו"ר סע' ט', וע' כה"ח אות ט"ז שהביא כמה דעות בכל ענין זה). והרי שכיח בט"ק שלנו שכשנתחלק לשתיים, אין בהם שיעור עטוף (מ"ב ס"ק ח').

והרבה פוסקים (בא"ח פרשת לך לך סע' י'; כה"ח אות ט"ז; מ"ב סוף ס"ק ט' בלשון: ומ"מ טוב להחמיר לכתחילה; הליכות עולם ח"א עמ' י') מצריכים בכל מקרה להוריד ציציות מא' מב' החלקים לפני התפירה גם כשיש שיעור טלית בשני החלקים.

מוסיף אדמו"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' י') על דבריו הנ"ל: במה דברים אמורים, כשחתך את הטלית לב' חלקים מופרדים, או שנקרע לב' חלקים מופרדים, אבל אם לא נתפרדו החלקים לגמרי אלא הם מחוברים זה לזה מעט, אם יש בחיבור ההוא כרוחב ג' גודלין, הרי הם כאלו הם מחוברים לגמרי ולא

נחלקו כלל, ולכן כשרוצה לחזור ולתפרם, אין צריך להתיר הציצית אפילו מן החלק שאין בו שיעור טלית; אבל אם אין בחיבור ההוא רוחב ג' גודלין, הרי הם חשובין כנפרדים לגמרי, ולכן כשיתפרם, צריך להתיר הציצית מהחלק שאין בו שיעור טלית, ויחזור ויטילה לאחר התפירה.

אבל יש אומרים שהציצית לא נפסלה כלל בשביל שהיא תלויה בחתיכת בגד שאין בה שיעור טלית, כיון שהיא תלויה בכנף כדרך כל הציצית התלויות בכנף, ולכן אם יש בקרן של חתיכה ההיא שנחתכה או נקרעה מן הטלית ג' גודלין על ג' גודלין, שזה שיעור הראוי להיות נקרא כנף, הרי הציצית התלויה באותה החתיכה עומדת בכשרותה ולא נפסלה כלל, ולכן א"צ להתירה מן החתיכה ולחזור ולהטילה אחר שיתפרנה ... ולענין הלכה, יש להחמיר כסברא הראשונה היכי דאפשר, אבל אם אי אפשר בענין אחר ... יש לסמוך על סברא האחרונה (שו"ע אדמו"ר סע' י"א).

יא. טלית קטן שנחתכה אחת מכתפיותיה, וחזר ותפרה, יש אומרים שצריך להתיר הציציות ולחזור ולקשרן מחדש, שהרי לא היה הבגד ראוי ללבישה אחר שנקרע, ויש אומרים שאין צריך לעשות כן (הלכה ברורה עמ' שמ"ג; פסקי תשובות עמ' קע"ח).

יב. נקרע הטלית תוך שלשה אצבעות סמוך לשפת הכנף, אינו רשאי לתופרו, ופירש"י דחיישינן שישתייר מחוט התפירה, ויניחנו, ויוסיף עליו שבעה חוטין לשם ציצית. ולטעם זה, אפילו נקרע כל שהוא, לא יתפור; ולפי זה טלית של צמר שנקרעת תוך שלשה, מותר לתפור האידנא דאין דרך לתפור בחוטי צמר. ורב עמרם פי' דטעמא משום דנקרע תוך שלשה, לית ביה תורת בגד (כי הרי בגד הוא דוקא ג' אצבעות על ג' אצבעות - ש.ס.), וכמאן דליתיה דמי, ואע"ג דתפרה, כמאן דפסק חשוב, ואי עבד ביה ציצית, לא פטרה לטלית (שו"ע סע' ד').

והרי הכנף הזה נחשב לאחר התפירה כמו הגדיל (שקורין לייסט) שכתוב בסי' י"א (סע' י"ט - ש.ס.) שאין מטילין בו ציצית מפני שאינו נחשב מכלל הטלית, ואעפ"כ הוא עולה לשיעור ג' גודלין ולשיעור מלא קשר אגודל עיין שם - שלע אדמור סימננו, סע' י"ב.

ולפירוש זה, אם נקרע, ונשתייר כל שהוא, כשר (שו"ע שם. והטעם: כי כל עוד ולא נתלשה, עדיין נחשבת החתיכה לחלק מן הבגד - ש.ס.).

וכל מצותיך אמת

בש"ע אדמו"ר ס"ע י' פסק כדעת התוס' המכשירים רק אם נשאר עדיין חיבור ג' גודלין, ובס"ע י"ג שם שאבל מועלת תפירה כ"ע ולא נפרדה החתיכה לגמרי. אך בסדור אדמו"ר עמ' ו' כתב שאם הקרע מהשפה (שבצד או שבשוליים) ותוך ג' גודלין מהשפה הניצבת לה, הרי שנפסלת הטלית אם אורך הקרע יותר מאצבע ומחצה, וכאילו נקרעה כל החתיכה, ע"ש.

בסדור אדמו"ר שם מתייחס בנוסף לקרע שאינו מגיע לשפת הטלית, וכותב שאם נשתייר כל שהוא שלם בשפת הטלית, אין צריך לתפור, ואפילו אם נקרע כמין גא"ם ונשתייר כל שהוא בב' שפתי הטלית, דהיינו מצדה ומשוליה.

וי"א דלרב עמרם, לא נפסל אלא ציציות שהיו בו בעת שתפרו, אבל אם אחר שתפרו הטיל בו ציציות, כשר. וירא שמים יצא את כולם היכא דאפשר (שו"ע שם; שו"ע אדמו"ר ס"ע י"ב),

והיכא דלא אפשר, נקטינן דסברת ר"ע עיקר, וגם דתפירה חשיב חבור (מ"ב ס"ק י"ז).

וע"ע ב"ב ס"ק ט"ו שהביא את דעת הט"ז החולק על השו"ע וסובר שאין מחלוקת ראשונים בדעת רב עמרם ולכו"ע אם לאחר תפירה הטיל בו ציצית, כשר, ועוד שם שכך דעת הגר"א ג"כ, והסיק שם המ"ב שמ"מ, לצאת ידי דיעה הראשונה, יתפור תחת הכנף מטלית שיש בו ג' על ג'. וע"ע מ"ב ס"ק כ"א - מובא להלן.

יג. ונוהגין לתפור חתיכת בגד בכנפי הטלית (כפי שהבאנו לעיל סי' י"א בלי הבאת טעם, ע"ש - ש.ס.), משום דרוב בגדים אפילו חדשים יש בהן תפירה תוך ג' אגודלין לשפת הבגד, ולסברא ... שנתבאר בסמוך (בשם רב עמרם גאון - ש.ס.), אין להיות שום חתיכת בגד תפורה תוך ג' גודלין לשפת הבגד במקום הטלת הציצית, לכן נותנין במקום הטלת הציצית חתיכת בגד של ג' גודלין על ג' גודלין שאין בה שום תפירה, כדי שיהיה הציצית תלויה על מקום הראוי להיות כנף, ואפילו אם החתיכה ההיא שנותנין בכנפות הטלית היא של עור, אין בכך כלום, שהרי הטלית של בגד וכנפיה של עור חייבת בציצית, כמ"ש סי' יו"ד (שו"ע אדמו"ר ס"ע י"ד. וע' לעיל סי' י"א שהבאנו מאג"ק הרבי שמנהג חב"ד שהכנפות יהיו תפורים מתחת במשי).

יד. אם נקרע מנקב שהציצית תלוי בו ולמטה; אם קדם הטלת הציצית לקרע, שאותו ציצית היה שם בשעת הקרע, כשר (ואין צריך לתפור הקרע כל שנשתייר משהו - סדור אדמו"ר עמ' ו'); ואם נקרע ונשתייר ממנו כל שהוא ותפרו, ואחר כך הטיל בו ציצית, אם הוא (הטלית - ש.ס.) של צמר, כשר לכ"ע (לרש"י: ע' שו"ע ס"ע ד', מובא לעיל; ולרב עמרם: ע' שם ג"כ שדעתו שאם נקרע ונשתייר כל שהוא,

כשר), ואם הוא של שאר מינים שדרך לתפור בחוטין של אותו המין, לא יתפור לדעת רש"י, ואם נקרע ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית, איכא לספוקי (שו"ע סע' ה').

ובלב ס"ק כ"א ביאר את הספק, וז"ל: ואם נקרע וכו'. ר"ל שנקרע כולה מנקב עד סוף השפה, לכן איכא לספוקי, דאף אם הבגד הוא של צמר ויתפרנו בחוטי ... שאר מינים, דלרש"י בודאי מותר, אפ"ה אפשר דלרב עמרם פסול, דכיון דלא נשתייר כל שהוא, הלא מבואר בסעיף הקודם דלדיעה הראשונה, כמאן דפסיק דמי, ולא יועיל תפירה אף אם ירצה להטיל ציצית אח"כ. ואפשר דהכא עדיף, דהלא הכנף הוא שלם משני צדדיו, ורק באמצע נפסק. וזהו הספק של השו"ע. ועיין בט"ז שחולק ופוסק דאין כאן ספק, דלכו"ע אם הטיל בו ציצית לאחר התפירה, דכשר. ומ"מ יותר טוב שיראה קודם התפירה לתת תחת הכנף חתיכת בגד של שלש על שלש, ויצא ידי הכל, ואם א"א לו, יש להקל כהט"ז, דבלא"ה, הלא כתבנו בס"ק ט"ו דדעת האחרונים דתפירה מחשיב חבור ומועיל אף בנקרע הכנף לגמרי ממקומו – ע"כ דברי המ"ב.

טו. התופר חתיכת בגד בכנפי הטלית, וכן מה שנוהגים לתפור סביב הנקב שהציצית בו, אם הטלית של משי ותופרו בחוט משי לבן (אבל בחוט צבוע, אין לחוש שמא יצרפנו לשאר חוטי הציצית, דעכשיו אין נוהגין כלל לעשות ציצית צבועים – שו"ע אדמו"ר סע' ט"ז; מ"ב ס"ק כ"ד), יש לחוש בדבר לדעת רש"י שלא תהא שום תפירה למטה מג' ולמעלה מקשר גודל (שו"ע סע' ו').

וה"ה בכל מקום שתופר בחוט שהוא מין הציצית, דחיישינן שמא יקח אותו חוט לחוט הציצית (רמ"א סע' ו').

סי' ט"ז – שיעור טלית

א. שיעור טלית שחייב בציצית, שיתכסה בה באורך וברוחב, ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו (שו"ע סע' א').

בש"ע אדמ"ר סע' א' פירש דהיינו קטן שהגיע לכלל חינוך מצות ציצית, דהיינו שהוא בן ט' שנים, וכ"כ ג"כ ב"ב ס"ק א' (בעצם דין חינוך במצות ציצית, ע' בסדור אדמו"ר עמ' 10 שפסק שגיל חינוך היינו מבן שש שנים, וע"ע להלן סי' י"ז לגבי המנהגים בפועל).

ודוקא כשהגדול לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק (רמ"א סע' א'), והיינו שגדול בן י"ג שנים הלובשה אינו מתבייש לצאת בה באקראי לשוק (שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק ד').

וע' בביאור הלכה ד"ה לשוק, שכתב: צ"ע לפ"ז בזמנינו איך אנו מברכין על ט"ק שלנו אפילו אם יהיה בו שיעור ארוך, הלא אין דרך שום גדול לילך בו בשוק? אבל באמת זה אינו, דגדול נקרא בעניינו נער בן י"ג שנה, כדמשמע מדברי הב"ח וארצה"ח, ולשוק שכתב בשו"ע לאו דוקא, דה"ה על פתח ביתו ברחוב, וכמ"ש א"ר, ובודאי לא יתבייש נער בן י"ג שנה לילך בו בימות החמה לחוץ על פתח ביתו. עוד אפ"ל בלא"ה דעי"ז לא בטל ממנו שם בגד, ולא אמרו שרק אם הוא מתבייש לילך בו מפני קיצורו.

ב. ואם אין הקטן בן ט' שנים מתכסה בה ראשו ורובו, אע"פ שהגדול בן י"ג שנים יוצא בה באקראי לשוק, בטלה דעתו אצל כל אדם, מפני שאינה נקראת כסות כלל, ולכן היא פטורה מן הציצית (שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק ב').

אך אם דרך אנשי המקום שהגדולים ילכו בה בקבע לשוק ואינם מתביישים, משמע מדברי הב"ח דחייב בציצית (מ"ב שם).

ג. ויש אומרים שאם הקטן ... מתכסה בה ראשו ורובו, אע"פ שאין גדול בן י"ג שנים יוצא בה באקראי לשוק, היא נקראת כסותו וחייבת בציצית; והלכה כסברא הראשונה, לכן צריך ליזהר שלא לעשות טלית קטן פחות מזה השיעור שנתבאר לפי הסברא הראשונה, ואם רוצה להתלבש בטלית שהיא פחות מזה השיעור, יטיל בה ציצית כדי לחוש לסברא האחרונה, אבל לא יברך עליה (שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק ד').

ד. מנהג חב"ד

- רוחב הטלית קטן צ"ל אמה של תורה שהיא רוחב כ"ד גודלין מרווחים מאדם בינוני, והאורך שלאחריו מבית הצואר ולמטה צ"ל ג"כ אמה של תורה מרווחת, בכדי שיהיה שם **אמה על אמה** שלם עד תחלת נקב בית הצואר **שמלאחריו**. והאורך **שמלפניו** מסוף נקב בית הצואר עד למטה צ"ל גם כן **אמה של תורה ורוחב אמה**, ונמצא כל האורך **שתי אמות לבד מבית הצואר** שהוא נקב שיש בו חסרון ואינו עולה למדת שיעור טלית, ובזה מקיים המצוה לד"ה (סדור אדמוה"ז עמ' 10),

הלכך צריך להיות בין כולו **118 ס"מ אורך** (אם עשה בית צואר **מצומצם** שהוא לערך **20 ס"מ**) ו**רוחב 49 ס"מ**, ואם אין הט"ק אורך רק **100 ס"מ** ובית הצואר נחשב מכלל השיעור, צריך לדקדק שיהיו הכתפים רחבים לכל הפחות **6 ס"מ** כל כתף (שיעורי תורה לגרא"ח נאה עמ' רס"ו).

דברי הגרא"ח נאה כאן האחרונים, ע"פ *שלע אדמ"ר* סע' ב'. וע"ע בספר *חשק שלמה* לרה"ג רבי שלמה מאזוז זצ"ל אב"ד ג'רבה, ח"ב עמ' פ"ו, מכתב הגרא"ח נאה לגר"ש מאזוז, ושם: וע"ד שיעור טלית, נתבאר היטב בספרי שיעורי תורה, ולדינא סגי שני אמות על אמה. ואמה וחצי שכתב מרן החר"ף **והביא בבן איש חי, הוא יותר מדי**, דכיון שיש אמה מלפניו ואמה מלאחריו, הרי כבר מתכסה כל גופו, **הגם שרוחב אדם נחשב מלפניו אמה ומלאחריו אמה, והצדדים חצי אמה מכל צד, אבל השיעור הוא בקטן בן תשעה, עכ"ל**. וע' להלן את דברי הבא"ח.

- **בקטנים שהגיעו לחינוך**, דהיינו מבן שש שנים עד בן י"ג שנים, אפשר להקל ולסמוך על דברי האומרים ששיעור בגד להתחייב בציצית הוא אמה על אמה בלבד (סדור אדמוה"ז שם).

להעיר משיעורי תורה לגרא"ח נאה עמ' רס"ו - רס"ז הערה ע"ב בסופה: וכ' אדמו"ר בסידור דלקטן יעשו הד' כנפות אמה על אמה מרובע, **ולא ראיתי נוהגין באמה רוחב**.

מ"מ, יוצא כי אין אדמו"ר הזקן מסתפק במדה המובאת בפמ"ג (ע' להלן: משנה ברורה).

לגבי גיל החינוך במצות ציצית: בלוח היום יום (ד' אייר, וכן הוא בספר המנהגים עמ' 86): בפועל, מנהג ישראל שלא לגלח ושלא לספר שערות ראש תינוק עד מלאות לו שלש שנים ... מיום הגזירה והנחת פאות הראש, נהגו להזר להרגיל את התינוק בענין נשיאת טלית קטן וברכות השחר וברכת המזון וקריאת שמע שעל המיטה. וע"ע להלן סי' י"ז.

בציצית הלכה למעשה (עמ' מ"א הערה 36) הפנה ללקו"ש (ח"א - הנוכה) שם איתא: בכל הנוגע לענין של קדושה – יש לעשותו מיד בהתחלתו, עם ראשית החינוך, בתכלית השלמות ובתכלית ההידור.

לגבי תכלית ההידור מראשית החינוך: ע' בדומה בספר חנוך לנער עמ' ה' ע"פ חדושי הרשב"א, אך ע' לב סי' תרנ"ח ס"ק כ"ח ובשער הציון שם ס"ק ל"ו בדעת ראב"ן. וע"ע אנציקלופדיה תלמודית ח' ט"ז עמ' קס"ג.

- וכל השיעור הזה של הרוחב ואורך הטלית קטן, צריך להיות כולו מופשט ומלביש את האדם בכל השיעור הזה כולו, כמו שכתוב 'אשר תכסה בה' דייקא, ולא יתקפל ולא יתקמט כלום מהשיעור הזה כי מקום הנקפל או הנקמט אינו עולה מן המדה. וצריך להשגיח על זה תמיד כל הנוהרים לקיים מצות ציצית כל היום (סדור אדמו"ר הזקן שם).

ולכן יש לכוון סרט גומי חופשי (לא מחובר) סביב הטלית קטן כדי שיהיה כל רחבה מופשט ולא מקומט - ציצית הלכה למעשה עמ' ע"ז, ועמ' צ"ב הערה 5.

וגם צריך לזהר להיות שיעור זה בריוח עם עודף מעט ברוחב הטלית קטן ולא בצמצום, כי זהו דבר הקשה לזהר שיהיה מופשט כל השיעור כולו ברוחב (סדור אדמוה"ז שם).

- וגם נכון לזהר להיות שני צדי בית הצואר למעלה אצל הצואר, תכופים זה לזה על ידי קשירה במשיחות או על ידי קרסים, בכדי שיהיה החזה מכוסה ממש, כמו שכתוב בכתבי האריז"ל (סדור אדמוה"ז שם).

וכל מצותיך אמת

ולהעיר מכלל אות ג': צריך לזהר כשפותחין בית הצואר לט"ק שלא יעשה הנקב רחב ויהיה החזה אינו מכוסה בטלית, אלא יפתח בית הצואר עד כדי שיכול להכניסו בראש, או יסגור בית הצואר כדי שיהיה החזה מכוסה בטלית.

- הט"ק צריך שיהיה בו שיעור ובאם לא - ה"ז ברכה לבטלה וככל חומר דין זה ... ובעוה"ר רבים מאד ישנם שאין בט"ק שלהם השיעור הרצוי וכו'. וכבר פסקו, בלאה"כ, אשר הלובש ט"ג - בעת ברכתו עליו יכוון לפטור את הט"ק וע"ז סומך אפילו ביש בו שיעור. ומזה מובן אשר כל אלו שאין בט"ק שלהם שיעור ודאי ועדיין אין לובשים ט"ג - ישמעו מהמברך על ט"ג. ומבוארים הדברים באחרונים לשו"ע או"ח ס"ח, ט"ז, י"ז. ואכמ"ל (שערי הלכה ומנהג ח"א עמ' מ"א).

ה. משנה ברורה

- ובענין שיעור ראשו ורובו כתב בספר פרי הארץ בשם ספר דרך חכמה ששיעורו ג' ריבועי אמה באורך וחצי אמה ברוחב, וכתב ע"ז המחצית השקל והארצה"ח שאין סמך לזה מן הש"ס, ובפרט במה שכתב חצי אמה ברוחב. ומנהג אנשי מעשה לדקדק שיהיה בו אמה מלפניו ואמה מלאחוריו ונקב בית הצואר אין עולה למנין (מ"ב ס"ק ד').

והיינו כדברי אדמו"ר הזקן בסדור, ע' לעיל, ובאמת כתב בפסקי תשובות עמ' קפ"א: ומקור מנהג אנשי מעשה אלו הוא בארצות החיים (סימן זה סע' ב') כדציין בשער הציון (ס"ק ז'), והארצה"ח מביאו בשם סידור הרב ... והחזון איש (סי' ג' אות ל') נקט לדינא שיעור זה.

ובט"ק כזה יצא מן הספיקות ויכול לברך עליו. ועכ"פ לא יפחות מג' ריבועי אמה באורך לכל צד, דאל"ה, יש בו חשש ברכה לבטלה, כי כתבו האחרונים שמדדו ונמצא ששיעור ראשו ורובו של קטן היא אמה וחצי (מ"ב שם).

- כתב האר"י: טלית קטן, יותר טוב שלא יהיה בו בתי זרועות (שם).

- אם לבש הטלית ונתקפל קצת כדרך לובשי בגדים, ואחר שנתקפל אין בו שיעור כדי לכסות ראשו ורובו, כתב בתשובת בית יעקב

וכל מצותיך אמת

(לרבי יעקב בן שמואל, אב"ד צויזמיר - ש.ס.) סימן ק"ו (לקראת סוף התשובה - ש.ס.) **דכיון שעומד להתפשט, כפשוט דמי**, אף שלא נתפשט עדין, והרי יש בו כשיעור (שם).

- יעשה הכתפים של הטלית קטן רחבים כדי שיהיו ניכרים ויהיה עליהם תורת בגד ולא שם רצועות (מ"ב ס"ק א').

- לגבי קטן, שיעור טלית: כתב בפרי מגדים סימן ט"ז ובדרך החיים שהוא כדי להתעטף בו ראשו ורובו **שלו**, ומשערין בקטן עצמו שמתעטף בו לפי גדלו ולפי קטנו, ואם יש בו זה השעור אז צריך אביו להטיל בו ציצית ולברך עמו, ואם אין בו זה השעור, אין מברכין עליו (מ"ב סי' י"ז ס"ק ט').

ו. חזון איש

- ובחזו"א פסק שיעשה ב' אמות על אמה, דהיינו **אמה על אמה מלפניו ואמה על אמה מלאחריו**, ושיעורו 58 צ"מ על 58 צ"מ לפניו וכן לאחריו, ויותר טוב לעשות **60 על 60**, וצריך לעשות **הכתפים רחבים יותר מן הנקב, בכל צד** ... ואם לא כן, פסול (שונה הלכות סע' ו'), **ונקב בית הצואר עולה מן המנין**, וא"צ להחמיר בזה (שם סע' ז'), ועכ"פ לא יפחות מג' רבעי אמה באורך לפניו ולאחריו, ואמה רחב בכל צד, ושיעורו 44 צ"מ על 58 צ"מ (שם סע' ח').

- ואם נקרע קצת הכתף ואין מרובה עכשיו על הפרוץ, כשר, כיון שרוב הטלית שלם בצירוף ב' הצדדין. וכש"כ **דמותר לתופרו**, ואין צריך להתיר הציצית, **ואפילו נקרע כל הכתף** (שם סע' ט').

ז. בן איש חי

- **שיעור הטלית גדול** הוא כדי שיקיף **כל ראשו וכל גופו עד החזה פנים ואחור**, כמו שכתב רבינו האר"י ז"ל בספר הכונות, וחכמינו זכרונם לברכה אמרו כדי שיכסה ראשו ורובו של קטן, ובסה"ק מקבציאל הבאתי דברי רבינו האר"י ז"ל, מה שכתב בספר הכונות, ומה שכתב בעלת תמיד, ומה שכתב בנהר שלום לרבינו הרש"ש

ז"ל, והשויתי דברי רבינו האר"י ז"ל עם דברי חכמינו זכרונם לברכה, כי שיעור זה דנקטו חכמינו זכרונם לברכה בקטן, דבעי רוב גופו, הוא שוה עם שיעור דנקיט רבינו האר"י ז"ל בגדול עד החזה, ולא נקיט רוב גופו. ושם נסתפקתי אם זה השיעור דבעינן בגדול עד החזה, אם אדם ארוך הרבה יוכל ללבוש טלית המגיע באדם בינוני עד החזה, אף על פי שאליו אינו מגיע עד החזה, והעליתי דאזלינן לחומרא, ובעינן שיגיע לזה האורך עד החזה, כי מסתימות דברי רבינו האר"י ז"ל נראה יותר שצריך לשער כל אחד כפי מידתו, מיהו לקולא לא עבדינן, שאם יש קצר קומה הרבה שהוא גדול בשנים ורק קומתו קצרה, כמדת הקטן בן תשע שנים, אינו יכול ללבוש טלית שיגיע אליו עד החזה, כיון שזה הטלית אינו מגיע בגדול עד החזה (בא"ח פ' לך לך סע' י"א).

ע' כח"ח אות ב' שכתב: ומה שכתב הרב (בשער הכוונות – ש.ו.ס.) עד החזה, הוא עד ועד בכלל, דהיינו עד סוף החזה ... מלפניו, וכזה השיעור מאחוריו ... ומקום סוף החזה הוא סוף העצמות שבאמצע גוף האדם מלפניו, שהם מכוונים תחת הצואר, וימדוד ביושר מתחת צואר עד סוף העצמות שבאמצע הגוף, שמשם יוצאה הפרסה המפסקת בין הלב והריאה, ובין הכבד ובני מעיים, כידוע.

- **בשיעור טלית קטן** שלובשין תחת הבגדים, בסה"ק מקבציאל הבאתי דברי האחרונים ז"ל בזה, ושם הבאתי מה שהעלה הרב הגאון הרב חיים פלאג'י ז"ל בלב חיים סימן צ"ט דהנכון לצאת ידי חובה לכולי עלמא לשער בטלית קטן שיהיה אמה וחצי שהם שלשים וששה גודלים באורך, ואמה וחצי ברוחב (ע' מה שכתבנו בזה לעיל ממכתב הגרא"ח נאה לרה"ג ר' שלמה מאזוז - ש.ו.ס.), ומה גם לסברת רבינו האר"י ז"ל דצריך לכסות גופו פנים ואחור, עד כאן דבריו עיין שם, והרואה יראה בדברי רבינו האר"י ז"ל שלא אמר על טלית קטן שיכסה פנים ואחור אלא אמר שיעור שיעטף את הגוף מלבד הזרועות, ובזה נראה דאין צריך שיהיה הרוחב אמה וחצי שהוא שלשים וששה גודלים, אך באורך מודינא ליה דשפיר הורה כן לסברת הטור ודעמיה, דצריך לעשות ארכו אמה וחצי שהוא שלשים וששה גודלים, והנה פה עירנו בגדאד יכוננה עליון אמן, מנהגם לעשות הטלית קטן אורכו אמה ורביע באמת המדינה, שעולה האורך בזה יותר מארבעים גודלים, אך הרוחב עושים אותו שלשה רביעי אמה, שעולה יותר מעשרים וארבעה גודלים, ובתשובה לעיר

אחרת הוריתי לשואל לעשות הרוחב עשרים וארבעה גודלים, והאורך שלשים וששה גודלים (בא"ח פ' לך לך סע' י"ב).

ח. הלכה ברורה

- שיעור טלית שראוי לצאת בו ידי חובת מצות ציצית, - בין טלית גדול בין טלית קטן, הוא אמה וחצי אורך על אמה רוחב. ובהיות ששיעור אמה הוא ארבעים ושמונה סנטימטר (48 ס"מ), וכמו שכתב הגאון רבי חיים נאה בספר שיעורי תורה, לכן יוצא לפי זה ששיעור טלית קטן הוא שבעים ושתים סנטימטר (72 ס"מ) אורך, על ארבעים ושמונה סנטימטר (48 ס"מ) רוחב [וטוב להחמיר ממדת חסידות שיהיה שיעורו כשיטת הסוברים ששיעור האמה הוא ששים סנטימטר (60 ס"מ)] (הלכה ברורה עמ' שנ"ג).

- ולענין הברכה על טלית קטן, נראה שאף על פי שיוצאים ידי חובה בבגד שיש בו כשיעור הנ"ל, מכל מקום אין לברך עליו, כיון שיש אומרים שאין יוצאים ידי חובת מצות ציצית בשיעור בגד שכזה ... אולם אם לובש טלית שיש בו שיעור שתי אמות אורך (תשעים וששה סנטימטר), על אמה רוחב (ארבעים ושמונה סנטימטר), מלבד הנקב של בית הצואר ... (ועל כל פנים יהיה רוחב הבגד על הכתפים יותר משיעור רוחב הנקב של בית הצואר), אם אינו עתיד ללבוש טלית גדול לאחר מכן, יברך עליו קודם לבישתו בשם ומלכות (הלכה ברורה עמ' שנ"ג - ד).

ט. ועוד נמצאו דעות שונות בפוסקים לגבי שיעור טלית, להלן שתי דעות קיצוניות הפוכות:

בדעת תורה הביא בשם הגר"א שטלית קטן שאינו מגיע עד ברכיו אינו יוצא בו ידי חובה, וכ"ה במהרש"ם (ח"ד סי' קכא); וראה בשו"ת משנה הלכות (ח"ו סי' ה) שביאר סברתו ... בהגהות אשל אברהם (בגליון השו"ע) כתב שאף פחות מאמה על אמה הוא שיעור ראוי לציצית, וכ"כ בערוך השלחן (ס"ה) שאין לדקדק בשיעור טלית קטן, שכיון שלובשים אותו תחת הבגדים, אינו צריך שיעור (חיי משה עמ' ע"ח).

י. בפסקי תשובות (עמ' קפ"ב) כתב: **והחתך שעושים בקדמת נקב בית הצואר** בודאי מצטרף לשיעור, כיון שאין שם חסרון בנקב, דאיננו אלא חתך; ובהערה 17 ציין לאשל אברהם מבוטשאטש, וכתב עוד שם: ואלו הנוהגים שלא לעשות כלל חתך זה בנקב בית הצואר, אלא הנקב מרובע או עגול, אם כי אפשר דהטעם בזה גם מפני חשש זה דשמא אין מקום חתך זה מצטרף לשיעור אמה מלפניו, אך עיקר הטעם הוא ... כדי שיהיה בית החזה מכוסה בט"ק ולכן הקפידו על כך בכל ענין, אף בט"ק ארוך שיש שיעור אמה אפילו בלא צירוף מקום החתך.

וע' לעיל מה שכתבנו מסדור אדמור הזקן בשם האר"ל שנכון ליזהר להיות שני צדי בית הצואר למעלה אצל הצואר תכופים זה לזה כו'.

יא. בשולח תורה לשמה (סי' ב') נשאל בא' שנאבד הטלית הקטן שלו ונמצא אתו רק טלית קטן של ילד קטן ואין בו אפי' שיעור המקילים, האם ילבשנו? וענה ע"ז: ... מ"ש מרן ז"ל בשלחן ערוך אורח חיים סי' תרמ"ט סעיף וא"ו בשעת הדחק ... כל הפסולין, נוטלין ואין מברכין ... באתרוג קטן שאין בו שיעור ... נראה דיש קצת מצוה בנטילתו, דקאמר נוטלין ואין מברכין, והיינו כי תהיה נטילתו **זכר למצוה**, וא"כ ה"ה הכא בנידון, טלית הקטן שאין בו שיעור, ילבשנו ולא יהיה ערום לגמרי ממצוה זו, ואע"ג דלא עביד בה מצוה, מ"מ יש בידו קצת, **ויש לו שכר על זה**.

סי' י"ז – מי הם החייבים בציצית

א. אע"פ דכתיב 'וראיתם אותו', **סומא חייב בציצית** מפני שנתרבה מ'אשר תכסה בה', וקרא ד'וראיתם אותו' אצטריך למעט כסות לילה (שו"ע סע' א'). ופשוט דיכול לברך ג"כ עליהן, אך שיבדוק אותן מתחלה במשמוש ידיו או יבקש לאחר לבדקם (מ"ב ס"ק א').

וע' ג"כ בבא"פ' לך לך סע' ט"ו שחולק על שו"ת לב חיים שכתב שסומא יקיים מצות ציצית בלא ברכה משום סב"ל.

ב. **נשים ועבדים פטורים** מפני שהיא מצות עשה שהזמן גרמא (שו"ע סע' ב'), שהרי כסות לילה פטורה מן הציצית (שו"ע אדמו"ר סע' א').

ומ"מ אם רוצים לעטפו ולברך עליו, הרשות בידן, כמו בשאר מצות עשה שהזמן גרמא, אך **מחזי כיוהרא ולכן אין להן ללבוש ציצית**, הואיל ואינו חובת גברא, כי אינו חייב לקנות לו טלית כדי שיתחייב בציצית (רמ"א סע' ב').

וע' לקט ציונים והערות לשלח אדמו"ר, עמ' 171, שכתב, ע"פ דברי אדמו"ר הזקן סי' רצ"ו סע' י"ט והפמ"ג סי' י"ז א"א ס"ק ב', שמ"מ אין להוציא אחרים בברכתם, לפי שברכתן הוא רק רשות.

בעצם ברכת נשים על מ"ע שהזמן גרמא, ע' מה שכתב בבא"פ כאן ס"ק ד' בשם החי"א, שמאז שבא לידו קונטרס מרבינו יעקב ממרו"ש שהיה שואל מן השמים ומשיבים לו, ושאל על זה והשיבו לו שאם באו לברך על לולב ושופר הרשות בידן, נהג להורות לנשים לברך. אך ע' בשלח יביע אומר ח"א או"ח סימנים ל"ט - מ"ב (וכן בשלח יחווה דעת ח"א סי' ס"ח), האוסר לנשים מעדות המזרח לברך על מ"ע שהזמן גרמא.

ועוד יש חשש נמי משום **לא תלבש אשה כלי גבר**, על כן בציצית צריך למנוע אותם, וכנזכר בפוסקים, ובספר הכונות מפורש טעם פרטי במצוה זו, **על פי הסוד**, דלא שייכה מצוה זו בנשים (בא"פ' לך לך סע' י"ג).

ולהעיר מתרגום יונתן על הפסוק (כי תצא, כב, ה): לא יהיה כלי גבר על אשה: לא יהיה גוללין **דציצית ותפילין, דהינון תקוני גבר**, על איתא.

ובפרט בזמן הזה **שהרפורמים** ... מנהיגים כן אצל הנשים, ללבוש ציצית, שבודאי צריכות הנשים היראות את דבר ה' להמנע מזה (הלכה ברורה עמ' שנ"ט).

ג. כותב *השלע* (סע' ב') **טומטום ואנדרוגינוס חייבין מספק**, ויתעטף בלא ברכה. אך כתב *הרמ"א* (שם) שלפי מה שנהגו נשים לברך במצות עשה שהזמן גרמא, גם הם יברכו.

ד. **קטן** היודע להתעטף, אביו צריך ליקח לו ציצית לחנכו (שו"ע סע' ג'). ודוקא כשיודע לעטוף שני ציציות לפניו ושנים לאחריו, ויודע לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש (רמ"א סע' ג').

בסי' כ"ד מבואר שאין חובה ללבוש ט"ק - והחובה רק אם לבגדו ד' כנפות - אך טוב ונכון ללבוש ט"ק. עפ"ז כתב *אדמו"ר הזקן* כאן - סע' ד' - , לגבי חינוך הבן, שאין חובה כ"כ לקנות לבנו ט"ק, אבל מ"מ חייב להטיל ציצית לכל בגד שיש לו ד' כנפות שהבן מתלבש בו כיון שכבר הגיע לחינוך.

ה. לגבי **גיל חינוך** למצות ציצית, כתב *בשלע אדמו"ר* (סי' ט"ז סע' א') שהוא ט' שנים, ובסדור *אדמו"ר* (עמ' 10) כתב: מבין שש שנים. בפועל, מנהג חז"ל הוא כמובא בספר היום יום (ד' אייר, וכן בספר המנהגים - חב"ד עמ' 87): מנהג ישראל שלא לגלח ושלא לספר שערו ראש תינוק עד מלאות לו **שלש שנים** ... ומיום הגזיזה והנחת פיאות הראש נהגו **להדר** להרגיל את התינוק בענין **נשיאת ט"ק** וברכות השחר וברהמ"ז וק"ש שעל המטה.

אמנם ע' בספר *היכל מנחם* ח"ב עמ' כ"ט, אגרת הרבי בה נכתב: נ.ב. ופשוט בנוגע לתספורת השערות צ"ל לא קודם לג' שנים **ומשא"כ לבישת ט"ק** וכו' (והיינו שלבישת ט"ק יכולה להיות לפני כן - ש.ס.). וע' *תורת מנחם התוועדויות* - שנת תשמ"ח ח"ב עמ' 421: הציצית דקטן מזכירה (לא רק מצות הציצית דגדול, אלא יתירה מזה - שמזכירה) ומביאה לידי קיום ד" כל מצוות ה' , **וגם לכאוי"א מישראל שרואה את הציצית (גם דהקטן)**. ושם בהערה 27: יראה גם צוואת כ"ק אדמו"ר (מהורש"ב) נ"ע לזוגתו ע"ד בנם כ"ק מו"ח אדמו"ר ... וכשיתחיל לילך **ברגליו** להלבישו ציצית (אגרות קודש שלו ח"ב ע' תתקה), ע"כ. ולהעיר מספר *תולדות לוי יצחק* ח"ב עמ' 339, שם **הוראות מיוחדות** שקיבלה הרבנית חנה ע"ה מהרבי הרש"ב, **בלידת הרבי**: להכין עבור הרך הנולד **טלית קטן**, כיפה ונטילת ידיים.

בשערי תשובה (סי' י"ז ס"ק ב', בשם הא"ר) כתב להלביש לקטן טלית קטן **כשיודע לדבר**, ולפחות מחויב להלבישו כשיגיע לבן ג' שנים, וסימן: כי האדם עץ השדה, כמו להעץ הוא ג' שנים ערלה (והביאו בספר חנוך לנער עמ' ל"ד).

בערוך השלחן (סע' ה') סתם: ומנהגינו כשהתנוק **בן ג' שנים**, לובשים אותו בציצית, וסימנך: שלש שנים יהיה לכם ערלים, והאדם הוא עץ השדה.

בבן איש חי (פ' לך לך סע' י"ד) כתב: קטן היודע להתעטף צריך אביו ליקח לו ציצית לחנכו; והאי קטן, יש אומרים בן תשע שנים, ויש אומרים הפקח בן שש, ואינו פקח, בן שבע.

בילקוט יוסף (עמ' כ"א) כתב: מצוה לחנך גם את הקטנים **מגיל שש ומעלה** במצוה יקרה זו.

לגבי **שיעור ט"ק של קטן**, ע' סי' ט"ז (מנהג חב"ד / משנה ברורה).

ו. לפי מנהגנו (מנהג הספרדים – ש.ס.) שגם הבחורים שאינם נשואים לובשים **טלית גדול** בתפלה, ראוי לעשות כן גם **לקטנים שהגיעו לחינוך**, כי פעמים רבות הטלית קטן הוא פחות מן השיעור לדעת הגר"א והגאון רבי זלמן ועוד אחרונים (שו"ת יחיה דעת ח"ד סי' ב').

ז. **האונן** פטור ממצות ציצית כשם שפטור משאר המצוות האמורות בתורה; ומכל מקום **רשאי ללבוש טלית קטן** כדרכו בכל ימות השנה, ובלבד שלא יברך עליו (הלכה ברורה עמ' שס"ג).

בהלכה ברורה שם ציין למנחת שלמה ח"א סי' צ"א אות כ"ה ס"ק ג', שכתב: יש לדון אם אונן מותר ללבוש בבקר את הטלית קטן, כיון שאם לא יתכוין למצוה יש לחוש למה שכתב המשנ"ב בבאה"ל סי' ס' דאם אינו מכין למצוה הו"ל כעובר עבירה, ודינו כלובש בגד של ד' כנפות בלא ציצית ... אך יותר נראה דכיון שכך דרכו ללבוש תמיד אותו מלבוש, חשיב רק כעושה מצוה במחשבה, דלית ב' כלל משום פגיעה בכבוד המת.

ח. בדין עטיפת **ש"ץ בט"ג**, ע' בסימן הבא.

סי' י"ח – זמן ציצית

א. **לילה לאו זמן ציצית הוא**, דאמעט מ'וראיתם אותו'. **להרמב"ם**, כל מה שלובש בלילה, פטור אפילו הוא מיוחד ליום, ומה שלובש ביום חייב, אפילו מיוחד ללילה, ולהרא"ש, כסות המיוחד ללילה פטור, אפילו לובשו ביום, וכסות המיוחד ליום ולילה חייב, אפילו לובשו בלילה (שו"ע סע' א').

בספר צמח צדק - פסקי דינים, דף ג', ב', כתב, ע"פ דברי הרא"ש, שיש ליזהר לישן בלילה בט"ק המיוחד ליום ולילה, כיון שי"ל שע"ז מקיים מצות ציצית גם בלילה. וע' דרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זי"ע) - מצות ציצית סע' ל"ח: היה מדקדק והזהיר לישון בהטלית קטן גם בלילה, באותו שלבש בו ביום ולא המיוחד ללילה לבד; וע"ש שציין לדברי הרבי הצמח צדק.

בסדור אדמור הזקן עמ' ז' כותב: ואף אם פשטו מעליו וחזר ולבשו בלילה, אין בו משום בל תוסיף, מאחר שי"א שכסות יום חייב בלילה. וע' בסדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות לרי"ל ראסקין שליט"א, עמ' תרנ"ט, שהביא מדברי הרבי בתורת מנחם התוועדיות ח"ב עמ' 5, שלאחד ששאלו בענין ט"ק שנוהגים ללבוש גם בעת השינה, אם אין בזה משום בל תוסיף, ענה הרבי: האיסור דבל תוסיף הוא שלא לעשות מעשה בפועל שיש בו הוספה על גוף המצוה, ואילו בנדון דידן, כיון שמעשה לבישת הטלית קטן לא הוי מצוה, וקיום המצוה נעשה בדרך ממילא, אין בזה משום בל תוסיף. וביאר הרב ראסקין שם שדברי הרבי: היינו לבאר למה אף לשיטת הרמב"ם בעצמו אין כאן משום בל תוסיף. וע"ע בדברי האא מבוטשאטש סי' כ"א סע' ג' שדן באריכות בחשש בל תוסיף בלבישת ט"ק בלילה, ולמעשה כותב: והנני יושן בהטלית קטן שאני הולך בו ביום, ומדבריו שם שישנו איסור בל תוסיף אם ילבש בלילה טלית המיוחד ללבישת לילה בלבד. וכ"פ הגרא"ח נאה בפסקי הסדור סע' מ"ג, וע"ע בזה בספר ציצית הלכה למעשה עמ' קע"ח הערה 33.

וספק ברכות להקל, ע"כ אין לברך עליו אלא כשלושב ביום והוא מיוחד ג"כ ליום (רמ"א סע' א'). אבל אסור ללבוש כסות של לילה ביום בלא ציצית, וכן כסות של יום בלילה, משום ספק. ומ"מ, נראה דהש"ך הולבש טלית בלילה א"צ לבדוק הציצית, דבכגון זה, בודאי נוכל לסמוך על חזקתן שמכבר (מ"ב ס"ק ב').

ואחר תפלת ערבית, אע"פ שעדיין יום הוא, אין לברך עליו; ובליל יום כפורים, יתעטף בעוד יום ויברך עליו (רמ"א סע' א').

ב. מי שהיה לבוש **טלית גדול** מבעוד יום **צריך לפושטו מעליו כשמתחילין ברכו** מאחר דעכשיו אין לובשים את הטלית אלא לשם מצות ציצית, ואם יהיה עליו הטלית בלילה, יהיה נראה כאלו הוא סובר דלילה זמן ציצית הוא. אבל **בליל יום הכפורים**, הכל נוהגין להתעטף בטלית גדול ולברך עליו מבעוד יום, ואין אוסרין אותו בלילה, מפני שהדבר ידוע שאין לובשים אותו לשם מצות ציצית, אלא כדי להדמות למלאכים, לובשים לבנים ומתעטפים לבנים (שו"ע אדמו"ר ס"ע ג').

בספר *הערות בש"ע אדמו"ר הזקן* הביאו, ע"פ דברי התהלה לדוד סי' ל' ס"ק ב': והא דבסי' ל' ס"ע ב' פסק כהט"ז דבבית המדרש אין צריך לחלוץ התפילין כשהגיע הלילה, צ"ל דיש חילוק בין ציצית לתפילין, דבתפילין באמת לילה זמן תפילין, ומשום שמא יטעו שמותר להניחם בלילה, אין לחוש ביושבי בית המדרש, אבל בציצית, דלאו זמן ציצית, ומשום שמא יחשדו אותו שסובר לילה זמן ציצית, שייך גם ביושבי בית המדרש שיחשדו אותו.

וכן כתב מהרח"ו זצ"ל בס' הכונות שרבינו האר"י זצ"ל היה נזהר בתכלית שלא להיות מעוטף בציצית ותפילין **אחר שקיעת החמה**, ותכף היה מסירה מעל ראשו בעת שקיעת החמה, והיה חושש מאד בדבר הזה, עכ"ל, וכן ראוי ליזהר (ברכי יוסף ס"ק א').

וע' בספר *המנהגים ח"ד* עמ' 59 הערה 12 שכותב, מדיוק בשער הכוונות: אם היה רואה (האר"י ז"ל) שכבר שקעה החמה, היה **מוריד הטלית בין כתפיו** משום דלילה, לאו זמן ציצית הוא, וכשהוא בין כתיפיו, אין חשש אם הוא לילה.

בסדור *אדמו"ר עמ' ז'* כתב: אין לברך על הציצית ... בערב, **אחר תחלת השקיעה**; ולא כפי שפסק בשו"ע אדמו"ר ס"ע ח' שיכול לברך עד צאת הכוכבים. ה"ל ס"ק ז' מביא בזה מחלוקת, ומצדד שאפשר לברך על הטלית **עד צה"כ**, אך דעת *ההלכה ברורה* עמ' 369 שאינו ראוי לברך על הטלית בזמן בין השמשות - ונ"מ בכ"ז לגבי עטיפה בערב יוה"כ.

וע' *בדי השלחן* סי' ז' ס"ק ג' שכתב, על דברי אדמו"ר הזקן הנ"ל בסדור: ויש להעיר דהא בבין השמשות הוי ספק ספיקא, ספק יום וספק לילה, וספק כהרא"ש דכסות יום בלילה חייב בציצית, ובס"ס פסק אדמו"ר בשו"ע סי' תפ"ט לברך ... ומכאן, מבואר שדעתו להחמיר בענין ברכה אפילו בס"ס ... ומחלוקת היא באחרונים, ע"כ.

וע' *תורת מנחם – התוועדויות תשי"ט ח"ב* (חכ"ה) שם העיר הרבי בדומה: רבינו הזקן, הן בשו"ע ובפרט בסידור, מחמיר ביותר בענין חשש ברכה לבטלה – ולדוגמא: ... מצנינו לגבי ציצית בין השמשות, שאף שיש כאן ספק ספיקא, שהרי יש דעה שגם

וכל מצותיך אמת

בלילה יש חיוב ציצית בכסות יום, ומה גם שבין השמשות הוא ספק יום, מ"מ מחמיר רבינו הזקן שלא לברך (ובהערה 69 : סידור הל' ציצית).

ואין דברים אלו אמורים אלא לענין טלית גדול (פסקי תשובות עמ' קפ"ח – וע"ע מה שכתבנו בזה לעיל סי' ח' בשם האריז"ל).

ג. לגבי מוצאי יוה"כ:

כתוב בספר המנהגים – חז"ל (עמ' 59): תפלת מעריב והבדלה, בקיטעל וטלית, אבל בכובע ... והטלית על הכתפים,

וכן בל"ב (ס"ק ו'): לא יסירו בלילה עד אחר תפילת ערבית של מוצאי יוה"כ.

אך בכלל (אות ט"ו) כתב שמנהג בית אל להסיר את הט"ג לפני ערבית של מוצאי יוה"כ, וכן בהלכה ברורה (עמ' ש"ע) כתב שבמוצאי יוה"כ, טוב שיסיר הטלית גדול מעליו קודם תפלת ערבית.

עכ"ז, כתב בהערות איש מצליח (על מ"ב ס"ק ו'), בשם שו"ת איש מצליח, שהמנהג כהמ"ב.

ד. ומנהג כמה קהילות להתעטף בטלית גדול בתפלת ערבית של ליל שבת וליל יום טוב (הלכה ברורה עמ' שס"ח).

ע' בהלכה ברורה שם שהוא מנהג יוצא תימן, וכן מנהג בעל הדרכי תשובה ובנו המנחת אלעזר, ובעל השולחן הטהור מקומרנא. ובלקט הקמח החדש ס"ק י"ב: הרבה צדיקים מתעטפים בטלית בליל שבת אפילו אין מתפללים לפני העמוד ובאים כן לשלחן לקידוש ואח"כ פושטים, וכן נהג מרן בעל דברי חיים ובניו הקדושים אחריו, וכן מספרים מהג' ר' הלל קאלאמער, וכן בעל דרכי תשובה ובעל מנחת אלעזר וזידיטשוב, וכן מרן הגה"ק מסאטמאר ... והס' דרכי חיים ושלום ס' שפ"ג כתב מבעל מנחת אלעזר: כל סדר זמירות שלום עליכם וקידוש היה הטלית רק על כתפיו, ושטריימל על ראשו. וראיתי מצדיקים שהיו מתעטפים גם על ראשיהם כבתפלה, עכ"ל לקט הקמח החדש. עוד כתב במנהג ישראל תורה סע' א' שמנהג זה נזכר בסה"ק דגל מחנה אפרים פ' וישלח עה"פ 'הצילני נא', אך המקובל רבי יוסף בן גיקטאליא כתב בתוקף נגד מנהג זה.

מנהג בית אל יכב"ץ (היינו מנהג המקובלים בעיר הקודש ירושלים ת"ו, ההולכים ע"פ הרש"ש זצ"ל - ש.ו.ס.) להתפלל מנחה בטלית ותפילין, והחזן נשאר עליו

ציצית ותפילין עד אחר גמר החזרה, ובערב שבת מתפללין מנחה בטלית לבד, ונשאר עליהם הציצית עד שעושין קבלת שבת (כה"ח אות י"ב).

ה. **דין סדינים:** ע' לעיל סוף סימן י'.

ו. מנהג הספרדים ועדות המזרח **שהחתן בשעת חופתו** אחר הקידושין, מתעטף בטלית חדשה, ואפילו כשהחופה נערכת בלילה, ומברך על הטלית בלילה ברכת "שהחיינו" בלבד (הלכה ברורה עמ' שע"ב).

ז. פסק **השלע** (סע' ג'): מאימתי מברך על הציצית בשחר? **משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה** (וכ"פ ג"כ בהלכה ברורה למעשה לספרדים, וכתב שגם לאשכנזים יש להחמיר בזה לכתחלה - וע' להלן בדברי אדמוה"ז והמ"ב).

לא נוכל למצוא זמן מוגבל לזה השיעור בין תכלת ללבן, כי הכל לפי המקומות והזמנים ... ומנהג עיר קדשנו ירושלים תובב"א לשער **שעה אחת קודם צאת גוף השמש על הארץ** – כלל אות י"ח. ובתוס' נהגו כעשרים דקות אחר עמוד השחר [והיינו כ-52 דקות לפני הנץ], וכל מקום לפי המציאות שם - **הגהות איש מצליח** (על דברי המ"ב ס"ק ט'). ע"ע באורך בשער הציון שבספר **הלכה ברורה עמ' שע"ט**, ס"ק כ"ה, בשיטות השונות בזה, ולהלכה פוסק בהלכה ברורה שם שלא לברך על הטלית אלא רק **כשעה אחת זמנית** קודם הנץ החמה.

אך כתב **הרמ"א** (סע' ג') על זה: ואם לבשו מעלות השחר ואילך, י"א דמברך עליו, וכן נוהגין, ואם לבשו קודם לכן, כגון בסליחות, לא יברך עליו, וכשיאיר היום, ימשמש בו ויברך.

משום דהממשמש הוא כאלו לובשן עכשיו - שלע אדמור סע' ז'.

וכתבו בשו"ע **אדמו"ר** (סע' ו') ובדומה **במ"ב** (ס"ק י'): ומ"מ, **טוב ליזהר** לכתחילה שלא ללבוש את הטלית בברכה עד שיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה.

בסדור אדמו"ר (עמ' ז'), הלשון: **אין לברך** על הציצית בשחר עד שיכיר בין תכלת שהיתה בציצית ללבן שבה, (והוסיף שם:) ויש אומרים שהוא כדי שיראה את חבירו הרגיל ואינו רגיל ברחוק ד' אמות ויכירנו.

בדיעבד נראה דאפ"ל אם בירך קודם עמוד השחר, לא יחזור ויברך, דשמא הלכה כהרא"ש דכסות יום בלילה חייב (מ"ב ס"ק י').

בדומה כח"ל סי' ח' אות ס"ב, כתב: וכתב החס"ל אות ט"ו: אם נתעטף בציצית והניח תפילין קודם עלות השחר ובירך עליהם מחמת טעות, א"צ לחזור ולברך כשיאיר היום.

ח. עטיפת טלית לש"ץ:

כתב בלא (ס"ק ב'): כל עובר לפני התיבה צריך להתעטף, כדאמרי (ראש השנה יז:): מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ. וכ"פ בש"ע אדמ"ר (סע' ד'), וב"ב (ס"ק ה'). והוסיף בש"ע אדמ"ר (שם) שמותרים להתעטף אפילו בלילה, דהדבר ידוע שאין מתכוונים לשם מצות ציצית אלא מפני כבוד הציבור (וע"ע בשו"ע סי' נ"ג סע' י"ג; שו"ע אדמו"ר סי' נ"ג סע' י"ז; מ"ב סי' נ"ג ס"ק י"ג; פסקי תשובות עמ' תס"ב).

למעשה:

דעת המ"ב:

יתעטף הש"ץ הן בשחרית הן במנחה (כנ"ל), ולגבי תפילת ערבית, כתב (ס"ק ד'): **אם אין הולך במלבוש העליון**, שאין כבוד הצבור בכך, פשיטא דלא יסיר הטלית מעליו (והוא ע"פ הפמ"ג בא"א ס"ק א'). וכתב ע"ז בהלכה ברורה (עמ' שע"ג) שנכון שבכל כיוצא בזה, לא יתעטף בטלית שלו או בטלית של הציבור, אלא בטלית שאולה מחבירו.

דעת שו"ת איש מצליח:

ע' שו"ת איש מצליח (ח"א ח"א"ח ס' ט"ו ...) שכתב דאנן לא נהגינן להתעטף בציצית כלל לא בערבית ולא באשמורת, אלא ילבש בגד עליון מפני כבוד הציבור (הגהות איש מצליח על מ"ב ס"ק ה').

מנהג חב"ד:

על אף דברי שו"ע אדמו"ר הנ"ל, המנהג בפועל הוא כמובא בלוח היום יום (י"ט כסלו): אין הש"ץ מתעטף בטלית למנחה או למעריב, (אפילו - ש.ס.) לא בשבת ויו"ט ולא בר"ה.

וכל מצותיך אמת

הדברים מובאים ג"כ בספר *מנהגים* - ח"ב עמ' 25, ושם בהערה איתא: י"א שישנה **סכנה** בדבר ... שערי תשובה או"ח סי"ח. וע' בכ"ז מאמר ארוך בספר *חקרי מנהגים* ח"ב עמ' י"א עד כ"ח.

בנוסף, ע' באגרות *קודש הרבי* (ח"ט עמ' רי"ד; חי"ט עמ' רמ"ט, ועוד) שמנהג חב"ד שבחור העובר לפני התיבה לא מתעטף בטלית ואפילו לא בשחרית, אך כ"ז באם אין הדבר מעורר מחלוקת (וה"ה לגבי בעל קורא – ע' אג"ק חי"א עמ' ק"י).

ט. **הסנדק והמוהלים** ראויים להתעטף בציצית מפני כבוד מלאך הברית (ערוך השלחן סע' ז').

מנהג חב"ד: נוהגים שבעלי הברית, **הסנדק המוהל ואבי הבן** טובלים במקוה לכבוד הברית, וכן מסתפרים ולובשים בגדי שבת ... גם נוהגים הבעלי ברית **להתעטף בטלית** לכבוד הברית – *שבח הברית* עמ' 72. וע' *התקשרות* גליון תקמ"ו עמ' 16 שם מובא שהרבי בהיותו סנדק לבש טלית אך נשאר חבוש בכובע, ושם מובא עוד שנהגו ללבוש טלית גם **הקוואטר, בעלי כיסא של אליהו, הברכות והעמידה בברכות**. אך שם בהערה מובא שהרה"ג ר' זלמן שמעון דבורקין ע"ה, מרא דאתרא בבית-חיינו, אמר במפורש *שהמברך אינו צריך טלית*. וע' לעיל סי' י"ד שכתבנו למנהג חב"ד **שכדאי להימנע מלברך על טלית שלובשים רק לכבוד** (ע"פ הערת הל"ל ראסקין שליט"א בסדור אדמו"ר הזקן שבהוצאתו, עמ' תרס"ח).

י. אע"פ שכתב בשלחן *הטהור* (ריש סי' י"ח) שלילה לאו זמן ציצית ואסור **לתלותם בלילה על הבגד**, דעת רוב הפוסקים ככולם שמותר להטיל ציציות בבגד הטלית בלילה ואפילו לכתחלה, ואין בזה כל חשש.

הפוסקים המתירים הם: ערוך השלחן סי' י"ד סע' ז'; *שולחן לב חיים* ח"ג סי' כ"ט; *באח פ'* לך לך סע' י"ח; *כלל אות ב'*; *הלכה ברורה* עמ' שע"ג; *שולחן שבט הקהתי* ח"ג סי' ו'; *ציצית הלכה למעשה* עמ' ק"י בשם *אדמו"ר הרשב*; *הליכות שלמה* – תפילה עמ' ל"ח; *שערים מצויינים בהלכה* ח"א עמ' מ"ה על קצור שו"ע סי' ט' סע' ט"ו; *מנחת יצחק* ח"ט סי' ח', ועוד.

וע' בספר *חקרי מנהגים* ח"א עמ' ט"ו שכתב: ודבר מעניין מצאתי ב"כתר תפילין" (לרה"ג משה קרויזר) שנשאל ה"הפץ חיים" מהרב החסיד ר' בצלאל ז"ל וילשנסקי, אם מותר להטיל ציצית בבגד בלילה, והשיב ... : האחרונים דנים בענין, אך מותר.

וע' בשולחן *אוצרות יוסף* שבסוף ספר הלכה ברורה ח"א (סי' ל"ה) שביאר שלא אמרינן תעשה ולא מן העשוי כשהדבר תלוי רק בזמן, וראיה מסוכה שפסולה אם היא מן העשוי, ועכ"ז הרי סתם עשיית סוכה הוא קודם החג, שהוא זמן פטור ממצות סוכה.

אך ע' בספר סיפורים מחדר הרבי (עמ' 262) בדברי הרב חס"ד הלבשרשטאם שיח': בשנה הראשונה שעבדתי בבית הרבי, אמר לי הרבי: בעלת הבית אומרת שאתה הולך להכין את הציצית. יש בזה כמה הנהגות: א. ללכת קודם למקווה. ב. שזה יעשה על ידי תמים ביישיבה דווקא ולא על יד אברך. ג. לעשות זאת בין הסדרים. ד. לעשות זאת **ביום דווקא, ולא בלילה**.

הערת המלקט (ש.ס.): לגבי הנחיה זו האחרונה להטיל ציציות דוקא ביום ולא בלילה, שאלתי בטלפון (אור לט"ו במנחם אב התש"ע) את הרי"ל גרונר שליט"א מה נהג בפועל הרבי (כי הרי הנחיה זו סותרת לכאורה את דברי הרבי הרש"ב הנ"ל), והוא אישר את הדברים, באומרו: "הרבי נהג רק ביום ולא בלילה".

יא. לגבי ה"מקום" בתפילה לעטיפת טלית גדול:

בלקט יושר (הוא ליקוט מנהגי רבינו בעל תרומת הדשן, ע"י תלמידו רבי יוסף בר ר' משה - סוף הלכות הנהגת הבוקר), איתא: אמר כל הסדר כמו בסדורי אושטריך עד ברוך שאמר, ואח"כ **הוי מתעטף בציצית ומניח תפילין**, כן עשה בסליחות. אבל **בשאר ימות השנה** ... ובשאר בית הכנסת ... והוה מתעטף בציצית ומניח תפילין ומברך עוטר ישראל וכל הסדר.

וכותב הכלל (סי' כ"ה אות כ"ו): **האר"י ז"ל** היה מסדר כל הברכות של שחר עד פרשת העקידה, ואח"כ היה מתעטף בטלית ומניח תפילין, ואח"כ היה מתחיל תפלתו מן פרשת העקידה ואילך, כמ"ש בשער הכוונות דף א' ע"ג, וכן סידר הרש"ש ז"ל בס' נהר שלום.

מנהג חב"ד להתעטף קודם אמירת איזהו מקומן (הערות וצינונים לסידור עם דא"ח - לרי"ל גרונר שליט"א - עמ' 718. ולהעיר מהיום יום י"ט אב, שהנחת תפילין צ"ל קודם אמירת פרק איזהו מקומן).

אך להעיר ממאמר הרה"ח ר' חיים זוסיקנד שליט"א בהיכל הבעש"ט גליון ל"ב מתשרי התשע"ב, עמ' ע"ו, שהרבי נהג להתעטף בטלית ולהניח תפילין בחדרו לפני הודו. ושם עמ' ע"ז: נראה שבאופן עקרוני אין ענין להניח טלית ותפילין עד לפני הודו, אך בגלל הסמכת קדיש לרבי ישמעאל, הנהיגו לציבור ולרבים שיניחו טלית ותפילין לפני איזהו מקומן, שלא יהא הפסק בין הקדיש לבין אמירת הודו. אך ליחידים, יש מקום להניח תפילין אחרי "איזהו".

סי' י"ט - זמן ברכת ציצית

א. ציצית, חובת גברא הוא ולא חובת מנא, שכל זמן שאינו לובש הטלית, פטור מציצית, ולפיכך אינו מברך על עשיית הציצית, שאין מצוה אלא בלבישתו (שו"ע ס' א').

אין זה סותר למ"ש רמ"א בס' י"ז דאינו חובת גברא, דהתם בא למעט שאינו חייב ללבוש טלית בת ד' כנפות, כמ"ש שם, אבל הבגדים המונחים ואינו לובשם, אין חייב לעשות בהם ציצית, לאפוקי ממ"ד בגמ': כלי קופסא חייבים בציצית – ל"ז ס"ק א'.

בש"ע אדמור, הלשון, בסוף ס' א': לפי שאין גמר המצוה בשעת עשייה אלא בלבישת הטלית.

בשלחן הטהור הביא מירושלמי ברכות (פ"ט הל"ג): העושה סוכה לעצמו אומר בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות סוכה ... העושה ציצית לעצמו מברך בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית, לאחרים: בא"י אמ"ה אקב"ו לעשות ציצית לשמו יתברך ... ; אך הוסיף: וכל אלו הברכות, אני השפל איני מברך, שלא לעבור על דברי חבירי. וע' בהערות וצינונים שם שע"פ התוס' במנחות מב', הש"ס שלנו פליג אדירושלמי.

ב. עשה טלית לצורך תכריכין, אף על פי שלובשו פעמים בחייו, פטור (שו"ע ס' ב'); כיון שעיקרה אינה עשויה אלא להתכסות בה בשעה שפטור מן הציצית, הוי ליה ככסות המיוחדת ללילה, שפטור מלהטיל בה ציצית אפילו אם לובשה ביום (שו"ע אדמו"ר ס' ב').

ולדברי האומרים שכסות לילה חייב להטיל בה ציצית אם לובשה ביום, הוא הדין כאן, חייב להטיל בה ציצית אם מתלבש בה בחייו, ומאחר שלא נתברר לנו הלכה כדברי מי, לכן יטיל בה ציצית, אבל לא יברך עליה (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב ס"ק ה', וכן הוא בהלכה ברורה עמ' שפ"ג בלשון: טוב שיטיל בו ציצית).

ג. מוכרי כסות מותרים ללבוש טלית שאינה מצויצת, כיון שאין כוונתם להנאת לבישה אלא כדי להראות ללוקחים מדת הטלית (שו"ע אדמו"ר ס' ג'; מ"ב ס"ק ה').

ד. לגבי לבישת טלית שאינה מצויצת כדי להעביר את המכס, נחלקו הפוסקים:

דעת אדמ"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' ג') שהדבר אסור, שהרי נהנה הוא בזאת הלבישה, כי על ידה אין נוטלין ממנו מכס.

לשון המשנה ברורה (ס"ק ה') שאפשר דחייב בציצית.

הכל"ח (אות ה') וההלכה ברורה (עמ' שפ"ד) הביאו שהיא מחלוקת הפוסקים, ולמסקנה, הכל"ח (שם), בעל ההלכה ברורה (בסוף בירור הלכה ס"ק ב') וההגהות איש מצליח, נוטים להקל.

לדעת האליה רבה ובעל ערך השלחן, פטור, והרי אף לדעת האוסרים ביו"ד סי' ש"א לבישת כלאים להעביר את המכס, הכא כתב בערך השלחן ששאני, כי בכלאים תלה קרא בלבישה, אבל הכא, כסותך אמר רחמנא, ואין זה כסותו - ע' כל"ח והלכה ברורה.

ה. הלוּבש טלית כדי להראות לאחרים וללמד סדר העטוף, אף על פי שהוא שלו ועדיין לא הטיל בו ציצית, מותר ללבשו כדי ללמד בו; וטלית שיש בו ציצית, והוא לובשו כדי ללמד בו לאחרים או להראות להם בו דבר אחר, אינו צריך לברך, ואסור לו לברך (עוד יוסף חי פ' בראשית סע' ב'). וכן הלוּבש בגד שיש בו ארבע כנפות כדי לבדוק מדתו או מראהו עליו ... פטור מלהטיל בו ציצית, ואם יש ציציות בבגד זה, אינו רשאי לברך עליו (הלכה ברורה עמ' שפ"ג - ד).

סי' כ' - דיני לקיחת ומכירת טלית

א. **הלוקח טלית מצוייצת מישראל** (אפילו אין מכיר אותו שהוא כשר ונאמן, אפ"ה תלינן דסתם ישראל בחזקת כשר הוא, ובודאי טוואן ושזרן ותלאן לשמן, אם לא שהוא חשוד - מ"ב ס"ק א') **או מתגר אינו יהודי** (ואומר שלקחן מישראל נאמן - רמ"א ס"ע א', וע' שו"ע אדמו"ר ס"ע ב' ומ"ב ס"ק ג' שה"ה אם אומר שלקחן מסתם ישראל), **כשר, דכיון דתגר הוא, חזקה שלקחה מישראל** (וכל ישראל בקיאתן בהכשר תיקון עשיית הציצית - שו"ע אדמו"ר ס"ע א'. עכ"ז, ע' להלן **שאסור למכור טלית מצוייצת לאינו יהודי**, ואפילו הוא תגר) **דלא מרע נפשיה** (וה"מ, אפילו אינו תגר למכור טליתות, אלא הוא תגר לשאר סחורות - שו"ע אדמו"ר ס"ע ב'; מ"ב ס"ק ב'), **אבל אם לקח מא"י שאינו תגר, פסולה** (שו"ע ס"ע א').

וכשלוקח מא"י תגר, אין סומכין על חזקה זו (שלקחה מישראל - ש.ס.) אלא כשמוכר טלית מצוייצת כהלכתא, דיש עוד צד להקל, משום דאין דרך הנכרי לידע היאך עושין החוליות והקשרים, ומסתמא לקחה עם ציציותיה מישראל, אבל אין לוקחין **ציצית שאינן תלויין בטלית, מנכרי**, אפילו הוא תגר, שמא הוא עצמו טוואן או שזרן (שו"ע אדמו"ר ס"ע ב'; מ"ב ס"ק ד'); ויש מקילין בזה, ועיין בארצה"ח ובישועות יעקב שהסכימו דהיכא דעסק התגר הוא לקנות ציצית מישראל ולמכור, מותר מתגר (מ"ב שם).

על אף כל הנ"ל, כבר כתבו גדולי הדורות האחרונים, **דבזה"ז** אתרע ענין זה, ומצוי אנשים שומרי מצוות שאינם נזהרים בעשיית ציצית לשמה, ושכיח שנותנים העשיה בידי נכרים וקטנים, וגם בתליית הציציות, שכיח שנותנים הדבר בידי הפסולים בעשייתן או שאינם יודעים לכיון לשמה וכדו', ולכן כל אדם יחוש מאד שלא לקנות טלית וט"ק וציציות אלא מאותם הידועים בכשרותם המהודרת שעשויים לשמה ע"י אנשים יראי שמים (פסקי תשובה עמ' קצ"ג, וציין לשו"ת חתם סופר או"ח סי' ו' ולשלחן הטהור ס"ע א'. וע"ע מה שכתבנו לעיל סי' י"א בשם אוצר המכתבים לרה"ג ר' יוסף משאש זצ"ל).

עכ"ז: כשצריך ... לציצית וא"א לקנותו אצל **סוחר יהודי כשר**, ניתן להקל לקנות גם אצל תגרים סתמא, ואף שאינם שומרי תורה ומצוות, אם הציצית נמצאים באריזה מקורית **עם מדבקות כשרות אורגנלית** (פסקי תשובה שם הערה 2, ובדומה לכ"ז פסק ג"כ בהלכה ברורה עמ' שפ"ו).

ב. **השולח ציצית להבירו ביד נכרי**, צריך שיחתמנו חותם בתוך חותם על דרך שנתבאר בי"ד סי' קי"ח (לגבי יין, בשר, וחתיכת דג שאין בו סימן - ש.ס.), לפי שיש לחוש שמא יחליף הנכרי בחוטין אחרים שלא נטוו לשם ציצית (שו"ע אדמו"ר סע' ג'; מ"ב ס"ק ה'). במה דברים אמורים, כשהוא בענין שיהנה הנכרי בחליפין, אבל אם לא יהיה לו הנאה כלל מחליפין, אין חוששין שמא יחליף הנכרי כדי להכשיל את ישראל (שו"ע אדמו"ר שם).

אם היו החוטין **שזורים ומופסקין לד' חוטין ארוכים**, אין לחוש שיחליף אותן הנכרי, שבודאי אין לו חוטין אחרים כיוצא בהן, לפי שאין עושין חוטין על דרך זה אלא לשם ציצית (שו"ע אדמו"ר סע' ד').

אך דעת הל"ב ס"ק ה' שגם אז, דורשים שיהיו שתי חותמות, אולם גם לדעה זו, כתב הפסקי תשובות עמ' קצ"ד שהיום, יש להתיר לשלוח ציציות ללא פקוק, בכל צורה, מאחר ואין מצוי כלל להשתמש בציציות שזורים אלא למצוה ולא לסתם בגדים.

ג. **מצא טלית מצויצת בשוק**, כשר (מ"ב ס"ק ה').

ד. **לגבי המוצא חוטי ציצית בשוק**, נחלקו הפוסקים. דעת אדמ"ר הזקן (שו"ע אדמו"ר סע' ה') שאם הם שזורין ומופסקין לד' חוטין ארוכין, כשרים, שבודאי לשם ציצית נעשו, אך דעת הל"ב בבאורו (בסימן ש"א) שפסולין (וע' מ"ב סי' י"א סע' א' שכתב שדעת הגר"א כדעת הרמב"ם במשנה תורה, והדעה המכשירה היא דעת הרמב"ם שחזר בו בתשובה - פאר הדור סי' כ"ב).

נראה מדברי הל"ב (סי' י"א סע' א') שנוטה לדעה הפוסלת, לעז"ז בהלכה ברורה (עמ' שפ"ט) פסק שאם כל אחד מהחוטין שזור כפול שמונה ... ואחד מארבעת החוטין ארוך יותר ... רשאי להקל להשתמש בהם.

ה. אין מוכרים **טלית מצויצת** לעובד כוכבים (אפילו הוא תגר - שו"ע אדמו"ר סע' ו'; מ"ב ס"ק ו'). ואפילו הוא תגר שדרכו לקנות ולמכור תמיד, אסור למכור לו טלית מצויצת - הלכה ברורה עמ' ש"צ, שמא יתלווה עם ישראל בדרך, ויהרגו (שהנכרי חשוד על שפיכת דמים - שו"ע אדמו"ר שם).

כתב הל"ה אות י"ב: כתב ח"א כלל י"א אות מ"ב, וז"ל: נ"ל דליתא בזמן הזה, דאינם חשודים על שפיכות דמים, עכ"ל, ולי נראה דאיתא ואיתא, דהא שמענו כמה וכמה פעמים שעשו וגם בקשו לעשות ר"ל, ודברי חז"ל אינם זיזים ממקומם. בהלכה ברורה

וכל מצותיך אמת

עמ' ש"צ כתב, ע"פ דברי המ"ב ס"ק ז' שאפילו במקום שאין לחוש לכך שיבוא הגוי להרוג יהודי, יש להחמיר שלא למכור לגוי טלית מצוייצת. וע' לק"ש חלק כ' פרשת וישלח שיחה ב' - עמ' 180 בלקו"ש המתורגם לעברית - הערה 52, שם כתב הרב: ביו"ד ריש ס' קנג דפוס ווילנא (וצילום ממנו) נדפסה הערה: כל הדינים בסימן קנג קנג קנה קנו נאמרו רק על זמן התלמוד שאז היו עובדי כוכבים פראים כו' אבל עתה כבר תמו כו' ולכן אין הדינים הללו נהוגים עוד בישראל בזה"ז - **אבל כנראה הערה זו נכתבה מחמת הצענזור**, כי בדפוסים שונים (כמו ויניציה שנג) ליתא הערה זו ... **וגם כ' להלכה בשו"ע או"ח סי' כ' ס"ב דאין מוכרין טלית מצוייצת לעכו"ם שמא יתלוה עם ישראל בדרך ויהרגהו. וכן בשו"ע אדה"ז שם ס"ו.**

אפילו למשכן ולהפקיד טלית מצוייצת לעובד כוכבים, אסור, אא"כ הוא לפי שעה, דליכא למיחש להא (שו"ע סע' ב').

וע' ש"ע אדמ"ר סי' כ"א סע' ד' שמותר לתת טלית לכובס אפילו הוא נכרי, וע"ע מה שכתבנו בזה בסימן הבא.

ויש שכתבו (שו"ת לב חיים סי' ג' סע' א') שכמו כן, אם רואה אצל נכרי טלית (או ט"ק) מצוייצת, חובה לקנותם ממנו (פסקי תשובות עמ' קצ"ד).

וע' לקט הקמח החדש, ס"ק י', שכתב: הרואה טלית מצויץ כהלכתו ביד גוי, אם חייב ללוקחו מידו **כדי דמיו** או גם ביותר מכדי דמיו: בתפילין וספר תורה, מצינו כדי דמיהן ומעט יותר, שלא ינהגו בו מנהג בזיון, אבל טלית ... י"ל רק כדי דמיהן.

ו. הוא הדין בזה לענין **גויה**, שאסור למכור לה טלית מצוייצת (הלכה ברורה עמ' ש"צ, ע"פ מ"ב ס"ק ז').

ז. **אם הסיר הציצית**, אע"פ שנשארו הנקבים, מותר למכור הטלית לנכרי (מ"ב ס"ק ח').

ח. לגבי **קניית ציציות או טלית בהקפה**, כתב בביתאור **הלכה** (סי' י"א ד"ה מצמר גזול): בענין לכם מן התורה ... המדקדק במעשיו יראה לשלם עבור הציצית קודם שיטילם בבגד, כדי דלהוי קנין דאורייתא תחת ידיו, ולא יסמוך על המשיכה לחוד.

במשנה ברורה"עוז והדר המבוא", סי' י"א, בציונים והערות אות ס"ז, מובא: אם הכניס את החפץ לרשותו, קנה אותו מן התורה בקנין חצר, ואין לו צורך בקנין כסף, ואם כן הנפק"מ בדין זה הוא רק לנערים שאין להם בית, ואינם יכולים לקנות בחצר.

אך בספר ציצית הלכה למעשה (עמ' ס"ה) כתב שאין מקפידים להימנע מלקנות טלית וציצית בהקפה (והוסיף יש המקפידים בזה), וציין (לגבי ההיתר) לספר המנהגים חב"ד (עמ' 65), לענין ד' המינים.

סי' כ"א - כדת מה לעשות בציצית שנפסקו ובטליות ישנים

א. פסק הש"ע (סע' א'): **חוטי ציצית שנפסקו, יכול לזרקן לאשפה, מפני שהיא מצוה שאין בגופה קדושה; אבל כל זמן שהם קבועים בטלית, אסור להשתמש בהם, כגון לקשור בהם שום דבר וכיוצא בזה, משום בזוי מצוה.**

חוטי ציצית: וה"ה לכל תשמישי מצוה, כגון סוכה ולולב ושופר וכל כה"ג, לאחר שנתבטלו ואינם עומדין עוד למצותן - ז"ב ס"ק א'.

שנפסקו: או שהתירן מהטלית, וה"ה מקודם שעשאן בבגד, דהזמנה לאו מילתא היא - ז"ב ס"ק ב'.

כל זמן שהם קבועים בטלית: אפילו אם אין לבוש עתה בהטלית, ואפילו בלילה, כיון שהוא עומד ללבישה ולצאת הציצית ידי מצות ציצית, וכן שופר נמי, ואפילו לאחר ר"ה, וכן לולב ישן אם עומדין עדיין למצוה לשנה הבאה, אסור להשתמש בהן משום בזוי מצוה - ז"ב ס"ק ד', דלא כהט"ז שכתב דכו"ע מודים בזה דשרי - ביאור הלכה ד"ה אבל.

וכתב ע"ז הר"מ (סע' א'): **וי"א דאף לאחר שנפסקו, אין לנהוג בהן מנהג בזיון לזורקן במקום מגונה, אלא שאינן צריכין גניזה; ויש מדקדקין לגונזן, והמחמיר ומדקדק במצות, תבוא עליו ברכה.**

אין לנהוג בהן מנהג בזיון: וכן בסכך הסוכה ולולב ושופר לאחר שנתבטלו ממצותן, אין לזורקן לאשפה וכל כה"ג דבר שאינו כבוד למצוה שעברה, וכתב הפמ"ג דנכון שלא לעשות תשמיש מגונה אפילו בדפנות הסוכה - ז"ב ס"ק ו', וכן ע' ש"ע אדמ"ר סי' תרל"ח סע' י"ט.

ובביאור הלכה ד"ה לקשור הוסיף: עיין בפמ"ג שכתב **דאף בכל מצוה דרבנן** שייך בה האיסור דבזיון מצוה. בדומה ככלל סי' רצ"ז אות י"א: יש לזהר בכל דבר שנעשה בו מצוה או שבירך עליו, שלא יזריקנו לאשפה, אלא יצניענו עד שיתייבש ויסקנו דרך כבוד (מדובר שם לפני כן ב"הדס של שבת" - ש. ס.).

לזורקן: ר"ל בידיים אסור לזורקן באשפה, אך אם מתוך שלא גנזו, נזרקו ממילא, אין לחוש לזה - ז"ב ס"ק ז' ז"ב ביאור הג"א.

ויש מדקדקין לגונזן: או להניחן תוך ספר אחד לסימן, הואיל ונעשה בהם מצוה אחת, יעשו בהן מצוה אחרת - שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק ח'.

וכל מצותיך אמת

בש"ע אדמ"ר ס' א', לפני שהביא שיש בעלי הנפש שמחמירין לגנוזן או להניחן כו', כתב, על הנ"ל: ואע"פ שהלכה כסברא הראשונה, מ"מ המחמיר והמדקדק במצות תבא עליו ברכה.

כאן המקום להעתיק את לשון הזהב של הרבי בל"ש חלק י"ט, עמ' 384 בתרגום לעברית: מצות סוכה מיוחדת ונעלית ממצות אחרות מבחינת השפעתה על הדברים הגשמיים שבאמצעותם היא מתבצעת (הסכך והדפנות), כדלהלן: כאשר מקיימים מצוה בדבר גשמי, גורמת המצוה לזיכוכו, עד אשר גם לאחר קיום המצוה חלים על דברים גשמיים אלו דינים של "תשמישי מצוה". כגון במצות ציצית, כל עוד קבועות הציציות בטלית הרי "אסור להשתמש בהן שום תשמיש של חול" .. משום ביזוי מצוה", ולפי מספר דעות "אף לאחר שנפסקו אין לנהוג בהם מנהג ביוזן".

אך למרות זאת, הציציות הן רק "תשמישי מצוה" (אף כאשר הן קבועות בטלית) ולא "תשמישי קדושה", ולולא החשש לביזוי מצוה, מותר היה להשתמש בהן ל "תשמיש של חול".

שונה מכך מצות סוכה, שעל ידי קיומה מתהווה גם **קדושה** בעצי הסכך (ומדרבנן, גם בדפנות) - "כשם שחל שם שמים על הקרשים .. כך חל שם שמים על הסוכה". ומפני **הקדושה** שבהם אסור להשתמש בהם במשך ימי ההג. וע"ע שם בהמשך.

ב. **טליתות של מצוה שבלו**, אדם בודל עצמו מהם, ואינו מותר לקנח עצמו בהם, ולא לייחד אותם **לתשמיש המגונה**, אלא זורקן והם כלים (שו"ע ס' ב').

ע' *ש"ת שבט הקהתי* ח"ד סי' י"א, שכתב: והני טליתות של מצוה, ע' בפרמ"ג דאירי דאינם מיוחדים לתפלה, **דאם הם מיוחדים לתפלה**, א"כ דינם כתשמישי מצוה, דאינם נזרקין במקום מגונה, והרמ"א מביא שם בס"א **דיש מדקדקים לגנוזם** ... והנה ע' בטו"ז דקיטל שלובשין רק לתפלה, דינו כתשמיש מצוה, דלהרמ"א אין לנהוג בהם מנהג ביוזן, וכתב בכף החיים דה"ה המלבוש המיוחד לתפלה, ולפי"ז, **ההגזרה דמיוחד רק לתפלה, וכן הט"ק שבלו כשעדיין הציצית עליהם**, אין לזרוקן אלא יש לדקדק **לגנוזן**, כמש"כ הרמ"א. וראיתי במנהגי בעל הקהלת יעקב שנהג ליתן האבנט הישן לתוך הגניזה. **אבל כובע** דאינו מיוחד לדבר מצוה דוקא, אלא מכסה בו ראשו משום אימת השכינה, דינו כשאר מלבושים, דג"כ מכסה את עצמו בו משום צניעות, דיכול לזרוקן אפילו לאשפה ולעשות בו מה שרוצה.

לתשמיש המגונה: אבל לשאינו מגונה, שרי - מ"ב ס"ק י"ב.

וע' *פסקי תשובות* עמ' קצ"ד שפירט את התפקידים המגונים, והם כגון לנגב את זיעתו, ליחות פיו וחוטמו, לחכך עמהם (עם ט"ק או ט"ג - ש.ס.) בשערותיו, לקנח בהם לכלוך וטינוף, אבק וחול וכדו', לנגב ידים מלוכלכות, לנקות כלי מאבק שעליו וכן פירות

וכל מצותיך אמת

וירקות, וכל כיוצא בזה. עוד כתב: ונכון להחמיר גם שלא לנגב ידיו הרטובות ולא לנקות המשקפיים, והביא מקורות לכל דבריו, וע"ש עוד. ואע"פ ששם כ"ז בהקשר טלית שמשמש בה, הרי שימוש מגונה אסור גם בטליתות שבלו.

אך ע' קובץ תשובות לרה"ג ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א ח"א סי' ג', שכתב: האם מותר לקנח משקפיים בט"ק, אי מקרי תשמיש מגונה? אין אני רואה בזה שום איסור, כי מדרך בנ"א שאינם מקפידים להשתמש לצורך שפשוף המשקפיים גם בבגד הכי חשוב, ואין זה בגדר תשמיש גנאי.

בבא"מ פ' לך לך סע"ב, כתב: אותם שנוהגין לזרקן בבית הכנסת והשמישים מקנחין בהם נרות בית הכנסת וגם ידיהם המלוכלכים בשמן, זה נקרא תשמיש מגונה, ואסור.

אלא זורקן: ר"ל לאשפה - ז"ב ס"ק י"ג; אך בלבד שלא יהיה דרך בזיון, דהיינו שיעטוף אותם בנייר או שקית בלתי שקופה קשורה היטב - פסקי תשובות עמ' קצ"ו.

ג. כתב ה"ב ס"ק י"ב): **ובעוד הציצית עליו, אם רשאי להשתמש בהטלית תשמיש שאינו מגונה**, דעת העולת תמיד דשרי, דדוקא בציצית אוסר המחבר בס"א, ולהט"ז, אסור, וכן הסכים הפמ"ג, וכתב דטלית של **תפלה** המיוחד לכך, חמור הטלית כמו הציצית, אבל ט"ק, פשיטא **דשרי** לכל תשמיש שאינו מגונה, אפילו בעוד הציצית עליו, דהא לבוש הדיוט הוא;

אך כתב הכ"ח (אות י'): מיהו **לדידן שמכוונים בטלית קטן ללבושו משום מצוה, יש להחמיר**.

ע' לקט הקמח החדש ס"ק ג', שכתב: ע"י סיבה, צריך לכסות עצמו עם הטלית מצמר, דקר לו, האם מותר (בעונותינו הרבים, כזה היה בזמן הגירוש ע"י הנאצים ימח שמם ששכבנו בשטראסהוף תחת כיפת השמים על הארץ, וממי שלא לקחו הטלית ותפילין, היו מכסים בהטלית, שהיה קר). ע' עולת תמיד ד' ... דרך בציציות עצמן ... אסור, אפילו תשמיש אינו מגונה, ע"ש. וא"כ, כיון שלא השתמש בהציציות עצמן כמו לקשור בהם שאוסר המחבר, היה מותר. (ומוסיף שם בלקט הקמח החדש, לדעת האוסרים:) אבל במקום **צערא, לא גזרו רבנן**.

ד. מותר **ליכנס בציצית לבית הכסא** (שו"ע סע"ג), לפי שאין זה בזוי למצוה כל כך; במה דברים אמורים, בבגד שעשוי למלבוש ואינו מיוחד להתפלל בו, אבל בטליתות של מצוה שלנו שאינן מיוחדים רק להתפלל בהן, אין נכון שיכנס בהם לבית הכסא (שו"ע אדמו"ר סע"ג; מ"ב ס"ק י"ד).

וכל מצותיך אמת

והוסיף ה' שם: אך להשתין בהן, מותר; ואולם כתב בערוך השלחן ס' ו': ונכון להקפיד להפשיט הטלית גם בעת יציאתו להקטנים, וכן אנו נוהגים.

בשאלה האם מותר להכנס לבית הכסא בט"ק שלובש על בגדיו או כשהציציות מגולים, נחלקו הפוסקים:

לדברי ה' (ס"ק ג'), שכתב: בטליתות של מצוה שלנו שאינן רק להתפלל בהם, אין נכון שיכנס לבית הכסא ... אבל מ"מ הטלית הקטן שלובשין תחת הבגד ... בזה ודאי מותר ליכנס לצרכיו כיון שהיא מכוסה), יש לדייק שאוסר כשהציציות מגולים (וכך דייק מדבריו הפמ"ג, במשב"צ ס"ק ג').

וכן דעת הב"ח (פ' בראשית ס' ט'), שכתב: ואם נכנס לבית הכסא ואין עליו בגד עליון המכסה את הטלית קטן, אז יכסה ויצניע הציציות שבו, שלא יהיו תלויים להדיא בגלוי),

וכ"ד הילקוט יוסף (עמ' כ"ב). במקור נאמן (עמ' ט') כתב: אם אפשר להצניע הציציות, תע"ב.

אך דעת הפ"ג (שם) שהדבר מותר ואין נוהגין להחמיר, וכך מדייקים מדברי אדמו"ר הזקן (הנ"ל - ע' ציצית הלכה למעשה עמ' רל"ג הערה 17),

וכן דעת ה' (ס"ק י"ד, שכתב להתיר להשתין אפילו בהיות הטלית גדול עליו).

ה. ההולך לפנות ביום הכיפורים, צריך לפשוט את הקיט"ל, כיון שאינו מיוחד רק להתפלל (שו"ע אדמו"ר שם; מ"ב שם).

ואם מותר ליכנס לבית הכסא כשהוא מלובש בגרטי"ל - לכאורה הדין הוא כנ"ל דלא נכון ליכנס עם זה לבית הכסא, היות ולפי מנהגנו לובשים הגרטי"ל רק בזמן התפלה, והרי זה כמו טלית של מצוה (לקט ציונים והערות לשו"ע אדמו"ר ז', עמ' 22. ובדומה כתב בספר זה השלחן: יש לזהר גם במי שיש לו חגורה מיוחדת לתפילה, שלא יכנס אתה לבית הכסא).

ו. יש ליהזר כשאדם לובש טלית, **שלא יגרור ציציותיו** (שו"ע סע' ד').

עליו (=על מי שגרור ציציותיו – ש.ס.) נאמר: וטאטאטיק במטאטא השמד – ישעיה י"ד, כ"ג (הפשט: על בבל, ונאמר עליה: אכבד ואנקה אותה במכבדות של השמדה, כי תתרוקן מכל טוב ולא ישאר מאומה; ע' מצודת דוד) – מ"א ס"ק ג'.

ודייקו הלא (ס"ק ג') **וערוך השלחן** (סע' ז') שה"מ דוקא כשגוררים **בשעת לבישה** (בלשון ערוך השלחן: בשעת לבישה, שעושה הברכה, ולא אח"כ, וכן משמע מלשון: כשאדם לובש טלית, דמשמע רק בשעת לבישה, ע"כ), הוי ביזוי ... אבל אם נגררים דרך הילוכן, אין קפידא,

אך מלשון **אדמור הזקן** (סע' ה') שכתב: יש ליהזר שלא יהיו ציציותיו נגררים על גבי קרקע משום ביזוי מצוה (ולא הזכיר שעת לבישה), י"ל שיש להחמיר **בכל זמן** (כך דייק מדבריו בספר הלכה ברורה עמ' ת"ב בשער הציון ס"ק מ"א).

וכן **בעוד יוסף חי** (פ' לך לך, ג') כתב: יש לזהר כשלוכש טלית גדול שלא יהיו הציציות נגררים על גבי קרקע, **וכל שכן כשהוא מהלך**. ואם יש אדם לובש טלית והציציות נדרסים תחת רגליו ואינו מרגיש בזה – צריך שחברו הרואה אותו יודיענו, כדי שיגביה הציצית מתחת רגליו. **ואפילו אם אדם יושב** וכנף שבו הציציות נעקם ונעשה תחתיו, איכא בזיון לציציות אם יהיו תחתיו, וצריך להגביהם, אבל גוף הטלית, לית לן בה.

אך ע' **שולחן יביע אומר** ח"ט סי' פ"ה אות ב' שהביא בשם שו"ר כנה"ג אות ג' שביושב במקום אחד, אף שהציציות נופלים לארץ, אין איסור.

ובהלכה ברורה (שם) הסיק לחוש למחמירים כל שהציציות נגררות על הארץ באופן קבוע, והוסיף עוד: והרואה את חברו שציציותיו נגררות על הארץ, יודיענו על כך כדי שיגביהן.

ז. **ברלא** (סע' ג'): יש שכתבו שנהגו ... שלא ליתנו **לכובס א"י** לכבס. וכתב ע"ז **הלב** (ס"ק ט"ז): אלא מתיר הציצית ואח"כ כובסן.

אך **בשולחן אדמור** (סע' ד') פסק: מותר ליתנם לכובס אפילו הוא נכרי.

וכל מצותיך אמת

וע' בשער הכולל פ"ב ס"ג - מובא ג"כ בהוספות לשו"ע אדמו"ר ח"א עמ' ל"ב [קפד] - שכתב: ולכאורה אינו מובן איך הקל בפשטות נגד הכל בו והרמ"א, אבל באמת הדין עמו, וכן פסקו הב"י והרמ"א בד"מ, דלא כהכל בו; ובהרמ"א שלפנינו טעות הדפוס דמוכח, שא"א לומר שהביא מן הכל בו דבר שלא נמצא בו - ע"כ דברי השער הכולל, וע"ש שהאריך בהוכחות, ע"פ דברי הד"מ השלם.

וע' שז"ת שבט הקהתי ח"ד סי' ט', שכתב: וצ"ב על המתירין ליתן לכובס עכו"ם, ואף אלו המחמירים הוא רק משום ביזוי מצוה, הא לאו הכי שרי, והכי איתא בסי' (כ'-ב') דאין מוכרים טלית מצויצת לעכו"ם שמא יתלווה עם ישראל בדרך ויהרגו ... אכן י"ל דמשום הכי לא חיישינן הני חששות בנותן לכובס שיכבס הטלית, דמשום דאומן לא מרעיה אומנתו ... ונראה דאף לאלו דמחמירין שלא ליתן לכובס עכו"ם משום ביזוי מצוה, היינו דוקא אם מכבסין הטלית ביד ... אבל בזמנינו דמכבסים במכונת כביסה ... ליכא בזיון, ומה שהעכו"ם מגהץ הטלית בידים, אין חשש.

ח. **שינה בטלית קטן:** ע' לעיל סי' ח'.

סי' כ"ב – דין שהחיינו על עשיית ציצית

א. בשלש (סע' א' ויחיד) פסק: קנה טלית ועשה בו ציצית, מברך שהחיינו, דלא גרע מכלים חדשים. וכתב ע"ז הרמ"א: ואם לא בירך בשעת עשייה, מברך בשעת עטוף ראשון.

את דברי השו"ע ביאר הל"ב, ס"ק א': דוקא כשקונה בגד שהוא ראוי ללבוש כמות שהוא, אז מברך מיד ... והכא הלא אינו ראוי ללבוש תיכף, דהלא צריך להטיל בו ציצית.

למעשה, כתבו רוב הפוסקים שהמנהג היום לברך **בשעת לבישה ראשונה**.

וז"ל **הבן איש חי** (פ' ראה סע' א'): והגם כי משורת הדין הוא לברך בעת הקניה או העשיה, נהגו העולם לברך בעת שלובשם.

ובדומה כתב **הכף החיים** (אות ו').

והוסיף שם **הכ"ח**: והטעם נ"ל דנהגו כן דלא מברכי בשעת קנייה **משום דחיישי שמא יחזור בו שלא ללבושו** מאיזה סיבה, ויחזור וימכרו, או ליתנו במתנה לאחר, ותהיה ברכתו לחנם ... אח"כ ראיתי שכן כתב ג"כ המאמר מרדכי ס' רכ"ג אות ה', אבל נתן טעם אחר, כמו טעם הפירות (שם לפני כן מציין הכה"ח לשו"ע סי' רכ"ה סע' ג' - ש.ס.), **משום דהוי עיקר ההנאה יעו"ש**, עכ"ל הכה"ח.

וכ"פ **בהלכה ברורה** (עמ' ת"ג).

וכן הוא בספר **ציצית הלכה למעשה** (עמ' קע"ד), אך שם הוסיף: וזאת בתנאי שהטלית חשובה לו ... **ולמנהג חב"ד אין מברכין כלל שהחיינו על טלית, אפילו על טלית גדול** (וציין שם בהערות שהיא הוראת כ"ק אדמו"ר הריי"ץ לכ"ק הרב, ע"ש, וכ"כ הרב גרין שליט"א בספרו באור סדר ברכת הנהנין ח"ב עמ' 381 בשם הגה"ר גרונר שליט"א).

וכן הוא בפסקי **תשובות** (עמ' ר"א), וגם שם (עמ' ר"ב) הוסיף: ודע כי בדורות האחרונים נתפשט המנהג **בקרב כמה קהילות בישראל שאין מברכים "שהחיינו" על בגדים חדשים, ובכלל זה גם טלית חדשה**.

וכל מצותיך אמת

אך כתב באוצר הלכות סע' ד' שבפעם הראשונה שמתעטף בטלית אחר החתונה (למנהג האשכנזים - ש.ס.) נוהגין לברך שהחיינו - והוא ע"פ הא"א מבוטשאטש סי' רכ"ג.

עכ"ז, יש לציין שמדברי הל"ל, נמצא שפסק כדעת השו"ע והרמ"א שהקובע לברכה הוא הקנייה או סוף העשיה (וכך פסק ע"ז בשונה הלכות סע' א'), ולא ציין למנהג שלא מברכים.

ב. אם לא בירך את ברכת שהחיינו בשעת עיטוף ראשון, מצאנו כמה דעות:

- לדעת הל"ל (בביאור הלכה ד"ה בשעת עטוף ראשון, וע' ג"כ שונה הלכות סע' ג'), **יברך אח"כ בדיעבד.**

- לדעת אדמו"ר הזקן (סדר ברכת הנהנין פ' י"ב ה"ד - אך יש לציין שמנהג חב"ד כנ"ל שאין מברכין שהחיינו על טלית), **יכול לברך כל זמן שלא פשטו, וכ"פ בהלכה ברורה** (עמ' ת"ט), ולדעה זו, אם פשטו על דעת שלא לחזור וללבשו לאלתר, אלא לאחר זמן, לא יברך בלבישה שניה (ע' סדר ברכת הנהנין שם), וכ"פ בפסקי תשובות (עמ' ר"א), ולא כפשט דברי הל"ל.

- לדעת הכף החיים (אות י' בסופו), אם נזכר **תיכף אחר ההלבשה** והעטפה ולא שהיה זמן מה ... יכול לברך כיון שעדיין לא נהנה מהלבשה ממש.

אך ע' בבירור הלכה שבספר הלכה ברורה, עמ' ת"ט-ת"י, שציין: ולהלן בכף החיים (בסימן רכג ס"ק לא) כתב לענין בגד חדש שאם שכח לברך בשעת לבישה, יוכל לברך אחר לבישה כל זמן שעודנו בתוקף שמחתו ובלבישה ראשונה ע"ש. ונראה שחזר בו ממה שכתב כאן, וסבירא ליה שכל עוד הוא בלבישה ראשונה, והוא שמח בלבישתו, מברך שהחיינו. ויש לומר שהוא הדין בטלית חדשה.

ג. אם עשה ציצית **בבגד שהיה לו מכבר**, אף שלא היה בו ציצית מעולם, לא צריך לברך שהחיינו (מ"ב ס"ק ב').

ומכל מקום, כיון שיש פוסקים שחולקים בזה וסוברים שאף בזה מברך "שהחיינו" (היינו: אף אם היו לבגד ציציות מלפני כן - ש.ס.), לכן טוב שמיד

וכל מצותיך אמת

אחר שהתעטף בטלית זו, יקח פרי חדש או ילבש בגד חדש אחר, ויברך עליו "שהחיינו", ויכוין לפטור גם את הציציות החדשות (הלכה ברורה עמ' ת"ה).

ופשוט שה"מ: למי שמברך שהחיינו על טלית חדשה. דברי ההלכה ברורה כאן מקורם בביאור הלכה ד"ה קנה, אך ע"ש שכ"ז אם הטילם בעצמו, אך אם הטלית איננה חדשה ואחר הטיל את הציצות, אין צריך לברך שהחיינו.

ד. **טלית קטן** אין מברכין שהחיינו, דאין דרך לעשותו מדבר חשוב, שיהיה שמח בו, ואם עשאו מדבר חשוב שהוא שמח בו, יברך שהחיינו (בא"ח פרשת בראשית סע' ז'; וע"ע בדומה בא"ח או"ח ח"ג סי' פ'; הליכות שלמה פ"ג סע' י"ג; פסקי תשובות עמ' ר"ב; הלכה ברורה עמ' ת"ה); אך ע' לעיל שלכמה דעות, אין מברכין היום ברכת שהחיינו אפילו לא על ט"ג.

ה. מי שמקיים מצות ציצית **בפעם הראשונה בחייו** אינו מברך "שהחיינו" אם אינה טלית חדשה (הלכה ברורה עמ' ת"ה).

וע' לקט הקמח החדש ס"ק ה', שכתב: במחנות, שכמה שנים לא ראו אפילו טלית ותפילין, לאחר השיחרור שנשארו מעט מהרבה ובאו לטלית ותפילין, השאלה הי' אם לא לברך שהחיינו. בעוונותינו הרבים אין חדש תחת השמש, ובזכרון משה כתב: שבוי כמה שנים ולא היה לו טלית ותפילין, כשנשתחרר וחזר לביתו, לא יברך שהחיינו. וכן בתפילין שלא הניח מחמת חולי (זכרון משה בשם זקנו הברכ"י).

ו. סדר הברכות כשמברכים ברכת "שהחיינו":

- **לגבי ברכת המצות**, כגון שופר ולולב ומגילה, מברכים את ברכת המצוה ואח"כ "שהחיינו" (ע' ש"ע או"ח סי' תקפ"ה סע' ב', סי' תרנ"א סע' ה', סי' תרע"ו סע' א' ועוד; ברכת ה' ח"ד עמ' ק"ב).

- **לגבי ברכה על פרי חדש**, נחלקו הפוסקים:

לדעת הפ"ג (א"א סי' רכ"ה, ז'), יש לברך קודם: "שהחיינו", כי היה ראוי לברך ברכה זו בעת הראיה. וכן כתב הערוך השלחן (סי' רכ"ה, ה'), שהוסיף עוד טעם: שלא יהא הפסק בין הברכה להאכילה. וכ"פ ג"כ אדמ"ר הזקן בסדר ברכת הנהנין (פ' י"א

הל' י"ב, בלי נתינת טעם), **הקצור שלע** (סי' נ"ט סע' י"ד) **והלל** (סי' רכ"ה ס"ק י"א, ע"פ דברי הפמ"ג).

לשיטה זו, אם שכח וברך תחלה ברכת הפרי, יכול לברך גם אחר כך "שהחיינו", ולא הוי הפסק - **קצור שלע** סי' נ"ט סע' י"ד; וכ"פ בבדי השלחן סי' ס"ג ס"ק ה', שהוסיף: דהא כמה פוסקים סוברים שגם לכתחלה יברך ברכת הפרי תחלה, ויכולים לסמוך עליהם בדיעבד.

אך לדעת הג"א (בהוספות למעשה רב, אות ר"א) **והבאר היטב** (סי' רכ"ה ס"ק ו') וכן **למנהג הספרדים** (ע' כ"ח סי' רכ"ה אות כ"ד; **שולחן יצח** ח"ג סי' ט"ו), יש להקדים את ברכת הפרי לברכת שהחיינו.

- **לגבי ברכה על טלית חדשה** (למי שסובר שיש לברך שהחיינו על טלית חדשה), יש להסתפק אם מברך שהחיינו משום המצוה (ע' רמב"ם הל' ברכות פ' י"א ה"ט שכל מצוה ... שהיא קנין לו, כגון ציצית ותפילין ומזוזה ומעקה ... יברך עליה בשעת עשייתה שהחיינו. ואם משום מצוה, אזי י"ל שיש להקדים את ברכת המצוה) או משום לבישת בגד חדש (שאז הדין דומה לברכה על פרי חדש, ותלוי במחלוקת הנ"ל - כ"ז ע"פ דברי ההלכה ברורה בבירור הלכה עמ' ת"ו).

למעשה, המברך שהחיינו על טלית חדשה מברך **משום לבישת בגד חדש** (ע' שו"ע סימנו), ויוצא כי לדעת הפל"ג (סי' כ"ב בא"א ס"ק א') **ואדמ"ר הזקן** (שו"ע אדמו"ר סע' א') יש לברך שהחיינו ואח"כ ברכת להתעטף, כ"ע ולדעת הפוסקים הספרדים (בן איש חי פ' בראשית סע' ז; הלכה ברורה עמ' ת"ו), יש להקדים את ברכת להתעטף בציצית.

יוצאת דופן היא שיטת הפל"ג (כאן), **הקצור שלע** (סי' נ"ט סע' ח') **והלל** (ס"ק ג') שסוברים ג"כ שיש להקדים את ברכת להתעטף, על אף שבברכה על פרי חדש, פסקו שיש להקדים את ברכת שהחיינו.

וביאר בהלכה ברורה עמ' ת"ז שחושש המ"ב לדעה לפיה מברכים שהחיינו על טלית חדשה משום המצוה, ובדומה ראיתי במשמרת חיים סי' י"ד בתירוצו דברי הפמ"ג.

סי' כ"ג - דיני ציצית בבית הקברות

- א. מותר ליכנס בבית הקברות והוא לבוש ציצית, והוא שלא יהא נגרר על הקברות, אבל אם הוא נגרר על הקברות, אסור משום לועג לרש. במה דברים אמורים, בימיהם שהיו מטילים ציצית במלבוש שלובשים לצורך עצמם, אבל **אנו** שאין מכוונים בהם אלא לשם מצוה, **אסור אפילו אינם נגררים**, והני מילי **כשהציציות מגולים**, אבל אם הם מכוסים, מותר (שו"ע סע' א').
- ב. מפלג משמע דיש להחמיר בטלית גדול אף מכוסה, כיון שהוא מיוחד לתפלה, אכן בלי לא משמע כן, וגם בדל"ח סתם וכתב דמכוסה מותר (מ"ב ס"ק ג'), וכן כתבו להתיר בפסקי תשובות (עמ' ר"ד) ובהלכה ברורה (עמ' ת"י - תי"א).
- ג. כתב העט"ז **דכל אותו חדר שהמת מונח בו** חשוב כד"א של מת, ומגן גיבורים חולק עליו וכתב דאינו תופס רק ד"א (מ"ב סי' מ"ה ס"ק ב').
- ד. יש נוהגים לקשור שני ציציות שבשני כנפים זה עם זה כשנכנסים לבית הקברות, ולא הועילו כלום בתקנתם (שו"ע סע' ב'), דאע"פ שקושרים זה עם זה, לא נתבטל מצות ציצית על ידי זה, שהרי סופם לחזור ולהתיר אותם (שו"ע אדמו"ר סע' ג'; מ"ב ס"ק ד'), ועוד לפי דעתם שסוברים שנתבטלו הציצית בקשירתן, א"כ לובשין בגד בלי ציצית! (מ"ב שם).
- ה. הנכנס תוך ד' אמות של מת או של קבר (או תוך ד' אמות של בית הקברות) (שאינו מוקף מחיצות - תהלה לדוד ס"ק ג' ע"פ שו"ע אדמו"ר סי' מ"ה סע' א'. בשו"ע אדמו"ר שם, הענין: עם התפילין, והחשש: שמא יתקרב בתוך ד' אמות של איזה קבר, בלי דעת) - שו"ע אדמו"ר סע' ד'), דינו כנכנס לבית הקברות (שו"ע סע' ג').
- ו. ואפילו בקבר של קטן יש להחמיר משום לועג לרש, דשמא נשמת אדם גדול הוא (בגלגולו הקודם - באור שבמ"ב עוז והדר) (מ"ב ס"ק ה').
- ז. פסק הל"ב (סי' מ"ה ס"ק א', לגבי איסור כניסה לבית הקברות ותפילין בראשו): באמצע בית הקברות, שיש קברים סביב, נראה דיש להחמיר אפילו רחוק ד"א מן הקבר, משא"כ בסוף בה"ק דאין שם קברים, רק דהוקצה הקרקע

לקברים, אין להחמיר מדינא ברחוק ד"א מן הקבר, ואעפ"כ נכון שלא יכנוס כלל בתפילין שבראשו כל שהוא לפניו מחיצות בה"ק, שמא יתקרב בתוך ד"א של איזה קבר בלי דעת (מ"ב סי' מ"ה ס"ק א'; ע"ע שו"ע אדמו"ר סי' מ"ה סע' א' שסתם לאסור בתוך בית הקברות אפילו רחוק הרבה מן הקברות, ג"כ מן הטעם דשמא יתקרב כו'), וכ"פ (ע"פ דין זה) *בהלכה ברורה* (עמ' תי"ב) לגבי דין ציצית מגולות.

ח. לגבי קבר אשה נחלקו הפוסקים:

דעת ה"ב (ס"ק ה') שאין לועג לרש בקבר אשה, כי בחייה ג"כ פטורה,

אך דעת הפתחי תשובה (יו"ד סי' שס"ז ס"ק א', ועוד אחרונים - ע' ציצית הלכה למעשה עמ' רי"א הערה 20) שאפילו באשה, אסור; וכ"פ בגשר החיים (ח"א פ"ה סי' ב' ס"ק ג'); וכך סתם בפסקי תשובות (עמ' ר"ד, ע"ש הערה 11).

וע' בלקט ציונים והערות לש"ע אדמו"ר, עמ' 205, שדייק מלשון אדמו"ר הזקן בסע' א': כלועג לרש כלומר שהמתים הם רשים ופטורים מן המצוות ואין יכולין לקיים אותן כו', שהכוונה על כללות המצוות, ושלכן בקבר של אשה יש להחמיר לדעת אדמו"ר הזקן.

וע' ש"ת פאת שדך סי' ד' שכתב: נשאלתי אם יש להצניע הציצית בפני אשה מתה משום לועג לרש, ולכאורה הדבר מפורש להיתר במשנ"ב ס' כ"ג ס"ק ה', ומקורו מן הפמ"ג, והפמ"ג דייק כן מדברי א"ר בשם מהרי"ט צהלון, דבקטן אסור לגלות הציצית שמא נתגלגל בו גדול; משמע דבאשה שהיא פטורה אף בחייה, מותר, ולא חיישין לגלגול איש באשה. ואולי ידע אדונינו הפמ"ג בחכמתו דגלגול כזה לא שכיח (אע"פ שלפעמים יתכן, כמ"ש בספרים). אבל המעיין בספר שו"ת מהרי"ט צהלון בחידושי פ' איזהו נשך דף י"ב ע"ב (הובא בבאה"ט א"ח ס' מ"ה ס"ק א'), בחידושים שחידש בימי אבלו על בנו הקטן, ימצא שארבעה טעמים יש בדבר, וטעמו השלישי הוא **דלא פלוג רבנן ... ובלי ספק שאילו ראו הפמ"ג והמשנ"ב דבריו בשלימות, לא כתבו מה שכתבו**. וכן טעמו הרביעי **מפני הרואים שאין יודעין מי קבור כאן**, שייך באשה ... ולא כתבתי דבר זה אלא מפני שאדוננו בעל משנ"ב הוא גברא דמאריה סייעיה, ואנחנו נמשכים אחריו ביותר, אבל בדבר זה לית ביה ספיקא דאילו ראה דברי מהריט"ץ, הוה הדר ביה, והרי קי"ל לדינא בלא פקפוק כלל, דשייך לועג לרש בציצית אף באשה, וכסתימת כל הפוסקים, כנלענ"ד.

ובהלכה ברורה (עמ' תי"א) כתב: ויש אומרים שאף בקברים של נשים יש להחמיר בזה.

ט. ומה שנוהגים לומר תהילים ותחינות שונות ... סמוך למת ... **לכבוד המת** מותר לומר דברי תורה (ע' *שזע י"ד* סי' שד"מ סע' ט"ז וסי' שס"ז סע' ג'; וכן ע' מאסף לכל המהנות ס"ק ב', שכתב: אם **לומד** על קברו של מת **לעילוי נשמתו**, ליכא בזה משום לועג לרש, דהא לכבודו קא עביד) ... וזה הטעם של מנהגן של ישראל ללמוד **ולהתפלל סמוך לקברי צדיקים** קדושי עליון, ואף מתעטרים בטלית (ו)תפילין ומתפללים בציבור וקוראים בתורה, כמו שנוהגים מקדמת דנא בארץ ישראל במערת המכפלה וקבר רחל וסמוך לקברי התנאים ואמוראים, וכן בשאר ציוני צדיקים קדושי עליון, כיון שהמקום קדוש ומסוגל לקבלת התפלות, לכן אין בזה משום לועג לרש שנראה כמחרף ח"ו, ואדרבה מכבדים אנו בזה את הנפטרים, שמאמינים אנו כי בזכות ישיני עפר אלו ישמע הקב"ה תפילתנו ויעלה לרחמים ולרצון לפני כסא הכבוד. אמנם אין המנהג אמור אלא (ב)קברי צדיקים אשר המה בנפרד משאר קברים, אבל קברי צדיקים שבתוך שטח בית קברות אפילו הנמצאים באהל, אין נוהגים להתעטף בטלית ותפילין ולהתפלל שם שחרית מנחה וערבית ולקרות בתורה בציבור וכדו', ואין להקל (פסקי תשובות עמ' ר"ה – וע"ש הערה 12 שהפנה לשו"ת מנחת אלעזר ח"ג סי' נ"ג).

י. בדין ציציות הנגררים שלא בבית הקברות, ע' לעיל סי' כ"א.

סי' כ"ד - הנהגת לבישת הציצית ושכרה ועונשה

א. אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות, אינו חייב בציצית, **וטוב ונכון** להיות כל אדם זהיר ללבוש **טלית קטן כל היום** כדי שיזכור המצוה בכל רגע (שו"ע סע' א').

דוגמא לדבר: **כאדם המזהיר לחבירו על ענין אחד, שקושר קשר באזרו כדי שיזכרנו** – שו"ע אדמו"ר סע' א'; מ"ב ס"ק א' – בשם הטור.

וע"כ יש בו חמשה קשרים כנגד ה' חומשי תורה, וארבע כנפים, שבכל צד שיפנה יזכור ... **לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה** (שו"ע שם).

הנוסח בש"ע אדמו"ר סע' ב': **בשעת קריאת שמע** ותפלה, וכן הוא ב"ב ס"ק ג'. עוד ב"ב שם: ואיתא בזהר פ' שלח לך דהקורא ק"ש בלי ציצית מעיד עדות שקר בעצמו, שקורא פ' ציצית ואינו מקיים הקרא.

להעיר שלדעת האגרות משה אורח חיים ח"ד סי' ד', **לבישת ט"ק היא היום חובה**, וז"ל: כיון שנהגו כל ישראל ללבוש בגד החייב בציצית, אסור לשום אדם לעבור על זה, דלא גרע מכל מנהג ... וכ"ש מנהג זה שיש בו גם קיום מצוה.

להלן שיטת הרבי בנדון (מספר השיחות - ה'תשמ"ט ח"ב, עמ' 540-541): במצות ציצית יש מעלה מיוחדת לגבי שאר המצוות – שעל ידה באים לקיום כל המצוות, כמ"ש "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה' ועשיתם אותם", "למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי", "הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן" (רמ"ם סוף הלכות ציצית). וצריך להבין: במצוה כזו שבה תלויים כל המצוות אין חיוב "להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה" (כבכמה מצוות) (רמ"ם הלכות ברכות פ"א ח"ב) – "אין אדם מחוייב לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית", אלא יכול לילך בבגד שאינו חייב בציצית! **ויש לומר, שהיא הנותנת – הזכרון וההתעוררות על קיום המצוות ("וראיתם גו' וזכרתם גו'") צ"ל מצד האדם עצמו, "לדעתך", ולכן, "אין אדם מחוייב ("אני איני מצוה לך") לקנות לו טלית ולהתעטף בה כדי שיעשה בה ציצית"** (רמ"ם סוף הלכות ציצית – אלא שאין ראוי לאדם חסיד שיפטור עצמו ממצוה זו, אלא לעולם ישתדל להיות עטוף בכסות המחוייבת בציצית כדי שיקיים מצוה זו (רמ"ם שם)), **אלא תלוי בדעתו של האדם.**

ב. לבלתי יסיר הציצית **עד אחר גמר עלינו לשבת**, כן הוא האמת, שכן כתב רבינו מהר"ח ז"ל בספר הכוונות בדרושי הציצית דרוש וא"ו על רבינו האר"י זיע"א, וז"ל: גם לא היה מסיר תפילין וטלית עד שהיה

גומר כל התפלה ועלינו לשבח וע"כ נקוה לך וכו', ע"כ ע"ש (שו"ת תורה לשמה או"ח סי' קמ"ח).

וע"ע בשולחן תורה לשמה שם, שכתב: ומה ששאלתם טעם להקפדה זו, הנה בדברים אלו שהעתיקתי לכם מדברי רבינו זלה"ה, בסוד השבח הזה של עלינו לשבח, שהוא נתקן כדי להוריד אור מקיף בכל העולמות מלמעלה למטה עד העשייה כולה, הנה בזה תבינו הטעם, כי כבר ידוע לכם שהטלית הוא בחי' אור מקיף, לכן צריך שיהיה הטלית עלינו באמירת השבח הזה, כדי שיהיה לנו כח ועזר יותר להוריד אור המקיף באמירת השבח הזה.

לגבי חליצת תפילין לאחר עלינו, כ"פ ג"כ בשלח אדמו"ר הזקן סי' כ"ה סע' ל"ז.

ג. מצוה לעשות טלית נאה וציצית נאה, והוא הדין כל המצות צריך לעשותן בהדור בכל מה דאפשר, שנאמר: זה אלי ואנוהו: התנאה לפניו במצות (שו"ע אדמו"ר סע' ג'; מ"ב ס"ק ט' - באותה לשון בדיוק).

וכתב הרבי בלק"ש (ח' י"א עמ' 241) על לשון זו של אדמו"ר: ומסתימת לשונו (וכן ממש"כ בסתרנ"א ס"ב: ומצוה מן המובחר כו' (לגבי איגוד הלולב עם ההדס וערבה באגודה אחת - ש.ס.)), משמע דס"ל לרבינו דהתנאה לפניו במצות הוא מן התורה.

וע' אנציקלופדיה תלמודית ח"ח עמ' ער"ב שהיא מחלוקת ראשונים: דעת הראב"ד, וכן דעת הרמב"ם לפי שו"ת שאגת אריה סי' נ' - שמצות הידור, מן התורה, אך דעת התוס' במנחות ודעת הריטב"א, שהדרשה (בשבת קל"ג:) אסמכתא בלבד.

ויהא מכובס ונקי (כה"ח אות ג').

וכן בהגהות איש מצליח: והרב ארחות יושר הזהיר שייכבס את הטלית כפעם בפעם כדי שיהא מלובן, ע"כ. נעתיק את דברי החסד לאלפים סע' ח': וכמה מהגנות והבושה למי שמתלבש מלבושים נאים כאשר תשיג ידו, והטלית בלוי וקרוע, ילבש בושה ויתעטף כלימה כו' ע"ש. וע"ע בארחות ציון לרה"ג רב"צ מוצפי שליט"א, ח"א עמ' קצ"ד, שכתב: המנהג לכבסה ולגהצה לפחות שתי פעמים בשנה, אחת קודם חג הפסח והשנית קודם ראש השנה, וכך היה מנהגו של מור אבי עליו השלום, ע"כ. וע"ע לקט הקמח החדש סי' ח' ס"ק ס' שכתב: משום בזיון במצות, צריכין ליוזר בנקיון הטלית קטן שיהיה נקי, דבשאר מלבושים נזהרים ... וכן טלית הגדול.

ד. פשוט אשר כל ההידור שאפשר באיזה מצוה שתהיה - נכון ביותר, ופשיטא בהנוגע לציצית וטלית. וכדרז"ל זה אלי ואנוהו, התנאה לפניו במצות. והרי ידועה הכוונה בעטיפת ציצית להמשיך עליו מלכותו ית' אשר היא מלכות כל עולמים וכו' לייחודה עלינו ע"י מצוה זו (תניא ריש

פרק מ"א), שלכן כל ההידור האפשרי בזה משפיע על כל שאר עניני האדם (לקו"ש ח"ח עמ' 310, הובא בסידור שער מנחם להרה"ג לוי ביסטריצקי ע"ה, עמ' כ"ח).

ה. חייב כל אדם להשתדל שיהיו לו בגדים נאים **לשבת** ... ומי שאפשר לו, טוב שיהיה לו גם **טלית אחר** (שו"ע אדמו"ר סי' רס"ב סע' ג', וכן שם סי' שס"ד; מ"ב סי' רס"ב ס"ק ה' - ע"פ מ"א).

וראיתי בשולח לב חנוך לרה"ג ר' אברהם מימון שליט"א, ח"א סי' כ', שכתב (לשיטת המ"א שטוב שיהיה לו טלית אחר לשבת): נראה, אם יש לו טלית נאה, יותר טוב להתעטף בו בכל יום מאשר להשאירו לשבת, וכך הוא מקיים מצוה בהידור ששה פעמים בשבוע, ולא פעם אחת בשבוע ביום השבת, וע"ש שהאריך בזה. אח"כ מצאתי סברה זו ג"כ בספר חקרי מנהגים ח"א עמ' קל"ח, בשם ספר זבד טוב.

ו. **אסור לרקום פסוקים** של תורה בטלית, ומ"מ, אם כבר נרקם, מותר לברך עליו (מ"ב ס"ק ט'. ובדומה בכלל אות כ"ד, שהוסיף: ויזהר כשיתעטף בו וישב על גבי ספסל, שיגביה הצדין מכאן ומכאן, שלא לישב על גופה של טלית, דהוי כיושב על דברי תורה), ואף על מפות אין מורין היתר לכתחלה לרקום ד"ת עליו (מ"ב שם).

ז. **מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת קריאת שמע**, רמז לדבר: והיו הדברים האלה וגו' על לבבך (שו"ע סע' ב'), ויש מי שאומר שיאחוז אותם בין קמיצה לזרת של שמאל, וכשיגיע לפרשת ציצית, יקחם בידו הימנית ויביט בהם, ויהיו בידו עד שיגיע לנאמנים ונחמדים לעד, ואז ינשק הציצית ויסירם מידו (שו"ע אדמו"ר סע' ד' ומ"ב ס"ק ד', ע"פ כתבי האר"י ז"ל).

נראה דגם איטר יד צריך לאחוז הציצית בידו השמאלית (של כל אדם) היות וגם לבו הוא בצד שמאל (של כל אדם) (לקט ציונים והערות לשולח אדמו"ר, עמ' 210; וכ"פ בשולח באר משה ח"ב סי' ה' סע' ז').

מנהג חב"ד:

לאמירת והביאנו לשלום כו' ... לוקחים ב' הציצית שלפניו בידו השמאלית בין האצבעות של אגודל ואמה ... אח"כ לוקחים ציצית אחת מאחוריו של שמאל ונותנים אותה אצל הב' ציצית הנ"ל מהשמאל, אח"כ לוקחים הציצית הד' מלאחריו התלוי' מצד הימין ומצרפים אותה להג'

ציצית הנ"ל לצד הימין שלהם (ז"א אשר הד' ציצית המונחים אצלו בין ב' האצבעות הנ"ל המה ממש באותו הסדר כמו שהמה תלויים בהטלית כמו שהוא מלובש בהם, ב' ציצית לפניו. ולאחריו ב' ציצית א' מימין וא' משמאל. כאלו שהמה מקיפים את הב' ציצית שלפניו) אח"כ לוקחים הד' ציצית כמו שמסודרים כנ"ל, בתוך היד ומוציאים אותם לחוץ בין זרת וקמיצה, אח"כ מדלגים ב' האצבעות קמיצה ואצבע ומכניסים את הציצית לפנים תוך כף היד בין האצבע לאמה, ומשם מוציאים אותם לחוץ בין האמה לאגודל וככה אווזים אותם כמו שמסודרים כנ"ל כל משך אמירת הק"ש גם בעת נשיקת הציצית רק באמירת וראיתם אותו אווזים בידו הימנית הב' ציצית שלפניו המונחים באמצע אבל כמו שמסודרים כנ"ל (ספר המנהגים – חב"ד, עמ' 10-11).

ענין לקיחת ד' ציציות בק"ש מובא בשולחן הרד"א ח"ג שאלה אלה, וכן בברכי יוסף (סוף הסימן) בשם הא"י ז"ל; וכן בשערי תשובה סוף סי' י' בשם הבית יעקב, שהביאו בשם הא"י ז"ל. לעומת זאת, בספר חרדים (בהקדמה למצוות), בלקט יושר הלכות תפלה סע' י"ט ובמעשה רב סע' ל"ט, מובא מנהג לאחוז בק"ש בב' ציציות, שלפניו, וכך נהג הגר"ש אייזנבאך זצ"ל (ע' הליכות שלמה - תפלה, פ"ז בהרה"ק 35).

ח. טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה כשמברך (שו"ע סע' ג'), שנאמר: וראיתם אותו וזכרתם וגו'. ראייה מביא לידי זכירה וזכירה מביא לידי עשייה (שו"ע אדמו"ר סע' ה'; מ"ב ס"ק ו').

ולהעיר: מצינו לכמה מהראשונים ומוני המצות, שמנו להסתכלות בציצית בתוך מנין תרי"ג מצות, עיין בב"י בשם סמ"ג וסמ"ק ומדרכי ורבינו יונה ... - פסקי תשובות עמ' ר"ז הערה 21. וכה נהגו גדולי וצדיקי הדורות להסתכל בציצית בכל הזדמנות, וסגולה נפלאה היא לזכות ליראת שמים ולפרנסה טובה ולרפואה ולזכרון טוב ולדעת נכונה ואמיתית בכל דבר וענין, וסגולתה לינצל מחטא והרהורי זנות, ולינצל מכעס, ומעינא בישא, ומכל דבר וענין שאינו לכבוד שמים, ומוספת קדושה לאדם, והיא תועלת גדולה לנשמה - פסקי תשובות עמ' ר"ט - ר"י. בברכי יוסף ס"ק א', על דברי השו"ע דטוב להסתכל בציצית וכו', כתב: ויכוין כאלו יש בו תכלת, דאזתה ההארה לא נפסקה - האר"י זצוק"ל. במאסף לכל המחנות ס"ק ח' כתב, בשם שער הכוונות ענין הציצית דרוש ז': וצריך להסתכל בהם ב' פעמים זה אחר זה; וע' בשער הכוונות שם, בסוף הדרוש, בביאור מה הסוד בזה.

כאן המקום להעתיק את דברי הרבי בתורת מנחם - התוועדות תש"כ ח"ב (חכ"ח), עמ' 164: ישנו פתגם מהבעש"ט בענין ציצית - "כשמניח הטלית יראה את התכלת, פירוש שתפול עליו יראה" (צוואת הריב"ש סכ"א). ואינו מובן: מדוע מדבר הבעש"ט אודות ענין התכלת שאינו מצוי בזמן הזה? והביאור בזה - שאותו ענין שהי' נמשך פעם ע"י

וכל מצותיך אמת

תכלת, נמשך גם היום, אלא שנמשך ע"י חוטי לבן. והרי ענין התכלת הוא כמארז"ל (סוטה יז, סע"א) "תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד". ולכן כאשר מתבוננים בזה, ומתבוננים בענין האדם שעל הכסא כו' – אזי תפול עליו יראה כו'. ועע"ש.

ט. ומצוה זו **מציל האדם מן החטא**, דכתיב: ולא תתורו וגו', למען תזכרו וגו' **והייתם קדושים**. ואף דכל שאר המצות, אין בהם זאת הסגולה להצילו מ"צצה", ציצית עדיף (מ"ב ס"ק ה').

וע' לעיל סי' י"ב שהבאנו בשם **המה"ם שיק**, שהסגולה שיש בציצית לשמור אדם מעבירה, היא רק כשיש ל"ב חוטין **שלמים**.

ראוי לצטט כאן את דברי **השולח** **ישכיל עבדי** ח"ו, השמטות סי' ב': ובאשר הוקשה ליה עוד בדברי התנא דבי אליהו ז"ל פכ"ו: לדורותם: דור תם, דור תם מגלוי עריות, דור תם משפיות דמים וכו', דמה ענין מצות ציצית לדברים אלה? הנה מודעת זאת בדברי הארז"ל בדרושי ציצית בשער הכוונות דהציצית הוא בחי' אור מקיף דהוא מעולה מאור פנימי, האור המקיף הוא בא להגן על הקדושה שלא ינקו ממנה החיצונים, הרי **הציצית הוא מסוגל להגן על האדם שלא יפגעו בו החיצונים הם הקליפות המחטיאים את האדם להרחיק אותו מצד הקדושה**, ולכן מכיון שהציצית הוא מסוגל להציל את האדם מן החיצונים, **הרי ממילא שהוא ניצול מכל מין עבירה**, ולכן כתיב ביה לדורותם, ללמד אותנו שהוא מסוגל להביא את האדם לבחי' דור תם מגלוי עריות ומשפיות דמים, ר"ל דהוא מסוגל כ"כ להרחיק את האדם אפי' מהעבירות היותר חמורות, וכמו שידוע על אותו תלמיד שהיה זהיר מאוד במצות ציצית (ע"ש באריכות – ש.ס.).

ובספר **ארך אפים** סי' י' סע' ב' הביא בשם השל"ה, וז"ל: ואני אומר ג"כ: טוב שיעשה פעולה המבטלו מכעס, דהיינו **שיאחז בכנף בגדו עם הציצית** שתלויים בכנף (נראה כונתו דהיינו בעת שחבירו מכעיסו – ארך אפים), **כי כנף במנין כעס**, והכועס נכנס אל זר בלבו, וציצית גורם להשראת שכינה.

וע"ע **כ"ח** סי' זה אות כ"ה: וכתב קיצור של"ה בדיני ציצית בהגהה דף ט"ל ע"ד: **בהסתכלות בכנף הציצית**, טוב להסיר הכעס, וכן כנף בגי' כעס עכ"ל, וכ"כ בס' שומר אמונים פ' ויגש וז"ל: אל תרגזו בדרך, גי' ארבע ציצית, מבואר במקובלים שתיקון לכעס הוא **שיאחז בכנף הציצית**, וע"י זה יסיר הכעס ממנו, שכן כנף גי' כעס, ויוסף מסר לאחיו סוד הנ"ל, עכ"ל, והביאו א"ר אות ג' והרב חיים פלאגי בכף החיים סי' יו"ד אות ו'. איתא בתיקונים תיקון ח"י דציצית הוא סגולה להיות מכוסה מכל מיקין ומלאכי חבלה, והרי איתא בזוה"ק פ' שלח, ובס' דבש לפי מע' הצ' אות כ"ז הביא דזוכה להנציל מעין הרע יעו"ש והביא דבריו כף החיים שם; עכ"ל הכה"ח (לרב סופר).

וע"ע מה שכתבנו בשם **הקיצור של"ה והב"ח**, לעיל ריש סי' ח'.

י. יש נוהגין **להסתכל בציצית** כשמגיעים **לוראיתם אותם**, וליתן אותם על העינים, ומנהג יפה הוא, וחבובי מצוה (שו"ע ס' ד'). גם נוהגים קצת לנשק הציצית בשעה שרואה בהם, והכל הוא חבוב מצוה (רמ"א ס' ד'). נמצא בשם הקדמונים שכל המעביר ציצית על עיניו כשקורא פרשת ציצית, יהא מובטח שלא יבא לידי סמוי עינים (מ"ב ס"ק ז').

יא. **הסומא** יש לו לאחוז הציצית בידו בשעת ק"ש, אע"פ שנאמר: וראיתם אותו, כיון שישנו בראיה אצל אחרים, אבל להעביר הציצית על עיניו, לא, דמחזי כחוכא ואיטולא (מ"ב ס"ק ז').

יב. לדעת רבינו האר"י ז"ל (בשער הכוונות), יש **לנשק הציציות** ולתתן על גבי העינים בשעה שאומר "וראיתם אותם" ובשעה שאומר "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ויש נוהגים לנשק הציציות גם כשאומר "ה' אלקיכם אמת" (קצות השלחן), וכן יש נוהגים לנשק הציציות בכל פעם שמזכיר "ציצית" (חסד לאלפים; כה"ח; קצור שו"ע), ויש אומרים שאין ראוי לנשק הציציות בכל פעם שמזכיר "ציצית", מחמת הפסק, ויש אומרים שאין לנשק הציציות כלל בשעת פרשת ציצית (מ"ן בשלחן ערוך לא הזכיר נישוק כלל אלא רק העברה על גבי העינים; וכן כתב בספר מעשה רב ... שהגר"א לא היה מנשק הציציות כלל) (הלכה ברורה עמ' תכ"ד).

מנהג חב"ד:

נושקים הציציות שש פעמים היינו באמירת תיבות: ציצית, ציצית, לציצית, אמת, קימת, לעד. נוהגים להעביר הציצית על העינים קודם כל בשיקא (ספר המנהגים - חב"ד עמ' 11. וע' ספר ציצית - הלכה למעשה, עמ' קס"ב-ג', וכן התקשרות גליון תקצ"ג עמ' 17, לגבי סדר אחיזת הציצית לקריאת שמע, לכל פרטיו).

יג. כשמסתכל בציצית, **מסתכל בשני ציציות שלפניו**, שיש בהם עשרה קשרים, רמז להויות (פי': לספירות, שהם קשורים ואחודים זה בזה - מ"ב ס"ק ח'). בשו"ע אדמו"ר כתב: רמז לעשר ספירות כו' וגם יש בהם ט"ז חוטים ועשרה קשרים; עולה כ"ו, כשם הוי"ה (שו"ע ס' ה').

יד. בענין ציצית אשר כשהולכים לעבודה **מלכלכים** את הציצית, הנה בכל זה צריך לשאת ט"ק (מצויצת בציצית) ובפרט שבדאי עיקר עבודתם

ורובה במשך היום, ולהשתדל עד כמה שאפשר שלא ללכלך, וכן שיהי' ט"ק שני בשביל זמן התפלה ולש"ק יום טוב (אג"ק הרבי חלק י"ז עמ' כ"ז - מובא בשערי הלכה ומנהג ח"א עמ' ס"א).

טו. נכון לכל ירא שמים בעת **יציאתו לדרך** שיקח עמו הטלית והתפילין שלו אפילו הוא נוסע למקום קרוב ודעתו לחזור היום, פן יקרה איזה מקרה ויתבטל ממצוה (מ"ב סי' ק"י ס"ק כ').

טז. גדול **עונש המבטל מצות ציצית**, ועליו נאמר: 'לאחוז בכנפות הארץ וגו' (וינערו רשעים ממנה - איוב לח, יג - ש.ס.); הזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני שכינה (שו"ע סע' ו').

איתא בגמרא (שבת לב:): כל הזהיר בציצית **זוכה ומשמשין לו ב' אלפים וח' מאות עבדים**, שנאמר (זכריה ח, כג): כה אמר ה' צבאות: בימים ההמה אשר יחזיקו עשרה אנשים מכל לשנות הגוים, והחזיקו בכנף איש יהודי לאמר: נלכה עמכם וגו'.

וע' בשולח בנין אב ח"ב סי' י"א, שכתב על דברי השו"ע הנ"ל: גם **בהלכות תפילין** הזכיר מר"ן הלכה מיוחדת על חשיבות המצוה, וז"ל: גדול שכר מצות תפילין, ומי שאינו מניחן הוא בכלל פושעי ישראל בגופן (אור"ח ר"ס לז') וכך גם פתח **בהלכות מזוזה**: וצריך להזהר בה מאוד, וכל הזהיר בה יאריכו ימיו וימי בניו, ואם לאו, יתקצרו (יו"ד סי' רפ"א סע' א'); שלא כשאר מצוות בהם כותב מר"ן השו"ע ההלכות וגדריהן מבלי להזהיר ולזרז לקיים המצוות ... וכונתו שיש להזהר בהם לא רק כדי לקיימם, אלא הלכה היא לקיימם בזהירות ובהתבוננות, מתוך הערכה לחשיבותם ... על הקשר שבין ציצית תפילין ומזוזה והמיוחד שבהן, שנינו בגמ' מנחות (מג:): ראב"י אומר: כל שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, בחיזוק שלא יחטא, שנאמר (קהלת ד, יב): והחוט **המשולש** לא במהרה ינתק.

יז. בענין לבישת ט"ק אם צ"ל **תחת או מעל בגדיו**, ע' לעיל סי' ח'.

וכל מצותיך אמת

לוח ראשי תיבות וקיצורים

אשל אברהם	א"א
אדוני אבי זקני	אא"ז
אב בית דין	אב"ד
אגרות משה	אג"מ
אגרות קדש	אג"ק
אדמו"ר הזקן	אדה"ז, אדמוה"ז
אדוננו מורנו ורבינו	אדומ"ר, אדמו"ר
אדוננו נשמתו עדן	אדנ"ע
אורח חיים	או"ח
אור לציון	אול"צ
אחר כך	אח"כ
אינו יהודי	א"י
אם כן	א"כ
אם לא כן	אל"כ
אלקינו מלך העולם	אמ"ה
אנשי שלומנו	אנ"ש
אף על פי	אע"פ
אף על פי כן	אעפ"כ
אפילו הכי	אפ"ה
אפילו	אפי'
אינו צריך, אין צורך	א"צ
אשר קדשנו במצותיו וצונו	אקב"ו
אליה רבה	א"ר
ארצות החיים	ארה"ח
אדוננו רבי יצחק	אר"י
אדוננו רבי יצחק זכרנו לברכה	אריז"ל
ארצות החיים	ארצה"ח
אם תאמר	א"ת
באור הלכה	באה"ל
בן איש חי	בא"ח
ברוך אתה ה'	בא"י
בבא בתרא	ב"ב
בית דין צדק	בד"צ
ברוך הוא	ב"ה
בית הכנסת (ולהבדיל) בית הכסא	בה"כ
בית הכנסת	בהכ"נ, בהכנ"ס

==

בהכ"ט	בית הכסא
בה"ק	בית הקברות
בזה"ז	בזמן הזה
ב"ח	בית חדש
בחי'	בחינת
ביהמ"ק	בית המקדש
ב"י	בית יוסף
בי"ע	בריאה יצירה עשיה
בכ"ז	בכל זה
בכ"מ	בכל מקום
בעש"ט	בעל שם טוב
ב"ק	בבא קמא
ברהמ"ז	ברכת המזון
ברכ"י	ברכי יוסף
ג"כ	גם כן
גמ'	גמרא
ג"ע	גלוי עריות
ג"פ	ג' פעמים
גר"א	גאון רבי אליהו
גרא"ח	גאון רבי אברהם חיים
גרא"י	גאון רבי אברהם יצחק
גר"צ	גאון רבי בן-ציון
גר"י	גאון רבי יעקב
גר"מ	גאון רבי מרדכי
גר"ע	גאון רבי עובדיה
גר"ש	גאון רבי שמואל
גרש"ז	גאון רבי שלמה זלמן
ג"ת	ג' תחתונות
ד"א	ד' אמות
דא"ח	דברי אלקים חיים
דאל"ה	דאם לא הכי
ד"ה	דבור המתחיל
דה"ה	דהוא הדין
דהה"נ	דהוא הדין נמי
דה"ח	דרך החיים
ד"מ	דרכי משה
ד"ת	דברי תורה
ה'	השם
הגה"צ	הגאון הצדיק
הגה"ק	הגאון הקדוש

הגה"ר	הגאון הרב
ה"ה	הוא הדין
הו"ל	הוה ליה
ה"ז	הרי זה
הל"מ	הלכה למשה מסיני
ה"מ	הני מילי
הנז'	הנזכר
הנ"ל	הנזכר לעיל
הק'	הקדוש
הקב"ה	הקדוש ברוך הוא
הרה"ג	הרב הגאון
הרה"ח	הרב החסיד
הרה"ק	הרב הקדוש
הר"ר	הרב רבי
הש"י, הש"ת	השם יתברך
וגר'	וגומר
וכר'	וכלי
ושור"ר	ושוב ראיתי
זוה"ק	זוהר הקדוש
זי"ע	זכותו יגן עלינו
ז"ל	זה לשונו, זכור לטוב, זכרוננו לברכה
זצוק"ל	זכר צדיק וקדוש לברכה
זצ"ל	זכר צדיק לברכה
זצללה"ה	זכר צדיק לברכה לחיי העולם הבא
חי'	חלק
ח"א	חיי אדם, חלק א'
חאו"ח	חלק אורח חיים
חב"ד	חכמה בינה דעת
ח"ו	חלק ו', חס ושלום
חור"מ	חושן משפט
חיד"א	(רבי) חיים יוסף דוד אזולאי
חין"ד	חלק יורה דעה
חיי"א	חיי אדם
חס"ל	חסד לאלפים
ט"ג	טלית גדול
ט"ז	טורי זהב
ט"ק	טלית קטן
י"א	יביע אומר, יש אומרים
יבלט"א	יבדל לחיים טובים וארוכים
יהי'	יהיה
יה"ר	יהי רצון
יו"ד	יורה דעה

יום הכפורים	יוה"כ, יוה"כ
יום טוב	יו"ט
ידי חובה (/ת), שמונה עשרה	י"ח
יחווה דעת	יח"ד
יוסף יצחק	י"י
יכון בצדק	יכב"ץ
יש לומר	י"ל
יבדל לחיים טובים וארוכים	ילחטו"א
(רבי) יעקב בן צבי	יעב"ץ
יעוין שם	יעו"ש
יצר הרע	יצה"ר
יהי רצון	י"ך
ידא(ת) שמים	יד"ש
יתברך	ית'
כתב	כ'
כי אם	כ"א
כל אחד ואחד	כאו"א
כהאי גוונא	כה"ג
כף החיים	כה"ח
כולי עלמא	כו"ע
כל זה	כ"ז
כתב יד	כ"י
כיוצא בזה	כיו"ב
כל כך, כן כתב	כ"כ
כן מפורש	כ"מ
כמאן דאמר	כמ"ד
כמה פעמים	כמ"פ
כמו שכתב(נו), כמו שכתוב	כמ"ש
כנסת הגדולה	כנה"ג
כן נראה לעניות דעתי	כנלענ"ד
כל עוד	כ"ע
כן פסק	כ"פ
כבוד קדושת	כ"ק
כל שכן, כמו שכתוב, כמו שכתבו	כ"ש
כתב יד	כת"י
לשון הרע	לה"ר
לעומת זאת	לעו"ז
לעניות דעתי	לענ"ד
לעת עתה	לע"ע
לעתיד לבוא	לעת"ל
לפי זה	לפ"ז, לפי"ז
לקוטי שיחות	לקו"ש

לקוטי תורה	לקו"ת
לא תעשה	ל"ת
מגן אברהם	מ"א
משנה ברורה	מ"ב
מגן אברהם	מג"א
מהדורא בתרא	מהדו"ב
מהדורא קמא	מהד"ק
מהדורא תנינא	מהד"ת
מהדורא קמא	מה"ק
מורנו הרב חיים ויטל	מהרח"ו
מורנו הרב יעקב וויל	מהרי"ו
מורנו הרב ישראל חיים	מהרי"ח
מורנו הרב יוס טוב צהלון	מהריט"ק
מורנו הרב יעקב לוי (מולין סגל)	מהרי"ל
מורנו הרב מאיר (מרוטנבורג), מורנו הרב משה (שיק)	מהר"ם
מורנו הרב שמואל אליעזר (הלוי אידלש)	מהרש"א
מורנו הרב שלום דובער	מהרש"ב
מורנו הרב שמואל ויטל	מהרש"ו
מורנו הרב שלמה לוריא	מהרש"ל
מורנו הרב שלום מרדכי	מהרש"ם
מורנו הרב הגאון	מוהרה"ג
מורי וחמי	מו"ח
מורה צדק	מו"צ
מועד קטן	מו"ק
(רבי) מאיר לייבוש ב"ר יחיאל מיכל	מלבי"ם
מכל מקום	מ"מ
מלך מלכי המלכים	ממ"ה
מנחת יצחק	מנח"י
מערכת	מע'
ממאתיים רבנים נסמך	מר"ן
מצות עשה	מ"ע
מאמר רבותינו זכרונם לברכה	מרד"ל
מה שאין כן	משא"כ
משבצות זהב	מש"ז
משנה ברורה	משנ"ב
נשמחו/נשמחתם בגנזי מרומים	נבג"ם
נטילה	נטי'
נטילת ידיים	נטי"
ניו-יורק	ניי
נראה לי	נ"ל

נראה לעניות דעתי	נלע"ד
נשמחו עדן	נ"ע
נטריה רחמנא וברכיה (/וקימיה)	נר"ו
סברה	ס'
ספק ברכות להקל	סב"ל
ספר הקדוש, ספר הקטן	סה"ק
סוף סוף, סוף סימן	סו"ס
סימן	סי'
סבירא ליה	ס"ל
סנטימטר	ס"מ
ספר מצוות גדול	סמ"ג
ספר מצוות קטן	סמ"ק
ספק ספיקא	ס"ס
סעיף	סע', סעי'
סעיף קטן	ס"ק
סוף פרק א'	ספ"א
ספרים הקדושים	ספה"ק
ספר תורה	ס"ת
עיין	ע'
על גבי, עמוד ג'	ע"ג
על דבר	ע"ד
עליו השלום	ע"ה
עובד(י) גלולים	עו"ג
עבודה זרה, על זה	ע"ז
עץ חיים	ע"ח
על יד, על ידי	ע"י
על ידי זה	ע"יז
עיין שם	עיי"ש
עד כאן, על כן, על כרחק	ע"כ
עובד(י) כוכבים	עכו"ם
עם כל זה	עכ"ז
על כל פנים	עכ"פ
עמוד	עמ'
על נטילת ידיים	ענט"י
עיין עוד	ע"ע
עיין עוד שם	עע"ש
על פי	ע"פ, עפ"י
עיין שם	ע"ש
פרק, פרשה, פרשת	פ'
פעם אחת, פרק א'	פ"א
פירוש	פי'

פרי מגדים	פמ"ג
פרי עץ חיים	פע"ח
פרי חדש	פר"ח
פרי מגדים	פרמ"ג
ציץ אליעזר	צי"א
צריך(ה) צריכה) להיות, צריך לומר	צ"ל
צריך עיון	צ"ע
צריך עיון גדול	צע"ג
צמח צדק	צ"צ
קודש	ק'
קל וחומר	ק"ו
קונטרס אחרון	קו"א
קיימא לן	קי"ל
קצור שלחן ערוך	קצש"ע
קצת קשה	ק"ק
קריאת שמע	ק"ש
רבי, רבי	ר'
רבי אליעזר ב"ר נתן	ראב"ן
רבינו אשר	רא"ש
רבי דוד בן-זמרה	רדב"ז
רבי דוד קמחי	רד"ק
ראש השנה	ר"ה
רב הגאון	רה"ג
רשות הרבים	רה"ר
רוח רעה	רו"ר
רבנו יצחק	ר"י
רבינו יצחק בר ששת, רבי ישראל בעל שם (שוב)	ריב"ש
רבי יעקב וייל	רי"ן
רבי יוסף חיים	רי"ח
רבי יום טוב ב"ר אברהם (אשבילי)	ריטב"א
רבי יוסף יצחק	ריי"ץ
רב יהודה ליב	רי"ל
רב יהודה ליב גרונר	ריל"ג
רבי יצחק אלפסי	רי"ף
רוצה לומר	ר"ל
רעיא מהימנא	ר"מ
רבי משה איסרליש	רמ"א
רבי משה בן מיימון	רמב"ם
רבי משה זכוחא	רמ"ז
רבי מנחם מענדל	רמ"מ
רב סעדיה גאון	רס"ג

ראש פרק א'	רפ"א
רוח רעה	ר"ך
רבי שלום דובער	רש"ב
רבי שלמה ב"ד אברהם בן אדרת	רשב"א
רבי שלמה יצחקי	רש"י
רבי שלום שרעבי	רש"ש
ראשי תיבות, רבנו תם	ר"ת
שמואל א'	ש"א
שלחן ערוך	שו"ע
שאלות ותשובות	שו"ת
שפתי כהן	ש"ך
שני לוחות הברית	שלי"ה
שיחיה לאורך ימים טובים וארוכים	שליט"א
שמונה עשרה	שמ"ע
שנאמר	שנא'
ששה סדרים	ש"ס
שלחן ערוך	ש"ע
שער המצות	שעה"מ
שערי תשובה	שע"ת
שפיכות דמים	שפכ"ד
שליח צבור	ש"צ
שבת קודש	ש"ק
תבנה ותכונן	ת"ו
תבנה ותכונן במהרה בימינו	תוב"ב
תלמיד חכם	ת"ח
תלמוד לומר	ת"ל
תבוא עליו ברכה	תע"ב
תלמוד תורה	ת"ת

רשימת הספרים המצוינים בספר

אבודרהם	רבינו דוד אבודרהם זצ"ל
אבן ישראל (שו"ת)	הרה"ג ר' ישראל יעקב פישר זצ"ל
אבני נזר (שו"ת)	הרה"ג ר' אברהם בורנשטיין מסוכטשוב זצ"ל
אגרא דפרקא	הרה"ג ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל
אגרות משה (אג"מ) (שו"ת)	הרה"ג ר' משה פיינשטיין זצ"ל
אגרות קודש אדמו"ר *	רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)
אגרות קודש הרבי הרי"ץ *	רבי יוסף יצחק שניאורסאהן זצ"ל
אגרות קודש הרבי הרש"ב *	רבי שלום דובער שניאורסאהן זצ"ל
אהלי ליובאוויטש (קובץ) *	הרה"ג ר' אליהו יוחנן גורארי' שליט"א – עורך
אהלי שם (קובץ לעניני הלכה) *	מכון "אהלי שם" – ליובאוויטש
אהלך באמיתך	הרה"ג ר' בצלאל שטרן זצ"ל
אוצר הלכות	הרה"ג ר' אברהם צבי פריעדמאן שליט"א
אוצר המכתבים	הרה"ג ר' יוסף משאש זצ"ל
אוצר סגולות הרבי (מלוקט מתוך מכתביו של הרבי) *	הרה"ג ר' יואל למברג שליט"א
אוצר תשובות לשאלות המצויות	הרה"ג ר' שלמה דוד קליין שליט"א
אוצרות יוסף (שו"ת)	הרה"ג ר' דוד יוסף שליט"א
אור ההלכה	הרה"ג ר' יצחק ברדא שליט"א
אור לציון (אל"צ) (שו"ת)	הרה"ג ר' בן ציון אבא-שאוול זצ"ל

הרה"ג ר' בנימין יהושע זילבר זצ"ל	אז נדברו (שו"ת)
הרה"ג ר' מצליח מאזח זצ"ל הי"ד	איש מצליח (שו"ת)
הרה"ג ר' רחמים מאזח שליט"א	איש מצליח (הגהות על המשנה ברורה)
הרה"ג ר' מאיר מאזח שליט"א	איש מצליח (הערות על המשנה ברורה)
הרה"ג ר' אליהו שפירא זצ"ל	אליה רבה (א"ד)
רבי דובער שניאורי זצ"ל, האדמו"ר האמצעי מחב"ד	אמרי בינה *
הרה"ג ר' מרדכי אליהו זצ"ל	אמרי מרדכי
מערכת רבנים, בראשם הרה"ג ר' שלמה זוין זצ"ל, בנוגע לכרכים הראשונים	אנציקלופדיה תלמודית
הרה"ג ר' דוד שפרבר זצ"ל	אפרסקתא דעניא (שו"ת)
רבינו אהרן הכהן מלוניל זצ"ל	ארחות חיים
הרה"ג ר' נחמן כהנא זצ"ל	ארחות חיים
הרה"ג ר' בן ציון מוצפי שליט"א	ארחות ציון
הרה"ג ר' אברהם יעלין ווענגראב זצ"ל	ארך אפים
הרה"ג ר' חיים סתהון זצ"ל	ארץ חיים
הרה"ג ר' מאיר לייבוש זצ"ל (המלבי"ם)	ארצות החיים (ארצה"ח)
הרה"ג ר' אברהם ישעיה פופר שליט"א	אשי ישראל
הרה"ג ר' משה דובער ריבקין זצ"ל	אשכבתא דרבי *
הרה"ג ר' יוסף תאומים זצ"ל (פמ"ג על המ"א)	אשל אברהם (א"א)
הרה"ג ר' אברהם אופנהיים זצ"ל	אשל אברהם (הגהות על גליון השו"ע)

אשל אברהם מבוטשאטש (מהד"ק)	הרה"ג ר' אברהם דוד ווארמאן מבוטשאטש זצ"ל
באור סדר ברכת הנהנין לאדמוה"ז *	הרה"ג ר' יקותיאל גרין שליט"א
באר היטב	הרה"ג ר' יהודא אשכנזי זצ"ל
באר משה	הרה"ג ר' כ'לפון משה הכהן זצ"ל
באר משה (שו"ת)	הרה"ג ר' משה שטערן זצ"ל
בדי השלחן (על קצות השלחן) *	הרה"ג ר' אברהם חיים נאה זצ"ל
ביאור הגר"א	הגאון רבי אליהו מוילנא זצ"ל
ביאור הלכה (על המשנה ברורה)	הרה"ג ר' ישראל מאיר מראדין זצ"ל (בעל המשנה ברורה)
בית הלל (קובץ תורני להלכה ומנהג)	שושנת העמקים
בית חדש (ב"ח)	הרה"ג ר' יואל סירקש זצ"ל
בית יוסף (ב"י)	מרן רבי יוסף קארו זצ"ל
בית יעקב (שו"ת)	הרה"ג ר' יעקב ב"ר שמואל מצויזמיר זצ"ל
בן איש חי (בא"ח)	הרה"ג ר' יוסף חיים מבאגדד זצ"ל
בני יששכר	הרה"ג ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל
בנין אב (שו"ת)	הרה"ג ר' אליהו בקשי דורון שליט"א
בנין אריאל (שו"ת)	הרה"ג ר' זלמן נחמיה גולדברג שליט"א
בצל החכמה (שו"ת)	הרה"ג ר' בצלאל שטרן זצ"ל
בקדש פנימה (הנהגות הרבי) *	הרה"ג ר' שלום בער גאנזבורג שליט"א
ברית כהונה	הרה"ג ר' כ'לפון משה הכהן זצ"ל

ברכי יוסף	הרה"ג ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל (החיד"א)
ברכת ה'	הרה"ג ר' משה לוי זצ"ל
בתוך רבים אהללנו (קובץ) *	ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש המרכזית
גשר החיים	הרה"ג ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל
דבר חברון (שו"ת)	הרה"ג ר' דוב ליאור שליט"א
דבר מלך (אוסף מענות קודש מהרבי מליובאוויטש) *	הוצאת ופרצת
דברי יואל (שו"ת)	הרה"ג ר' יואל טייטלבוים מסאטמאר זצ"ל
דברי משה (שו"ת)	הרה"ג ר' משה הלברשטאם זצ"ל
דברי נחמיה (שו"ת) *	הרה"ג ר' נחמיה הלוי מדובראוונע זצ"ל
דברי שלום	הרה"ג ר' אבנר עפג'ין שליט"א
דעת תורה	הרה"ג ר' שלום מרדכי הכהן מברעזאן זצ"ל (המהרש"ם), עם הערות נכדו הרה"ג ר' שלום מרדכי הכהן שבדרון זצ"ל
דרך החיים (דה"ח)	הרה"ג ר' יעקב מליסא זצ"ל
דרך מצותיך *	רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל, ה"צמח צדק"
דרך פקודיך	הרה"ג ר' צבי אלימלך שפירא מדינוב זצ"ל
דרכי חיים ושלום (מנהגי בעל המנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל)	הרה"ג ר' יחיאל מיכל סג"ל גאלד זצ"ל
דרכי משה (ד"מ)	רבינו משה איסרליש זצ"ל (הרמ"א)
הגהות רבי עקיבא איגר	הרה"ג ר' עקיבא איגר זצ"ל
היום יום *	רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)
היכל הבעש"ט (כתב עת) *	הוצאת היכל מנחם

היכל מנחם (במה לפרסום כתבי הרבי הוצאת היכל מנחם מליובאוויטש) *

היראה רבינו יונה גירונדי זצ"ל

הליכות ביתה הרה"ג ר' דוד אויערבאך שליט"א

הליכות בת ישראל הרה"ג ר' יצחק יעקב פוקס שליט"א

הליכות עולם הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א

הליכות שלמה (לקוט פסקי הרה"ג ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל) הרה"ג ר' יצחק טרגר שליט"א והרה"ג ר' אהרן אויערבאך שליט"א

הלכה ברורה הרה"ג ר' דוד יוסף שליט"א

המאמרים (ספר) * רבי שלום דובער שניאורסאהן מליובאוויטש זצ"ל

המאמרים (ספר) * רבי יוסף יצחק שניאורסאהן מליובאוויטש זצ"ל

המאמרים - קונטרסים (ספר) * רבי יוסף יצחק שניאורסאהן מליובאוויטש זצ"ל

המנהגים - חב"ד * הרה"ג ר' מנחם זאב גרינגלס זצ"ל ויבלט"א הרה"ג ר' י"ל גרונר - שליט"א

המפה רבינו משה איסרליש זצ"ל (הרמ"א)

הנשואין כהלכתם הרה"ג ר' בנימין אדלר שליט"א

העיטור (ספר) רבינו יצחק ממרשיליא זצ"ל

הערות בשו"ע אדמו"ר הזקן מלוקטים מספרי האחרונים * הרה"ג ר' יהושע הכהן גרוס שליט"א והרה"ג ר' יוסף יצחק הבלין שליט"א

הערות וציונים לסידור עם דא"ח * הרה"ג ר' יהודה לייב גרונר שליט"א

התנא רבי נחוניא בן הקנה זצ"ל	הקנה (ספר)
הרה"ג ר' צבי פסח פראנק זצ"ל	הר צבי (שו"ת)
הרה"ג ר' מרדכי אליהו זצ"ל	הרב הראשי (שו"ת)
רבי יוסף יצחק שניאורסאהן מליובאוויטש זצ"ל	השיחות (ספר) *
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)	השיחות (ספר) *
מכון ליובאוויטש שעל-יד צעירי אגודת חב"ד באה"ק ת"ו (המאמרים ההלכתיים בעריכת הרה"ג ר' יוסף שמחה גינזבורג שליט"א)	התקשרות (קובץ שבועי) *
הרה"ג ר' דוד פיינשטיין שליט"א	דברת במ (שו"ת)
הרה"ג ר' ישראל דוד הארפענעס שליט"א	ויברך דוד (שו"ת)
הרה"ג ר' דוד לוי שליט"א	ויוסף עוד דוד
הרה"ג ר' יעקב משה הלל שליט"א	וישב הים (שו"ת)
הרה"ג ר' שלום דובער הלוי וולפא שליט"א	ותורה יבקשו מפיהו *
הרה"ג ר' שריה דבליצקי שליט"א	זה השלחן
התנא רבי שמעון בן יוחאי זצ"ל	זהר הקדוש
הרה"ג ר' אברהם דאנציג זצ"ל	חיי אדם
הרה"ג ר' משה מנדל שקלארש שליט"א	חיי משה
הרה"ג ר' אליהו נאה שליט"א	חכו ממתקים (אסופת הנהגות הגרש"ז אויערבאך זצ"ל)
הרה"ג ר' מרדכי יעקב ברייש זצ"ל	חלקת יעקב (שו"ת)
הרה"ג ר' יעקב ישעיה בלויא שליט"א	חנוך לנער
הרה"ג ר' אליעזר פאפו זצ"ל	חסד לאלפים

רבינו יהודה החסיד זצ"ל	חסידים (ספר)
הרה"ג ר' אליהו יוחנן גוראריה שליט"א	חקרי מנהגים *
הרה"ג ר' אלעזר אזכרי זצ"ל	חרדים
הרה"ג ר' שלמה מאזוז זצ"ל	חשק שלמה
הרה"ג ר' משה סופר זצ"ל	חתם סופר (שו"ת)
הרה"ג ר' יקותיאל פרקש שליט"א	טהרה כהלכה
הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א	טהרת הבית
הרה"ג ר' ניסן טעלושקין זצ"ל	טהרת מים
רבינו יעקב זצ"ל, בן הרא"ש זצ"ל	טור
הרה"ג ר' דוד הלוי סגל זצ"ל	טורי זהב (ט"ז)
הרה"ג ר' אברהם יצחק שפרלינג זצ"ל	טעמי המנהגים ומקורי הדינים
הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א	יביע אומר (שו"ת)
חברי כולל אברכים צמח צדק – ירושלים	יגדיל תורה – ירושלים (קובץ) *
חברי הכולל שע"י מזכירות הרבי	יגדיל תורה – נ"י (קובץ) *
הרה"ג ר' שאול ישכר ביק זצ"ל	יד שאול (על שו"ע אדמוה"ז) *
הרה"ג ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל (החיד"א)	יוסף אומץ (שו"ת)
הרה"ג ר' עובדיה יוסף שליט"א	יחווה דעת (יחוו"ד) (שו"ת)
הרה"ג ר' יצחק נסים זצ"ל	יין הטוב (שו"ת)
הרה"ג ר' יצחק יוסף שליט"א	ילקוט יוסף
הרה"ג ר' אליהו אריאל אדרעי שליט"א	ילקוט שמ"ש (לקוט פסקי הרה"ג ר' שלום משאש זצ"ל)

הרה"ג ר' שלמה לוריא זצ"ל (המהרש"ל)	ים של שלמה
מערכת אוצר החסידים	ימי בראשית *
הרה"ג דניאל פריש זצ"ל	ימי הבחרות ובר מצוה
הרה"ג ר' אלכסנדר זיסקינד זצ"ל	יסוד ושורש העבודה
הרה"ג ר' גדליה פעלדער זצ"ל	יסודי ישורון
הרה"ג ר' נסים יצחק פלאגי זצ"ל	יפה ללב
הרה"ג ר' יצחק ברדא שליט"א	יצחק ירנן (שו"ת)
הרה"ג ר' מרדכי אליהו זצ"ל	ישועות מרדכי
הרה"ג ר' עבדיה הדאיה זצ"ל	ישכיל עבדי (שו"ת)
הרה"ג ר' חיים בנבנשתי זצ"ל	כנסת הגדולה
מרן רבי יוסף קארו זצ"ל	כסף משנה
הרה"ג ר' יעקב חיים סופר זצ"ל	כף החיים (כה"ח)
הרה"ג ר' חיים פלאגי זצ"ל	כף החיים (כה"ח לרב פלאגי)
הרה"ג ר' אהרן מאפטא זצ"ל	כתר שם טוב (ליקוט דברי קדשו של רבי ישראל בעל שם טוב זצ"ל)
הרה"ג ר' משה קרויזר שליט"א	כתר תפילין
הרה"ג ר' מרדכי יפה זצ"ל	לבוש
הרה"ג ר' חיים פלאגי זצ"ל	לב חיים (שו"ת)
הרה"ג ר' אברהם מימון שליט"א	לב חנון (שו"ת)
הרה"ג ר' יחיאל מיכל טוקצינסקי זצ"ל	לוח לארץ ישראל

הרה"ג ר' שניאור זלמן גופין שליט"א	ללמוד איך להתפלל *
הרה"ג ר' ישראל חיים פרידמן זצ"ל	לקוטי מהרי"ח
הרה"ג ר' משה שיק זצ"ל	לקוטי מהר"ם שיק
הרה"ג ר' חיים מרדכי פערלוב זצ"ל	לקוטי ספורים *
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)	לקוטי שיחות (לקו"ש) *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל	לקוטי תורה (לקו"ת) *
הרה"ג ר' יעקב צבי כ"ץ זצ"ל	לקט הקמח החדש
הרה"ג ר' לוי ביסטריצקי זצ"ל	לקט ציונים והערות לשלחן ערוך אדמו"ר הזקן *
הרה"ג ר' יוסף בר משה זצ"ל (תלמיד בעל תרומת הדשן)	לקט יושר (ליקוט פסקים מנהגים ותשובות רבי ישראל איסרלין זצ"ל בעל תרומת הדשן)
הרה"ג ר' קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין זצ"ל	מאור ושמש
הרה"ג ר' מאיר ערבה שליט"א	מאיר עוז
הרה"ג ר' מרדכי כרמי זצ"ל	מאמר מרדכי
הרה"ג ר' מרדכי אליהו זצ"ל	מאמר מרדכי (שו"ת)
הרה"ג ר' יחיאל מיכל סג"ל גאלד זצ"ל	מאסף לכל המחנות
הרה"ג ר' בן ציון מוצפי שליט"א	מבשרת ציון (שו"ת)
ישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש, מגדל העמק	מגדל דוד (קובץ חידושים) *
הרה"ג ר' יהושע מונדשיין שליט"א	מגדל עז *
מרן רבי יוסף קארו זצ"ל	מגיד מישרים
הרה"ג ר' מרדכי עקיבא אריה לבהר שליט"א	מגן אבות (מנהגי מרוקו)

הרה"ג ר' אברהם אבלי גומבינר זצ"ל	מגן אברהם (מ"א)
הרה"ג ר' פנחס שפירא מקאריץ זצ"ל	מדרש פנחס
הרה"ג ר' אליהו הכהן זצ"ל	מדרש תלפיות
רבינו יעקב הלוי מולין סגל זצ"ל	מהרי"ל (ספר)
הרה"ג ר' חיים פלאג'י זצ"ל	מועד לכל חי
הרה"ג ר' יעקב מעמדין זצ"ל בן החכם צבי זצ"ל	מור וקציעה
הרה"ג ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל (החיד"א)	מורה באצבע
רבינו משה בן מיימון זצ"ל (הרמב"ם)	מורה נבוכים
הרה"ג ר' שמואל הלוי קעלין זצ"ל	מחצית השקל
הרה"ג ר' אפרים זלמן מרגליות מבראד זצ"ל	מטה אפרים
הרה"ג ר' יהודה עייאש זצ"ל	מטה יהודה
הרה"ג ר' משה מפרעמסלא זצ"ל	מטה משה
הרה"ג ר' יוסף ליפמן הלר זצ"ל	מלבושי יום טוב
הרה"ג ר' יוסף לעווי שליט"א	מנהג ישראל תורה
הרה"ג ר' בונם יואל טויסיג, אדמו"ר ממאטרסדורף שליט"א; עם הערות "באר שבע" לר"ר יחיאל גולדהבר שליט"א	מנהגי הקהילות
הרה"ג ר' ישראל אלנקאווה זצ"ל הי"ד	מנורת המאור (הקדמון)
הרה"ג ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאטש זצ"ל	מנחת אלעזר (שו"ת)
הרה"ג ר' גדעון מאיר גילקרום שליט"א	מנחת גדעון
הרה"ג ר' יצחק יעקב ווייס זצ"ל	מנחת יצחק (שו"ת)

הרה"ג ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל	מנחת שלמה (שו"ת)
הרה"ג ר' נתן נטע הכהן זצ"ל	מנחת זהב (ליקוט דברי רבי זושא מאניפאלי זצ"ל)
הרה"ג ר' אהרן ברכיה ממודינא זצ"ל	מעבר יבק
ממ"ש הוצאה לאור	מעשה מלך (הנהגות הרבי מחב"ד) *
הרה"ג ר' נסים הכהן שליט"א (נכד הרה"ג ר' כ'לפון משה הכהן זצ"ל)	מעשה נסים (שו"ת)
הרה"ג ר' ישכר בער מווילנא זצ"ל	מעשה רב (הנהגות הגאון רבי אליהו מווילנא זצ"ל)
הרה"ג ר' יאיר חיים בכרך זצ"ל	מקור חיים
הרה"ג ר' חיים הכהן זצ"ל	מקור חיים
הרה"ג ר' חיים דוד הלוי זצ"ל	מקור חיים השלם
הרה"ג ר' ראובן מרגליות זצ"ל	מקור חסד (הערות על ספר חסידיים)
הרה"ג ר' מאיר מאזוז שליט"א	מקור נאמן
הרה"ג ר' ניסן מאנגעל שליט"א	מראי מקומות וציונים ולוח התקון לשלחן ערוך אדמו"ר הזקן *
הרה"ג ר' יוסף תאומים זצ"ל (פמ"ג על הט"ז)	משבצות זהב
הרה"ג ר' חיים פנחס שיינברג שליט"א	משמרת חיים
הרה"ג ר' שלום מקאידינאוו זצ"ל	משמרת שלום
הרה"ג ר' ישראל מאיר מראדין זצ"ל	משנה ברורה (מ"ב)
הרה"ג ר' מנשה קליין זצ"ל	משנה הלכות (שו"ת)
רבינו משה בן מיימון זצ"ל (הרמב"ם)	משנה תורה ("יד החזקה")

הרה"ג ר' בן ציון מאיר חי עזיאל זצ"ל	משפטי עזיאל (שו"ת)
הרה"ג ר' דניאל פריש זצ"ל	מתוק מדבש (פירוש על הזהר הקדוש)
הרה"ג ר' יעקב חיים צמח זצ"ל	נגיד ומצוה
הרה"ג ר' שלום שרעבי זצ"ל	נהר שלום
הרה"ג ר' אלימלך ליפמן מליז'נסק זצ"ל	נועם אלימלך
הרה"ג ר' חיים אלעזר שפירא ממונקאטש זצ"ל	נמוקי אורח חיים
הרה"ג ר' ראובן מרגליות זצ"ל	נפש חיה
הרה"ג ר' לוי יצחק ראסקין שליט"א	נתיבים בשדה השליחות *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל	סדור אדמו"ר הזקן *
הרה"ג ר' מאיר מאזוז שליט"א	סדור איש מצליח
הרה"ג ר' יוחנן מסטולין קרלין זצ"ל	סדור בית אהרן וישראל השלם
הרה"ג ר' אברהם דוד ווארמאן מבוטשאטש זצ"ל	סדור דעת קדושים
הרה"ג ר' יעקב מעמדין בן החכם צבי זצ"ל	סדור יעב"ץ
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל (הסדור), ההערות כו' מאת הרה"ג ר' לוי יצחק ראסקין שליט"א	סדור רבינו הזקן עם ציונים מקורות והערות *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל (הסדור), ההערות כו' מאת הרה"ג ר' לוי ביסטריצקי זצ"ל	סדור שער מנחם *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל (הסדור), המראה מקומות כו' מאת הרה"ג ר' אברהם דוד לאוואט זצ"ל	סדור תורה אור *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל	סדר ברכת הנהנין *
הרה"ג ר' משה מכיר זצ"ל	סדר היום

הרה"ג ר' מנחם זיגלבוים שליט"א	סיפורים מחדר הרבי *
הרה"ג ר' ישראל מקאזניץ זצ"ל (המגיד מקוז'ניץ)	עבודת ישראל
הרה"ג ר' יוסף חיים מבאגדד זצ"ל	עוד יוסף חי
הרה"ג ר' אברהם אוריאל הכהן זילביגר שליט"א	עוזר ישראל – הלכות ציצית
הרה"ג ר' שמואל ב"ר יוסף מקראקא זצ"ל	עולת תמיד
הרה"ג ר' חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל	עולת תמיד
הרה"ג ר' מנחם מענדיל אויערבאך זצ"ל	עטרת זקנים
רבי דובער שניאורי זצ"ל – האדמו"ר האמצעי מחב"ד	עטרת ראש *
הרה"ג ר' דוד סטבון שליט"א	עלי הדס (מנהגי טוניסיה)
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)	ענינה של תורת החסידות (קונטרס) *
הרה"ג ר' חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל	עץ חיים
הרה"ג ר' דניאל טירני זצ"ל	עקרי דה"ט
רבינו נתן מרומי זצ"ל	ערוך
הרה"ג ר' יחיאל מיכל הלוי עפשטיין זצ"ל	ערוך השלחן
הרה"ג ר' יצחק טייב זצ"ל	ערך השלחן
הרה"ג ר' מנחם עזריה מפאנו זצ"ל	עשרה מאמרות
הרה"ג ר' דוד יוסף הלוי הירש שליט"א	פאר הלכה (על המשנה ברורה)
הרה"ג ר' שמואל דוד מונק זצ"ל	פאת שדך (שו"ת)

רבי דובער שניאור זצ"ל, האדמו"ר האמצעי מחב"ד	פוקח עורים *
הרה"ג ר' לוי יצחק גינזבורג שליט"א	פניני התניא *
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל, ה"צמח צדק"	פסקי דינים *
הרה"ג ר' אברהם חיים נאה זצ"ל	פסקי הסידור *
הרה"ג ר' יעקב עובדיה שליט"א	פסקי חכמי המערב
הרה"ג ר' שמחה בן ציון רבינוביץ שליט"א	פסקי תשובות
הרה"ג ר' חזקיה די סילוה זצ"ל	פרי חדש (פ"ח)
הרה"ג ר' יוסף תאומים זצ"ל	פרי מגדים (פ"מ)
הרה"ג ר' חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל	פרי עץ חיים (פ"ח)
הרה"ג ר' אברהם צבי הירש אייזענשטאט זצ"ל	פתחי תשובה
הרה"ג ר' ישראל איסר איסערלין זצ"ל	פתחי תשובה על שו"ע אורח חיים
הרה"ג ר' אבנר עפגין שליט"א	פתיל תכלת
רבי ישראל בעל שם טוב זצ"ל (מלוקט מדברי)	צוואת הריב"ש
הרה"ג ר' אליעזר יהודה וואלדנברג זצ"ל	ציץ אליעזר (שו"ת)
הרה"ג ר' אליהו יוחנן גוראריה שליט"א	ציצית הלכה למעשה *
הרה"ג ר' צבי כהן שליט"א	ציצית הלכה פסוקה
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל, ה"צמח צדק"	צמח צדק (פסקי דינים) *
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן זצ"ל, ה"צמח צדק"	צמח צדק (שו"ת) *
הרה"ג ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל (החיד"א)	צפורן שמיר
הרה"ג ר' יוסף שלום אלישיב שליט"א	קובץ תשובות (שו"ת)

הרה"ג ר' רפאל ברוך טולידאנו זצ"ל	קיצור שולחן ערוך השלם (טולידאנו)
הקיצור שו"ע: הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד זצ"ל; ליקוט פסקי אדמוה"ז: הרה"ג ר' לוי ביסטריצקי זצ"ל	קיצור שולחן ערוך עם פסקי שו"ע אדמו"ר הזקן *
הרה"ג ר' יחיאל מיכל עפשטיין אשכנזי זצ"ל	קיצור שני לוחות הברית
הרה"ג ר' מאיר בראנדסדארפער זצ"ל	קנה בשם (שו"ת)
הרה"ג ר' שלמה גאנצפריד זצ"ל	קצור שלחן ערוך
הרה"ג ר' יצחק יוסף שליט"א	קצור שלחן ערוך ילקוט יוסף
הרה"ג ר' אברהם חיים נאה זצ"ל	קצות השלחן *
הרה"ג ר' חיים יוסף דוד אזולאי זצ"ל (החיד"א)	קשר גודל
הרה"ג ר' אליהו וידאש זצ"ל	ראשית חכמה
הרה"ג ר' יוסף חיים מבאגדד זצ"ל	רב פעלים (שו"ת)
הרה"ג ר' אפרים גרינבלט שליט"א	רבבות אפרים (שו"ת)
הרה"ג ר' חיים פלאגי זצ"ל	רוח חיים
רבינו אלעזר מגרמיזא זצ"ל	רקח
הרה"ג ר' אריה לייב גינצבורג זצ"ל	שאגת אריה (שו"ת)
רבינו אשר בן יחיאל זצ"ל	שאלות ותשובות הרא"ש
הרה"ג ר' דוד בן זמרא זצ"ל	שאלות ותשובות הרדב"ז
רבינו יצחק בר ששת זצ"ל	שאלות ותשובות הריב"ש
רבינו שלמה בן אדרת זצ"ל	שאלות ותשובות הרשב"א
הרה"ג ר' יום טוב צהלון זצ"ל	שאלות ותשובות מהריט"ץ

הרה"ג ר' שלמה לוריא זצ"ל	שאלות ותשובות מהרש"ל
הרה"ג ר' שלום מרדכי הכהן מברעזאן זצ"ל	שאלות ותשובות מהרש"ם
רבינו יעקב ממרויש זצ"ל (מבעלי התוספות)	שאלות ותשובות מן השמים
הרה"ג ר' יהודה ליב זצ"ל (אחי אדמו"ר הזקן זצ"ל)	שארית יהודה (שו"ת) *
הרה"ג ר' יצחק יוסף שליט"א	שארית יוסף
הרה"ג ר' שמואל הלוי הורוויץ שליט"א	שבח הברית *
הרה"ג ר' שמואל הלוי הורוויץ שליט"א	שבח המועדים *
הרה"ג ר' שמואל הלוי הורוויץ שליט"א	שבח יקר *
הרה"ג ר' שמואל הלוי ואזנר שליט"א	שבט הלוי (שו"ת)
הרה"ג ר' שמאי קהת הכהן גראס שליט"א	שבט הקהתי (שו"ת)
הרה"ג ר' חיים חזקיהו מדיני זצ"ל	שדי חמד
הרה"ג ר' אליהו שלזינגר שליט"א	שואלין ודורשין (שו"ת)
הרה"ג ר' אהרן ראטה זצ"ל	שומר אמונים
הרה"ג ר' שמריהו יוסף חיים קנייבסקי שליט"א	שונה הלכות
הרה"ג ר' חיים בנבנשתי זצ"ל	שיורי כנסת הגדולה
ע"פ שיעורי הרה"ג ר' שמואל הלוי ואזנר שליט"א	שיעורי שבט הלוי
הרה"ג ר' אברהם חיים נאה זצ"ל	שיעורי תורה *
הרה"ג ר' שלום דובער פרידלנד שליט"א	שלחן הזהב (על שו"ע אדמוה"ז) *
הרה"ג ר' יצחק אייזיק יהודה יחיאל מקומרנא זצ"ל	שלחן הטהור

שלחן המלך (ליקוט הערות וביאורים של הרבי מחב"ד על שו"ע אדמו"ר הזקן) *	הרה"ג ר' אברהם אלאשווילי שליט"א
שלחן מלכים (על הקצור שו"ע. כולל כמה ספרים: הלכה למשה, שלום ואמת, טעם הצבי, שערי שלום)	הרה"ג ר' משה צבי לאנדא זצ"ל
שלחן ערוך (שו"ע)	מרן רבי יוסף קארו זצ"ל
שלחן ערוך אדמו"ר *	רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל
שלחן ערוך הקצר *	הרה"ג ר' דניאל שלום וויס שליט"א
שלחן רבוביני (ליקוט מנהגי אדמו"רי בעלזא זצ"ל)	מכון שמן רוקח
שלחן שלמה (ליקוט פסקי הרה"ג ר' שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל)	הרה"ג ר' שמחה בונם לייזרזון שליט"א
שלמי צבור	הרה"ג ר' ישראל יעקב אלגאזי זצ"ל
שלמת חיים (שו"ת)	הרה"ג ר' יוסף חיים זוננפלד זצ"ל
שמירת הגוף והנפש	הרה"ג ר' יוסף יצחק לרנר שליט"א
שמע שלמה (שו"ת)	הרה"ג ר' שלמה משה עמאר שליט"א
שמ"ש ומגן (שו"ת)	הרה"ג ר' שלום משאש זצ"ל
שני לוחות הברית (של"ה)	הרה"ג ר' ישעיה הלוי הורביץ זצ"ל
שער הכוונות	רבינו חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל
שער הכולל *	הרה"ג ר' דוד לאוואוט זצ"ל
שער המצות	רבינו חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל
שער הציון (על המשנה ברורה)	הרה"ג ר' ישראל מאיר מראדין זצ"ל (בעל המשנה ברורה)

הרה"ג ר' חיים ויטאל זצ"ל, מפי רבינו האר"י זצ"ל	שער רוח הקודש
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)	שערי הלכה ומנהג *
הרה"ג ר' חיים מרדכי מרגליות זצ"ל	שערי תשובה
הרה"ג ר' שלמה זלמן ברוין זצ"ל	שערים מצויינים בהלכה
הרה"ג ר' שבתי הכהן זצ"ל	שפתי כהן (ש"ך)
הרה"ג ר' שמריהו יוסף חיים קנייבסקי שליט"א	שקל הקדש
הרה"ג ר' שלום משאש זצ"ל	תבואות שמ"ש (שו"ת)
הרה"ג ר' דוד אורטינבערג זצ"ל	תהלה לדוד *
הרה"ג ר' נפתלי צבי גוטליב שליט"א	תולדות לוי יצחק *
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל	תורה אור *
הרה"ג ר' יוסף חיים מבאגדד זצ"ל	תורה לשמה (שו"ת)
הרה"ג ר' מנחם מנדל כשר זצ"ל	תורה שלמה
הרה"ג ר' רפאל בירדוגו זצ"ל (המלאך רפאל)	תורות אמת
רבי מנחם מענדל שניאורסאהן (הרבי)	תורת מנחם – התועדויות *
מכון צומת	תחומין (קובץ הלכתי)
אליהו הנביא זכור לטוב	תנא דבי אליהו
רבי שניאור זלמן מלאדי זצ"ל	תניא *
הרה"ג ר' משה לוי זצ"ל	תפלה למשה (שו"ת)